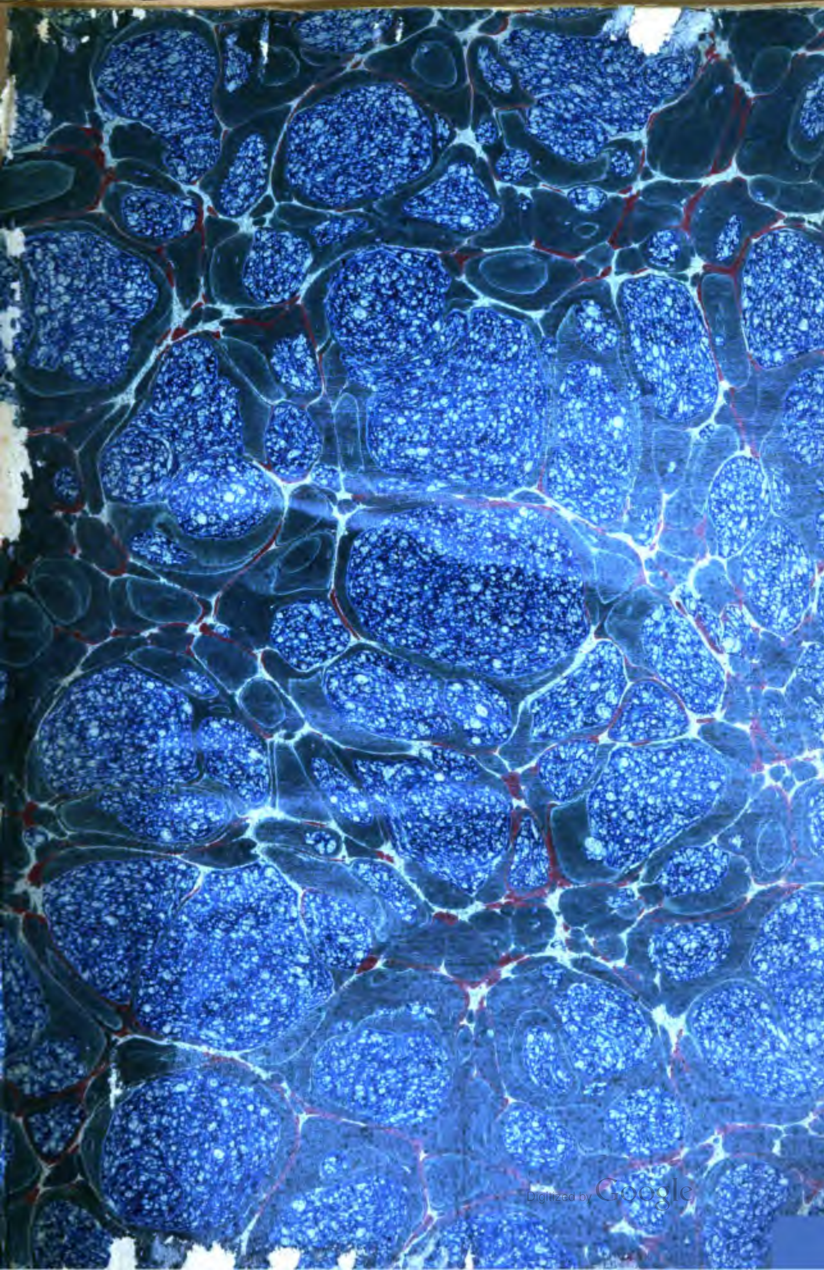


ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΑ

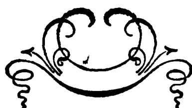
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ, ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΑΙ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΚΑΤΑ ΤΟΝ

ÉMILE ISAMBERT

ΥΠΟ

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΜΗΛΙΑΡΑΚΗ

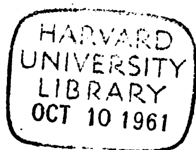


ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ
Ὁδὸς Πατησίων ἀριθ. 14.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ Σ. Κ. ΒΛΑΣΤΟΥ
Ὁδὸς Ἑρμοῦ ἀριθ. 178.

1878


HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
OCT 10 1961

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἀλήθειαν ἀναντίρρητον ὁμολογεῖ ὁ ἀποφαινόμενος ὅτι ἐν Ἑλλάδι αἱ γεωγραφικαὶ ἐπιστῆμαι διατελοῦσιν ἐν νηπιότητι καὶ ὅτι οὐδεμία ἐγένετο ἄχρι τοῦδε σπουδαία ἀπόπειρα πρὸς ἀνάπτυξιν αὐτῶν καὶ ἐπίδοσιν.

Ἐν ἄλλοις χρόνοις, ἐν τοῖς χρόνοις καθ' οὓς ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εἶχε καταρρεύσει καὶ ἀχλὺς δουλείας ἤρξατο ἠρέμα ἐπικαλύπτουσα τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ἐπαπειλοῦσα νὰ ἐξαλείψῃ αὐτὰς ἀπὸ τῆς μνήμης τῶν ἐπιγόνων, Στράβων ὁ Καππαδόκης, Παυσανίας ὁ ἐκ Λυκίας, Πτολεμαῖος ὁ Κλαύδιος ἐκ Πτολεμαΐδος τῆς Αἰγύπτου καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἐλάσσονες γεωγράφοι, διελθόντες ἐν κινδύνοις καὶ ταλαιπωρίαις κατὰ διαφόρους χρόνους τὴν Ἑλλάδα καὶ παρὰ πᾶσαν ἔνδοξον αὐτῆς πόλιν ἢ θέσιν περιφανῆ ἐν τῇ μυθολογίᾳ, τῇ ἱστορίᾳ καὶ τῇ τέχνῃ ἱστάμενοι, ἔγραψαν κατ' ἴδιον ἕκαστος τρόπον περιγραφὰς αὐτῶν, ἃς μετέδωκαν τοῖς συγχρόνοις καὶ μεταγενεστέροις. Τὸ φῶς ὅπερ ἐπέχυσαν ἐπὶ τῶν περιγραφομένων τόπων

ηὔξησε τὸν πρὸς τούτους σεβασμόν· καίτοι δ' ἔκτοτε ὁλόκληροι αἰῶνες ἔρρευσαν τὸ φῶς ἐκεῖνο ἔτι καὶ νῦν, ὡς λάμψις λυχνίας ἄνωθεν ἀνηρτημένης, φωτίζει τὰ ἔνδοξα ἐκείνων ἐρείπια καὶ τὴν μνήμην, μικρὸν μόνον ἐνιαχοῦ, πολλαχοῦ δὲ οὐδόλως ἀμαυρωθὲν ὑπὸ τοῦ φωτός, ὅπερ ἐπέχυσαν διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ἀρχαίου ἐδάφους καὶ τῶν συγγραφῶν οἱ νεώτεροι τῆς ἀρχαίας γεωγραφίας ἐρευνηταί. Οἱ γεωγράφοι δ' ἐκεῖνοι ἔτι καὶ νῦν παρίστανται ὡς ἄμεσοι ὁδηγοὶ καὶ ποδηγέται τοῖς ἀρεσκομένοις νὰ ἐντρυφῶσιν εἰς ἀναμνήσεις ἀρχαίας δόξης καὶ εἰς ἐπὶ τόπου ἐρεύνας χωρίων ἀρχαίων πόλεων καὶ πεδίων ἐνδόξων μαχῶν.

Ἐν ἄλλοις ὡσαύτως χρόνοις, καθ' οὓς τῆς Ἑλλάδος τὸ ὄνομα διὰ τῆς ἰσχυρᾶς ῥομφαίας τῶν ὀπαδῶν τοῦ Μωάμεθ ἀπεκόπη ἐκ τῶν σελίδων τῆς ἱστορίας, πυκνὸν δὲ σκότος δυσκλεοῦς δουλείας ἐκάλυψεν αὐτήν, ἕτεροι Ἕλληνες, οἷοι ὁ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως Ἐμμανουὴλ Χρυσολωρᾶς, ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος Κρής, ὁ Γεώργιος Γεμιστὸς ἢ Πλήθων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, πρὸ πάντων δὲ ὁ Νικόλαος Σοφιανὸς Κερκυραῖος εἰς Εὐρώπην ἀποδημήσαντες διεφώτισαν τὸν ἐκεῖ κόσμον περὶ τῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς ἐκδόσεως γεωγραφικῶν ἔργων καὶ τῆς ἑρμηνείας τῶν παλαιῶν. Πρῶτος δὲ

πάντων ὁ Σοφιανὸς (1545) ἐν γεωγραφικῷ χάρτῃ κατέγραψε παρὰ τὰ κοινὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα τῆς δουλευούσης Ἑλλάδος τὰ σεμνὰ τῆς ἀρχαίας, διασκεδάσας οὕτω διὰ τῆς λάμψεως τούτων τὴν ἀφάνειαν ἐκείνων.

Διάδοχος αὐτῶν ἐμβριθὴς καὶ δόκιμος παρ' ἡμῖν τοῖς νεωτέροις Ἕλλησι δὲν ἀνεφάνη. Ἡμεῖς οἱ ἐνασμενίζοντες ἀποκαλοῦντες ἑαυτοὺς ἀπογόνους τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ ἐναβρυνόμενοι ἐπὶ τῇ καταγωγῇ, ἐπιλανθανόμενοι βεβαίως ὅτι διαχωρίζει ἡμᾶς ἀπ' ἐκείνων ἡ χιλιετηρὶς τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας, δὲν ἔχομεν γεωγραφίαν τῆς νέας Ἑλλάδος, οὔτε εἰκόνας τῶν πόλεων αὐτῆς, τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως ἵνα ἐπιδείξωμεν καὶ καταστήσωμεν αὐτὴν γνωστήν.

»Ἡ Ἑλλάς, ἐγράψαμεν ἀλλαχοῦ[1]), καὶ λέγομεν τοῦτο οὐδένα κίνδυνον διατρέχοντες νὰ προσκρούσωμεν εἰς τὴν ἀλήθειαν, διατελεῖ ἔτι καὶ νῦν οὖσα χώρα ἄ γ ν ω σ τ ο ς. Ἡ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἐξέτασις τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῆς, τοῦ κλίματος, τῶν

1) Ἑ σ τ ί α ἀριθ. 79, 3 Ἰουλίου 1877, ἔνθα ἐδημοσιεύσαμεν τὰ προλεγόμενα τῆς ἀνεκδότου ἡμῶν συγγραφῆς „Ἱστορικὸν σχεδίασμα περὶ τῶν ἀσχοληθέντων εἰς γεωγραφικὰς μελέτας τῆς Ἑλλάδος λογίων Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι σήμερον καὶ βιβλιογραφία τῶν ὑπὸ τούτων ἐκδοθέντων ἔργων.“

προϊόντων, τῆς κοινωνικῆς καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως, τῆς θρησκευτικῆς, ἐμπορικῆς καὶ βιομηχανικῆς καταστάσεως κ.τ.λ. οὔπω ἐγένετο ὑπὸ τῶν κυβερνήσεων, ἢ ὑπὸ ἰδιωτῶν, ἢ ὑπὸ συλλόγου ἢ ἑταιρίας. Ἄγνωστα διατελοῦσιν ἡ χλωρὶς αὐτῆς ἐν μέρει, ἡ ζωολογία, ἡ ἰχθυολογία, τὰ ὀρυκτὰ αὐτῆς, τὰ μέταλλα, τὰ προϊόντα κατὰ τόπους, ἄγνωστος ἡ φυσικὴ κατάστασις τοῦ ἐδάφους, ἡ ὀρεογραφία καὶ ὑδρογραφία, ἄγνωστος ἐνιαχοῦ ἡ κλασσικὴ ἀρχαιότης, ἡ ἐκκλησιαστική, αἱ κατὰ τόπους διάλεκτοι, τὸ ζῶν τοῦτο πολύτιμον μνημεῖον τὸ ὑπὸ τοῦ χρόνου ὁσημέραι φθειρόμενον, ἄγνωστος διατελεῖ ἡ ἐθνογραφία τῆς Ἑλλάδος καὶ δὴ ἡ τῶν δούλων ἐπαρχιῶν, τὸ μέγα τοῦτο καὶ ζωτικὸν τοῦ καθόλου Ἑλληνισμοῦ ζήτημα, οὗτινος ἐπ' ἐσχάτων ἥψαντο οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ καὶ ἀνέμιξαν μετὰ τῆς συγχρόνου πολιτικῆς.«

Ὄντως δὲ μετὰ πάροδον ἡμισείας ἑκατονταετηρίδος αὐτονόμου ὑπάρξεως, μετὰ παρέλευσιν τοσούτων ἐτῶν ἀφ' ἧς ἱδρύθη πανεπιστήμιον καὶ πολυτεχνικὴ σχολή, μετὰ τὴν ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη λειτουργίαν στρατιωτικῆς σχολῆς, μετὰ τὴν διαρκῆ διατήρησιν καὶ ὕπαρξιν προξένων ἐν ταῖς δούλαις ἐπαρχίαις τῆς Ἑλλάδος, μετὰ τὴν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη σύστασιν ἁπανταχοῦ συλλόγων,

μετὰ τὴν ὕπαρξιν τέλος ἀρχιερέων, οἵτινες ἰσοβίως νέμονται τὰς κατὰ μέρος ἐπαρχίας τῆς ἐλευθέρας καὶ δούλης Ἑλλάδος καὶ περιέρχονται ταύτας κατ' ἔτος, πρωτότυπον γεωγραφικὸν ἔργον ἢ τοπογραφικόν, μονογραφία περὶ ἐπαρχίας τινὸς ὁλοκλήρου, πλὴν δύο ἢ τριῶν, χάρτης τῆς Ἑλλάδος ὑπηρετῶν τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν διοίκησιν δὲν συνετάχθη, δὲν ἐχαράχθη. Διὸ ὅτε ἡ Ἑλλὰς πρὸ τριετίας προσεκλήθη εἰς τὸ ἐν Παρισίοις συνελθὸν μέγα γεωγραφικὸν συνέδριον οὐδὲν εἶχε νὰ παραθέσῃ ἐν τῇ αἰθούσῃ αὐτοῦ, ἐν ᾗ ἐξήστραπτε πανταχόθεν ἡ σοφία καὶ ἡ ἐπιστήμη, καὶ εὔγλωττον φωνὴν ἐξέπεμπον οἱ εὐγενεῖς πόνοι τῆς ἐργασίας τῶν κυβερνήσεων καὶ τῶν ἰδιωτῶν. Εὐχῆς ἔργον τοὐλάχιστον ἤθελεν εἶσθαι ἂν ἐκεῖ που, εἰς γωνίαν τινὰ ὑπῆρχεν ὅπως ἀναρτηθῇ χάρτης ἑλληνικός, στρατιώτου ἔργον, ἐν ᾧ ν' ἀπεικονίζοντο τοπογραφικῶς τὰ πεδία τῶν μαχῶν, ἅτινα, ποτισθέντα διὰ τοῦ αἵματος τῶν πατέρων ἡμῶν καὶ λαμπρυνθέντα διὰ τοῦ ἡρωϊκοῦ αὐτῶν θανάτου, εἰσὶν ὁ κατὰ φύσιν κόσμος καὶ ἡ δαφνοστεφὴς δόξα τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος.

Ἡ γεωγραφία θεωρεῖται παρ' ἡμῖν μάθημα τῆς κατωτάτης ἐκπαιδεύσεως, ἀτελῶς διδασκομένη ἐξ ἀτελῶν ἐγχειριδίων. Ὁ δ' Ἕλλην ἵνα μάθῃ πλειό-

τερόν τι περὶ τῆς γεωγραφίας τῆς χώρας του ἀναγκάζεται ν' ἀνατρέχῃ εἰς ξένους περιηγητὰς καὶ εἰς ξένων γεωγράφων ἔργα, ὧν ἕκαστοι κατ' ἴδιον ἔγραψαν τρόπον καὶ πρὸς ἴδιον ὑπὲρ τῶν ὁμοφύλων τέλος.

Ἀλλὰ πλὴν τούτου τὰ ὑπάρχοντα διδακτικὰ ἐγχειρίδια, μεταφράσεις ὄντα ξένων συγγραφῶν, διχοτομοῦσι τὴν Ἑλλάδα, διότι ἐν αὐτοῖς ἐκτίθεται πληρέστερον ἡ γεωγραφία τῆς ἐλευθέρας, ἐν ὀλίγαις δὲ γραμμαῖς ἢ σελίσιν ἡ τῆς δούλης.

Τὰ ἀτοπήματα τῆς μεθόδου ταύτης ἐν τῇ καθόλου ἑνότητι τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν εἰσι καταφανῆ, ἔτι δὲ καταφανέστερα κατεδείχθησαν ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις, καθ' οὓς ἑλληνικαὶ χῶραι διεκδικοῦνται ὑπὸ φυλῆς ἀλλοτρίας.

Ἠθέλαμεν πληρώσει ὁλοκλήρους σελίδας καταγράφοντες τὸν κατάλογον τῶν γεωγραφικῶν, ἐθνολογικῶν καὶ ἱστορικῶν συγγραφῶν, ἃς λόγιοι Σλαῦοι ἢ τῇ εἰσηγήσει τούτων Εὐρωπαῖοι ἐδημοσίευσαν περὶ τῶν σλαυικῶν κατ' αὐτοὺς χωρῶν καὶ τῆς φυλῆς, καθὼς καὶ τὸν καθ' ἕκαστον ἔτος ἀριθμὸν τῶν σλαυικῶν ἡμερολογίων, ἅτινα παρατίθενται ὡς καθημερινὴ τροφὴ εἰς πᾶσαν σλαυικὴν οἰκογένειαν[1]), δι' ὧν διδάσκεται ὁ Σλαῦος μέχρι τίνος

1) Πρβλ. A. Dumont, Le Balkan et l'Adriatique, σ. 189.

διήκει ἡ χώρα, ἣν αἰτεῖ ὡς πατρικὴν κληρονομίαν.

Ποῖα ὅμως εἶναι τὰ ἐγκόλπια καὶ οἱ συνέκδημοι τοῦ Ἕλληνος περὶ τῆς ἑαυτοῦ γῆς, ὁποῖον ἔργον ἐμβριθὲς καὶ σπουδαῖον ἀντέταξαν οἱ παρ' ἡμῖν λόγιοι κατὰ τῶν ἔργων ἐκείνων, ποῖος τῶν παρ' ἡμῖν εὐπορούντων ἐμιμήθη τὸν Leak, τὸν Hahn, τὸν Heuzey, τὸν Delacoulonche, τὸν Claubry, ἵνα μόνον τῶν νεωτέρων μνησθῶμεν καὶ ἀπῆλθε πρὸς περιγραφὴν γεωγραφικήν, ἐθνολογικήν, ἀρχαιολογικὴν ἐν κινδύνῳ καὶ πόνῳ τὰς δούλας ἐπαρχίας; Ἡμεῖς τοὐλάχιστον οὐδένα γινώσκομεν. Τοὐναντίον γνωρίζομεν ἅτε γεγραμμένου ὄντος ὅτι χῶραι ἑλληνικαὶ τῆς Μακεδονίας κείμεναι περίπου μεταξὺ τῆς 18°, 15′ καὶ 19° Μήκους τοῦ Μεσημ. τῶν Παρισίων καὶ 40°,25′ καὶ 40°,30′ Πλάτους, ἢ μᾶλλον αἱ ὁριζόμεναι ΜΔ ὑπὸ τῶν ἐπαρχιῶν Κονιτσᾶς, ΒΔ ὑπὸ τῆς Κωλωνίας, ΜΑ ὑπὸ τῶν Γρεβενῶν, Ἀν. ὑπὸ τοῦ Ἀλιάκμονος καὶ τῆς λίμνης τῆς Καστοριᾶς σημειοῦνται ἐν τῷ χάρτῃ τοῦ Kiepert ὡς Regions non explorées, ὡς χῶραι ἄγνωστοι, ὡς γῆ, ἣν δὲν ἐβάρυνέ ποτε ποῦς, οὐδ' ὀφθαλμὸς εἶδεν ἐπιστήμονος παρατηρητοῦ. Παραλείπω ὅτι ἀλλαχοῦ σημειοῖ ὁ αὐτὸς γεωγράφος ὁλοκλήρους περιοχὰς ἀλβανικῶν ἐπαρχιῶν ὡς ἀγνώστους, ἢ τῶν ὁποίων εἶχεν ἀτελεῖς

ὑπὸ γεωγραφικὴν ἔκθεσιν περιγραφάς, καὶ σημειοῖ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἐπὶ παραδείγματος Σκραπαρίου 63 villages de position inconnue, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Μαλακάστρας 61 villages de position inconnue, πρὸς Β. τοῦ Αὐλῶνος 16 villages de position inconnue καὶ ἀλλαχοῦ.

Αἱ σημειώσεις αὗται ἐπὶ χάρτου ἑλληνικῶν χωρῶν, συντεταγμένου ὑπὸ δοκίμου γεωγράφου τῶν νεωτέρων χρόνων ἐπὶ τῇ βάσει καὶ τῶν ἑλληνικῶν καὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν γνωστῶν πηγῶν, μαρτυροῦσιν ὅτι οἱ Ἕλληνες οἱ ἄμεσον ἔχοντες συμφέρον οὐδὲν ἔπραξαν πρὸς γνῶσιν τῶν χωρῶν ἐκείνων, εἰσὶν ἄγνωστοι ὡς αἱ μεσόγειοι τῆς Ἀφρικῆς χῶραι.

Ἀλλὰ μήπως εἶναι γνωστὴ ἡ ἐλευθέρα Ἑλλάς; πολλοῦ γε καὶ δεῖ· ἐὰν εἰς μεγάλην κλίμακα ἐδημοσιεύετο χάρτης μιᾶς ἑκάστης τῶν ἐπαρχιῶν ἢ τῶν νομῶν τῆς Ἑλλάδος πολλαχοῦ ἤθελεν ἀφεθῇ λευκὸς δι' ἔλλειψιν πληροφοριῶν καὶ γεωγραφικῶν περιγραφῶν. Τολμῶμεν εἰπεῖν καὶ ἀλλαχοῦ εἴπομεν[1]) ὅτι αἱ ἐπαρχίαι τῆς Ἑλλάδος ἀγνοοῦσιν ἀλλήλας· τῆς δὲ ἀγνοίας ταύτης ἀποτέλεσμα εἶναι πολλάκις αἱ συγκρούσεις αὐτῶν ἐν τῇ πολιτικῇ, ὁπόταν αἱ κυβερνήσεις ἔχουσαι ὑπ' ὄψιν τὴν ὑπη-

1) Ἑστία ἀριθ. 79, σελ. 425.

ρεσίαν καὶ τὰς ἐκθέσεις τῶν διοικητικῶν ὑπαλλήλων θέλωσι νὰ συγκεράσωσι διὰ παροχῆς κυβερνητικῆς βοηθείας τὰ φυσικὰ πλεονεκτήματα τῆς μιᾶς πρὸς τὰ μειονεκτήματα τῆς ἑτέρας.

Ἀνάγκη μεγίστη, ἐπιβαλλομένη ὑπὸ τῆς εὐγενοῦς καὶ ὑψηλῆς ἰδέας τῆς ἑλληνικῆς ἑνότητος, ἀνάγκη, ἣν κατέστησαν πασιφανῆ τὰ τέως γενόμενα λάθη, ἐπιβάλλει νὰ ἐξερευνηθῇ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἡ πολιτικὴ καὶ φυσικὴ γεωγραφία τῶν δύο Ἑλληνικῶν Χερσονήσων· ὁ καρπὸς τῆς τοιαύτης μελέτης εἶναι πολύτιμος, οὐδὲ εἶναι δυνατὸν ν' ἀποβῇ ἀλλοῖος τοῦ συγκομισθέντος ὑπὸ ἄλλων ἐθνῶν ἐκ τῆς γεωγραφικῆς μελέτης τῆς χώρας, ἣν οἰκοῦσιν. Αἱ μεταφράσεις δὲν ἀρκοῦσι· μόνον ὡς δεῖγμα μελέτης καὶ συγγραφῆς δύνανται νὰ παρατεθῶσιν, οὐδαμῶς ὅμως πληροῦσι τὰς ἀνάγκας τοῦ ἔθνους, οὐδὲ ὑπηρετοῦσι τὰ πολιτικά, ἐθνικὰ καὶ κοινωνικὰ αὐτοῦ συμφέροντα.

Ἡ Ἑλλάς, ἔθνος μεγίστην ἔχον ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀποστολήν, καὶ ὀφεῖλον ἐν τῇ διπλῇ αὐτοῦ πολιτικῇ ὑπάρξει αὐτονόμῳ καὶ δουλικῇ νὰ συγκρατήσῃ ἑνότητα ἐθνικήν, ὀφείλει νὰ μελετᾷ καὶ σπουδάζῃ ἀδιαλείπτως ἑαυτὴν καὶ τοὺς γείτονας αὐτῇ λαούς· ἡ δὲ ὑποχρέωσις αὕτη ἐπιβάλλεται μᾶλλον εἰς τὴν ἐλευθέραν μερίδα, ἅτε τυγχάνουσαν ἀφθο-

νωτέρων μέσων καὶ γνώσεων. Πρὸς τὴν ἐργασίαν δὲ ταύτην πάντες πρέπει νὰ καταθέσωσι τὸν φόρον τῆς μελέτης καὶ τῶν πόνων· δὲν εἶναι ἔργον ἑνός, οὐδὲ ὀλίγων, ἀλλὰ πολλῶν πρὸς τὸ αὐτὸ τέλος ἐργαζομένων καὶ ὑπὸ τοῦ ἔρωτος πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐμπνεομένων.

Τὰς ὀλίγας ταύτας λέξεις προτάξαντες, οὐδόλως προτιθέμεθα νὰ μεμφθῶμέν τινα, ἀλλὰ μόνον νὰ διαγράψωμεν ἀτελῆ καὶ ἀμυδρὰν εἰκόνα τῆς παρ' ἡμῖν καταστάσεως τῶν γεωγραφικῶν ἐπιστημῶν, καταστάσεως, ἥτις παρατεινομένη θέλει ἔχει ὀλεθρίας συνεπείας καὶ θέλει ϐλάψει καιρίως τὸν τόπον καὶ διακωλύσει τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ καὶ τὴν πρόοδον.

Μεταϐαίνομεν ἤδη εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ περιεχομένου τῶν προκειμένων ὁδοιπορικῶν, ὅπως διευκολύνωμεν τὴν κατανόησιν αὐτῶν καὶ τὴν κρίσιν τῶν πολλῶν ὡς πρὸς τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν μέθοδον.

Ἡ μετάφρασις ἡμῶν εἶναι ἀπόσπασμα τοῦ συγγράμματος Itinéraire descriptif, historique, et archéologique de l'Orient par le Dr Émile Isambert. 1re partie Grèce et Turquie d' Europe. Paris 1873, ὅπερ ἐγράφη ἵνα χρη-

σιμεύῃ ὡς ὁδηγὸς καὶ περιηγητὴς τῶν εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν καὶ τὰς Ἑλληνικὰς χώρας ὁδοιπορούντων. Αἱ ἐν αὐτῷ γεωγραφικαί, ἱστορικαὶ καὶ ἀρχαιολογικαὶ εἰδήσεις ἐλήφθησαν ἐκ τῶν δοκιμωτέρων συγγραφέων, περιηγητῶν καὶ γεωγράφων τῆς Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος. Τὸ τμῆμα δὲ ὅπερ ἡμεῖς μετεφράσαμεν συνετάχθη ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἑξῆς νεωτέρων συγγραφῶν, ἃς παραθέτομεν ὧδε πρὸς γνῶσιν τῶν βουλομένων ν' ἀσχοληθῶσι περὶ τοιαύτας μελέτας.

Alb. Dumont, le Balkan et l'Adriatique, 1873.

Τοῦ αὐτοῦ, Souvenirs de l'Adriatique καὶ Souvenirs de Roumélie (ἐν τῇ Revue de Deux-Mondes, 1871 καὶ 1872).

Τοῦ αὐτοῦ, Voyage archéol. en Thrace (ἐν τοῖς Arch. des missions scientif. κλπ. 1870).

Proust, Voyage au Mont Athos, Tour de Mond, 1860.

Beaujour, Voyage militaire dans l'Empire Ottoman, 1829.

Desdevises-du-Dézert, Géographie ancienne de la Macédoine, 1862.

Guys, Le Guide de la Macédoine.

Barth, Reise, durch die innere europæischen Tuerkei, in Herbst 1862.

Tozer, Highlands of Turkei, 1869.

Delacoulonche, Mém. sur le berceau de la puiss. macédonienne etc. (ἐν τοῖς Arch. des missions, Τόμῳ 8ῳ, 1859).

Heuzey, Mission de Macédoine, 1863.

Τοῦ αὐτοῦ, Le Mont Olympe et l'Acarnanie, 1860.

Τοῦ αὐτοῦ Les Couvents des Météores (ἐν τῇ Revue archéol. 1864 φυλ. Μαρτ.).

Τοῦ αὐτοῦ La ville d'Eané, en Macédoine et son sanctuaire de Pluton (ἐν τῇ Revue archéol, 1868 Ἰούλιος).

Mézières, Le Pélion et l'Ossa (ἐν τοῖς Archiv. des missions τόμ. 3).

Wiett, Mémoire sur le pachalik de Prisrend (Bullet. de la Soc. de Géogr. Ὀκτώβρ. 1866).

Τοῦ αὐτοῦ, Itinéraire en Albanie et en Roumélie (αὐτόθι Ἰούλ. 1868).

Hecquard, Histoire et description de la haute Albanie, 1859.

De Hahn, Albanesische Studien, 1854.

Viquesnel, Voyage dans la Turquie d' Europe, 1868.

Boué, La Turquie d'Europe, 1840.
» Itinéraires, 1856.
Leake, Travels in Nothern Greece, 1834.
Göler, Die Kämpfe bei Dyrrhachium und Pharsalus im Jahre 48 v. Chr. Eine Kriegswissenschaftliche und philologische Forchung nach Cäsars dritten Buche des Bürgerkriegs, 1854.

Ἀλλὰ πλὴν τῶν πηγῶν τούτων, καθ' ἃς συνετάχθησαν τὰ ὁδοιπορικά, ὁ συγγραφεὺς σημειοῖ ὅτι πολλοὶ τῶν ἀνωτέρω περιηγητῶν ἐπεθεώρησαν τὴν ἐργασίαν του. Τὰ τῆς Μακεδονίας ἐπεθεώρησεν ὁ Heuzey, ὃς πολλαχοῦ προσέθηκε καὶ ἰδίας σημειώσεις καὶ ἀποσπάσματα ἐκ συγγραφῶν αὐτοῦ ἀρχαιολογικῶν τέως ἀνεκδότων. Τὰ τῆς Ἠπείρου δὲ συνέθετο ὁλόκληρα σχεδὸν ὁ Gaultier de Claubry, σταχυολογήσας τὸ ἀνέκδοτον αὐτοῦ περὶ Ἠπείρου ὑπόμνημα, ὅπερ συνέταξεν ἐξ ἰδίας περιηγήσεως, ἣν ἐποιήσατο εἰς τὴν χώραν ταύτην. Ὥστε ὡς πρὸς τὴν Ἤπειρον τὸ ὁδοιπορικὸν εἶναι ἔργον πρωτότυπον.

Καθόλου δὲ εἰπεῖν τὸ ἔργον τοῦ Ἰζαμβὲρτ εἶναι πολύτιμος συνέκδημος τῶν ὁδοιπορούντων εἰς ἑλληνικὰς χώρας. Περιέχει καταγραφὴν τῶν ὁδῶν καὶ περιγραφὴν γεωγραφικήν, ἱστορικὴν καὶ ἀρ-

χαιολογικὴν τῶν πόλεων, κωμῶν κτλ· δι' ὧν ἑκάστη τῶν ὁδῶν διέρχεται. Πλὴν τούτου δὲ ἐν εἴδει ἐκδρομῶν ἄγει τὸν ὁδοιπόρον εἰς πάσας τὰς θέσεις, τὰς ἀξίας λόγου ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ τῇ τέχνῃ, τὰς μὴ κειμένας ἐπὶ τῶν ὁδῶν, ἀλλ' ἑκατέρωθεν καὶ πόρρω αὐτῶν.

Πρὶν ἢ προβῶ εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐγὼ εἰργάσθην περὶ τὴν μετάφρασιν, ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω ὅτι εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην προέβην κατὰ προτροπὴν τοῦ Κ. Π. Θ. Κολοκοτρώνη, λοχαγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ. Ἡ ἐξ Ἀθηνῶν μάλιστα ἀπουσία τοῦ φίλου τούτου κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τῆς ἐπιθεωρήσεως καὶ ἐκτυπώσεως τῆς μεταφράσεώς μου ὑπῆρξεν ἐμοὶ πολλαχῶς ἐπαισθητή· κυρίως δὲ διότι δὲν ἠδυνήθην νὰ ποιήσω χρῆσιν τῶν χαρτογραφικῶν καὶ ὁδοιπορικῶν αὐτοῦ μελετῶν, ἃς ἐν ὥραις σχολῆς ἐξεπόνησε καὶ κατέγραψεν ἐπὶ πινάκων καὶ γεωγραφικῶν χαρτῶν μετὰ πολλῶν τῆς ἐπιστήμης αὐτοῦ παρατηρήσεων.

Ὡς πρὸς τὴν μετάφρασίν μου δὲ παρατηρῶ τὰ ἑξῆς.

Ἐκ τοῦ γαλλικοῦ κειμένου παρέλιπον τὰς ἐκτενεῖς καὶ λεπτομερεῖς περιγραφὰς τῶν ἐρειπίων πόλεων τινῶν (Φιλίππων, Παλατίτσας, Δίου, Δημητριάδος κλπ.), τὰς καλλιτεχνικὰς καὶ ἀρχαιο-

λογικὰς καὶ ἀρχιτεκτονικὰς περιγραφὰς ἐκκλησιῶν καὶ τζαμίων (Θεσσαλονίκης, Μονῶν τοῦ Ἄθωνος, Μετεώρων κτλ.), ἀρκεσθεὶς μόνον εἰς μνείαν αὐτῶν καὶ βραχυτάτην ἔκθεσιν· ὡσαύτως παρέλιπον τὰς ἐκτενεῖς περιγραφὰς περιωνύμων μαχῶν (Πύδνης, Φαρσάλων). Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸ πρῶτον λόγος τῆς παραλείψεως ἦτο ἡ μὴ ἐξόγκωσις τοῦ βιβλίου, ὡς πρὸς τὰς μάχας δὲ διότι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνωσι καταληπταὶ ἄνευ εἰδικῶν τοπογραφικῶν πινάκων. Κυρίως δὲ προετιθέμην μεταφράζων τὴν ἀκριβῆ καταγραφὴν τοῦ ὁδογραφικοῦ μέρους.

Τὸ προκείμενον ὁδοιπορικὸν ἂν οὐχὶ ἐντελῶς, ἐν μέρει ὅμως πληροῖ ἐν ἐλλείψει ἑτέρου τὰς ἀπαιτήσεις Ἕλληνος ὁδοιπόρου, ὃν χρησιμώτατος ὁδογραφικὸς ὁδηγός, ἐν πολλοῖς διαφωτίζων αὐτόν. Ἐλλείπουσι πολλαχοῦ πληροφορίαι περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων, τῆς κοινωνικῆς αὐτῶν καταστάσεως, τῶν προϊόντων κτλ. Δυστυχῶς ἐστερούμην γεωγραφικῶν βιβλίων ἑλληνικῶν ὅπως ἀναπληρώσω τὴν ἔλλειψιν ταύτην· ἐκ τῶν ὑπαρχόντων δὲ ὀλίγων τινὰ μὲν ἦσαν ἀπηρχαιωμένα, ἄλλα δὲ μόνον τὴν ἀρχαίαν γεωγραφίαν ἐπραγματεύοντο, διὸ καὶ ἐγκατέλιπον πᾶσαν σκέψιν περὶ προσθήκης καὶ συμπληρώσεως· ἐνιαχοῦ δὲ μόνον ἀσημάντους τινὰς

παρενέθεσα σημειώσεις, τὰς ὁποίας καὶ διέστειλα ἀπὸ τοῦ κειμένου διὰ παρενθέσεων εὐθειῶν [ ].

Ἡ μετάφρασις ἐν γένει εἰπεῖν ἦτο λίαν δυσχερὴς καὶ ἐπίπονος, ὅπως ἐν γένει εἶναι πάσης περιγραφῆς ἀντικειμένου, ὅπερ δὲν ἔχει ὁ μεταφράζων ἐνώπιόν του. Ἡ μεγαλειτέρα ὅμως τῶν δυσκολιῶν, ἣν ὁμολογῶ ὅτι ἐνιαχοῦ δὲν ὑπερενίκησα μεθ' ὅλας τὰς προσπαθείας, ἃς κατέβαλον, ἦτο ἡ ἐπίτευξις τῆς ὀρθῆς γραφῆς ἢ μᾶλλον τῆς ὀρθῆς προφορᾶς τῶν ἑλληνικῶν γεωγραφικῶν ὀνομάτων, τινὰ τῶν ὁποίων ἦσαν ἐν τῷ γαλλικῷ κειμένῳ λίαν παραμεμορφωμένα. Πρὸς ἄρσιν τῆς δυσκολίας ταύτης ἓν μόνον εἶχον βοήθημα ὀλίγα ἑλληνικὰ πονήματα, ἅτινα μικρὸν μόνον ἐφώτιζόν με, διότι ταῦτα, πλὴν δύο πραγματευομένων περὶ τῆς Μακεδονίας καὶ τούτων μόνον περὶ τῆς ἀρχαίας, δὲν εἶναι κυρίως εἰπεῖν γεωγραφικὰ ἐγχειρίδια, οὐδ' ἐγράφησαν ὅπως χρησιμεύσωσιν ὡς γεωγραφίαι λεπτομερεῖς, οἵων χρείαν ἔχει ὁ περὶ γεωγραφικὰ ἀσχολούμενος. Ἡ προσφυγὴ δὲ εἰς προφορικὰς πληροφορίας διαφόρων ἐν Ἀθήναις οἰκούντων ἐγχωρίων τῶν μερῶν, ἅτινα περιλαμβάνει τὸ ὁδοιπορικόν, ἦτο δύσκολος, τὸ μὲν διότι πολλάκις ἀποπειραθεὶς δὲν ἠδυνήθην νὰ εὕρω τὸν ἐγχώριον καὶ κατέτριβον εἰς μάτην τὸν χρόνον, τὸ δὲ διότι τοι-

αὗται πληροφορίαι μακρὰν τοῦ τόπου περὶ οὗ γράφει τις λαμβανόμεναι στεροῦνται συνήθως ἀκριβείας καὶ ἐλέγχου.

Παραθέτω δ' ἐνταῦθα κατάλογον τῶν διαφόρων βιβλίων καὶ πονημάτων, ἅτινα ἐν ἐλλείψει ἄλλων δύνανται εἰς τοὺς θέλοντας εἴτε τελειότερον ὁδοιπορικὸν νὰ γράψωσιν, εἴτε γεωγραφικὸν εἰδικὸν ἔργον νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς πηγαί.

Ἐν πρώτοις σημειῶ τὸν Δρομοδείχτην τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ ἀνωνύμου. Ὁ Π. Βρετὸς (Νεοελ. β', σ. 226) λέγει ὅτι ἐτυπώθη ἐν Πέστῃ τῷ 1824, καὶ συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Γεωργ. Ῥουσσιάδου· ὁ γράψας δὲ μονογραφίαν περὶ τῶν στρατιωτικῶν ὁδῶν ἀπὸ Βελιγραδίου εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ περὶ τῶν διόδων τοῦ Αἵμου Κωνστ. Γιρετσὲκ (Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanpässe, Const. Jirecek, Prag 1877) λέγει ὅτι ἐτυπώθη τῷ 1826. Τοῦ δρομοδείχτου ἐγένετο μετατύπωσις τῷ 1829 ἐν Βενετίᾳ, ὑπὸ τὴν διαφορὰν ὅτι μετεβλήθη τὸ ὄνομα εἰς Δρομοδείκτης καὶ ἐτέθη ἀφετηρία οὐχὶ ἡ „Κωνσταντινούπολις πόλις τῆς Θρᾴκης", ἣν εἶχεν ὁ ἀρχικός, ἀλλ' ἡ „Τροπολιτσά, πόλις τῆς Πελοποννήσου".

„Γεωγραφία νεωτερική . . . . . παρὰ Δανιὴλ ἱερομονάχου καὶ Γρηγορίου ἱεροδιακόνου τῶν Δη-

μητριέων“ ἐν Βιέννῃ 1791. Ἡ γεωγραφία αὕτη τῶν λογίων Ἑλλήνων, τῶν γνωστῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα Δανιὴλ Φιλιππίδης καὶ Γρηγόρ. Κωνσταντᾶς, περιέχει ἐκτενῆ περιγραφὴν τῆς Θετταλομαγνησίας, συντεθεῖσαν ἐξ ἰδίας αὐτοψίας καὶ περιηγήσεως. Περὶ τῆς Μαγνησίας ἔγραψε καὶ ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς δημοσιεύσας τὰ κατ' αὐτὴν ἐν τόμ. β΄, σελ. 450 τῆς ὑπ' αὐτοῦ γενομένης ἐκδόσεως τοῦ γεωγράφου Μελετίου.

„Χωρογραφία τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ Ἰωάννου Α. Λεονάρδου Ἀμπελακιώτου“, ἐν Πέστῃ 1836, ἐν ᾗ καὶ περὶ Θετταλομαγνησίας.

„Περιήγησις ἢ τοπογραφία τῆς Θεσσαλίας καὶ Θετταλικῆς Μαγνησίας καὶ τῆς μὲν Θεσσαλίας ἐν ἐπιτομῇ τῆς δὲ Μαγνησίας ἐν ἐκτάσει ὑπὸ Νικολ. Ι. Μάγνητος“ ἐν Ἀθήναις 1860. Μνημονεύσας τοῦ βιβλίου τούτου ὀφείλω ν' ἀποκρούσω ἐν παρόδῳ ἀδικίαν τινὰ προσγινομένην εἰς τὴν μνήμην καὶ τοὺς κόπους τῶν περὶ Θετταλομαγνησίας γραψάντων προηγουμένως Δανιὴλ Φιλιππίδου, Γρηγορίου Κωνσταντᾶ, Ἀνθ. Γαζῆ καὶ Ἰωάννου Λεονάρδου, διότι ὁ Μάγνης ἐν τοῖς προλεγομένοις αὐτοῦ λέγει „Π ρ ὸ ἐ μ ο ῦ δ ὲ ν ἐ ν η σ χ ο λ ή θ η ἄ λ λ ο ς εἰ ς τ ὴ ν π ε ρ ι γ ρ α φ ὴ ν τ ῆ ς π α τ ρ ί δ ο ς μ α ς“. (Μαγνησίας) Ταῦτα δὲ γράφει ἐνῷ τὸ

ἔργον αὐτοῦ εἶναι σχεδὸν ἀντιγραφὴ τοῦ ἔργου τοῦ Δανιὴλ Φιλιππίδου καὶ Γρηγορίου Κωνσταντᾶ.

Ἐν τοῖς περὶ Θεσσαλίας σημειοῦμεν καὶ τὰς νεωτάτας στατιστικὰς πληροφορίας περὶ τῶν ἐπαρχιῶν Δημητριάδος καὶ Τρικκάλων, αἵτινες εὑρίσκονται ἐν τοῖς „Ἔργοις καὶ Ἡμέραις“ τοῦ Σεβασμ. Δωροθέου Σχολαρίου, μητροπολ. Λαρίσης, τῆς μὲν Δημητριάδος ἐν σελ. 207—235, τῶν δὲ Τρικκάλων ἐν σελ. 426—432.

Περὶ Ἠπείρου παλαιότερον βιβλίον εἶναι τὰ τοῦ Ἀθ. Σταγειρίτου Ἠπειρωτικὰ 1819, ἔνθα περιέχεται ἀρχαία καὶ νέα γεωγραφία τῆς Ἠπείρου ἐπὶ τῇ βάσει τὸ πλεῖστον τῶν πληροφοριῶν τοῦ Πουκεβίλ.

„Δημητρίου Σεμιτέλου (Epiroticorum liber primus. Dissertatio inauguralis) Ἠπειρωτικῶν βιβλ. πρῶτον. Βερολίνῳ 1854“.

„Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου τῶν τε ὁμόρων Ἑλληνικῶν καὶ Ἰλλυρικῶν χωρῶν . . . . περιέχουσα καὶ τοπογραφικὸν πίνακα ἀναπτύσσοντα τὴν πολιτειογραφικήν, ἱστορικὴν καὶ γεωγραφικὴν κατάστασιν τῶν ἐν τῷ κειμένῳ ἐνδιαλαμβανομένων ἐπαρχιῶν, πόλεων, κωμῶν καὶ θέσεων· πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἀκριβῆ στατιστικὴν ἔκθεσιν πάσης τῆς Ἠπείρου„ ἐν Ἀθήναις 1856“ ὑπὸ Π. Ἀραβαντινοῦ.

„Ἀλεξίου Πάλλη ἰατροῦ μελέται ἐπὶ τῆς ἀρχαίας χωρογραφίας καὶ ἱστορίας τῆς Ἠπείρου ἐν Ἀθήναις 1858".

„Ζαγοριακά, οἷς προσετέθησαν καί τινα περὶ Ἠπείρου ὑπὸ Ἰωάννου Λαμπρίδου. Ἐν Ἀθήναις 1870".

Ὁ Κ. Ἀθ. Πετρίδης ὡσαύτως ἐδημοσίευσεν ἐν Πανδώρᾳ (τόμ. 19 σελ. 465) τινὰ περὶ Ἠπείρου, ἐν οἷς περὶ τῆς θέσεως Castra Pyrrhi καὶ τῶν ἀρχαίων πόλεων Φανότης, Φωτικῆς Ἰουστινιανουπόλεως, Νικοπόλεως, Φοινίκης καὶ Εὐροίας. Περὶ Σουλίου (Πανδ. 18, σελ. 265). Ἐξέδωκε δὲ καὶ ἐν Πάτραις 1866 „Κριτικὰς ἐπιστασίας τὰ περὶ Δωδώνης ἀφορώσας", ἐν αἷς φέρει παρατηρήσεις εἰς τὰ περὶ Ἠπείρου γραφέντα ὑπὸ Σεμιτέλου, Ἀραβαντινοῦ καὶ Πάλλη.

Εἰς τὰ περὶ τῆς Ἠπείρου καταλέγω καὶ βιβλίον, οὗτινος ἔλαβον γνῶσιν μόνον ὅτε εἶχον ἐκτυπώσει καὶ τὸ τελευταῖον φύλλον τοῦ κειμένου τῆς μεταφράσεως, καὶ δὲν ἠδυνήθην νὰ συμπεριλάβω τινὰς τῶν ἐν αὐτῷ στατιστικῶν πληροφοριῶν. Τὸ βιβλίον τοῦτο εἶναι ἡ „Ἐπετηρὶς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἠπειρωτικοῦ φιλεκπαιδευτικοῦ συλλόγου. Ἔτος Β'. 1873-1874. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1874", εἰς 4ον σελίδες 344. Ἐν

τέλει τοῦ βιβλίου προσήρτηται καὶ πίναξ τῆς Ἠπείρου.

Ὡς πρὸς τὴν Ἀλβανίαν σημειῶ τὴν μονογραφίαν τὴν ἱστορικὴν μᾶλλον περὶ Βερατίου, γραφεῖσαν ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Βελεγράδων Ἀνθίμου Δ. Ἀλεξούδη, „Σύντομος ἱστορικὴ περιγραφὴ τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Βελεγράδων καὶ τῆς ὑπὸ τὴν πνευματικὴν αὐτῆς δικαιοδοσίαν ὑπαγομένης χώρας". Ἐν Κερκύρᾳ 1868.

Ὡς πρὸς τὴν Μακεδονίαν δὲ ἔχομεν εἰδικὸν σύγγραμμα τὰ Μακεδονικὰ τοῦ Κ. Μ. Δήμιτσα περιλαμβάνοντα τὴν ἀρχαίαν γεωγραφίαν τῆς Μακεδονίας καὶ διαιρούμενα εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ μὲν ἓν περιλαμβάνει τὴν χωρογραφίαν (1870), τὸ δ' ἕτερον τὴν τοπογραφίαν (1874), ὅπερ καὶ ἐβραβεύθη ὑπὸ τοῦ ἐν Παρισίοις συλλόγου πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν Γαλλίᾳ.

Τοῦ βιβλίου τούτου μνημονεύσας, ὀφείλω νὰ προσθέσω ὅτι ὁ Κ. Δήμιτσας διὰ τῆς συγγραφῆς ταύτης θαρραλέως ἀντετάχθη κατὰ τῶν πρὸ πολλοῦ ἀναφανέντων σλαυοφίλων, οἵτινες παραμορφοῦντες τὴν ἱστορίαν καὶ τὰς παραδόσεις ἠθέλησαν ν' ἀποκόψωσι τὴν Μακεδονίαν ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς γῆς. Ἐν ἄλλῃ δὲ αὐτοῦ μελέτῃ, ἣν προσήρτησεν εἰς τὰς Κριτικὰς ἐρεύνας περὶ τῆς καταγωγῆς καὶ

ἐθνικότητος τοῦ Γεωργίου Καστριώτου τοῦ Σκενδέρμπεη (σελ. 183 ἐπ.), ἔγραψεν ἔλεγχον τοῦ ὑπὸ Κιπέρτου ἐνδοθέντος ἐθνογραφικοῦ πίνακος τῆς Τουρκίας. Ἤγειρε δὲ καὶ φωνὴν κατὰ τῆς ἀναλγησίας τῶν ἑλληνικῶν κυβερνήσεων ὡς πρὸς τὴν πρόοδον τῶν γεωγραφικῶν ἐπιστημῶν ἐν Ἑλλάδι, διὰ τοῦ δημοσιευθέντος φυλλαδίου „Περὶ τοῦ ἐν Παρισίοις διεθνοῦς Συνεδρίου τῶν γεωγραφικῶν ἐπιστημῶν".

Πηγὰς ἑτέρας περί τινων μερῶν τῆς Μακεδονίας ὑποδεικνύομεν καὶ μελέτας τινὰς δημοσιευθείσας ἐν Πανδώρᾳ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον σπουδαίας τὰς ἑξῆς „Περίπλους Μακεδονίας καὶ Ἐλάσσονος Ἀσίας μετὰ τῶν ταύτῃ προσκειμένων μεγαλονήσων" ὑπὸ τοῦ Κ. Φρεαρίτου· ἀπόσπασμα ἀνεκδ. συγγραφῆς, ἔνθα μόνον περὶ Ἁγίου Ὄρους γίνεται λόγος (Πανδ. Τόμ. 15, σ. 166 καὶ 193). „Αἱ τρεῖς Χερσόνησοι τῆς Χαλκιδικῆς Παλλήνη, Σιθωνία, Ἀκτή" (Πανδ. Τ. 12, 289).

„Κοζανικά" ὑπὸ Κ. Α. Γουναροπούλου ἰατροῦ. Ἱστορικὴ καὶ γεωγραφικὴ μελέτη ἐξ αὐτοψίας (Πανδ. Τ. 22, σ· 488, 507, 555).

„Περὶ Κοριτσᾶς" ὑπὸ Π. Θεσπρωτοῦ (Πανδ. Τ. 19, σ. 195, 250). Περὶ Κοριτσᾶς περιέχουσι καὶ οἱ Τόμοι 17, σελ. 493 (ὀλίγας λέξεις ὑπὸ στρατιω-

τικὴν ἔποψιν), Τ. 10, σ. 69 καὶ 447 (διορθώσεις εἰς τὰ ἐσφαλμένα τοῦ Ἀραβαντινοῦ), καὶ οἱ Τ. 18, σελ. 175, 318 καὶ Τ. 19, σελ. 136.

„Περὶ Ἀχρίδος" Π. Ἀραβαντινοῦ. Τ. 18 σελ. 310, 327· μελέτη ἱστορ. καὶ γεωγραφική. Εἰς τὴν μελέτην ταύτην ἔγραψεν ἀπάντησιν ὁ Δήμιτσας Τ. 19, σ. 201 καὶ 265.

Ὑπάρχει δ' ἐν τῇ Πανδώρᾳ καὶ μονογραφία ἡμιτελὴς „Περὶ Βλάχων καὶ Κουτσοβλάχων" τοῦ Π. Θεσπρωτοῦ (Τ. 19, σ. 441).

Ὡς πρὸς τὸ μέρος δὲ τέλος τῆς Θράκης, ὅπερ περιλαμβάνεται ἐν τῇ ὁδῷ 1, ὑπάρχει ἡ περὶ Μαρωνείας μονογραφία τοῦ Μ. Μελιρρύτου „Περιγραφὴ ἱστορικὴ καὶ γεωγραφικὴ ὑπὸ ἐκκλησιαστικὴν ἔποψιν τῆς θεοσώστου ἐπαρχίας Μαρωνείας." Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1871, εἰς ἣν εἶναι προσηρτημένος καὶ πίναξ ἀπογραφικὸς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων καὶ τῶν σχολείων κατὰ κώμας τῆς ἐπαρχίας ταύτης.

Πίνακας γεωγραφικοὺς ἑλληνικοὺς Ἠπείρου, Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας ἔχω νὰ παραθέσω τὸν ἀρχαῖον Ῥήγα τοῦ Φερραίου, τὸν τῆς Θετταλομαγνησίας τοῦ Ἀνθ. Γαζῆ, τὸν τῆς Ἠπείρου Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας τοῦ στρατηγοῦ Σπύρου Μίλιου (1854), τὸν τοῦ Γ. Κατελούζου (1867), τὸν τῆς Ἠπείρου, τὸν προσηρτημένον εἰς τὴν ἐπε-

τηρίδα τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἠπειρωτικοῦ Συλλόγου καὶ τὸν γαλλικὸν τοῦ Β. Νικολαΐδου τὸν προσηρτημένον εἰς τὸ βιβλίον αὐτοῦ Les Turcs et la Turquie contemporaine, Paris 1859.

Κατὰ τὴν μετάφρασιν δὲ ἡμῶν εἴχομεν ὑπ' ὄψιν κυρίως τὸν γεωγραφικὸν γαλλικὸν χάρτην τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας τοῦ Κίπερτ, ὡς πρὸς τὴν Ἀλβανίαν δὲ τὸν τοῦ Hequard καὶ τοὺς τοῦ Hahn τοὺς προσηρτημένους ἐν τέλει τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar καὶ Reise von Belgrad nach Salonik, 1868.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος περὶ γεωγραφικῶν πινάκων προσθέτομεν ὅτι ὁ δόκιμος παρ' ἡμῖν λιθογράφος Γεώργ. Κόλμαν, ὁ ὁποῖος καὶ πολυειδῶς κατὰ τὴν μετάφρασιν ταύτην ὑπῆρξεν ἡμῖν ὠφέλιμος, ἀνέλαβεν ἰδίᾳ δαπάνῃ τὴν ἔκδοσιν ἑλληνιστὶ τοῦ χάρτου τούτου τοῦ Κίπερτ, ὅπως χρησιμεύσῃ καὶ ὡς χάρτης αὐτοτελὴς τῶν μερῶν τούτων καὶ ὡς παράρτημα ἀναπόσπαστον τῶν ὁδοιπορικῶν ἡμῶν.

Ἐνταῦθα ἐσημειώσαμεν μόνον τὰ πονήματα, τὰ διαλαμβάνοντα περὶ τῶν ἐπαρχιῶν, ἃς περιλαμβάνει τὸ προκείμενον ὁδοιπορικόν, πονήματα, ἅτινα πλὴν ἑνὸς ἢ δύο δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς πληροῦντα τοὺς ὅρους ἐπιστημονικῶν συγγραφῶν,

καὶ μενογραφιῶν ἱστορικῶν καὶ γεωγραφιῶν, οὐχ ἧττον περιποιοῦσι τιμὴν τοῖς πονήσασι καὶ δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς πηγαί, ἐλλείψει τελειοτέρων, τῶν μερῶν, ἅτινα περιγράφουσιν.

Ἐὰν τοιαῦται μελέται καὶ ἐν γένει πᾶσα ἐπιστημονικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἐργασία ἐτιμᾶτο παρ' ἡμῖν προσηκόντως καὶ ἐνεθαρρύνετο, θὰ εἶχε πλειότερα ἡ Ἑλλὰς νὰ ἐπιδείξῃ καὶ τελειότερα ἔργα. Δυστυχῶς ὅμως ἡ ἀδιαφορία μεθ' ἧς αἱ ἐπιστημονικαὶ καὶ καλλιτεχνικαὶ μελέται παρ' ἡμῖν γίνονται δεκταὶ ἀποθαρρύνουσι τὸν ζῆλον καὶ μαραίνουσι τὴν προθυμίαν τῶν ἐργατῶν αὐτῶν. Ἀλλ' ἃς παρέλθωμεν τὰς σκέψεις ταύτας καὶ ἂς ἐλπίζωμεν ὅτι τὸ μέλλον ἔσεται γονιμώτερον.

Περατοῦντες τὰς ὀλίγας ταύτας λέξεις, ἂς ἐνομίσαμεν ἀναγκαῖον νὰ προτάξωμεν τῆς μεταφράσεως ἡμῶν, εὐχόμεθα ὅπως ἔργα τελειότερα καὶ μεγαλείτερα καταστήσωσιν αὐτὴν περιττὴν εἰς τὸ μέλλον. Θέλομεν δὲ θεωρήσει τὴν πλήρωσιν τῆς εὐχῆς ἡμῶν ταύτης ὡς μόνην ἀμοιβὴν τῶν κόπων μας.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 15 Νοεμβρίου 1877.

Α. ΜΗΛΙΑΡΑΚΗΣ.



Ὁδὸς 1.

ΑΠΟ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΕΙΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΝ

διὰ Ῥαιδεστοῦ, Αἴνου καὶ Καβάλας.

10 ἡμέραι (111 ὧραι).

Τῆς ὁδοῦ ταύτης μακρᾶς καὶ κοπιώδους οὔσης σπανίως γίνεται χρῆσις ὑπὸ τῶν ὁδοιπορούντων προτιμωμένης τῆς κατ' εὐθεῖαν διὰ θαλάσσης· οὐχ ἧττον καὶ αὕτη ἡ διὰ ξηρᾶς ὁδὸς διέρχεται ἐκ μερῶν ἀξίων λόγου διὰ τὰς ἱστορικὰς αὐτῶν ἀναμνήσεις καὶ τὸ ἀρχαιολογικὸν διαφέρον, οἷα εἶναι τὰ μεταξὺ Αἴνου καὶ Θεσσαλονίκης. Τὴν ὁδὸν ταύτην δύναταί τις νὰ συντάμῃ ἐρχόμενος μέχρι τῆς κωμοπόλεως Κουτσοὺκ-Τσεκμετζὲ διὰ τοῦ σιδηροδρόμου, ἢ μέχρι Ῥαιδεστοῦ διὰ τοῦ ἀτμοκινήτου.

Ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν κωμόπολιν *Κουτσοὺκ-Τσεκμετζὲ* διὰ τοῦ σιδηροδρόμου (15 χιλιόμετρα).—Πέραν τῆς κωμοπόλεως ταύτης διέρχεταί τις τέλμα συγκοινωνοῦν μετὰ τῆς θαλάσσης, εἶτα δὲ ὁδοιπορῶν παραλλήλως τῇ παραλίᾳ φθάνει μετὰ 3 ὥρας εἰς *Μπουγιοὺκ-Τσεκμετζέ*, παραλίαν κωμόπολιν κειμένην εἰς τὴν εἴσοδον μεγάλου τέλματος, τὸ ὁποῖον διέρχεται ἀπὸ Β. ὁ ποταμὸς Καρὰ-σοῦ ἐκβάλλων εἰς

τὴν θάλασσαν. Τὸν ποταμὸν τοῦτον διαβαίνει ἐπὶ λιθίνης γεφύρας τεσσάρων ἁψίδων καὶ πορευόμενος τὴν εἰς ἀπόστασίν τινα ἀπὸ τῆς παραλίας κειμένην ὁδὸν φθάνει εἰς (6 ὥρ.)

Σηλυβρίαν τὴν ἀρχαίαν Σηλυμβρίαν, τὴν κατὰ τὸν Στράβωνα θεμελιωθεῖσαν πρὸ τῆς πόλεως τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τοῦ Σήλυος ἀρχηγοῦ μεγαρικῆς ἀποικίας. Ἡ πόλις αὕτη μνημονεύεται ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος. Ἐπὶ τοῦ Ἀρκαδίου ἐκλήθη *Εὐδοξιόπολις*, προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου ἀνέκτησε τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ὄνομα δι' οὗ καλεῖται σήμερον ὑπὸ τῶν οἰκούντων αὐτὴν καὶ τὰς πέριξ κώμας Ἑλλήνων.

Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ μία μόνον ὑπάρχει εὐρύχωρος ὁδός, αἱ λοιπαὶ διατέμνουσιν ἑλικοειδῶς ἀθροίσματα οἰκιῶν, κειμένων μεταξὺ τοῦ λόφου ἐφ' οὗ κεῖται καὶ τῆς θαλάσσης. Ὁ λόφος οὗτος, 90 μέτρων ὕψους, φέρει ἐπὶ τῆς κορυφῆς ὀγκώδη ἐρείπια φρουρίου, ἔνθα οἰκοῦσιν Ἑβραῖοι.

„Ἡ Σηλυμβρία καὶ ὁ λιμὴν αὐτῆς, λέγει ὁ Boué (Itin. 1,45), ὁμοιάζει πρός τινας πόλεις τῆς Ἰταλίας. Τὰ ἐρείπια τοῦ φρουρίου της ὑπέρκεινται τῶν ἀμφιθεατρικῶς ἐπὶ τοῦ λόφου κατατεταγμένων οἰκιῶν· ὄπισθεν δὲ τούτων οἱ ὑπάρχοντες ἀμπελῶνες παρέχουσιν ἐν συνόλῳ εἰς τὸν θεατήν, τὸν περὶ αὐτὸν μὴ βλέποντα ἢ φύσιν ἄνυδρον καὶ αὐχμηράν, τερπνὴν θέαν".

Πέραν τῆς Σηλυμβρίας ἡ ὁδὸς φέρεται παρὰ τὴν θάλασσαν· ἀνευρίσκει δέ τις βαδίζων ἴχνη τῆς ἀρχαίας

ῥωμαϊκῆς ὁδοῦ, ἐστρωμένης διὰ μεγάλων τετραγώνων πλακῶν μελανοῦ μαρμάρου, εἶτα δὲ ἀπαντᾷ ἀμυδρά τινα ἴχνη τοῦ περιφήμου *τείχους τοῦ Ἀναστασίου*, ὅπερ ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἔκτισεν ὅπως ἀναχαιτίσῃ τοὺς βαρβάρους. Ἐντεῦθεν διερχόμενος δύο ῥύακας φθάνει εἰς (2 ὥρ.) τὴν γέφυραν *Τσοκαδερέ*. Ἔπειτα καταλείπων ἐπὶ τὰ δεξιὰ τὴν ἀρχαίαν ταχυδρομικὴν ὁδὸν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Ἀδριανούπολιν, ἥτις φέρει ἐντὸς 6 ὡρῶν εἰς Τσορλοῦ, καὶ ἀκολουθῶν τῇ παραλίᾳ ὁδῷ φθάνει εἰς (3 ὥρ.)

Ἐσκὶ-Ἐρεκλί, πολίχνιον ἄσημον μὲν τὰ νῦν, ἀναμιμνῆσκον δ' ἐκ τοῦ ὀνόματος τὴν ἀρχαίαν Ἡράκλειαν ἢ Πέρινθον. Τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως κεῖνται εἰς τὸ Μπουγιοὺκ-Ἐρεκλί, 2 ὥρας μακράν, ἐπὶ ἀκρωτηρίου δι' ἐπιμήκους γλώσσης πρὸς τὴν θάλασσαν διήκοντος. Ἡ Ἡράκλεια ἐκλήθη κατ' ἀρχὰς Μυγδονία· φαίνεται δὲ ὅτι ἐθεμελιώθη τῷ 599 ὑπὸ ἀποικίας Σαμίων. Πέρινθος εἶναι τὸ ὄνομα τὸ μᾶλλον πεφημισμένον τῆς πόλεως. Ἐνταῦθα διέμεινεν ἐξόριστος ὁ Ἀλκιβιάδης· εἶναι δὲ γνωστὴ καὶ ἐκ τῆς μακρᾶς ἀντιστάσεως, ἣν ἐποιήσατο πολιορκηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, τοῦ κυριεύσαντος αὐτῆς τῷ 341. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἦτο ἡ ἀνθηροτέρα πόλις τῆς παραλίας ταύτης. Ἕνεκα τοῦ λαμπροῦ αὐτῆς λιμένος, ἐν τῷ ὁποίῳ δύνανται νὰ ναυλοχήσωσι καὶ μεγάλα πλοῖα, καὶ τῶν καταληγουσῶν εἰς αὐτὴν ὁδῶν ἐκ τῶν μεσογείων χωρῶν ἐχρημάτισε μία τῶν ἐμπορι-

κωτέρων πόλεων τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Κατὰ τὴν 4ην ἑκατοντ. μ. Χ. ὠνομάσθη Ἡράκλεια. Ὁ Ἰουστινιανὸς κατεσκεύασεν ἐν αὐτῇ ὑδραγωγεῖον καὶ ἐπήνεγκε διαφόρους ἄλλας διακοσμήσεις.

Ὁδὸς ἐντεῦθεν μονότονος ἐφ' ἧς ἀπαντᾷ τις διαφόρους τύμβους ἢ χώματα (tumulus), οἵτινες οὐδόλως καθωραΐζουσι τὰ πέριξ, ἄγει διὰ τῶν κωμῶν Τουρκμενλοῦ, Κιοπρουτζῆ καὶ Καρεβλοῦ εἰς (9 ὥρ).

Ραιδεστόν (τουρκιστὶ Τεκφουρδάγ, τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου). Ἡ πόλις αὕτη εἶναι ἡ ἀρχαία Βισάνθη, ὕστερον κληθεῖσα Ῥαιδεστός, ἓν τῶν ἐμπορικῶν ἐκείνων σημείων, ἅτινα ἡ δραστηριότης τῶν Ἑλλήνων ἵδρυσεν εἰς τὰ παράλια ταῦτα τῆς Προποντίδος ἀπὸ τῆς 6ης ἑκατοντ. π.Χ.

Ἡ Ῥαιδεστὸς εἶναι ἐκτισμένη ἐπὶ ἀμφιθεάτρου σχηματιζομένου ἐκ λόφων. Ἀπὸ τῆς θαλάσσης παριστᾷ θέαν γοητευτικήν, ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ὅμως παρέχει τὴν ὄψιν τουρκικῆς πόλεως. Στερεῖται λιμένος.

Ἀρχαιότητας ἡ Ῥαιδεστὸς περιέχει ὀλίγας. Αὐτόθι σώζονται τὰ λείψανα ἀρχαίου τείχους ἐκ λίθων κολοσσιαίων, ἀρχαῖά τινα βυζαντινὰ προχώματα, τέλος ὁ ναὸς τῆς *Παναγίας Ῥευματοκρατορίσσης*, οὕτω κληθείσης, διότι κατὰ τὴν παράδοσιν ἡ πολιοῦχος ἐξώθησε τοὺς βαρβάρους καὶ κατεκρήμνισεν εἰς βαθὺν ποταμόν.

Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ σώζονται οἱ τάφοι μετὰ τῶν λατινικῶν ἐπιτυμβίων τῶν ἐξορίστων Οὔγγρων

εἰς Ῥαιδεστὸν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς 18ης ἑκατοντ. μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ Κάρλοβιτς. Οἱ μαγυάροι ἔρχονται ἔτι ἐκ Πέστης πρὸς προσκύνησιν. Φανερὸν δ' ἐντεῦθεν καθίσταται ὅτι ἡ πόλις τῆς Βισάνθης θὰ ἔκειτο ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου, ἐφ' οὗ κεῖται ἡ εἰρημένη ἐκκλησία.

Ἡ Ῥαιδεστὸς εἶναι πρωτεύουσα τοῦ σαντζακίου τοῦ Τεκφουρδάγ, περιέχει κατοίκους 23,000, ἐξ ὧν 13,000 Τοῦρκοι, ὧν ὁ ἀριθμὸς ὁσημέραι ἐλαττοῦται, 6,000 Ἀρμένιοι, 4,000 Ἕλληνες, 500 Ἰουδαῖοι, 60 καθολικοὶ καὶ 25 διαμαρτυρούμενοι. Οἱ κάτοικοι κατὰ τὸ θρήσκευμα αὐτῶν ἀποτελοῦσι κοινότητας ἐχούσας ἴδιον βίον· ὑπερέχει δὲ πασῶν κατὰ τὴν ἐμπορικὴν δραστηριότητα καὶ τὴν τάσιν πρὸς τὰ γράμματα ἡ ἑλληνική, διατηροῦσα δύο σχολεῖα ἐν οἷς φοιτῶσι 220 μαθηταὶ καὶ δαπανῶσα 6-7,000 φράγκα κατ' ἔτος.

Οἱ Ἀρμένιοι μετέρχονται τὰς τραπεζιτικὰς ἐργασίας, διακρινόμενοι διὰ τὰ πλούτη αὐτῶν· ἔχουσι δὲ καὶ ἰδίαν ἐκκλησίαν. Οἱ Ἑβραῖοι εἶναι λεμβοῦχοι καὶ μικροέμποροι.

Ἐξερχόμενος ὁ ὁδοιπόρος τῆς Ῥαιδεστοῦ ἀπαντᾷ δύο ὁδούς. Ἡ ταχυδρομικὴ ὁδὸς ἀπομακρύνεται τῆς παραλίας εἰσερχομένη εἰς μεσόγειον χώραν ἀγρίαν καὶ ὀρεινήν, ἐν ᾗ κεῖνται αἱ κῶμαι (4 ὥρ.) *Αϊνετζίκ*, (10 ὥρ.) *Μάλγαρα* καὶ (5 ὥρ.) *Κεσλάν*. Διαβαίνων δ' εἶτα τὴν μεγάλην ἑλώδη πεδιάδα τῆς Μαρίτσας (Ἕβρου) καὶ μετὰ 5 ὥρ. 30 τὸν ὁμώνυμον ποταμόν, φθάνει μετὰ 30 λεπτὰ εἰς *Βίρα* ἢ *Φερε*-

τζίκ, ἐξ οὗ δύναται νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν κοιλάδα τῆς Αἴνου καὶ τὰ ἐρείπια τῆς Τραϊανοπόλεως.

Ἡ δευτέρα ὁδὸς ἢ μᾶλλον ἡ δευτέρα διεύθυνσις, διότι πολλάκις ἀναγκάζεταί τις νὰ πορεύηται διὰ μέσου τῶν ἀγρῶν καὶ ἐπὶ τῶν ψαμμωδῶν παραλιῶν τῆς θαλάσσης, περιέχει πολλὰς τοποθεσίας ἀρχαίας, ἃς ἐσπούδασε κατὰ τὴν ἀρχαιολογικὴν αὐτοῦ περιήγησιν εἰς Θράκην ὁ Κ. Ἀλβέρτος Dumont. Κατὰ τὴν πορείαν ταύτην ἀκολουθεῖ τις τῇ παραλίᾳ πρὸς Ν. τῆς Ῥαιδεστοῦ, βαίνων διὰ πεδίων ὁμαλῶν ἀλλ' ἄνευ πολλοῦ διαφέροντος· ἀπολαύει μόνον τῆς ἀξιοθαυμάστου θέας τῆς θαλάσσης τοῦ Μαρμαρᾶ (Προποντίδος) καὶ τῶν παραλίων τῆς Βιθυνίας, καθωραϊζομένων διὰ ποικίλων χρωμάτων. Μετὰ 1 ὥραν φθάνει εἰς

Πάνιδον, τὸ ἀρχαῖον Πάνιον, μνημονευόμενον ἐν τοῖς *θέμασι* τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἀποικίαν, ἧς ἡ ἱστορία ἄγνωστος, τὰ νῦν δὲ ἑλληνικὴν κώμην. Ἡ κ. ἔχει σχολεῖον, ἐν ᾧ ὑπάρχει καὶ ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον. Ὁ Ξενοφῶν ἦλθεν ἐνταῦθα μετὰ τῶν μυρίων (ἴσως εἶναι τὸ *Νέον τεῖχος* ὅπερ ὁ βασιλεὺς Σεύθης ὑπεσχέθη αὐτῷ). Ἡ πόλις φαίνεται ὅτι εἶχε σπουδαιότητά τινα ἐπὶ Ῥωμαίων.

Αὐτόθι ὁ Κ. Dumont σημειοῖ ἐκ τῶν ἀρχαίων μνημείων *ὑπόγειον* ἢ *σπήλαιον νεκροφόρον*, κείμενον παρὰ τὴν θάλασσαν καὶ ἑτέρας τινὰς ἀρχαιότητας, ἐξ ὧν γίνεται κατάδηλον ὅτι ἡ ἀρχαία πόλις ἐξετείνετο ἐπὶ τῶν περικυκλούντων ἐνταῦθα τὴν κώμην τόπων.

Πρὸς Μ. τῆς Πανίδου ἀκολουθεῖ τις τῇ παραλίᾳ μὴ ὑπαρχούσης ὁδοῦ. Μεταξὺ δὲ τῆς πόλεως ταύτης καὶ τοῦ (40 λεπτὰ ὥρ.) *Κουμπὰς* εὑρίσκονται λείψανα ἑλληνικῶν τειχῶν. Καταλείπων δ' ἐν δεξιᾷ τὴν (2 ὥρ.) κώμην *Ἄρδιμο*, ἄξιον παρατηρήσεως ἔχουσαν μόνον τὰς πολυαρίθμους αὐτῆς μικρὰς ἐκκλησίας, φθάνει εἰς (2 ὥρ.)

Γάνον, πολίχνην ἑλληνικήν, ἧς οἱ κάτοικοι εἶναι ναυτικοί, ὡς καὶ οἱ τῆς ἀρχαίας, ἧς διετήρησε τὸ ὄνομα. Ἡ ἀρχαία πόλις ἦτο ἐκτισμένη πρὸς Δ. τῆς παρούσης ἐπὶ ἀποτόμου ἀκροπόλεως. Ἐντεῦθεν τὴν αὐτὴν παραλίαν ὁδὸν πορευόμενος φθάνει εἰς (1 ὥρ.)

Χώραν, ἑτέραν ἑλληνικὴν πόλιν, ἧς ἀγνοεῖται τὸ ἀρχαῖον ὄνομα, τῆς ὁποίας ὅμως ἡ ἀρχαιότης δὲν εἶναι ἀμφίβολος. Διακρίνεται διὰ τὸ φιλόξενον τῶν κατοίκων της. Μετὰ 1 ὥραν κεῖται τὸ *Μυριόφυτο* κωμόπ. 800 οἰκιῶν, ὅπου διατηροῦσιν ἐν ὑπογαίῳ τῆς αὐτόθι ἐκκλησίας εἰκόνα βυζαντινὴν τῆς Παναγίας ἐκ μαρμάρου, καλῆς ἐργασίας τοῦ 1ου αἰῶνος σπάνιον μνημεῖον, διότι ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος ἀπηγόρευσε νὰ παριστῶσι τὴν Θεοτόκον καὶ τὸν Χριστὸν ἄλλως παρὰ μόνον διὰ ζωγραφιῶν. Μετὰ 2 ὥρας ἐκ Μυριοφύτου φθάνει τις εἰς Ἐρεκλιτζὰ καὶ μετὰ 1 ὥραν εἰς

Σ2άρκιοῖ, τὴν ἀρχ. Τειρίστασιν, *Περίστασιν* σήμερον καλουμένην ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ πόλις αὕτη ἀνῆκε τῷ Φιλίππῳ τῆς Μακεδονίας· ἐκυριεύθη δὲ ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀθηναίων Διοπείθους· διὸ καὶ ὁ

Φίλιππος παρεπονέθη ἔν τινι ἐπιστολῇ του πρὸς Ἀθηναίους, καταχεχωρισμένη ἐν τῷ περὶ στεφάνου λόγῳ τοῦ Δημοσθένους.

Τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως κεῖνται ἡμίσειαν ὥραν ΜΔ. τῆς σημερινῆς κώμης. Αὐτόθι εὗρεν ὁ Κ. Dumont παρὰ τὴν θάλασσαν τὴν θέσιν ἀρχαίου ναοῦ ἐν ἐκκλησίᾳ, ἐν ᾗ διατηροῦνται ἔτι μάρμαρά τινα γλυπτὰ καλῆς τέχνης, ἰδίᾳ δ' ἐπικήδειον γεῦμα, καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου ἀνάγλυφον τοῦ *ἱππέως Θρᾳκός*.

Ἀπὸ Σιάρκιοϊ ἡ ὁδὸς διήκει παραλίως ἐπὶ 2 ὥρας 30 μέχρι *Γιαζιλί*, κ. κειμένης ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ ὄρους Σεριὰν-Τεπέ, καὶ (1 ὥρ.) μέχρι *Κατζαλί*, κ. κειμένης ἐπὶ τοῦ αὐχένος τῆς θρᾳκικῆς Χερσονήσου· ἐντεῦθεν τρέπεταί τις πρὸς Δ. ὅπως φθάσῃ εἰς (1 ὥρ.) Ἑξαμίλιον παρὰ τὸν κόλπον τῆς Σάρου. Κατὰ τὴν διάβασιν δὲ ταύτην παρατηρεῖ τὰ λείψανα τοῦ *τείχους τῆς Χερσονήσου*, ὅπερ ᾠκοδόμησε τὸ πρῶτον ὁ Μιλτιάδης, ὅπως προστατεύσῃ τὰς πόλεις τῆς Θρᾴκης κατὰ τῶν εἰσβολῶν τῶν βαρβάρων. Τὸ τεῖχος συχνὰ κατεστρέφετο καὶ ἀνῳκοδομεῖτο μέχρι τοῦ Λυσιμάχου· ὕστερον δ' ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις τῶν βυζαντινῶν ὀχυρωμάτων, τῶν διὰ μακρῶν περιγραφομένων ὑπὸ τοῦ Προκοπίου. Τὸ ἀρχαῖον τεῖχος τῆς θρᾳκικῆς Χερσονήσου σώζεται κατὰ μέγα μέρος ἔτι καὶ νῦν. Αἱ βάσεις ἀποτελοῦνται ἐξ ὀγκωδῶν τεμαχίων κεκομμένων μετὰ προσοχῆς, ὅπερ μαρ-

τυρεῖ τὴν ἐργασίαν τῶν ἑλληνικῶν χρόνων. Ἀνευρίσκουσι δὲ αὐτὰς ἐπὶ γραμμῆς μακρᾶς καὶ σχεδὸν εὐθείας, ἐκτεινομένης ἀπὸ τῆς μιᾶς θαλάσσης μέχρι τῆς ἑτέρας καὶ διερχομένης δι' ἀκροπόλεως ὀχυρᾶς περὶ τὴν ὁποίαν ὑπάρχουσι πολυάριθμα ἐρείπια. Ἡ ἀκρόπολις αὕτη εἶναι ἡ τῆς ἀρχαίας Λυσιμαχείας. Τὸ μῆκος τοῦ τείχους εἶναι περίπου 6 χιλιόμετρα.

Ἀπὸ Κατζαλὶ ἢ Ἑξαμιλίου δύναταί τις διὰ τοῦ Πλαγιὰρ [Τορκ. Πουλαΐρ] (3 ὥρ.) νὰ φθάσῃ (3 ὥρ). εἰς Καλλίπολιν.

Τὸ Ἑξαμίλιον κατέχει τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Λυσιμαχείας ἢ τοῦ Ἑξαμιλίου τῶν Βυζαντινῶν, οὗτινος εἴδομεν ὅτι τὴν ἀκρόπολιν διήρχετο τὸ τεῖχος. Εὑρίσκονται ἐν τῇ κώμῃ ἴχνη ἀρχαίων ναῶν.

Ἀπὸ Ἑξαμιλίου ἡ ὁδὸς ἀναβαίνει ὀλίγον πρὸς Β. περικολπίζουσα τὸν κόλπον τοῦ Σάρου· διέρχεται δὲ διαδοχικῶς ἀπὸ τῶν κωμῶν (4 ὥρ.) *Καρατζαλί*, (1 ὥρ.) *Σασλυδερὲ* καὶ (1 ὥρ.) *Σιλλίκιοϊ*, ἀπέναντι τῶν ὁποίων φαίνεται ἐν μέσῳ τοῦ κόλπου τὸ νησύδριον τῆς *Σάρου*. Ἡ ὁδὸς ἐντεῦθεν παραλίως φερομένη διέρχεται διὰ τῆς κώμης (2 ὥρ.) *Ξεροῦ*. [Ὁ ὅρμος τοῦ Ξεροῦ, κείμενος ἐπὶ τῆς παραλίας τοῦ κόλπου τῆς Σάρου 19 λεύγ. πρὸς Ἀ. τῆς Αἴνου οὐχὶ τόσον ἀσφαλὴς εἰς τὰ πλοῖα, χρησιμεύει πρὸς ἐξαγωγὴν τῶν προϊόντων τοῦ Κεσῖὰν καὶ τῶν Μαλγάρων· ἐξάγεται ἐντεῦθεν σήσαμος καὶ λινόσπερμα]. Ἐντεῦθεν μετὰ 1 ὥρ. 30 φθάνει τις εἰς *Κουρουκλοῦ*, καὶ μετὰ 3 ὥρ. εἰς *Καραπλάκα*. Ἐντεῦθεν δὲ διατέμνουσα ἡ ὁδὸς

μεγάλην πεδιάδα καὶ κάμπτουσα μέγα τέλμα καλούμενον ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων Ἑλλήνων *Ποντισμένη* καταλήγει εἰς (4 ὥρ.)

Αἶνον. Ἡ πόλις αὕτη ἔχει καλὸν ὀχυρὸν βυζαντινὸν φρούριον, ὑψούμενον ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐν εἴδει ἀκροπόλεως· ἐν αὐτῷ εὑρίσκονται καὶ πολλαὶ ἐπιγραφαί. Πολλαὶ δὲ ἀρχαιότητες ὑπάρχουσι καὶ ἐν τῇ πόλει ἑλληνικαί, ῥωμαϊκαὶ καὶ βυζαντιναί. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς εἰς 7,000 ἀνερχόμενοι ὁσημέραι μειοῦνται τῶν πυρετῶν ἕνεκα, οὓς προξενοῦσι τὰ παρακείμενα ἕλη. Οἱ κάτοικοι ἐμπορεύονται μαλλίον, βάμβακα, μέταξαν, δέρματα, κηρόν, κρόκον (ζαφουρά), πρὸ πάντων δὲ τὸν σῖτον τῆς Ῥωμυλίας. Δυστυχῶς ἡ πόλις στερεῖται λιμένος, διὸ τὰ πλοῖα ἀγκυροβολοῦσι 4 μίλια μακρὰν εἰς ὅρμον ἐπικίνδυνον, ἐκτεθειμένον εἰς τὸν ΝΔ. ἄνεμον. Φαίνεται δ' ὅτι ἐν τῇ ἀρχαιότητι εἶχε λιμένα σχηματιζόμενον ὑπὸ τῆς λίμνης *Ποντισμένης* ½ ὥρ. πρὸς Ἀν. Ἀπέναντι τῆς λίμνης ταύτης εἰς ἀπόστασιν 100 μέτρων πρὸς τὴν θάλασσαν οἱ ἀρχαῖοι εἶχον κατασκευάσει προκυμαίαν, ἧς οἱ ὀγκόλιθοι φαίνονται ἔτι καὶ νῦν ὑπὸ τὴν θάλασσαν. Περὶ τὴν Αἶνον εὑρίσκεται ὡσαύτως πληθὺς τῶν τύμβων ἢ χωμάτων τῶν τόσον συνήθως ἀπαντώντων ἐν τῇ ἄνω κοιλάδι τοῦ Ἕβρου Μαρίτσας).

Ἡ πεδιὰς τῆς Αἴνου ἐκτεινομένη πρὸς Β. ἐξαφανίζεται ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ θεατοῦ μεταξὺ δύο σειρῶν μεμακρυσμένων ὀρέων· ἡ πεδιὰς αὕτη εἶναι ἡ τοῦ

Δορίσκου, ὅπου ὁ Ξέρξης ἐπεθεώρησε τὸν στρατόν του. Πρὸς Δ. ἐκτείνονται αἱ ἐκβολαὶ τοῦ Ἕβρου, σχηματίζουσαι ἕλη καὶ τέλματα. Ἐν γένει δὲ πρὸς Β. τῆς Αἴνου παρίσταται χώρα ἀπέραντος καὶ μελαγχολική.

Ἀπὸ Αἴνου εἰς Ἀδριανούπολιν διὰ τοῦ σιδηροδρόμου τῆς κοιλάδος τοῦ Ἕβρου 7 ὧραι. Ἐκ τῆς Αἴνου δύναταί τις διὰ πλοίου νὰ μεταβῇ ἐν ὀλίγαις ὥραις εἰς Σαμοθράκην.

Ὅπως τις ἀπὸ Αἴνου μεταβῇ εἰς τὰ ἐρείπια τῆς Τραϊανοπόλεως ἀνάγκη, ἐὰν δὲν τύχῃ εὐκαιρίας νὰ πορευθῇ διὰ θαλάσσης, νὰ διατρέξῃ μεγάλην καμπὴν πρὸς Β. ἵν' ἀποφύγῃ τὰ ἕλη τοῦ ποταμ. Μαρίτσας καὶ μετὰ πορείαν 2 ὡρῶν 30 νὰ διαβῇ τοῦτον ἀπέναντι τοῦ *Φερετζὶκ* (σταθμοῦ τοῦ σιδηροδρόμου), εἶτα νὰ τραπῇ ΝΔ. διὰ τῶν κ. *Οὐρουντζὶκ* καὶ *Λιτζάκιοϊ*, μεταξὺ τῶν ὁποίων κεῖνται (3 ὥρ.) τὰ ἐρείπια τῆς

Τραϊνοπόλεως. Τὴν πόλιν ταύτην ἐθεμελίωσεν ὁ αὐτοκράτωρ Τραϊανός, ὅπως καταστήσῃ πρωτεύουσαν τῆς Ῥοδόπης· συγχρόνως δ' ἔκτισε καὶ ἑτέραν πόλιν τὴν *Πλωτινόπολιν* πρὸς τιμὴν τῆς γυναικὸς αὐτοῦ (ἴσως εἰς Ἀὲλ-Βουργάζ, ὅπου ὑπάρχουσιν ἐρείπια πρὸς Β. τοῦ Διδυμοτείχου). Ἡ θέσις τῆς Τραϊανοπόλεως, ἥτις ἦτο πόλις σπουδαία ἐπὶ Ῥωμαίων καὶ Βυζαντινῶν καὶ ἀκμάζουσα μέχρι τῆς 16ης ἑκατοντ., διημφισβητεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων· αἱ ἐπιτόπιοι ὅμως ἔρευναι τῶν Viquesnel καὶ Dumont κατέδειξαν ὅτι ἔκειτο μεταξὺ τῶν προειρημένων κωμῶν. Ἡ θέσις αὕτη ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς ἐνδείξεις τοῦ ὁ-

δοιπορικοῦ τοῦ Ἀντωνίνου, σημειοῦντος τὴν ἀπόστασιν μεταξὺ Ἀδριανουπόλεως καὶ Τραϊανοπόλεως 85 μιλίων (περίπου 125 χιλιομέτρων). Τοιαύτη δ' εἶναι περίπου καὶ ἡ ἀπόστασις τῆς Ἀδριανουπόλεως. Τὸ πέρασμα τῆς κοιλάδος τοῦ Ἕβρου εἶναι 117 χιλιόμετρα, ὥστε ἡ διαφορὰ εἶναι ἀσήμαντος. Τὰ ἐρείπια τῆς Τραϊανοπόλεως ἐκτείνονται ἐπὶ εὐρείας κοιλάδος, ἐν ᾗ κεῖνται δύο κῶμαι ἐξ 100 οἰκιῶν ἑκάστη. Ἡ μὲν κεῖται 20 λεπτὰ πρὸς Β. ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης ποταμίου καλουμένου *Λιτζὰ-Κιοϊ-Σοῦ*, ἡ δ' ἑτέρα 2 χιλιόμετρα πρὸς Ἀ. οὐ μακρὰν τοῦ Ἕβρου. Ἡ πεδιὰς ἐκτείνεται μέχρι τῶν ὑπωρειῶν τῆς Ῥοδόπης. Ὁ Ἕβρος ῥέει πρὸς ἀνατολάς, ἡ θάλασσα κεῖται πρὸς νότον, εἰς ἀπόστασιν δὲ ὥρας ὑπάρχουσι τείχη περιβόλου. Πρὸς Β. ἔχει ἀκρόπολιν, ἧς τὸ μεσημβρινὸν πλευρὸν εἶναι ἀπότομον, τὸ δὲ ἀνατολικὸν ἔχει πραεῖαν κλίσιν, μᾶλλον δὲ δυσπρόσιτον εἶναι τὸ δυτικόν. Εὑρίσκονται δὲ αὐτόθι πλεῖσται ἐπιγραφαὶ καὶ λείψανα ἀρχαιοτήτων πάντων τῶν ῥωμαϊκῶν καὶ βυζαντινῶν χρόνων. Ἡ πόλις αὕτη ἐχρησίμευσεν ὡς λατομεῖον διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν φρουρίων τοῦ Φερετζὶκ καὶ τῆς Αἴνου.

Σήμερον πολλοὶ τῶν κατοίκων τῶν πλησιοχώρων πόλεων ἔρχονται ἐνταῦθα τὸ ἔαρ πρὸς χρῆσιν σιδηρούχου πηγῆς αὐτόθι κειμένης. Μεγαλοπρεπεῖς τουρκικοὶ λουτρῶνες, ἄλλοτε ἐνταῦθα ὑπάρχοντες, σήμερον εἶναι κατερειπωμένοι.

Ὁδὸς παραλίως ἐκτεινομένη φέρει ἀπὸ τοῦ Δεδεαγάτσι μετὰ 6 ὥρ. εἰς Μάκρην, κώμην ἑλληνικὴν παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Σέρρειον, ἔνθα φαίνονται βαθμίδες τινὲς γεγλυμμέναι εἰς τοὺς βράχους τῆς ἀκτῆς, καὶ μετὰ 5 ὥρ. εἰς Μ α ρ ώ ν ε ι α ν, πόλιν διατηρήσασαν τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ὄνομα, [κατοικουμένην ὑπὸ Ἑλλήνων ἐμπορευομένων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸν καπνὸν τῆς γείτονος ἐπαρχίας τῶν Γενιτζῶν (Γένιτζε-Καρὰ-Σοῦ) καὶ ἄλλων μερῶν. Ἡ πόλις εἶναι ἐκτισμένη εἰς τοὺς πρόποδας ὀρέων, ἐπὶ λόφων πετρωδῶν πρὸς μεσημβρίαν νεύουσα. Ἔχει κατοίκους 2,000 καὶ οἰκίας περίπου 350. Σχολὴν ἑλληνικὴν καὶ ἀλληλοδιδακτικήν, συντηρουμένην ὑπὸ τῆς κοινότητος.]

Ἡ ἀρχαία πόλις ἔκειτο παρὰ τὴν θάλασσαν, ὁ δὲ περίβολος αὐτῆς ἐσχημάτιζεν ὀρθογώνιον τρίγωνον, οὗτινος διετηρήθησαν ἴχνη κατὰ τὸ ἥμισυ βυζαντινὰ καὶ ρωμαϊκά. Ἐκ Μαρωνείας ὁδὸς πρὸς Β. διήκουσα φέρει μετὰ 8 ὥρας εἰς Γκιουμουρτζίναν.

Ἐκ τῶν ἐρειπίων τῆς Τραϊανοπόλεως ὁδὸς ΒΑ. φέρει εἰς (3 ὥρ.) *Φερετζὶκ* ἢ *Βίρα*, ἔνθα ἀνευρίσκει τις τὴν εὐθεῖαν ὁδόν, τὴν ἄγουσαν ἐκ Ῥαιδεστοῦ εἰς Θεσσαλονίκην διὰ τῶν κ. Μάλγαρα καὶ Κεσιὰν καὶ τοῦ σιδηροδρόμου τῆς Ἀδριανουπόλεως.

Φερετζὶκ ἢ *Βίρα* εἶναι πιθανῶς ἡ πόλις τῶν Δυμῶν, ἧς οὐδὲν ἴχνος σώζεται πλὴν τῶν λειψάνων μεγάλου *βυζαντινοῦ φρουρίου* καλῶς διατηρουμένου. Ἡ ταχυδρομικὴ ὁδὸς διέρχεται διὰ χώρας ὀρεινῆς, ἣν κατῴκουν ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων οἱ Κίκονες, οἳ συνδρομὴν παρασχόντες τῷ Πριάμῳ. Εὑρίσκονται δὲ αὐτόθι τὰ ἴχνη τῆς *Ἐγνατίας ὁδοῦ*, μεγάλης ὁδοῦ

ἀπὸ Ῥώμης μέχρι Κωνσταντινουπόλεως ἀγούσης. Ἐν τῇ ὁδῷ ταύτῃ ἀπαντῶσι διάφοροι ἀσήμαντοι κῶμαι (Δερεμτζελοῦ, Δογὰν-Χισσάρ, Κοτζὰ-Κιοϊ, Καράκαγια, Σίρκα). Πέραν δὲ (12 ὧραι) τοῦ Καλατζιδερὲ καταβαίνουσα ἡ ὁδὸς ἐκ τοῦ ΒΔ. πρὸς τὴν πεδιάδα διέρχεται μετὰ 2 ὥρας ἀρχαίαν γέφυραν ἐπὶ μικροῦ ποταμοῦ καὶ μετὰ 1 ὥρ. 30 μεγάλην γέφυραν 8 ἢ 9 ἀψίδων ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Γιαρτιμλοῦ-Σοῦ, ἐξ ἧς μετὰ 2 ὥρας φθάνει εἰς *Γκιουμουρτζίναν* μεγάλην κωμόπολιν [περιέχουσαν περὶ τὰς 2,000 οἰκίας· ὧν αἱ 600 χριστιανικαί. Εἰς τὰ περίχωρα τῆς πόλεως ὑπάρχουσι κῆποι καὶ ἀμπελῶνες πάμπολλοι, συκαμηνοφυτεῖαι εἰς ἐκτάσεις 2—3 ὡρῶν. Ἔχει βοσκὰς ἀφθόνους καὶ πλουσίαν κτηνοτροφίαν· παράγει δὲ ἡ πεδιὰς αὐτῆς κριθήν, οἴνους, σίκαλιν, δέρματα, ζῷα, ἀραβόσιτον, καπνόν, βάμβακα μαλλίον καὶ μέταξαν, ἅτινα ἐξάγουσιν οἱ κάτοικοι ἐκ τοῦ λιμένος Μπουμπαγιὰ ἀπέχοντος ταύτης 5 λεύγας, καὶ Πόρτο-Λαγὼ ἢ Καραγατσίου τοῦ ΝΔ κειμένου 4 ὥρας μακρὰν αὐτῆς. Ἡ ἀγορὰ τῆς πόλεως ἔχει περιφέρειαν 3]4 ὥρας. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς πόλεως ὑπάρχει φρούριον Γενουαίων, ἔχον μεγάλην περιοχήν, ἐντὸς τῆς ὁποίας οἰκοῦσιν 100 οἰκογένειαι Ἰουδαϊκαί. Ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς σύγκειται ἐξ Ἰουδαίων, Μωαμεθανῶν, Ἀρμενίων, Χριστιανῶν καὶ Ἀθιγγάνων. Ἡ πόλις διαιρεῖται εἰς συνοικίας, ἐν τῇ τῶν χριστιανῶν καλουμένῃ Βάρως ὑπάρχει ἡ Μητρόπολις, ἐν ᾗ καὶ ἡ βιβλιοθήκη τοῦ μητροπολίτου

Μαρωνείας Κυρίλλου, ἣν μετὰ τὸν θάνατον τούτου ἐδώρησεν ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία εἰς τὴν ἐπαρχίαν ταύτην. Ἐνταῦθα δὲ ὑπάρχει καὶ ἀλληλοδιδακτικὸν σχολεῖον καὶ ἑλληνικὴ σχολὴ καὶ παρθεναγωγεῖον.]

Πρὸς Δ. τῆς *Γκιουμουρτζίνας* εἰς ἀπόστασιν 1 ὥρας ὑπάρχουσιν ἐρείπια γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Μεσσίν-Καλέ*. Ἡ ὁδὸς δὲ παραλλάσσουσα ἐντεῦθεν ἕνεκά τινων κοιμητηρίων καὶ φρεάτων ἐξακολουθεῖ πρὸς δυσμὰς φερομένη μεταξὺ τῆς μεγάλης δειράδος τῆς Ῥοδόπης καὶ τῆς ἁλμυρᾶς μεγάλης λίμνης *Μπουροῦ-Καλεσὶ* (τῆς ἀρχαίας Βιστονίδος), πρὸς τὴν βορ. ἐσχατιὰν τῆς ὁποίας φαίνονται τὰ ἐρείπια μεγάλης Μονῆς. Πρὸς Ν. τῆς λίμνης ταύτης κεῖται ὁ μικρὸς λιμὴν τοῦ Πόρτο-Λαγὼ (Καρὰ-Αγάτς) καὶ εἰς ἀπόστασίν τινα ἡ Βουλούστρα ἐν τῇ θέσει τῶν ἀρχαίων Ἀβδήρων, τῶν ὁποίων τὰ ἐρείπια κεχωσμένα εἰς τὰ νοσηρὰ ἐκεῖσε ἕλη οὔπω ἐξηρευνήθησαν.

Ἡ ὁδὸς παρεκτεινομένη πρὸς Δυσμὰς τοῦ Πόρτο-Λαγὼ καὶ διερχομένη πολλὰ κατάρρυτα μέρη φθάνει μετὰ 2 ὥρας εἰς

Γένιτζε. [Ἀπέχει τῆς Γκιουμουρτζίνας 8 ὥρας]. Ἡ κωμόπολις αὕτη ἔχει περίπου (200 οἰκίας), εἶναι δ' ἐκτισμένη εἰς τὴν εἴσοδον τῆς μεγάλης ἑλώδους πεδιάδος τοῦ Καρα-σοῦ, τοῦ ἀρχαίου *Νέστου*, τὸν ὁποῖον μετὰ 4 ὡρῶν πορείαν διαπερᾷ τις ἐπὶ σχεδίας, καὶ μετὰ 4 ὥρας φθάνει εἰς τοὺς πρόποδας τῶν ὀρέων. Ἐντεῦθεν δὲ ἀναβαίνει δι' ὁδοῦ ἐστρωμένης ὀρει-

νὴν ἀντηρίδα ὑψηλήν, ἧς ἡ θέα ἐκτείνεται εἰς τὸν κόλπον τῆς Κοντέσσας (κόλπον Πιερίας), εἰς τὴν νῆσον Θάσον· πορρωτέρω δὲ πρὸς Ἀ. εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων τῆς Σαμοθράκης καὶ πρὸς Δ. εἰς τὸν Ἄθω· ἐντεῦθεν δὲ καθορᾶται καὶ ἡ πόλις Καβάλα. [Ἐνταῦθα σημειοῦμεν καὶ τὴν ὕπαρξιν δύο λιμενίσκων ἢ ὅρμων εἰς τὴν ἄκραν τοῦ Σαρισlαβάν· ὁ μὲν εἶναι τὸ *Κεραμουτί* ἀπέναντι τῆς νήσου Θάσου, ὁ δὲ τὸ Κοὺμ-Βουρνοῦ, ἐγγύτερος τῇ Καβάλᾳ.]

Πέραν τῶν ἐρειπίων ὑδραγωγείου, ὁδὸς ἐστρωμένη κατέρχεται μέχρι τῆς ἀκτῆς, καὶ εἰσχωρεῖ εἰς στενὴν διάβασιν μεταξὺ τῆς ὠχυρωμένης χερσονήσου ἐφ' ἧς κεῖται ἡ Καβάλα καὶ τῶν ὀρέων τῶν ὁριζόντων τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου. Τὰ στενὰ ταῦτα εἶναι τὸ Ἀκόντισμα, τὸ μνημονευόμενον ὑπὸ τοῦ Ἀμμιανοῦ Μαρκελλίνου, τὸ μόνον σημεῖον τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ τὸ προσεγγίζον εἰς παραλίαν. Ἡ ὁδὸς Ἐγνατία ἦτο ἡ μεγάλη στρατιωτικὴ ὁδὸς καὶ ἐμπορικὴ τῆς Θράκης· κατεσκευάσθη ἐπὶ τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας καὶ ὠνομάζετο πρὸ τῆς ῥωμαϊκῆς καταχτήσεως *βασιλικὴ ὁδός*. Ἡ πόλις δὲ Καβάλα ἢ Νεόπολις ἦτο ἐπίσημος διὰ τὴν στρατιωτικὴν αὐτῆς θέσιν, ἅτε κειμένη ἐπὶ τῶν δυσχωρειῶν τούτων. Τὸ στενὸν τοῦτο ἐκλείετο διὰ τείχους προστατευομένου ὑπὸ πύργων, ὅπερ συνέδεε τὴν πόλιν πρὸς τὰ παρακείμενα ὄρη, καὶ κατέληγεν εἰς μέγιστον πύργον ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἀποτόμου λόφου πρὸς τὸ ἕτερον ἄκρον τοῦ στενοῦ. Διελθὼν

τις τὰ ἐξωτερικὰ ταῦτα ἀμυντήρια φθάνει μετὰ 2 ὥρας εἰς

Καβάλαν (10 ὥρ. ἐκ Γένιτζε). Αὕτη εἶναι ἡ ἀρχαία Νεάπολις τῶν Ἑλλήνων, τὸ ἐπίνειον οὖσα τῶν Φιλίππων. Φαίνεται ὅτι ἦτο ἀποικία τῶν Θασίων, καὶ ὡς ἡ γείτων αὐτῇ πόλις Ἀντισάρα ἦτο τὸ ἐπίνειον τῆς περιωνύμου πόλεως Δάτου, περιβοήτου διὰ τὰ χρυσᾶ αὐτῆς μεταλλεῖα, τὰ παρὰ τὸ ὄρος Πάγγαιον. Οἱ Ἀθηναῖοι νικηταὶ τῆς Θάσου κατέλαβον καὶ τὴν Νεάπολιν. Ἐπὶ Ῥωμαίων ἡ πόλις αὕτη ἀναφέρεται ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ τοῦ ὑπάτου Μανλίου Βούλσου κατὰ τοῦ Ἀντιόχου, ἔπειτα δὲ μνημονεύεται πάλιν ὡς ἐπίνειον τῶν Φιλίππων. Κατὰ τὴν μάχην τῶν Φιλίππων ὁ στόλος τοῦ Βρούτου καὶ Κασσίου ἐναυλόχει ἐν Νεαπόλει. Πολὺ ὕστερον ἡ πόλις αὕτη ὑπῆρξεν ἐκ τῶν τῆς εὐρωπ. Ἠπείρου ἡ πρώτη εἰς ἣν ἀπεβιβάσθησαν οἱ Ἀπόστολοι Παῦλος καὶ Σίλας, διὸ καὶ μετωνομάσθη, φαίνεται ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν, *Χριστόπολις*. Τὸ ὄνομα Καβάλα ἔλαβε κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα. Ἡ ταυτότης τῆς Νεαπόλεως, Χριστοπόλεως καὶ Καβάλας εἶναι ἀναμφισβήτητος διὰ τῆς συμφωνίας τῶν ἀποστάσεων, ἃς δεικνύουσι τὰ ὁδοιπορικὰ τοῦ Ἀππιανοῦ, τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ τοῦ Ἀντωνίνου μετὰ τῆς πραγματικῆς ἀποστάσεως, οὔσης μεταξὺ ταύτης καὶ τῶν Φιλίππων 13 χιλιομέτρων. Ἐπὶ τῆς Ὀθωμανικῆς κατακτήσεως ἡ Καβάλα ἦτο ἔρημος καὶ ἐντελῶς κατερειπωμένη. Οἱ Τοῦρκοι ἀνέκτισαν αὐτὴν ἐπὶ Σολιμὰν τοῦ μεγαλοπρε-

πους καὶ ἀπῴκισαν ἐνταῦθα κυρίως Ἰουδαίους ἀχθέντας ἐξ Οὐγγαρίας.

Ἡ Καβάλα εἶναι πατρὶς τοῦ Μεχμὲτ-Ἀλῆ, τοῦ περιβοήτου πασᾶ τῆς Αἰγύπτου, ὃς ἐποιήσατο καὶ μεγάλας διακοσμήσεις εἰς αὐτήν.

Ἡ πόλις κεῖται εἰς τὸν μυχὸν τοῦ ἀρχαίου κόλπου τῆς Πιερίας περικλειομένου ὑπὸ τῆς Θάσου καὶ τοῦ ὄρους Παγγαίου, ὅπερ ἐκτείνεται εἰς τὴν ἤπειρον πρὸς Δ. τῆς πόλεως· εἶναι δ' ἐκτισμένη ἐπὶ χερσονήσου βραχώδους, μικρὸν ὑψηλῆς, προεκβαλλομένης ἐκ τῆς παραλίας. „Καίτοι περικλείουσι τείχη τὸν βράχον τοῦτον, λέγει ὁ Heuzey, ἡ καμπυλότης τοῦ ἐδάφους καθιστᾷ ἐμφανεῖς τὰς τουρκικὰς οἰκίας, τὰ τζαμία καὶ τὰς λοιπὰς οἰκοδομάς, ὥστε εἶναι οὕτως ἐκτεθειμένη εἰς τὴν ἀπὸ θαλάσσης προσβολήν. Ὁ ἀμμώδης ὅρμος τῆς χερσονήσου ταύτης, στερουμένης λιμένος, κείμενος ὑπὸ τὰ τείχη αὐτὰ τῆς πόλεως νεύει πρὸς Ἀν. Τὸ ἀγκυροβόλιον εἶναι ἀσφαλές, ὁ δὲ βυθὸς συμπαγής, ὁ ὅρμος ὅμως οὐδόλως προστατεύεται κατὰ τῶν ἀνέμων καὶ τῶν πελωρίων κυμάτων τῆς ΜΔ. θαλάσσης, ὥστε τὰ πλοῖα προσορμίζονται δι' ἀσφάλειαν εἰς τὸν ἀπέναντι κείμενον λιμένα τοῦ Ἐλευθέρου ὑπὸ τὸ ὄρος Πάγγαιον ἢ ὄπισθεν τῆς Θάσου. Ἡ Καβάλα εἶναι πόλις ἐμπορική, σπουδαῖον ἔχουσα ἐμπόριον δημητριακῶν καρπῶν, σησαμίου, μετάξης ἀκατεργάστου καὶ καπνῶν τοῦ Γένιτζε.“ [Ἐκ ταύτης κυρίως ἐξάγονται τὰ προϊόντα τῆς Δράμας,

Πραβίστας, Σαρισλαβάν, Γένιτζε, καὶ Γκιουμουρτζίνας]. Εἶναι δὲ πρωτεύουσα μιᾶς τοπαρχίας διοικουμένης ὑπὸ ἑνὸς μουδίρη ὑπὸ τὸν καϊμακάμην τῆς Δράμας, ὄντος τούτου ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ πασᾶ τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἐκτὸς τῶν ἐξωτερικῶν τειχῶν τῆς Καβάλας δὲν ὑπάρχουσι κτίρια· τοῦτο δὲ παρέχει εἰς αὐτὴν τὴν τερπνὴν ἀπὸ θαλάσσης θέαν. Ἡ ἀκρόπολις καὶ τὰ ὀχυρώματα οὐδὲν φέρουσιν ἴχνος ἀρχαίων θεμελίων, εἶναι βυζαντινὰ κτίσματα, ἅτινα μετεσκεύασαν ὀλίγον οἱ Τοῦρκοι. Ὑδραγωγεῖον στηριζόμενον ἐπὶ διπλῆς σειρᾶς ἀψίδων διοχετεύει τὸ ὕδωρ εἰς τὴν πόλιν ἐκ τῶν παρακειμένων ὀρέων. Τοῦτο κατεσκεύασε καθὼς καὶ τζαμίον καὶ ξενῶνα ἄρχων τοῦρκος, ὁ Ἰμπραῒμ-πασᾶς ἐπὶ Σολιμάνου τοῦ μεγαλοπρεποῦς. Ἀνήγειρε δὲ σχολεῖον αὐτόθι καὶ τζαμίον καὶ ὁ Μεχμὲτ-Ἀλῆς.

Ὁ Heuzey εὗρεν ἐν Καβάλᾳ ἀρχαιότητάς τινας καὶ ἐπιγραφάς.

Ἐκδρομὴ εἰς Φιλίππους.

Ἐκ τῆς Καβάλας δύναταί τις νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν ἀρχαίαν ἱστορικὴν πόλιν τῶν Φιλίππων, ἀπέχουσαν ἐκείνης 13 χιλιόμετρα ΒΔ. [καὶ κειμένην ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἐκ Καβάλας εἰς Δράμαν]. Μακρὰν περιγραφὴν τῶν ἐρειπίων τούτων ἔγραψεν ὁ Heuzey. Mission de Macedoine.

Ἡ πόλις τῶν *Φιλίππων*, κειμένη ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ, καλουμένη τὸ πρὶν Κρηνίδες, μετωνομά-

σθη οὕτως ὑπὸ τοῦ Φιλίππου τῆς Μακεδονίας ἀποδιώξαντος ἐντεῦθεν τοὺς κατέχοντας αὐτὴν Θασίους μετά τινων ἐξορίστων Ἀθηναίων.

Ἡ πόλις ἀνεπτύσσετο σμικρὸν κατὰ σμικρόν· μέχρι τοῦ χρόνου δὲ καθ' ὃν ὁ Αὔγουστος καὶ ὁ Ἀντώνιος κατετρόπωσαν ἐνταῦθα τοὺς λεγεῶνας τοῦ Βρούτου καὶ Κασσίου ἡ πόλις εἶχε μόνον στρατηγικὴν ἀξίαν. Ὁ Αὔγουστος ἀπῴκισεν ἐνταῦθα ἀποίκους καὶ κατέστησε πόλιν ἀνθηράν. Οἱ Φίλιπποι μνημονεύονται συνεχῶς καὶ ἐν ταῖς πράξεσι τῶν Ἀποστόλων.

Τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως ταύτης κεῖνται ἐπὶ τῆς τελευταίας νοτίας κορυφῆς ὀρεινῆς δειράδος, προεκβαλλομένης ἐκ τοῦ ὄρους Καρατσί-Δάγ, καὶ χωριζομένης τούτου διὰ τοῦ βαθέος ῥεύματος καὶ στενοῦ, ἔνθα κεῖται ἡ κώμη *Ῥάκτσα*. Αἱ κλιτύες τῆς ἀπορρῶγος ταύτης κορυφῆς, κατερχόμεναι πρὸς Μ. εἰς τὰ ἕλη, σχηματίζουσι τὸ στενώτερον μέρος τοῦ στενοῦ τῶν Φιλίππων. Ἐπὶ τῶν κλιτύων τούτων κεῖται ἡ ἀρχαία ἀκρόπολις.

Ἐκ τῶν ἐνταῦθα κτιρίων σπουδαιότερα εἶναι τὸ θέατρον, ὁ ἑλληνικὸς περίβολος συγκείμενος ἐκ τείχους ἔχοντος πλάτος μέτρ. 2, 50, ὠχυρωμένου ἐξ 9 πύργων τετραγώνων, μετώπου 6 μέτρ. 50 καὶ 6 μέτρων προεξοχῆς, ἡ ἀκρόπολις, ὠχυρωμένη ἐκ τριῶν πύργων, καὶ τὸ δεύτερον ἑλληνικὸν τεῖχος, κείμενον ὑπὸ τὸ πρῶτον.

ΒΔ. τῶν Φιλίππων κεῖνται διάφοραι κῶμαι τῆς πε-

διάδος τῆς *Δράμας*, τῆς ἀρχαίας Δραβήσκου, παρὰ τὴν ὁποίαν στρατὸς ἐκ 10,000 Ἀθηναίων κατεσφάγη ὑπὸ τῶν Θρᾳκῶν. Αὐτόθι ὑπάρχουσι πολλαὶ ἐπιγραφαὶ καὶ ἐρείπια ἐντετειχισμένα εἰς τὰς ἐκκλησίας ἢ τὰς οἰκοδομάς. Ἡ Δράμα εἶναι πόλις τερπνὴ ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς, τῶν κήπων καὶ τῶν ἀφθόνων περὶ αὐτὴν πηγῶν. Χρησιμεύει ὡς ἕδρα τούρκου καϊμακάμη καὶ ἀρχιεπισκόπου ὀρθοδόξου.

Αἱ κ. Προυσοτσάνι, Ῥιοσίλοβα, Κιορλίκοβα κείμεναι ΒΔ. εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Μπούζ-Δὰγ παρέσχον εἰς τὸν Heuzey ἄφθονον ὕλην ἐπιγραφῶν, περιεχουσῶν περιέργους πληροφορίας ἐπὶ τῶν ἠθῶν, τῆς θρησκείας, τῆς γλώσσης τῶν λαῶν τῶν μερῶν τούτων.

Καταβαίνων πρὸς Μ. διὰ τῶν κωμ. Ἰρίδερε, Ἀλιστράτι κατὰ μῆκος τοῦ ποτ. τῆς Μαχαρίτσας ὁ Heuzey ἀνεκάλυψεν ἀρχαίαν ἐκ μαρμάρου γέφυραν, καλουμένην ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων *Καδὶμ-Κιοπροῦ* (γέφυραν Καδῆ). Πᾶσαι αἱ ῥοαὶ τῶν ὑδάτων ἐνταῦθα μετὰ τῶν τῆς Δράμας καὶ τῶν Φιλίππων συμβάλουσαι σχηματίζουσι τὸν ἀρχαῖον Ἀγγίτην, παραποτάμιον ὄντα τοῦ Στρυμόνος.

Ἡ ἐξερεύνησις παντὸς τοῦ μήκους τοῦ ποταμοῦ τούτου μέχρι τῆς συμβολῆς αὐτοῦ μετὰ τοῦ Στρυμόνος, καθὼς καὶ τῶν βορ. χωρῶν τοῦ Παγγαίου μέχρις Ἀμφιπόλεως εἶναι μεγίστου διαφέροντος. Ἐπὶ τοῦ παρόντος στερούμεθα πληροφοριῶν περὶ τῶν μερῶν

τούτων καὶ ἐπανακάμπτομεν εἰς Φιλίππους καὶ ἐντεῦθεν εἰς Καβάλαν.

Ἐπανερχόμεθα ἤδη εἰς τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην. Ἐξερχόμενοι τῆς Καβάλας καὶ διευθυνόμενοι πρὸς Δυσμὰς πρὸς τὸ ὄρος Πάγγαιον (Πιλάφ-Τεπέ) φθάνομεν μετὰ 3 ὥρας εἰς τὴν κωμόπολιν

Πράβισταν, κειμένην ἐπὶ τῆς ἀντιθέτου πλευρᾶς τοῦ ὄρους καὶ στρέφουσαν τὰ νῶτα πρὸς τὴν θάλασσαν, εἰς τὴν συμβολὴν δύο ὁδῶν, ὧν ἡ μὲν ἀπὸ Β. ἡ δὲ ἀπὸ Μ. περιβάλλουσι τὸ Πάγγαιον. Τὰς ὁδοὺς ταύτας διήνυσεν ὁ Ξέρξης κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου. Ἡ Πράβιστα κατοικεῖται ὑπὸ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων [280 οἰκογ.], εἶναι δὲ ἕδρα ἐπισκόπου ὑπὸ τὸν τίτλον „ἐπίσκοπος Ἐλευθεροπόλεως", ἐκ τῆς κώμης *Ἐλευθέρου*, κειμένης παρὰ τὸν ἀσφαλῆ λιμένα τῆς Ἐσκὶ-Καβάλας.

Ἐκ τῆς Πραβίστας προχωρῶν τις πρὸς Δ. ἀνὰ μέσον τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Παγγαίου καὶ τῶν ἑλῶν τοῦ Ἀγγίτου φθάνει μετὰ 2 ὥρας εἰς εἶδος φυσικοῦ ἀμφιθεάτρου ἀνοικτοῦ πρὸς τὸ βόρειον πλευρὸν τοῦ ὄρους. Ὁ τόπος οὗτος εἶναι ἀξιοσημείωτος διὰ τοὺς ἀμπελῶνας καὶ κήπους, τοὺς ὑψηλοὺς καστανεῶνας καὶ τὰ πυκνὰ δάση τῶν ἐλατῶν, τὰ καλύπτοντα τὰς ὑψηλὰς κορυφὰς τοῦ Παγγαίου, ἰδία τὴν Πιλάφ-Τεπέ, τὴν ὑψηλοτέραν κορυφὴν (1800 μέτρα). Μέχρι τοῦ ἐσχάτου τούτου ἄκρου τῆς ζώνης τῶν ἐλατῶν ἐξήκουσι τὰ ἴχνη τῶν μεταλλείων τῶν ἀρχαίων, ἅτινα ἀπετέλουν ἄλλοτε τὸν πλοῦτον τῶν χωρῶν αὐτῶν.

Ἐκ τῆς Πραβίστας ἡ ταχυδρομικὴ ὁδὸς φέρει μετὰ 13 ὥρας εἰς Θεσσαλονίκην διὰ (4 ὥρ.) *Ζίχνης*, (1, ὥρ. 30) *Σερρῶν*, (3 ὥρ.) *Σούχας* καὶ τέλος (4 ὥρ. 30) εἰς *Θεσσαλονίκην*. Ἡ ὁδὸς δὲ ἣ ἀκολουθοῦμεν διέρχεται πρὸς Μ. τοῦ Παγγαίου, καταλείπει ἐν ἀριστερᾷ τὴν κώμην Δεύθερο ἢ Ἐλευθεριόπολιν, ἥτις κατὰ τὸν Τάφελ εἶναι ἡ Ἀνακτορόπολις καὶ Ἀλεκτρυόπολις, ἀρχαῖοι λιμένες τῆς Δάτου, ὑπὸ ταύτην δὲ τὸν ἔρημον λιμένα Ἐλευθερολιμάνι, ἔνθα μόνον ὑπάρχουσι τὰ βυζαντινὰ ἐρείπια τῆς Ἐσκὶ-Καβάλας (παλαιᾶς Καβάλας). Παρεκτεινομένη δὲ ἡ ὁδὸς φθάνει εἰς τὰς κώμας (1 ὥρ.) Τσαταχλύ, Σαμάκοβο καὶ Ποδοβάνη, καὶ μετὰ 3 ὥρας 30 εἰς τὴν πολίχνην

Ὀρφάνιον (4 ὥρ. 30 ἐκ Πραβίστας), ἐκτισμένην εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Στρυμόνος (τουρκ. Στρούμα-Καρασσοῦ), οὖσαν ἐπίνειον τῶν Σερρῶν, τῆς σπουδαιοτέρας πόλεως τῶν μερῶν τούτων, κειμένης πρὸς Β. τῆς λίμνης τοῦ *Ἀχινοῦ*. Τὸ Ὀρφάνιον κατέχει τὴν θέσιν τῆς ἐξαφανισθείσης ἀρχαίας ἐνετικῆς πόλεως Κοντέσσας. Ἐπὶ τῆς παραλίας δὲ ταύτης δὲν μένει ἢ μικρὸς ὅρμος ἀποβάσεως πρὸς Δ. τῶν ἐκβολῶν τοῦ Στρυμόνος ἔνθα ὑπάρχει σταθμὸς τελωνικὸς καὶ ἀποθήκη ἐπὶ τῆς παραλίας. Ἐνταῦθα παρέκειτο ἡ Ἠιών, ὁ ἀρχαῖος λιμὴν τῆς Ἀμφιπόλεως. Ἡ θέσις αὐτῆς κεῖται περίπου ἐπὶ τῶν ἐρειπίων βυζαντινοῦ φρουρίου, κατεστραμμένου ὄντος ἐπὶ τοῦ περιηγητοῦ Βελωνίου, καὶ ὅπερ ἐκαλεῖτο *Χρυσόπολις*. Σώζεται δὲ μόνον σή-

μερον τετράγωνος περίβολος, ἐκ πυκνῶν λιθαρίων ἐκτισμένος μετὰ τεμαχίων μαρμάρων.

Ἐκδρομὴ εἰς Ἀμφίπολιν. Διὰ λέμβου διαπερῶν τις τὰς ἐκβολὰς τοῦ Στρυμόνος ἀναβαίνει τὴν δεξιὰν ὄχθην (δυτικὴν) αὐτοῦ, πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἑλῶν τῶν κατακλυζόντων τὴν ἀριστερὰν παρὰ τὰς ἐκβολάς. Ὁ ποταμὸς ῥέει ὁρμητικὸς καὶ ταραχώδης διὰ μέσου ὑψηλῶν ἀνδήρων, σχηματίζων μεγάλην γωνίαν, ἣν περιέρχεταί τις ὅπως φθάσῃ εἰς *Νεοχώριον* (τουρκ. Γενί-Κιοϊ), οὗτινος αἱ οἰκίαι δεικνύουσιν ἐπὶ τῆς ἀντιπέραν ὄχθης τὴν θέσιν ἀρχαίας πόλεως· ἐντεῦθεν δὲ διὰ σχεδίας παρά τινι τετραγώνῳ πύργῳ εὑρισκομένης καὶ τῆς κατερειπωμένης ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργείου διαπερᾷ εἰς τὴν ἀντιπέραν ὄχθην πλησίον παρομοίου πύργου εἰς

Ἀμφίπολιν. Ἡ θέσις τῆς πόλεως ταύτης ἐκαλεῖτο Ἐννέα Ὁδοί, ὡς ἐκ τῶν πολυαρίθμων ὁδῶν τῶν ἐνταῦθα διασταυρουμένων. Ὁ Ἀρισταγόρας τῆς Μιλήτου καὶ εἶτα οἱ Ἀθηναῖοι δι' ἐπανειλημμένων ἐκστρατειῶν ἀπεπειράθησαν νὰ φέρωσιν ἐνταῦθα ἀποίκους, ἀλλ' ἀπέτυχον ἀποκρουσθέντες ὑπὸ τῶν Θρᾳκῶν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπέτυχον ἐπὶ τέλους τῷ 437 π. Χ. καὶ ἡ Ἀμφίπολις, θεμελιωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἅγνωνος τοῦ Νικίου, κατέστη ἡ σπουδαιοτέρα τῶν πόλεων τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας. Ἐκυρίευσεν αὐτῆς εἶτα ὁ Βρασίδας τῷ 424, καθ' οὗ δὲν ἠδυνήθη νὰ πράξῃ τι ὁ ἀποσταλεὶς ναύαρχος τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου ἱστορικὸς Θου-

κιδίδης, εἰμὴ μόνον ὅτι τότε ἔσωσε τὴν Ἠιόνα. Ὁ Φίλιππος προσέθηκε τὴν Ἀμφίπολιν εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ τῷ 358. Κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ὠνομάζετο *Ποπόλλα*.

Ἡ Ἀμφίπολις ἀπέχει 4 χιλιόμετρα τῆς θαλάσσης· ἔκειτο δ' ἐπί τινος ὀρεινῆς ἀντηρίδος τοῦ Παγγαίου, ἐκτεινομένης πρὸς τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Στρυμόνος. Δι' αὐτῆς διήρχετο καὶ ἡ Ἐγνατία ὁδός, ὥστε ἡ πόλις αὕτη ἐφύλαττε τὴν μόνην εὔκολον διάβασιν ἀπὸ τοῦ κόλπου τῆς Κοντέσσας εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Μακεδονίας.

Ὁ Στρυμὼν διέγραφε περὶ αὐτὴν ἡμικύκλιον καὶ ὑπερήσπιζεν ἀπὸ Β., Ν. καὶ Δ. Ἡ πόλις ἦτο ἐκτισμένη κατὰ αἱμασιάς, καὶ ἐπροστατεύετο ὑπὸ τείχους κατέχοντος ὅλον τὸ πλάτος τῆς ὀρεινῆς μασχάλης δι' ἧς συνδέετο πρὸς τὸ ὄρος Πάγγαιον.

Ἡ κ. τοῦ Νεοχωρίου, ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ λόφου κειμένη, κατέχει μέρος τῆς ἀρχαίας Ἀμφιπόλεως· αὐτόθι εὑρίσκονται ΝΑ. ὀχυρώματα ἐκ μεγάλων τετραγώνων λίθων ἐκ φαιοῦ τιτανολίθου ἑλληνικῆς κατασκευῆς. Μέρος τοῦ καταπεσόντος τείχους ἐνέφραξε τὴν εἴσοδον τῆς λίμνης Κερκινίτιδος, τὰ νῦν καλουμένης τοῦ *Ἀχινοῦ* ἢ *Ταχινοῦ*, ἐχούσης μῆκος 6 λευγῶν, καὶ οὔσης ὅπως ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἔτι καὶ νῦν περιωνύμου διὰ τὰς ἐγχέλεις αὐτῆς.

Ἐξερχόμενός τις τοῦ Νεοχωρίου ἐπανέρχεται εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Στρυμόνος· ἡ ὁδὸς καταβαίνει πρὸς

Ν. καὶ φθάνει (1]2 ὥρ.) εἰς τὴν κ. *Κουτσοὺκ-Κρούσοβα*, ἐντεῦθεν δὲ παρεκτείνεται κατὰ μῆκος τῆς παραλίας τοῦ κόλπου μέχρι (1 ὥρ.) τῆς *Βράστας*. Ἀπέναντι ἐν ἀριστερᾷ φαίνεται ἡ κ. τοῦ *Σταυροῦ*, δεικνύουσα πιθανῶς τὴν θέσιν τῶν ἀρχαίων Σταγείρων, ἀποικίας τῶν Ἀνδρίων καὶ πατρίδος τοῦ Ἀριστοτέλους.

Καταλείπων δ' εἶτα ἐν ἀριστερᾷ (1 ὥρ. 30) χάνιον καὶ ὁδὸν ἄγουσαν εἰς Ἄθωνα, τρέπεται πρὸς Δ. διὰ τῆς γραφικῆς κοιλάδος τῆς Ἀράστας, μεστῆς ἐξ πυκνῶν δρυῶν. Στενὸν δὲ ἀνὰ μέσον μεγάλων βράχων ἐφ' ὧν φαίνονται ἐν ἀριςερᾷ ἐρείπια Μονῆς, φέρει εἰς τὴν βορ. παραλίαν τῆς λίμνης Βόλβης, ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τῆς ὁποίας κεῖνται διαδοχικῶς αἱ κ. (1 ὥρ. 30) *Κουτσοὺκ-Μπεσίκ*, καὶ (1 ὥρ.30) *Μπιουγιοὺκ-Μπεσίκ* καλουμένη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων *Μπεσίκια* Εἰς τὴν δυτικὴν ἐσχατιὰν τῆς λίμνης ἡ ὁδὸς ἀναβαίνει ἐπὶ ὀροπεδίου, ἐφ' οὗ φαίνονται δύο μεγάλοι βράχοι ὑψούμενοι δίκην ἐρειπίων, καὶ διερχομένη δι' ἀγρῶν γονίμων φθάνει εἰς (2 ὥρ.) τὴν κ. *Κιλισελοῦ*, ἐξ ἧς καταβαίνει αὖθις πρὸς τὴν βορείαν ὄχθην τῆς μικρᾶς λίμνης *Λαγκαδᾶ* ἢ *Ἅγιος Βασίλειος*, ἣν καταλείπει ἐν δεξιᾷ. Μετὰ τὴν *Βατσίναν* δὲ ἡ ὁδὸς κλίνει ΝΔ. διὰ μέσου λόφων γραφικῶν. Ἐν τινι δυσχωρείᾳ φαίνονται τὰ ἐρείπια φρουρίου καὶ ὑδραγωγείου. Ἐπὶ τέλους ἡ ὁδὸς προχωρεῖ εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ

διερχομένη παρά τινι μεγάλῳ τύμβῳ, εἰσέρχεται (6 ὥρ.) εἰς τὴν Θεσσαλονίκην διὰ τῆς ἀνατολικῆς πύλης.

Ὁδὸς 2.

ΑΠΟ ΝΟΒΙ-ΠΑΖΑΡ ΕΙΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΝ.

1ον *Ἀπὸ Νόβι-Παζὰρ εἰς Σκόπια.*

Ἡ ὁδὸς αὕτη εἶναι παρέκτασις τῆς ἀπὸ Βελιγραδίου εἰς Νόβι-παζὰρ (196 χιλιόμετρα). Ἀπὸ τοῦ Ν. Παζὰρ αἱ ἀποστάσεις δεικνύονται εἰς ὥρας πορείας, λογιζομένων 5 χιλιομέτρων καθ' ὥραν.

Ἀπὸ Νόβι-Παζὰρ εἰς Μπανίσκαν ὥρ. 8.
Ἀπὸ Μπανίσκας εἰς Μητροβίτσαν » 3.

Ἡ *Μητροβίτσα* εἶναι ἡ τελευταία ΜΑ. κωμόπολις τῆς Βοσνίας (400 οἰκίαι, τὸ πλεῖστον ὀθωμαν). Χάνιον, κείμενον ἑκατοντάδας τινὰς μέτρων πόρρω ταύτης ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, δεικνύει τὰ ὅρια τῆς Βοσνίας καὶ τοῦ *Ἀρναουτλοὺκ* (χώρας τῶν Ἀρναουτῶν). Ἐκ Μητροβίτσας βαδίζων τις παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ποτ. Ἴβὰρ ἀναβαίνει ταπεινὸν λοφίσκον καὶ φθάνει ἀνεπαισθήτως εἰς ὑψηλὴν καὶ εὐρεῖαν πεδιάδα, ἧς ὁ ὁρίζων συγχέεται μετὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἥτις φαίνεται τερπνοτέρα σχετικῶς πρὸς τὸ τραχὺ καὶ ἀνώμαλον ἔδαφος τῆς Βοσνίας. Ἡ πεδιὰς αὕτη εἶναι τὸ περιώνυμον *Κοσσυφοπέδιον* (*Κοσοπολιέ*, ἡ πεδιὰς τῶν κοσσύφων, *Amsel-feld* τῶν Γερμανῶν καὶ *Rizo-Mezoc* τῶν Οὔγγρων.).

„Τὸ μεγαλοπρεπὲς τοῦτο ὀροπέδιον, ἓν τῶν ὑψηλοτέρων τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας (ὕψ. 600 μέτρ.), διαρρέεται ὑπὸ δύο ποταμίων Σιμνίτσας καὶ Λὰβ ἐκβαλλόντων εἰς τὸν Ἰβάρ. Περιορίζεται δὲ ὑπὸ δύο ὑψωμάτων εὐρύθμως καμπυλουμένων, ὄπισθεν τῶν ὁποίων διακρίνονται πρὸς Ν. αἱ κορυφοσειραὶ τῶν ὀρέων, ὧν τὰ μὲν καμπτόμενα πρὸς Δ. σχηματίζουσι τὴν Ἰλλυρικὴν ὀρεινὴν δειράδα, τὰ λοιπὰ δὲ προεκτεινόμενα πρὸς Ἀν. τὴν τῆς Μοισίας. Χλόη πλουσία καλύπτει τὸ πεδινὸν ἔδαφος αὐτοῦ, δένδρα δὲ σκέπουσι τὰς κλιτύας τῶν διαφόρων ὑψωμάτων· πανταχοῦ ἐνταῦθα ἡ ἐνυπάρχουσα βλάστησις ἀναγγέλλει ζώνην εὔκρατον καὶ τὴν γειτνίασιν τῆς Ἑλλάδος (F. Beaujour.")

Ἡ ὁδὸς ἀπὸ Μητροβίτσας ἀκολουθεῖ τῇ ἀριστερᾷ ὄχθῃ τῆς Σιμνίτσας, ἣν διαβαίνει τις ἐπὶ λιθίνης γεφύρας καὶ φθάνει εἰς (2 ὥρ.)

Βουσιτρίνα (13 ὥρ. ἀπὸ Νόβι-Παζάρ), πόλιν ἔχουσαν 700 οἰκίας, ὧν 200 χριστιαν. Ἐντεῦθεν δὲ κυρίως ἄρχεται τὸ Κοσσυφοπέδιον, ἔνθα τῇ 13 Ἰουνίου 1389 συνήφθη μεταξὺ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Σέρβων Λαζάρου καὶ τοῦ Μουρὰτ ἡ φονικὴ μάχη, ἡ ἐπενεγκοῦσα τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Σερβίας· ὁ Μουρὰτ τότε ἐφονεύθη παρὰ τῇ θύρᾳ τῆς σκηνῆς του ὑπὸ τοῦ ἥρωος Σέρβου Μιλόσχ Ὀβιλίτς. Κενοτάφιον πόρρω τῆς ὁδοῦ 400 μέτρα δεικνύει τὴν θέσιν τοῦ φόνου τοῦ Μουράτ.

Ἐκ τοῦ κενοταφίου τούτου ἡ ὁδὸς ὁμαλή, μικρὸν κυματιζομένη φθάνει εἰς (1 ὥρ.)

Πριστίναν, πόλιν 11,000 κατοίκων, ὧν 7,000 Ὀθωμανοί, ῥυπαρὰν ἐσωτερικῶς, μακρόθεν ὅμως ἔχουσαν λαμπρὰν θέαν διὰ τῶν μιναρέδων τῶν 11 αὐτῆς τζαμίων, ἅτινα λέγεται ὅτι ἀνήγειραν αἱ γυναῖκες, ὧν οἱ ἄνδρες ἔπεσον ἐν Κοσσυφοπεδίῳ.

Ἐξερχόμενός τις τῆς πόλ. Πριστίνας, ἀνευρίσκει, ἐπ' ἀριστερὰ ὁδὸν ἄγουσαν εἰς Κ ρ α σ ι α ν ί τ σ α ν (8 χιλιόμετρα) ἐπὶ τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ, ἀξίαν λόγου διὰ τὴν αὐτόσε ὑπάρχουσαν Μονήν, καὶ τὰς ἐπὶ φρέσκου τοιχογραφίας τῆς ἐκκλησίας της. Μία τῶν εἰκόνων παριστᾷ τὸν θεμελιωτὴν τῆς μονῆς Μιλοοτῖνον (1275—1321), βασιλέα τῆς Σερβίας καὶ τὴν γυναῖκά του Σιμωνίδην, θυγατέρα τοῦ Βασιλέως Ἀνδρονίκου Β' τοῦ Παλαιολόγου. Εἰς τὰ περίχωρα εὑρίσκονται ῥωμαϊκαὶ ἀρχαιότητες, ἰδίᾳ ἄπειροι λίθοι ἀναθηματικοί. Εἰς ἀπόστασιν δὲ 8 χιλιομ. πρὸς Μ. κεῖται ἡ πολίχνη Γ ι ά γ ν ε β ο, ἔχουσα ἐργοστάσιον χρυσοχοϊκόν.

Ἡ πρὸς τὴν Μακεδονίαν ὁδὸς διευθυνομένη πρὸς Μ. συναντᾷ πρῶτον τὴν κ. *Λαπούσελο* (τουρκ. Καδὴ-Κιοϊ), ἐξ ἧς ἀποσπᾶται ἐκ δεξιῶν νέα διακλάδωσις ὁδοῦ πρὸς τὸ Πρισδρένι (48 χιλιόμ. ἐκ Πριστίνας), εἶτα διέρχεται διαδοχικῶς διὰ τῶν κωμῶν *Λιπλιάν*, μνημονευομένης ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν τῆς 11 ἑκατ. ὡς ἕδρας μητροπολίτου, τὰ νῦν δὲ οὔσης κωμιδίου 30 οἰκιῶν, διὰ *Ῥαπουζέ*, τὸ μέσον τῆς ὁδοῦ μεταξὺ Πριστίνας καὶ Κατσαλνὶκ (χανίου), διὰ *Μπαμπούτς* ἐπὶ τῆς Σιμνίτσας, κ. Βουλγαρικῆς κατοικουμένης ὑπὸ μιᾶς μόνης οἰκογενείας, ἧς τὰ μέλη ἐπὶ τῆς ἀρχαιοτέρας τουρκικῆς διοικήσεως ἦσαν ἐξηρημένα παντὸς φόρου, διότι ἐχρησίμευσαν ὡς ὁδηγοὶ τοῦ στρατοῦ τοῦ

Μουράτ, διὰ *Σασλὶ* (χανίου) ἐν μέσῳ τῶν ἑλῶν, ἐξ ὧν γεννᾶται ὁ ποτ. τῆς Σιμνίτσας. Εἶτα δὲ φθάνει εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ὀροπεδίου διερχομένη τὸν μικρὸν χείμαρρον *Νερεμδίκα* ὑπὸ τὸ *Γενί-Χάν*, ἀρχαῖον ὅριον τῶν πασαλικίων Πριστίνας καὶ Οὐσκιούπ. Τὰ μέρη ἐνταῦθα εἶναι κατηφῆ καὶ ἄτερπνα, οἱ κάτοικοι ἀραιότεροι. Τοὺς κεκαλλιεργημένους ἀγροὺς καὶ τὰ πρασινωπὰ λειβάδια διαδέχεται χώρα ἄνυδρος καὶ ἀμμώδης. Ἕτερον ποτάμιον χειμαρρῶδες, ὀνομαζόμενον *Λεπενάτς*, φαίνεται ἐπὶ τὰ δεξιά, συναντῶν πρὸ αὐτοῦ τὸ ὄρος Καρὰ-Δαγ. (Μέλαν ὄρος) καὶ κατακρημνίζεται εἰς ῥῆγμα βαθὺ στενούμενον καθόσῳ εἰσδύει εἰς τὸ ὄρος. Ἐνταῦθα εἶναι τὸ *πάτημα* τοῦ *Κατσαλνίκ*. Εἰς ἀπόστασιν βολῆς πυροβόλου ἀπὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ἄγκους, ἐπὶ ὑψώματος, ἐν τῇ γωνίᾳ τῇ σχηματιζομένῃ ὑπὸ τῆς συμβολῆς τοῦ Νερεμδίκα καὶ Λεπενάτς, ὑψοῦνται τὰ ἀρχαῖα (1689) ἐρείπια τοῦ φρουρίου Κατσαλνίκ, περιωνύμου κατὰ τοὺς πρώτους πολέμους τῆς Σερβίας. Ἡ κ. *Καντσαλνὶκ* (26 ὥρ. ἐκ Νόβι-Παζὰρ) κεῖται ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ λόφου ἔν τινι ῥεύματι. Ἡ ὁδὸς ἡ παρεκτεινομένη παρὰ τῇ ἀριστερᾷ ὄχθῃ τοῦ Λεπενάτς συνενοῦται σχεδὸν μετ' αὐτῆς εἰσερχομένη εἰς τὴν κλεισώρειαν, ἀλλ' εὐθὺς κατὰ τὴν συνένωσιν ταύτην συναντᾷ βράχον ἀποφράσσοντα τὴν διάβασιν. Ἄλλοτε ἀπέφευγον τὸ κώλυμα διὰ γεφύρας, ἧς ἔτι καὶ νῦν φαίνονται τὰ ἴχνη· ἡ γέφυρα νῦν ἀντικατέστη ὑπὸ σύριγγος, ἣν κατεσκεύασε πασᾶς τις τῶν Σκοπίων τῷ

1794, καθ' ἃ μαρτυρεῖ ἐπιγραφὴ αὐτόθι. Ἀπὸ τῆς ἐξόδου τοῦ στενοῦ τὸ ἔδαφος βαθμηδὸν ταπεινοῦται μέχρι τῶν

Σκοπίων, τῶν ἀρχ. Σκούπων (τουρκ. Οὔσκιούπ) (32 ὥρ. ἀπὸ Νόβι-Παζάρ.), ἀρχαίας πρωτευούσης τῆς Δαρδανίας, σήμερον δὲ πρωτ. τοῦ Βιλαετίου τοῦ Οὔσκιούπ. Ἡ πόλ. εἶναι ἐκτισμένη ἐπὶ ἀμφοτέρων τῶν ὀχθῶν τοῦ Ἀξιοῦ (Βαρδαρίου) εἰς τὴν ἐσχατιὰν πεδιάδος, διατεμνομένης ὑπὸ ὀρυζεώνων καὶ πρὸς Μ. καταληγούσης εἰς ἑλώδη λίμνην 25 χιλιομέτρ. ἐπιφανείας, ἥτις καθιστᾷ τὸ κλίμα ἥκιστα ὑγιεινόν. Κάτοικοι 28,000, ὧν τὰ 2]3 Μουσουλμάνοι. Περιέχει τζαμία, ἐκκλησίας καὶ ὀρθόδοξον ἐπίσκοπον [ἔχοντα τίτλον „ὁ Σκοπίων"]. Βυρσοδεψεῖα ἄξια λόγου. Καλὴ γέφυρα ἐπὶ τοῦ Βάρδαρίου. Σταθμὸς τηλεγραφικός. Εὑρίσκονται δ' ἐνταῦθα κτίρια ῥωμαϊκῆς κατασκευῆς καὶ τὰ λείψανα ἀρχαίου ὑδραγωγείου ἐπὶ 52 ἀψίδων δι' οὗ ἐφέρετο τὸ ὕδωρ εἰς τὴν πόλιν ἀπὸ τοῦ Καρὰ-Δάγ. Τὸ ἐν μέσῳ τῆς πόλεως ὑψούμενον φρούριον εἶναι ῥωμαϊκόν. Τὸ ἀρχαῖον τεῖχος καὶ οἱ πύργοι κατεκρημνίσθησαν, ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι ἤγειραν δεύτερον περίβολον, ὃν ὥπλισαν διὰ εἴκοσι περίπου μικρῶν πυροβόλων. Ἐντὸς αὐτοῦ κεῖνται τὸ κονάκι καὶ τὰ ἱπποστάσια τοῦ πασᾶ.

2. *Ἀπὸ Σκόπια εἰς Θεσσαλονίκην.*

Α'. Διὰ τοῦ σιδηροδρόμου (243 χιλιόμετρα).

Ἡ ὁδὸς πᾶσα διαχαράσσει τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀξιοῦ.

Τὸ τελευταῖον τμῆμα (ἀπὸ Μιρόβτσε εἰς Θεσσαλονίκην διάστημα 101 χιλιομέτρων, κατεσκευάσθη μέχρι τοῦδε. Τὸ τμῆμα δὲ ἀπὸ Σκόπια εἰς Μιρόβτσε μέλλει νὰ τεθῆ εἰς κυκλοφορίαν. Ἰδοὺ δὲ οἱ σταθμοὶ μετὰ τῶν ἀποστάσεων.

Σκόπια		χιλιόμετ.
Σελένικο	23	»
Κιοπρουλοῦ	50	»
Βενετζάνι (ἐρείπια τῶν Στόβων)	76	»
Κριβολάκ	99	»
Δεμὶρ Καποῦ	119	»
Μιρόβτσε	142	»
Γιωργελοῦ	164	»
Καραζαλή	187	»
Βαρδαρόβτζε-Ἀματάβο	280	»
Τοψὶν	220	»
Θεσσαλονίκη	243	»

Β'. Διὰ τῆς ταχυδρομικῆς ὁδοῦ 57 ὧραι.

Ἡ ἀπὸ Σκόπια εἰς Θεσσαλονίκην κοινὴ ὁδός, ἥτις χρησιμεύει διὰ τοὺς ἀρχαιολογοῦντας, διέρχεται τὴν γέφυραν τοῦ Ἀξιοῦ καὶ φέρεται πρὸς τὴν πεδιάδα· διερχομένη δὲ διαφόρους βουλγαρικὰς κώμας ἀξίας λόγου (*Ταόρ*, τὸ ἀρχαῖον Ταυρήσιον, ὅπερ κεῖται πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἐπὶ τῆς ἀντιπέραν ὄχθης τοῦ ποταμοῦ· ὀλίγον πορρωτέρω *Βάδερ*, τὰ Βεδεριανά, τόπον γεννήσεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ) φθάνει εἰς τὸ μέγα χάνιον τοῦ *Καπλὰν* ἐπὶ ῥύακος ὁμωνύμου, ὃν διέρχονται ἐπὶ ξυλίνης γεφύρας. Διατέμνουσα δὲ τὴν ὁδὸν

Κομανόβας, Βράνας, Νίσης κτλ. καὶ διερχομένη μικρὰν κλεισώρειαν φθάνει, καταλείπουσα ἐν δεξιᾷ τὴν κώμην Πασά-Κιοΐ, εἰς

Κιοπρουλοῦ (Βουλγαρ. Βαλεσά, ἑλλην. Βελεσός) (8 ὧραι ἀπὸ Σκόπια), πολίχνην σχεδὸν βουλγαρικὴν (8,000 κάτοικ.), ἐκτισμένην ἀμφιθεατρικῶς ἐπὶ δύο ἀντικρὺ κειμένων λόφων. Ὁ Ἀξιὸς ὁ διερχόμενος αὐτήν, εἶναι βαθὺς καὶ εὐρύς, ὥστε νὰ παρασύρῃ τὴν ῥιπτομένην εἰς αὐτὸν ξυλείαν μέχρι θαλάσσης. Ἡ θέα τῆς πόλεως εἶναι τερπνή, οἱ ξενῶνες καὶ αἱ οἰκίαι περικυκλοῦνται ὑπὸ κήπων. Ἐνταῦθα ἐνεργεῖται ἐμπόριον σπουδαῖον μετάξης ἰδίᾳ μετὰ τῆς Ἰταλίας καὶ Γαλλίας. Τηλέγραφος.

Ἡ πόλις αὕτη δὲν εἶναι ἡ πατρίς, ὡς ἐσφαλμένως ὑπολαμβάνεται ὑπό τινων ἱστορικῶν καὶ περιηγητῶν, τοῦ μεγάλου Βεζύρου τοῦ ὀνόματος τούτου, ἀλλὰ τὸ Κιοπρί, ἀπέχον 12 λεύγας τῆς Ἀμασείας, εἰς τὸ ἀρχαῖον πασαλίκιον Σιβάς.

Πορευόμενός τις τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀξιοῦ εὑρίσκει εἰς ἀπόστασιν 4 ὡρῶν, παρὰ τὴν συμβολὴν τοῦ ποταμοῦ τούτου μετὰ τῆς Τσέρνα-Ῥέκας (τοῦ ἀρχ. Ἐριγῶνος), τὰ ἐρείπια τῶν Στόβων (βουλγαρ. Ποῦστο-Γράδσκο) ἀνακαλυφθέντα τῷ 1861 ὑπὸ Heuzey. Ἡ πόλις αὕτη ἦτο περιώνυμος ἐπὶ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων χρησιμεύουσα ὡς προπύργιον κατὰ τῶν εἰσβολῶν τῶν Δαρδάνων. Κατὰ τοὺς Πευτιγγεριανοὺς πίνακας οἱ Στόβοι ἀπεῖχον 47 μίλ. ῥωμαϊκὰ τῆς Ἡρακλείας τῆς Λυγκηστίδος, κειμένης ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἐγνατίας καὶ 55 μίλια ἐκ τοῦ Ταυρησίου· ἔκειντο ἑπομένως ἐπὶ τῆς ὁδοῦ

τοῦ Ἐριγῶνος παρὰ τὴν συμβολὴν μετὰ τοῦ Ἀξιοῦ, ὅπερ συμφωνεῖ πρὸς τὴν περιγραφὴν τοῦ Τίτου Λιβίου. [Ἐκ τῆς πόλεως ταύτης κατήγετο καὶ Ἰωάννης ὁ Στοβαῖος, ὁ γράψας Ἐκλογῶν φυσικῶν, διαλεκτικῶν καὶ ἠθικῶν βιβλία δύο καὶ Ἀνθολόγιον περὶ τὸ 460 μ. Χ.]

Ἡ ταχυδρομικὴ ὁδὸς ἀπολείπουσα ἐν ἀριστερᾷ τὸν Ἀξιὸν καὶ τὸν σιδηρόδρομον, καὶ παρατεινομένη εἰς τὴν βόρ. κλιτὺν τοῦ ὄρους Μπαμποῦσα, διατρέχει ὁμαλὸν ἔδαφος καὶ ἱκανῶς γεωργημένον μέχρι τοῦ χανίου *Μπαμπούσης* ἢ *Βεζίρ-Χάν*, ἔνθα ὑπάρχουσι διαυγεῖς πηγαί, δένδρα καὶ ἱπποστάσιον 800 ἵππων. Εἰς ἀπόστασιν 1]2 ὥρας ἐντεῦθεν ἡ ὁδὸς κακῶς ἐστρωμένη φέρεται πρὸς τὰ ἄνω ἐπὶ κλιτύος τοῦ ὄρους Μπαμποῦσα, καθισταμένη οὕτως ἀπότομος καὶ ἀναμάξευτος. Ἀπαιτοῦνται δὲ δύο ὧραι μέχρις οὗ ἀναβῇ τις εἰς τὸ μέσον τῆς ὀρεινῆς μασχάλης, ὅπου εὑρίσκει ἐν τῷ χανίῳ τοῦ Ἀβδῆ-πασᾶ δωμάτιον καλόν, ὕδωρ πόσιμον καὶ κήπους σκιερούς. Ἡ ὁδὸς ἐντεῦθεν καταβαίνει τὸ ὄρος καὶ συναντᾷ εἰς τὰς ὑπωρείας ἕτερον χάνιον, εἶτα δὲ φθάνει εἰς

Πριλὶπ (Περλεπέν) (20 ὥρ. ἀπὸ Σκοπίων), πόλιν ἐμπορικὴν καὶ ὀχυράν. Κάτ. 7—8000. Ἡ πόλις κεῖται εἰς τὸ βάθος λεκάνης, περικυκλουμένη ὑπὸ λειμώνων καὶ νομῶν, ἔνθα βόσκουσιν οἱ κάλλιστοι βόες τῆς Μακεδονίας. Ἐνταῦθα κατ' ἔτος τελεῖται πανήγυρις. Τὸ φρούριον τοῦ Μάρκου Κραλίεβιτς, ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν καλούμενον Πρίαπος, ὑπερκείμενον τῆς πόλεως,

εἶναι ἓν τῶν περιεργοτέρων λειψάνων τοῦ μέσου αἰῶνος· ἀναμιμνήσκει δὲ πρόσωπον περιώνυμον ἐν τῇ δημοτικῇ ποιήσει τῶν Σέρβων.

Τὸ ὄρος *Σλατοβρέκ*, ὅπερ ὑψοῦται ΒΑ. τοῦ Περλεπέ, ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἔφερεν ἐπὶ τῆς κορυφῆς κολοσσιαῖον ἄγαλμα χρυσοῦν, οὗτινος ἡ ἀνάμνησις διεσώθη εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ὄρους (Σλατοβρέκ, κορυφὴ χρυσῆ). Ὁ Heuzey εὗρεν αὐτόθι ἔν τινι Μονῇ σερβικῇ τοῦ *Τρέσκαβετς* βωμὸν ἐγχωρίου Ἀπόλλωνος ὑπὸ τὴν προσηγορίαν Ὀτευδανός, καὶ πολλὰς σλαυικάς ἐπιγραφάς, ἐν αἷς καὶ μίαν σπανίαν μνημονεύουσαν τοῦ βασιλέως Οὐρός.

Εἰς ἀπόστασιν 1 ὥρας ἀπὸ Περλεπὲ φθάνει τις εἰς πεδιάδα μεγαλοπρεπῆ μήκους 15 λευγῶν καὶ πλάτ. 3, διατεμνομένην ὑπὸ παχειῶν νομῶν καὶ καλῶς κεκαλλιεργημένην. Ἡ πεδιὰς αὕτη εἶναι ἡ τῶν Βιτωλίων (Μοναστηρίου), οἰκουμένη ὑπὸ τῶν καλλιτέρων κατοίκων τῆς Μακεδονίας. Διαβαίνει εἶτα (4 ὥρ. ἀπὸ Πριλὶπ) τὸν ποταμὸν Ἐριγῶνα (Καρασοῦ) διὰ ξυλίνης γεφύρας πλάτους 2 μέτρων καὶ μήκους 30. Ἑκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ ὑπάρχουσι πολλὰ τσιφλίκια. Ἐπὶ τέλους δὲ φθάνει εἰς

Βιτώλια ἢ *Μοναστῆρι* (28 ὧραι ἀπὸ Σκοπίων), κείμενα εἰς τὸ ἄκρον πεδιάδος ἐντὸς ὀρεινῆς κοιλότητος, ἐχούσης κύκλῳ αὐτῆς συνεχῆ ὄρη, χλοάζοντα, ὑπὲρ τὰ ὁποῖα ὑψοῦνται αἱ χιονοσκεπεῖς κορυφαὶ τῆς *Σόα-Γκόρας*. Ὁ ῥύαξ Δραόρι ῥέων ἐκ

δυσμῶν πρὸς Ἀν. καὶ χυνόμενος εἰς τὸν Καρά Σοῦ διατέμνει τὴν πόλιν εἰς δύο μέρη, ἅτινα ζευγνύουσι ξύλιναι γέφυραι, περὶ τὰς ὁποίας ὑπάρχουσι πολλὰ ἐργαστήρια καὶ ἐμπορικὰ καταστήματα. Τὰ Βιτώλια πρὸ 40 ἐτῶν ἦσαν πολίχνη μόλις γνωστή, σήμερον δὲ εἶναι μεγάλη πόλις ἔχουσα 45 χιλιάδας κατοίκων εἰς τῶν ὁποίων τὰς ἀνάγκας μόλις ἀρκοῦσι τὰ 40 χάνια, τὰ εὐρωπαϊκὰ ξενοδοχεῖα, τὰ μαγειρεῖα, τὰ ζυθοπωλεῖα, τὰ δημόσια λουτρά. Ἡ πόλις αὕτη εἶναι ὁ γενικὸς σταθμὸς ἑνὸς τῶν 5 στρατιωτικῶν σωμάτων (ὀρδοὺς) τῆς Τουρκίας καὶ ἡ ἕδρα μουσίρη (στρατάρχου). Ἔχει στρατιωτικὸν σχολεῖον, σταθμὸν τηλεγραφικὸν καὶ ἀρχιεπίσκοπον ὀρθόδοξον.

Τὰ Βιτώλια ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἡράκλειαν τῶν Λυγκηστῶν, ἧς ὁ Heuzey ὥρισεν ἀκριβῶς τὴν θέσιν εἰς τὰ ἐρείπια, τὰ κείμενα 2 χιλιόμετρα πρὸς Μ. τῆς σημερινῆς πόλεως, εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν ὑπωρειῶν τοῦ ὄρους, πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς κώμης *Μπούκοβας*.

Ἀπὸ Βιτωλίων ὑπάρχει ὁδὸς εἰς Ἐλβασάνιον καὶ Δυρράχιον διὰ τῆς Ὀχρίδος (Ὅρα ὁδὸν 49).

Ἀπὸ Βιτωλίων εἰς Μέτσοβον καὶ Ἰωάννινα ὑπάρχει ταχυδρομικὴ ὁδὸς διὰ τῶν ἑξῆς μερῶν.

Ἀπὸ Βιτωλίων εἰς Φλωρίναν (ὧραι 7), ἐντεῦθεν μετὰ 15 ὥρας εἰς

Καστορίαν, πρωτ. μουδιρλικίου. Ἀρχιεπ. ἑλληνική. Κάτ. 4,500 Τοῦρκοι, Ἕλληνες καὶ Ἑβραῖοι. Ἡ πόλις εἶναι ἐκτισμένη παρὰ τὴν εἴσοδον χερσονήσου προεκτεινομένης

εἰς τὴν ὁμώνυμον λίμνην ἐξ Ἀν. Τῆς χερσονήσου ταύτης κατέχει ἡ πόλις ὅλον τὸ μῆκος (1500 μέτρ). Αὕτη εἶναι τὸ ἀρχαῖον Κ έ λ ε τ ρ ο ν, τὸ μνημονευόμενον ὑπὸ τοῦ Τίτου Λιβίου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς πρώτης ἐκστρατείας τῶν Ῥωμαίων εἰς Μακεδονίαν τῷ 200 π. Χ. Ὁ ὕπατος Σουλπίκιος ἐδῄωσε τὴν πόλιν. Τῷ 1084 ὁ Ἀλέξιος Α΄ ἀφήρεσε τὴν Καστορίαν ἀπὸ τοῦ γενναίου Βρυεννίου. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ κατέλιπε περιγραφὴν τῆς πόλεως ταύτης κατ' οὐδὲν ὑπολειπομένην τῆς σημερινῆς καταστάσεως. Εὑρίσκονται ἐν Καστορίᾳ τὰ ἴχνη βυζαντινοῦ περιβόλου, διαχωρίζοντος τὸν ἰσθμὸν τῆς χερσονήσου, οὗτινος ἡ μέση εἴσοδος ἦτο ὠχυρωμένη διὰ τετραγώνου πύργου. Σήμερον δεύτερος περίβολος ὠχυρωμένος ἐκ στρογγύλων πύργων διαχωρίζει τὴν τουρκικὴν συνοικίαν ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς. Ἡ λίμνη περικυκλοῦται ὑπὸ κωμῶν καὶ ἐπαύλεων, παρεχουσῶν αὐτῇ σκηνογραφικὴν ὄψιν. Ἡ περιφέρεια τῆς λίμνης, πλὴν τῆς χερσονήσου, εἶναι 4 ὡρῶν. Ἐκ Καστορίας μετὰ 2 ὥρας κεῖται ἡ

Λ α ψ ί σ τ α ἢ Ἀ ν α σ ι λ ί τ σ α ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς ἐπαρχίας, κωμόπολις οἰκουμένη ὑπὸ Ἑλλήνων μωαμεθανῶν. Οἰκίαι 250. Ἐντεῦθεν μετὰ 26 ὥρας τὰ Γ ρ ε β ε ν ά, ἡ ἀρχαία Ἐλιμία, οἰκουμένη τὸ πάλαι ὑπὸ τῶν Ἐλειμιωτῶν ἢ Ἐλιμιωτῶν καὶ θεωρουμένη σπουδαία στρατηγικὴ θέσις ἐν τοῖς ὁρίοις Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας. Σήμερον εἶναι ἕδρα μουδίρη καὶ ἀρχιεπισκόπου ὀρθοδ. Περιέχει 300 οἰκογενείας, τὸ πλεῖστον μωαμεθανικάς, ἀλλ' ἐξ Ἑλλήνων καταγομένας, ὡς καὶ αἱ τῆς Λαψίστας. Μετὰ 33 ὥρας κεῖται ἡ

Κ ρ ά ν ι α ἐπὶ τοῦ ῥύακος Μίλια, εἰσβάλλοντος εἰς τὸν Β ε ν ε τ ι κ ό ν. Οἰκίαι 400 ἑλληνικαὶ καί τινες τουρκικαί. Ἐντεῦθεν δὲ μετὰ 41 ὥρας φθάνει τις εἰς

Μ έ τ σ ο β ο ν, ἔνθα ἀνευρίσκει τὴν βασιλικὴν ὁδὸν τὴν ἀπὸ Θεσσαλίας εἰς Ἰωάννινα. Ἐκ Μετσόβου μετὰ 55 ὥρας φθάνει εἰς Ἰ ω ά ν ν ι ν α (Ὅρα ὁδὸν 14).

'Από Βιτωλίων ἡ ὁδὸς διέρχεται τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους *Σόα-Γκόρα* καὶ μετὰ 6 ὥρας φθάνει εἰς

Φλωρίναν (Βουλγ. Λερίν), κωμόπολιν 1400 οἰκιῶν, σχεδὸν καθ' ὁλοκληρίαν οἰκουμένην ὑπὸ Μωαμεθανῶν καὶ 'Αλβανῶν ὀθωμανῶν. Ἕδρα καδῆ καὶ μουδίρη. Αὐτόθι ὑπάρχουσι καὶ 100 οἰκογένειαι 'Αθιγγάνων, ἐξ ὧν ἐξέρχονται αἱ καλλίτεραι χορεύτριαι τῆς Τουρκίας. Ἡ πόλις περιέχει μίαν μόνην ὁδὸν κατὰ τὸ μῆκος ῥύακος κατερχομένου ἐκ τοῦ ὄρους *Περιστέρι*.

Ἡ ὁδὸς ἐντεῦθεν φέρεται πρὸς 'Αν. διατέμνει ἄνευ γεφύρας τὸν Βροῦτον (παραποτάμιον τοῦ Καρὰ-Σοῦ) καὶ καταλείπει ἐπὶ δεξιὰ ἑτέραν ὁδόν, φέρουσαν εἰς Θεσσαλονίκην διὰ τῆς *Μπάνιας* (ἐνταῦθα ὑπάρχει ὑδραγωγεῖον καὶ ὑδατολεκάνη ῥωμαϊκὴ δεχομένη τὸ ὕδωρ ἐκ πηγῆς χλιαρᾶς οὔσης ἐν ὥρᾳ χειμῶνος. Παρὰ τὴν Μπάνιαν ἔκειντο τὰ μεγαλοπρεπῆ ἱπποφορβεῖα τὰ συστηθέντα ὑπὸ τοῦ Φιλίππου), διὰ τοῦ *Καϊλὰρ* (Σαριγκιοὺλ) καὶ *Καραφερίας*, καὶ κάμπτουσα πρὸς ἀνατολὰς φθάνει εἰς τὸ χάνιον *Γκορνίσεβο* καὶ καταβαίνει δι' ἀποτόμου κλίσεως εἰς

Ὄστροβον (650 οἰκίαι), ἐπὶ τῆς βορείου ἐσχατιᾶς τῆς ὁμωνύμου λίμνης, ἐχούσης 2 λευγῶν μῆκος καὶ 1 πλάτος, βάθος δὲ 48 μέτρων· ἐν μέσῳ ταύτης κεῖται νησύδριον, ἐφ' οὗ μικρὸν τζαμίον.

Πέραν τοῦ 'Οστρόβου ἡ ὁδὸς μέχρι Βοδενῶν εἶναι μία τῶν τερπνοτέρων τῶν μερῶν τούτων. Διέρχεται

ποάζουσαν κοιλάδα, ἀρδευομένην ὑπὸ τῆς Βιστρίτσας, ἧς ἀκολουθεῖ τὸν ῥοῦν, καὶ ἥτις ἐνιαχοῦ σχηματίζει μικροὺς καταρράκτας· ἐν τοῖς πέριξ φαίνονται ἀμπελῶνες, κοιλάδες χλοεραὶ καὶ μεγάλοι πλάτανοι. Πλησίον τῆς *Βλάδοβας* ὁ Κ. Delacoulonche ἐσημείωσεν ἐπὶ εὐφόρου τινὸς ὀροπεδίου, 20 λεπτὰ ἀπέχοντος τῆς ὁδοῦ, μαστὸν περιέχοντα ἐρείπια ἀρχαίας ἀκροπόλεως, ὀνομαζομένης ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων *Φιλόκαστρο*. Εἶναι δὲ ἀναντιρρήτως ταῦτα λείψανα φρουρίου προωρισμένου εἰς φύλαξιν τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ πρὸ τῆς Ἐδέσσης. Τέλος μετὰ 43 ὥρας ἐκ Σκοπίων ἡ ὁδὸς φέρει εἰς τὴν πόλιν

Βοδενά. Ἡ πόλις αὕτη ἐκλήθη οὕτω διὰ τὴν ἀφθονίαν τῶν ὑδάτων (βόδα, ὕδωρ σερβ.). Τὰ Βοδενὰ εἶναι ἡ ἀρχαία Ἔδεσσα, ἡ πρώτη τῆς Μακεδονίας πρωτεύουσα. Ἡ ταὐτότης δὲ αὐτῆς πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἔδεσσαν ἀποδεικνύεται διὰ πολλῶν χωρίων τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων, οἵτινες μεταχειρίζονται ἀδιακρίτως ἀμφότερα τὰ ὀνόματα Ἔδεσσα καὶ Βοδενά. Ὁ Στέφ. ὁ Βυζάντιος μνημονεύει τῶν ἀφθόνων αὐτῆς ὑδάτων. Μεταξὺ τῶν φιλολόγων γεωγράφων ἠγέρθησαν ἀμφισβητήσεις ἂν ἡ Ἔδεσσα εἶναι αἱ Αἰγαί, ἐν αἷς ἔκειντο οἱ τάφοι τῶν ἀρχαίων βασιλέων τῆς Μακεδονίας. Ὁ Ἰουστῖνος θεωρεῖ ταύτας μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πόλιν, ὁ Tafel (ἐν τῇ διατριβῇ αὐτοῦ Via Egnatia) ἀναιρεῖ τὴν δόξαν τούτου, ἀλλ' ὁ Delacoulonche ἀποδέχεται τὴν ταὐτότητα τῶν δύο πόλεων. Ὁ Κάρανος ἔδωκεν

εἰς τὴν Ἔδεσσαν τὸ ὄνομα Αἰγαὶ πρὸς ἀνάμνησιν τῶν αἰγῶν, αἵτινες ὡδήγησαν αὐτὸν εἰς τὴν κατάκτησιν τοῦ βασιλείου του. Αὐτόθι δὲ λέγεται ὅτι ἐπέδειξεν εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Περδίκαν τὸν τόπον, ἔνθα ἤθελε νὰ ταφῇ, γενόμενον ὕστερον κοιμητήριον τῶν διαδόχων του. Οὐδὲν ἴχνος τάφων εὑρέθη, εἶναι ἀληθές, ἄχρι τοῦδε, ἀλλ' ὁ Delacoulonche παρατηρεῖ ὅτι οἱ τάφοι οὗτοι καθ' ἱστορικὰς ἐνδείξεις ἐσυλήθησαν 50 ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Ἐν Ἐδέσσῃ ἐδολοφονήθη ὁ Φίλιππος ὑπὸ τοῦ Παυσανίου τῷ 336. Ὑπῆρξε δὲ ἡ πόλις αὕτη μία τῶν τριῶν μεγάλων πόλεων τῆς Μακεδονίας. Ἁλωθεῖσα ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἀνεκτήθη ὑπὸ τοῦ Βασιλείου Β' (1013—1017). Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἐκαλεῖτο *Βοδηνά*.

Παροῦσα Κατάστασις. Τὰ Βοδενὰ εἶναι σήμερον πρωτεύουσα μουδιρλικίου ὑπὸ τὸ σαντζάκιον τῆς Θεσσαλονίκης. Περιέχει 1200 οἰκίας, 10—12000 κατοίκους Ὀθωμανούς, Βουλγάρους, Ἕλληνας καὶ Βλάχους, και διαιρεῖται εἰς 12 συνοικίας. Κεῖται εἰς τὸ ἄκρον ὀροπεδίου ὕψους 60—75 μέτρων, ἔχοντος σχῆμα ἡμιπεριφερείας καὶ ἐρειδομένου ἐπὶ τῶν ὀρεινῶν ἀντηρίδων δύο ὑψηλῶν ὀρέων, ὧν τὰ πρανῆ διευκολύνουσι τὴν ῥοὴν τῶν ὑδάτων πολλῶν πηγῶν. Τὰ ὕδατα ῥέουσιν ἐν τῇ πόλει πανταχόθεν καθαρὰ καὶ διαφανῆ, διαχωρίζοντα αὐτὴν εἰς μικρὰ νησύδρια καὶ κινοῦντα πολλοὺς μύλους· φθάνοντα δὲ εἰς τὴν ἐσχατιὰν τοῦ ὀρο-

πεδίου κατακρημνίζονται διὰ πέντε μεγάλων καταρρακτῶν εἰς τὸ ῥεῦμα, σχηματίζοντα ποταμὸν ῥέοντα διὰ πεδιάδος ἐμπλέου τζιτζιφεῶν, ἰτεῶν καὶ πλατάνων. Εἰς τὰ πέρατα τοῦ ὁρίζοντος φαίνεται εὐδίας οὔσης ἡ Θεσσαλονίκη καὶ αἱ καμπαὶ τοῦ κόλπου αὐτῆς, ἐν τῷ μέσῳ ἡ λίμνη Γένιτζε· παντοῦ δὲ καθορᾷ τις ἐπαύλεις, κώμας, ἀγροὺς συνδένδρους καὶ χειμάρρους. Ἐν Ἐδέσσῃ ὑπάρχουσιν ὀλίγαι ἀρχαιότητες, ἃς περιέγραψαν διάφοροι περιηγηταὶ καὶ ἰδίως ὁ Delacoulonche.

Τὸ ὀροπέδιον τῶν Βοδενῶν καλεῖται νῦν *Παλαιο-Καλλὰ* (ἀρχαία πόλις), τὸ δὲ μέρος ἔνθα καταλήγει τὸ ὁμαλὸν ἔδαφος *Ἄκρα πολιτεία*.

Ἡ ἀπὸ Βοδενῶν ὁδὸς εἰς Θεσσαλονίκην διέρχεται τὴν κοιλάδα τῶν Βοδενῶν δι' ὅλου τοῦ μήκους καὶ παρακολουθεῖ τῇ ῥοῇ τῆς Βιστρίτσας μέχρι τῆς συναντήσεως (3 ὤρ.) ἑνὸς τῶν παραποταμίων αὐτῆς, τοῦ *Μογλενιτίκου*.

Ἡ κοιλὰς τοῦ ποταμοῦ τούτου, ἡ πρὸς Β. ἀνιοῦσα, σχηματίζει λεκάνην περιοριζομένην πανταχόθεν ὑφ' ὑψηλῶν ὀρέων, ἣν ἐξερεύνησε πρῶτος ὁ Delacoulonche. Εἶναι δὲ αὕτη ἡ ἀρχαία Ἀλμωπία, τανῦν οἰκουμένη ὑπὸ θρησκομανῶν κατοίκων Βουλγάρων καὶ Βλάχων ἐξισλαμισθέντων. Ἡ κοιλὰς αὕτη εἶναι κατάρρυτος καὶ ὁρίζεται ΒΔ ὑπὸ τῶν χιονοσκεπῶν κορυφῶν τοῦ Νιτζέ, ἀπὸ Β. ὑπὸ τῶν τοῦ Πέτερνικ καὶ ἀπὸ Ἀ. ὑπὸ τῆς μεγαλοπρεποῦς Κογιόδας. Οἱ κυριώτεροι χείμαρροι οἱ καταρδεύοντες αὐτὴν εἶναι ἡ Τσέρναρέκα, Βελίτσα καὶ Νότια, παραποτάμια τοῦ Μογλενιτίκου,

παραποταμίου καὶ τούτου τῆς Βιστρίτσας καὶ τῆς λίμνης Γιανιτσᾶ. Αἱ κυριώτεραι κῶμαι τῆς κοιλάδος ταύτης εἶναι Τρέζινο, Δραγομάντσι καὶ Φουστάνι· αἱ δύο πρῶται κατὰ τὸν Delacoulonche κατέχουσι τὰς θέσεις τῶν ἀρχαίων πόλεων Ὅρμας καὶ Ἀψάλου. Ἡ δὲ πόλις Εὐρωπὸς μνημονευομένη ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου δεικνύεται ὑπὸ σημαντικῶν τινων ἐρειπίων βυζαντινῶν, ἐν μέσῳ κειμένων τῶν κ. Βόλτιτζα καὶ Σλατένα, καὶ καλουμένων Παληό καστρον. Αὐτόθι ὑπάρχει φρούριον τριπλοῦ τείχους ὠχυρωμένου διὰ πύργων τετραγώνων καὶ στρογγύλων.

Ἡ Εὐρωπὸς φαίνεται ὅτι μετέβαλεν ὄνομα περὶ τὴν 5ην ἑκατ. μ. Χ. καὶ ἐγένετο ἡ Ἀλμωπία τοῦ Ἱεροκλέους καὶ ὕστερον τὰ Μογλενὰ τῶν βυζαντινῶν χρονογράφων.

Τὸ χωρίον Νότια πρὸς τὴν ΒΑ. γωνίαν τῆς κοιλάδος εἶναι ἴσως τὸ ὄνομα τῆς Ἐνοτίας τῶν βυζαντινῶν χρονογράφων.

Καταλείπων τις ἐπ' ἀριστερὰ τὴν ὑψηλὴν κοιλάδα τῶν Μογλενῶν καὶ διερχόμενος τὸν Μογλενίτικον εἰσέρχεται εἰς χώραν ὅλως διάφορον τῆς πρώτης· ὁδοιπορεῖ διὰ πεδιάδος ἀγόνου καὶ ἑλώδους, ἥτις φαίνεται ὅτι ἦτο τὸ πάλαι βυθὸς λίμνης ἢ κόλπου, ὡς μαρτυρεῖ τὸ ψαμμῶδες ἔδαφος· ἴσως ὁ Θερμαϊκὸς κόλπος παρεξετείνετό ποτε μέχρις αὐτῆς, διὰ βαθμιαίων δὲ προσχώσεων ἡ θάλασσα ἀπεσύρθη. Τὸ βουλγαρικὸν κωμίδιον *Ἄγιος Γεώργιος* (χάνιον) εἶναι τὸ μόνον, ὅπερ ἀπαντᾷ μέχρι Γιανιτσᾶς. Ἐν δεξιᾷ φαίνεται ἡ λίμνη *Γιανιτσᾶ* (ὁ Βόρβορος τοῦ Πλουτάρχου) δυσπρόσιτος οὖσα, ἅτε στερουμένη ὡρισμένης ὄχθης καὶ ὁρίων· κεῖται δ' ἐν τῷ κέντρῳ λεκάνης, πέριξ τῆς ὁποίας

πολλοὶ ποταμοὶ ἐκρέουσιν, ὧν κυριώτερος ὁ *Καρὰ-Ἀσμάκ*, τὸ *Μαυρόνερο* τῶν Ἑλλήνων, διὰ τοῦ ὁποίου τὰ ὕδατα τῆς λίμνης ῥέουσιν ἠρέμα εἰς τὸν Ἀξιόν, ἡμίσειαν ὥραν πρὸ τῶν ἐκβολῶν τούτου εἰς τὴν θάλασσαν.

Ὁ Καρὰ-Ἀσμὰκ εἶναι ὁ Λυδίας ἢ Λουδίας, δι' οὗ ἡ Πέλλα ἐκοινώνει μετὰ τῆς θαλάσσης. Ἡ κοίτη αὐτοῦ εἶχε διωρυχθῆ μέχρι τοῦ μέσου τῆς λίμνης, ὥστε ἐπλησίαζον εἰς τὴν πρωτεύουσαν πλοῖα μέχρι διαστήματος 120 σταδίων. Φαίνεται δὲ κατὰ τὸν Στράβωνα ὅτι καὶ ἡ λίμνη δὲν εἶναι οἵα τὸ πάλαι· σήμερον ἀποτελεῖ μέγα ἕλος, ἐκτεινόμενον μᾶλλον πρὸς Δ., τὸ ὁποῖον ἐκάλυψε πολλὰ μέρη ἄλλοτε ἀκμάζοντα, ὡς τὰς Μονὰς Νιζίου καὶ Ἁγίου Λουκᾶ.

Πρὸς Β. τῆς πεδιάδος Γιανιτσᾶς ὑψοῦται τὸ ὄρος Παΐκ, μέγα καὶ τερπνόν, οὗτινος ἀγνοεῖται τὸ ἀρχαῖον ὄνομα, διακλάδωσις ὂν τῆς δειράδος τῆς Κογιόβας εἰς τὸ ἄκρον τῶν Μογλενῶν, ἐκτεινόμενον ἀπὸ Β. πρὸς Δ. παραπλεύρως τῇ κοίτῃ τοῦ Ἀξιοῦ.

Δύναταί τις πρὶν φθάσῃ εἰς Γιανιτσὰν νὰ ἐκδράμῃ μέχρι τοῦ ὄρους τούτου, ὅπως ἐπισκεφθῇ τὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας Κύρρου, κείμενα εἰς ἀπόστασιν 2 ὡρῶν πρὸς Β., πόλεως περιωνύμου ἐν τῇ θρησκείᾳ τῶν Μακεδόνων διὰ τῆς λατρείας τῆς Ἀθηνᾶς, ἣν ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ἐτίμα ἰδιαζόντως. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὁ Περσεὺς ἔθυσεν ἑκατόμβην πρὶν ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπεσκεύασε τὰ τείχη αὐτῆς. Ἡ πόλις αὕτη φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ Mutatio Scurio τοῦ ὁδοιπορικοῦ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἡ κειμένη μεταξὺ Πέλλας καὶ Ἐδέσσης, 10 μίλια ἀφ' ἑκατέρας ἀφισταμένη. Ἡ

πληροφορία αὕτη συμφωνεῖ καλῶς πρὸς τὴν θέσιν τοῦ κωμιδίου Παλαιοκάστρου ἢ Γραδίστας τῶν Βουλγάρων κατὰ τὸν Delacoulonche. Τὸ κωμίδ. τοῦτο περιέχει 12 οἰκίας, ἐκτισμένας ἐπὶ νησυδρίου μεμονωμένου 1]4 ὥρας μακρὰν τοῦ ὄρους Παΐκ, καταρρύτου πανταχόθεν ὑπὸ ὑδάτων πηγαζόντων ἐξ αὐτοῦ τούτου. Τὸ νησύδριον περικυκλοῦται ὑπὸ ὀχυρωμάτων τοῦ μέσου αἰῶνος, ἅτινα φαίνεται ἀντικατέστησαν ἀκρόπολιν μακεδονικήν.

Ἡ Ἐγνατία ὁδὸς διήρχετο διὰ τῆς Κύρρου παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους Παΐκ πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἑλῶν τῆς Πέλλας.

Ἐκ τοῦ Παλαιοκάστρου δύναταί τις νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ὁδὸν Γιανιτσᾶς ἀκολουθῶν τῷ ῥεύματι Δορμανλικό (ὕδωρ τῶν μύλων—τὸ Ὀδάρ τῶν Βουλγάρων), ὅπερ ἀναβρύει ἐκ πηγῶν κειμένων 1]4 ὥρας μακρὰν τῆς κώμης.

Πορρωτέρω ἐν μέσῳ τῆς πεδιάδος, τῆς ἐκτεινομένης πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀξιοῦ, ἡ κ. Κασολάρι δεικνύει τὴν θέσιν τῶν ἀρχαίων Μανδαρῶν ἑτέρας πόλεως τῆς Κυρρεστίδος, μνημονευομένης ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων. Αὐτόθι ΝΑ. τῆς κώμης εἰς ἀπόστασιν 1]2 ὥρας εὑρίσκονται λείψανα ἀρχαιοτήτων.

Ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν κυρίαν μεγάλην ὁδὸν ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀ. φθάνομεν εἰς (2 ὣρ. 40)

Γένιτζε-Βαρδὰρ ἢ Γιανιτσά, (49 ὧραι ἀπὸ Σκοπίων), πόλιν τουρκ. τὸ πάλαι ἐν ἀκμῇ οὖσαν, ὡς μαρτυροῦσι τὰ 20 αὐτῆς τζαμία, καταστραφεῖσαν δὲ τῷ 1839 ὑπὸ λοιμοῦ Ἔχει κατοίκους 8—10 χιλιάδας, 6,200 τουρκ. οἰκίας καὶ 300 βουλγαρικ. μίαν ἐκκλησίαν καὶ 20 τζαμία. Οὐδεμία δὲ ἀμφιβολία ὅτι ἐκτίσθη ἐκ τοῦ ὑλικοῦ τῆς Πέλλας.

Αἱ φυτεῖαι τοῦ κάπνοῦ ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ τῶν

δημητριακῶν καρπῶν. Ἡ πεδιὰς μεταξὺ Πέλλας καὶ Ἁγίων Ἀποστόλων περιεῖχε πιθανῶς τὸ ἀπέραντον ἱπποτροφεῖον, ἔνθα ὑπῆρχον, κατὰ τὸν Στράβωνα, θήλειαι μὲν ἵπποι βασιλικαὶ πλείους τῶν τρισμυρίων, ὀχεῖα δὲ τούτων 300. Ἡ πεδιὰς αὕτη ἐκτείνεται ἄχρι θαλάσσης καὶ παράγει ἐξαίρετον καπνόν. Ἐν Γένιτζε τελεῖται τῇ 30 Ὀκτωβρίου πανήγυρις διαρκοῦσα 20—25 ἡμέρας, ἔνθα προσέρχονται ἔμποροι τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Εὐρώπης.

Ἐκδρομὴ εἰς τὰ ἐρείπια τῆς Πέλλας. — Ἡ ὁδὸς ἡ ἄγουσα εἰς τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πρωτευούσης τῆς Μακεδονίας, ὧν τὸ μέσον περιλαμβάνουσιν ἡ κώμη *Ἀλλὰχ-Κιλισὲ* καὶ ὁ λόφος *Ἅγ. Ἀπόστολος* ἔνθα καὶ ὁμώνυμος κώμη 80 οἰκιῶν, εἶναι αὐτὴ ἡ ἀρχαία ὁδὸς ἡ ἀπὸ Ἐδέσσης εἰς Πέλλαν, ἐν ᾗ εὑρίσκονται δύο μεγάλοι τύμβοι ἢ χώματα. Μετὰ 2 ὥρας ἀπὸ Γένιτζε φθάνει τις εἰς

Πέλλαν (νῦν Ἅγ. Ἀπόστολοι, βουλγ. Ποστόλ, τουρκ. Ἀλλὰχ-Κιλισσέ), τὴν πατρίδα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἡ πόλις αὕτη μεγάλη καὶ ἱστορικὴ ἐπὶ τῶν μακεδονικῶν χρόνων καὶ ῥωμαϊκῶν ἦτο καὶ σταθμὸς τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ. Ἡ ἀκμὴ ὅμως αὐτῆς κατέπεσεν ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Ῥώμης, ὁ δὲ Δίων Χρυσόστομος καὶ Λουκιανὸς ὁμιλοῦσι περὶ αὐτῆς ὡς περὶ πόλεως κατερειπωμένης. Τελευταίαν περὶ αὐτῆς μνείαν ποιεῖται ὁ Ἱεροκλῆς (6η ἑκατοντ.). Τὰ ἐρείπια τῆς Πέλλας περιέγραψαν οἱ περιηγηταὶ Leak, F. Beaujour,

Cousinéry, M. Delaconlonche καὶ ἄλλοι τινές.

Τὸ σχέδιον καθόλου τῆς ἀρχαίας πόλεως δύναταί τις νὰ κατοπτεύσῃ ἀπὸ τῆς κατερειπωμένης κ. *Γενί-Κιοϊ* κειμένης 1]2 ὥραν πρὸς Ν. Ὅλαι αἱ περὶ τὴν Πέλλαν κῶμαι ἐν αἷς αἱ Σάριλι, Κοφάλοβο, Βοσαξί, Πέτροβο, Τσαουσλί, Ἀγκαλάρι καὶ ἡ Γιανιτσὰ περιέχουσι λείψανα τῶν οἰκοδομημάτων τῆς Πέλλας.

Πρὸς Ἀ. τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων διέρχεταί τις τὸ ῥεῦμα Κονίκοβα, τὸ πηγάζον ἐκ τῶν Ἀν. ὑπωρειῶν τοῦ Παΐκ καὶ ῥέον παραπλεύρως τῷ Ἀξιῷ, χυνόμενον δὲ εἰς τὸν Λουδίαν καὶ φθάνει εἰς (1 ὥρ. 15)

Μισὶρ-Μπαμπά, τὰς ἀρχαίας Ἰχνὰς κατὰ τὸν Delacoulonche, πόλιν περιώνυμον διὰ τὴν λατρείαν τῆς Θέμιδος καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἡ κώμη αὕτη κεῖται ἐπὶ τεχνητοῦ ὑψώματος, ὅπερ ἦτο ἴσως ποτὲ παλαιὸν μακεδονικὸν ὀχύρωμα.

Ἀπὸ Μισὶρ-Μπαμπὰ μετὰ 45 λ. τῆς ὥρ. ἐμβαίνει τις εἰς τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν πρὸς Θεσσαλονίκην παρὰ τὴν γέφυραν τοῦ Ἀξιοῦ, τὴν δεικνύουσαν τὸ μέσον περίπου τῆς ὁδοῦ μεταξὺ Γιανιτσᾶς καὶ Θεσσαλονίκης. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἔχει ὁ Ἀξιὸς πλάτος 600 μέτρων. Ἑκατέρωθεν τῆς γεφύρας ὑπάρχει ἀνὰ ἓν χάνιον. Μίαν ὥραν ἐντεῦθεν κεῖται ὁ μαρμάρινος ὅρος, ὁ δεικνύων τὴν ἀπόστασιν μέχρι Θεσσαλονίκης (2 ὥρ.).

Διέρχεται πεζῇ τὸν ποταμὸν *Γαλλικόν*, τὸν Ἐ-

χέδωρον τῶν ἀρχαίων παρὰ τὸ ὁμώνυμον χάνιον, καταλείπει ἑκατέρωθεν πολλὰς κώμας, κωμίδια, ἐπαύλεις μέχρι τῆς κ. *Χαρμάν-Κιοϊ* περιεχούσης χάνια, ἐργαστήρια, κήπους, ἐπαύλεις καὶ θεωρουμένης ὡς προαστείου τῆς Θεσσαλονίκης, διότι ἀπέχει ταύτης 1|2 ὥραν. Ἐντεῦθεν δὲ συναντᾷ τὴν ἐκ Λαρίσσης ὁδόν, ἔπειτα τὴν Πύλην τοῦ Βαρδαρίου, δι' ἧς εἰσέρχεται μετὰ 57 ὥρας ἐκ Σκοπίων καὶ 89 ἐκ Νόβι-Παζάρ εἰς

Θεσσαλονίκην (τουρκ. Σελανίκ), καλουμένην τὸ πάλαι Θέρμην ὡς ἐκ τῶν περὶ αὐτὴν θερμῶν ὑδάτων, κληθεῖσαν δὲ Θεσσαλονίκην ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου, δόντος αὐτῇ τὸ ὄνομα τῆς γυναικός του, ἀδελφῆς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

Ἡ θέσις τῆς πόλεως καὶ τὸ αὐτόθι ἐνεργούμενον ἐμπόριον κατέστησαν αὐτὴν μίαν τῶν σημαντικωτέρων τῶν μερῶν τούτων. Μετὰ τὴν ἐν Πύδνᾳ μάχην ὑπετάχθη εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ ἐγένετο ὑπ' αὐτοὺς πρωτεύουσα ἁπάσης τῆς Μακεδονιας. Κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας ἑκατ. μ. Χ. καὶ μετὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπῆρξε πρωτεύουσα τῶν χωρῶν τῶν μεταξὺ τοῦ Ἀδριατικοῦ καὶ τοῦ Εὐξείνου, ὁ δὲ πληθυσμὸς αὐτῆς ἀνῆλθε μέχρι 220,000. Κατὰ τὴν 3ην ἑκατ. ἐγένετο ἀποικία ῥωμαϊκὴ ὅπως χρησιμεύῃ ὡς προμαχὼν κατὰ τῶν εἰσβολῶν τῶν βαρβάρων. Γνωστὴ δ' ἐκ τῆς ἱστορίας ἡ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου διαταχθεῖσα φοβερὰ σφαγὴ τῶν κατοίκων αὐτῆς. Κατὰ τὴν 6ην καὶ 7ην ἑκατ. ὑπέστη αἱματηροὺς ἀγῶνας καὶ

δηώσεις φοβερὰς ὑπὸ τῶν Σλαύων. Τῷ 904 ἑάλω ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, τῷ δὲ 1185 ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν. Ἐν ἀρχῇ τῆς 13ης ἑκατοντ. περιῆλθεν εἰς χεῖρας τοῦ Μαρκησίου Μοντφερράτου. Ἐπὶ τέλους ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ 1430, ἀφαιρεσάντων αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τῶν Ἐνετῶν, εἰς οὓς περιῆλθεν ἐξ ἀγορᾶς.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐδίδαξεν ἐνταῦθα τὸ Εὐαγγέλιον. Ἡ Θεσσαλονίκη, θεωρουμένη ὡς πρωτεύουσα τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐκλήθη κατ' ἐξοχὴν πόλις ὀρθόδοξος. Ὁ περίδοξος δ' Εὐστάθιος, ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ὁμήρου, ὑπῆρξεν ἀρχιεπίσκοπος αὐτῆς τῷ 1185.

Ἡ Θεσσαλονίκη κεῖται εἰς τὸν μυχὸν τοῦ ὁμωνύμου κόλπου μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Βαρδὰρ καὶ Καραβουρνοῦ· ὑπέρκειται δὲ ἀμφιθεατρικῶς τῆς θαλάσσης ἔχουσα ἀπὸ ταύτης θέαν γραφικωτάτην, οὐδόλως ἀναλογοῦσαν καὶ πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῆς κατάστασιν. Ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς αὐτῆς θέσεως καὶ τοῦ ἀσφαλοῦς λιμένος εἶναι τὰ νῦν τὸ ἐπίνειον τῆς Μακεδονίας καὶ ἓν τῶν σπουδαιοτέρων ἐμπορείων τῆς Ἀνατολῆς. Περιέχει 100,000 κατοίκους, Ἕλληνας, Τούρκους, Βουλγάρους, Ἑβραίους. Οἱ Βούλγαροι εἶναι γεωργοὶ καὶ ἱπποτρόφοι. Οἱ Ἑβραῖοι, καταγωγῆς ἱσπανικῆς, ἀποτελοῦσι σχεδὸν τὸ ἥμισυ τοῦ πληθυσμοῦ. Τὸ κλίμα τῆς πόλεως εἶναι νοσηρὸν τῶν πολλῶν ἕνεκα περὶ αὐτὴν ἑλῶν.

Τὴν πόλιν διατέμνει πλατεῖα ὁδὸς παραλλήλως τῇ

θαλάσση, *μεγάλη ὁδὸς* καλουμένη, διερχομένη πρὸς Δ, παρὰ τὴν Πύλην τοῦ Βαρδαρίου, οὖσα προέκτασις τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ.

Τὰ τείχη τῆς Θεσσαλονίκης χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ μέσου αἰῶνος ἔχουσι περίμετρον 8 περίπου χιλιομέτρων· κατεσκευάσθησαν δὲ ἀπὸ συντριμμάτων ἀρχαίων παντὸς εἴδους καὶ ἐρείδονται ἐπὶ κυκλωπείων θεμελίων. Ἡ πόλις ἀσφαλίζεται ἐξ ἀνατολῶν καὶ μεσημβρίας ὑπὸ δύο βαθέων ῥευμάτων, ἅτινα ἐκ τῆς ἀκροπόλεως κατέρχονται μέχρι θαλάσσης.

Ἐκ τῶν οἰκοδομημάτων τῆς πόλεως ταύτης ἄξια μνείας εἶναι τὸ

Καραβὰν-σεράϊ, οὗτινος τὴν κτίσιν ἀνάγουσιν εἰς τὸν Μουρὰτ Β'. Ὁ Τεξιὲ (Archit. Byzant. σελ. 143) θεωρεῖ αὐτὸ κτίσμα τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ὅπερ ἀνεκαίνισαν οἱ Τοῦρκοι. Ἡ

Ἀκρόπολις (τουρκιστὶ *Γεδὶ-Κουλελὲρ-Καλεσί*, ὅ ἐστι φρούριον τῶν ἑπτὰ πύργων· μετάφρασις τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος Ἑπταπύργιον). Κεῖται πρὸς τὰ ἄνω τῆς πόλεως, ὑπερκειμένη αὐτῆς· ἔχει ἀρχαιοτάτην καταγωγήν. Οἱ αὐτοκράτορες Ἰουστινιανὸς καὶ Ζήνων ἐπήνεγκον εἰς αὐτὴν πολλὰς ἐπιδιορθώσεις. Τὰ

Τζαμία τῆς Θεσ. ὧν τὰ κυριώτερα ἦσαν τὸ πρὶν ἐκκλησίαι, παριστῶσι σύνολον ἀρχιτεκτονικῆς βυζαντινῆς τοσοῦτον πλουσίας, ὑπό τινας ἐπόψεις ὥστε ὑπερτεροῦσι τὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τοιαῦτα εἶναι ὁ *Ἅγ. Γεώργιος* ἢ ἡ *Ροτόνδα* (τουρκ. *Ὀρτὰ-Σουλτὰν-*

Ὀσμὰν-Τζαμισί), κοινῶς καλουμένη Ὀρτατζί-Ἐφένδη. Λέγεται ὅτι ἐκτίσθη ἐπὶ Μεγ. Κωνσταντίνου.

Ἐσκὶ-Τζουμά, ἡ πρώτη ἐκκλησία τῆς Θεσσαλονίκης ἡ μετατραπεῖσα εἰς τζαμίον.

Ἅγ. Δημήτριος (Κασιμιέ). Ἡ ἐκκλησία αὕτη, ᾠκοδομημένη οὖσα ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἁγ. Δημητρίου, μετεβλήθη εἰς τζαμίον τῷ 1397 ὑπὸ Βαγεζίτ, εἶτα ἀπεδόθη εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἀφῃρέθη δὲ πάλιν τῷ 1480. Οἱ Τοῦρκοι ἐπιτρέπουσιν εἰς τοὺς Ἕλληνας νὰ προσέρχωνται εἰς τὸν ἐντὸς κείμενον τάφον τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ ν' ἀνάπτωσι λαμπάδας.

Ἁγία Σοφία, ἀρχαία μητρόπολις τῆς Θεσσαλονίκης κτισθεῖσα, καθὰ λέγεται, ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπὶ τοῦ σχεδίου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Ἀνθεμίου κατὰ τὸ 1]3 ὅμως μικροτέρα. Ἐγένετο τζαμίον ὑπὸ τοῦ Ῥακτοὺβ-Ἰμπραὶμ Πασᾶ.

Ἅγιοι Ἀπόστολοι (Σοοὺκ-Σοὺ-Τζαμισί). *Ἅγ. Ἠλίας (Σαραλὶ-Τζαμισί)*, ἐκτίσθη τῷ 1012, καὶ ἑτέρα ἐκκλησία μεταβληθεῖσα εἰς Τζαμίον *(Καζαντζιλὰρ-Τζαμισί)*, κτισθεῖσα τῷ 987.

Πλὴν τούτων δὲ ἡ πόλις αὕτη εἶναι ἀξιοσημείωτος καὶ διὰ τὰς ἀρχαιότητας αὐτῆς, ὧν περιγραφὰς ἔγραψαν πολλοὶ τῶν ἀρχαιολόγων καὶ περιηγητῶν.

Ἐκδρομὴ εἰς τὸ ὄρος Κορτιάσι. Ἐκ Θεσσαλονίκης δύναταί τις νὰ ἐκδράμῃ εἰς τὸ ὄρος Κορτιάσι (Δύσωρον) ΜΑ αὐτῆς κείμενον, ἐρχόμενος μέχρι τῆς ὁμωνύμου κώμης (2 ὧραι).

Ἡ ἀπὸ τοῦ ὄρους τούτου θέα εἶναι μεγαλοπρεπὴς ἐκτεινομένη ἀφ' ἑνός μὲν ἐφ' ἅπασαν τὴν Χαλκιδικήν, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν λίμνην καὶ τὴν πεδιάδα Λαγκαδᾶ. Τὸ πόσιμον ὕδωρ τῆς Θεσσαλονίκης ἔρχεται ἐκ τοῦ ὄρους τούτου διὰ ὑδραγωγείων ἀρχαίας κατασκευῆς.



Ὁδὸς 3.

ΑΠΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΕΙΣ ΑΘΩΝΑ.

Εὐθεῖα ὁδὸς 3 ἡμέραι μέχρι Καρυῶν (32 ὧραι).—Διὰ Ὀλύνθου καὶ Ποτιδαίας 4—5 ἡμέραι (40 ὧραι). Ὁλικὴ περίβασις τοῦ ὄρους 8—15 ἡμέραι.

Ὁ θέλων νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν Ἄθωνα ἀποφεύγων τὴν διάβασιν ὁλοκλήρου τῆς Χαλκιδικῆς χερσονήσου δύναται νὰ μεταβῇ αὐτόθι διὰ πλοίου ἐκ Καβάλας ἢ ἐκ τῶν Δαρδανελίων.

Ἐξερχόμενοι τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τῆς πύλης *Καλαμαριὰ* εἰσερχόμεθα εἰς τὴν μεγάλην χερσόνησον τῆς *Χαλκιδικῆς*. Ἡ εὐθεῖα ὁδὸς ἡ ἄγουσα εἰς Ἄθωνα τέμνει τὴν χερσόνησον διὰ γραμμῆς ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς διερχομένη μεγάλην πεδιάδα κυματοειδῆ, ἄγονον καὶ ἀμμώδη. Μετὰ πορείαν 4 ὡρῶν φθάνομεν εἰς τὸ κωμίδ. *Βασιλικά* (10—12 οἰκιῶν), περικυκλούμενον ὑπὸ ἀμπελώνων καὶ συκεώνων, καὶ κατάρρυτον ὑπὸ ἀφθόνων ὑδάτων, κατερχομένων ἐκ τῶν παρακειμένων ὀρέων. Καθ' ὅσον ἀπομα-

κρυνόμεθα τῆς θαλάσσης αἱ οἰκήσεις καθίστανται ἀραιότεραι, ἡ δὲ πεδιὰς φαίνεται ἀγεώργητος, κεκαλυμμένη ὑπὸ μύρτων μέχρι *Γαλάτιστας*, πολιχνίου ἑλληνικοῦ ἐκτισμένου ἐπὶ τοῦ ὄρους Δυσώρου, ἐντὸς γιγαντιαίου λεκανοπεδίου. Αἱ οἰκίαι αὐτῆς διεσπαρμέναι ἐπὶ τοῦ βράχου, ἐφ' οὗ ὑπέρκειται ὑπερμεγέθης πύργος, δίδουσιν αὐτῇ ὄψιν μικρᾶς πόλεως. Ἕδρα ἐπισκοπῆς. Ἐντεῦθεν χλοεραὶ κοιλάδες, τερπνοὶ λόφοι, δάση πυκνὰ διασκεδάζουσι τὴν μονοτονίαν τῆς ὁδοῦ μέχρι (5 ὥρ.) *Λιαρικόβης* (κατ' ἄλλους Ἐλερίγκοβας) κωμπλ. ἑλληνικῆς, ἔνθα διανυκτερεύουσιν οἱ ὁδοιπόροι. Ὕστερον ἐρχόμεθα εἰς

Ἴσβορον (5 ὧραι) κ. ἑλληνικὴν 300 οἰκιῶν, ἐπὶ τῶν μεσημβρινῶν κλιτύων δασώδους ὄρους ἐξ οὗ φαίνονται τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ ὁ Ἄθως. Ἐνταῦθα πολλοὶ τῶν ἀρχαιολόγων θέτουσι τὰ Στάγειρα. Εἰς τὰ πέριξ τῆς κ. ταύτης φαίνονται ἴχνη μεταλλείου ἀργύρου, ὅπερ οἱ Τοῦρκοι ἐξεμεταλλεύθησαν πρό τινων ἐτῶν. Ἐντεῦθεν ἡ ὁδὸς γραφικωτάτη καθισταμένη διευθύνεται πρὸς Μ. τῆς κ. *Στρατόνι*, ἣν ὁ Λὴκ θεωρεῖ ὡς τὴν ἀρχαίαν Στρατονίκην, πόλιν τῆς Χαλκιδικῆς, καὶ φερομένη παρὰ τὴν παραλίαν πρὸς Μ. φθάνει εἰς (6 ὧραι)

Ἐρισσὸν ἢ *Ἱερισσὸν* (17 ὧραι ἐκ Γαλάτιστας). Ἡ κ. αὕτη δεικνύει τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Ἀκάνθου, ἀποικίας τῶν Ἀνδρίων, ἐν ᾗ ὁ Ξέρξης διέμεινε μικρὸν πορευόμενος κατὰ τῆς Ἑλλάδος. — Ἡ Ἱερισσὸς κεῖ-

ται εἰς τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου *Στελλαριά*, καὶ ἐπὶ τοῦ στενοῦ ἰσθμοῦ τοῦ ἑνοῦντος τὸν Ἄθωνα πρὸς τὴν Χαλκιδικήν. Εἶναι ἐκτισμένη ἐπὶ κλιτύων λόφου, ὑπερκείμενον ἔχουσα φρούριον τοῦ μέσου αἰῶνος, ἐρειδόμενον ἐπὶ θεμελίων ἑλληνικῶν ἐκ γρανίτου. Φαίνονται δὲ εἰς τὴν παραλίαν ἔτι τὰ λείψανα ἀρχαίας προκυμαίας. Ἡ Ἱερισσὸς εἶναι τὸ μόνον προσιτὸν μέρος τῶν ἀνατολικῶν παραλίων τοῦ Ἄθω. Εὑρίσκει δέ τις αὐτόθι μικρὰς λέμβους ὅπως μεταβῇ εἰς Θάσον καὶ Καβάλαν. Ἐκ τῶν λόφων τῆς Ἱερισσοῦ ἐκτείνεται θέα τερπνὴ ἐφ' ὅλης τῆς χερσονήσου τοῦ Ἄθω μέχρι τῶν κορυφῶν αὐτοῦ, ἐπὶ τοῦ κόλπου τῆς Κοντέσσας μέχρι τοῦ ὄρους Παγγαίου καὶ ἐφ' ὅλου τοῦ κόλπου τοῦ Ἁγ. Ὄρους· πρὸς Δ. δὲ φαίνεται ὁ Θερμαϊκὸς κόλπος.— Ἔξωθεν τῆς Ἱερισσοῦ ἡ ὁδὸς διέρχεται σειρὰν λόφων, εἶτα δὲ καταβαίνει εἰς τὴν μικρὰν πεδιάδα

Πραυλίκαν, ἔνθα εἶναι τὸ στενώτερον μέρος τοῦ Ἄθω. Τὸ μέρος τοῦτο τῆς γλώσσης, πλάτους 2 χιλιομέτρων, διώρυξεν ὁ Ξέρξης πρὸς διάβασιν τοῦ στόλου του· φαίνονται δ' ἔτι πρὸς Ν. ἴχνη τῆς ἀνασκαφῆς, δεικνύοντα τὴν γραμμὴν τῆς διώρυγος.

Ἐντεῦθεν διερχόμεθα τὴν γεωργημένην καὶ σύνδενδρον πεδιάδα τῆς Πραυλίκας, ἐν ᾗ κεῖνται πολλὰ μετόχια τῶν Μονῶν. Πρὸς μεσημβρίαν αὐτῆς κεῖνται ἐρείπιά τινα, ἅτινα λέγεται ὅτι εἶναι τὰ τῆς ἀρχαίας Σάνης ἀποικίας τῶν Ἀνδρίων, ἥτις κατὰ τὸν Λὴκ δύναται νὰ εἶναι ἡ *Οὐρανόπολις*, ἣν ἐθεμελίωσεν ὁ Ἀλέ-

ξαρχος, ἀδελφὸς τοῦ Κασσάνδρου, βασιλέως τῆς Μακεδονίας. Ἐντεῦθεν ἀναβαίνοντες δι' ἀτραποῦ κατὰ γωνίας ἀνιούσης (zigzag) σειρὰν ὀρέων, φράσσουσαν ἐντελῶς τὴν εἴσοδον τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Ἄθω, φθάνομεν εἰς *Δερβένι* κατεχόμενον ὑπὸ φυλάκων χριστιανῶν διατηρουμένων ὑπὸ τῶν Μονῶν, ὅπως ἐμποδίζωσι τὴν εἴσοδον εἰς τοὺς κλέπτας, τὰς γυναῖκας καὶ τὰ θήλεα ζῷα παντὸς εἴδους.

Ὁ Κ. Τόζερ περιγράφει αὐτόθι μέγαν τινὰ τύμβον ἢ χῶμα, ὃν θεωρεῖ τάφον τοῦ Ἀρταχαίου, ὁ ὁποῖος καθ' Ἡρόδοτον ἦτο ἐπιστάτης τῶν ἐργασιῶν τῆς διατομῆς τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ θανὼν ἐτάφη παρὰ τῇ Ἀκάνθῳ.

Ὁ Ἄθως, Ἅγιον Ὄρος ἢ Monte Santo εἶναι μέγα ἀκρωτήριον βραχῶδες, διατεμνόμενον ὑπὸ φαράγγων, μήκους 40 χιλιομέτρων, ἐκτεινόμενον ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον καὶ κείμενον μεταξὺ τῶν κόλπων τῆς Κοντέσσας (νῦν κόλπου τῆς *Ρεντίνας*) καὶ τοῦ Σιγγιτικοῦ. Καταλήγει πρὸς Μ. εἰς τὸν κυρίως Ἄθωνα, κῶνον ὑψηλὸν ἐκ λευκοῦ τιτανολίθου, ὕψους 1935 μέτρων.

Τὸ ἀκρωτήριον τοῦτο ἦτο γνωστὸν εἰς τὴν ἀρχαιότητα ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἄθως ἢ Ἀκτή. Οἱ Ἕλληνες ἔκτισαν ἐνταῦθα 5 πόλεις Δῖον, Κλεωνάς, Θύσσον, Ὀλόφυξον καὶ Ἀκρόθωον.

Κατὰ τὴν παράδοσιν ἡ κτίσις τῶν ἐν τῷ Ἄθωνι Μονῶν ἀνέρχεται μέχρι τῆς αὐτοκρατορίσσης Ἑλένης μητρὸς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Ὕστερον τὸ θρη-

σκευτικὸν αἴσθημα τῶν αὐτοκρατόρων ἐπλήρωσε τὸν Ἄθωνα Μονῶν· πᾶσαι δ' αἱ ἐθνότητες τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἠθέλησαν νὰ ἔχωσιν ἐκεῖ ἰδίαν αὐτῶν μονήν.

Τὸ Ἅγιον Ὄρος περιέχει 20 Μονὰς καὶ ἀπείρους σκήτας, ἐν αἷς διαιτῶνται 6,000 καλόγηροι. Αἱ Μοναὶ διαιροῦνται εἰς κοινοβιακὰς καὶ ἰδιορρύθμους· διοικοῦνται δὲ ὑπὸ συνελεύσεως (συνάξεως) συνερχομένης ἐν Καρυαῖς, συνισταμένης ἐξ 20 ἀντιπροσώπων, κατ' ἔτος ἐκλεγομένων καὶ 4 προέδρων, ὧν ὁ κυρίως πρόεδρος καλεῖται ὁ *Πρῶτος*. Ἡ σύναξις βουλεύεται ἐπὶ τῶν καθόλου συμφερόντων τοῦ Ὄρους· ἕκαστον δὲ Μοναστήριον εἶναι αὐτόνομον καὶ αὐτοδιοίκητον.

Πλὴν τῶν μεγάλων μετοχίων, ἅτινα αἱ Μοναὶ κέκτηνται ἐν Βλαχίᾳ, Θάσῳ καὶ ἐφ' ὅλων τῶν παραλίων τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, ἡ καλλιέργεια τῶν δασῶν αὐτοῦ τοῦ Ὄρους, ἡ κατασκευὴ ἐλαίου ἐξ ἐλαιῶν καὶ ἐκ δαφνοκάρπου καὶ τὰ φουντούκια ἀποφέρουσιν εἰς αὐτὰς μεγάλα εἰσοδήματα. Ἡ Μονὴ Κουτλουμούση εἰσκομίζει 200,000 ὀκ. φουντουκίων κατ' ἔτος· Αἱ μοναὶ τῆς Λαύρας, τῶν Ἰβήρων καὶ Φιλοθέου ἐξάγουσι 500,000 γροσίων ξύλα. Τέλος οἱ καλόγηροι εἰσπράττουσι πολλὰ χρήματα καὶ ἐκ τῆς πωλήσεως διαφόρων γλυπτῶν καὶ ἁγιογραφικῶν αὐτῶν ἐργοχείρων.

Περίβασις εἰς τὰς Μονὰς τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

Ἡ ὁλικὴ περίβασις ἀπαιτεῖ 15 ἡμέρας. Ἐν μιᾷ ὅμως ἑβδομάδι ἔχει τις καιρὸν νὰ ἐπισκεφθῇ ὅ,τι ὑπάρ-

χει ἄξιον λόγου. Ἡ ὁδοιπορία πρέπει νὰ γίνηται διὰ ἡμιόνων, διότι αἱ ἀτραποὶ τοῦ ὄρους εἶναι δύσιπποι σχεδὸν πανταχοῦ.

Αἱ Μοναὶ κεῖνται πρὸς τὴν θάλασσαν ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ὄρους. Θὰ κατάδείξωμεν δὲ αὐτὰς διαδοχικῶς ἀναχωροῦντες ἐκ τῆς Ἱερισσοῦ.

Καταλείποντες τὸ Δερβένι, τὸ εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ ὄρους, ἀκολουθοῦμεν πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ὁδῷ γραφικῇ καὶ φθάνομεν μετὰ 2 ὥρας πρῶτον εἰς τὴν Μονὴν

Χιλλαντάρη, κειμένην 1 μίλιον μακρὰν τῆς θαλάσσης, ἐντὸς κοιλάδος περικυκλουμένης ὑπὸ ἐλατῶν. Λέγεται ὅτι ᾠκοδομήθη ὑπὸ τοῦ Ἁγ. Σάββα· οἰκοῦσι δὲ αὐτὴν μοναχοὶ Σέρβοι καὶ Βούλγαροι. Ἡ βιβλιοθήκη αὐτῆς περιέχει χειρόγραφα σλαυικὰ καὶ χρυσόβουλλα τῶν ἡγεμόνων Σερβίας [Ὁ ναὸς τιμᾶται εἰς ὄνομα τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου].—Μετὰ 1 ὥρ. 30 ἐντεῦθεν φθάνομεν εἰς τὴν Μονὴν τοῦ

Ἐσφιγμένου [Ναὸς τῆς Ἀναλήψεως]. Λέγεται ὅτι ἐκτίσθη ὑπὸ Θεοδοσίου τοῦ Νεωτέρου (408—450) καὶ τῆς ἀδελφῆς του Πουλχερίας.—Εἶτα ἔρχεται (2 ὥρ. 30) ἡ Μονὴ τοῦ

Βατοπαιδίου, μία τῶν σημαντικωτέρων τοῦ Ὄρους [Ναὸς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ]. Οὐ μακρὰν τῆς Μονῆς ταύτης κεῖνται τὰ ἐρείπια τῆς ἄλλοτε ἀνθούσης ἐνταῦθα σχολῆς Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως. Ἐκ τοῦ Βα-

τοπαιδίου κατ' εὐθεῖαν μεταβαίνει τις εἰς Καρυάς, ἀφίνων ἐν δεξιᾷ δύο μικρὰς Μονὰς τοῦ *Παντοκράτορος* [Ναὸς Μεταμορφώσεως] καὶ τοῦ *Σταυρονικήτα* [Ναὸς Ἁγ. Νικολάου]. Ἡ πρώτη ἔκτισται ἐπὶ βράχου βρεχομένου ὑπὸ τῆς θαλάσσης, ἔχοντος ὑπ' αὐτὸν καὶ ὁρμίσκον· ἡ δευτέρα ἐπίσης κεῖται παρὰ τὴν θάλασσαν. Ἐκτίσθη τῷ 1540.—Μετὰ 2 ὥρας ἀπὸ Βατοπαιδίου κεῖνται αἱ

Καρυαὶ ἢ τὸ *Πρωτάτον* καλούμενον [Ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου]. Ἀποτελεῖ πολίχνιον ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ Ἄθω καὶ τὴν πρωτεύουσαν τῶν Μονῶν, διότι ἐνταῦθα συνέρχεται ἡ σύναξις, ἑδρεύει δὲ καὶ εἷς ἀξιωματικὸς Τοῦρκος. Κάτοικ. 4—500 ψυχαί. Ἐνταῦθα ὀφείλει τις νὰ λάβῃ συστατικὰ γράμματα τοῦ Πρώτου τῆς συνάξεως, ἐσφραγισμένα διὰ σφραγῖδος διῃρημένης εἰς τέσσαρα τεμάχια, τῶν ὁποίων ἀνὰ ἓν ἔχει ἕκαστος τῶν 4 προέδρων, ὅπως ἐπισκεφθῇ ἀνέτως ὅλα τὰ Μοναστήρια. Ἡ ἐκκλησία τῆς Μονῆς ταύτης φέρει ἔτι εἰκόνας τοῦ Πανσελήνου, τοῦ περιωνύμου ἀρχαίου ἁγιογράφου.

Καταλείποντες τὴν Μονὴν ταύτην πορευόμεθα ἀτραπὸν δύσπορον ἀνεῳγμένην ἐπὶ τῆς κλιτύος τῆς ὑπερκειμένης τῆς θαλάσσης καὶ φερομένην ΜΑ. Καθόσον ἡ ἀνάβασις προβαίνει τὰ ὄρη ὑψούμενα καθίστανται ἀγριώτερα καὶ δάση πυκνὰ πευκῶν καλύπτουσι τὰ ἀπόκρημνα αὐτῶν πλευρά. Ἀνὰ πᾶν βῆμα συναντᾷ τις ἐν μέσῳ τῶν ἐρημιῶν ταύτων κατζκους, σπήλαια

καθηγιασμένα, ἀναχωρητήρια τῶν ἀσκητῶν. Μετὰ 2 ὥρας συναντῶμεν τὴν Μονὴν τῶν

Ἰβήρων [Ναὸς τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου]. Ἐκτίσθη κατὰ τὴν παράδοσιν περὶ τὴν 10ην ἑκατοντ. Εἰς τὰ τείχη τῆς Μονῆς ταύτης ἀνευρίσκονται ἐντετειχισμέναι γλυφαὶ προελθοῦσαι ἐκ τῶν λειψάνων τῆς ἀρχαίας Ὀλοφύξου. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ΜΑ. τῶν Ἰβήρων κεῖται ἡ μικρὰ Μονὴ τοῦ

Κουτλουμούση [Ν. Μεταμορφώσεως], θεμελιωθεῖσα ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ νέου. Ἡ περὶ τῆν Μονὴν ταύτην γῆ εἶναι ἡ εὐφορωτέρα τῶν τοῦ Ἄθω, περιέχει πολλοὺς κήπους καὶ ἀμπελῶνας. Ἀπὸ ταύτης ἐρχόμεθα εἰς τὴν Μονὴν τοῦ

Φιλοθέου [Ναὸς Εὐαγγελισμοῦ]. Μετὰ 1 ὥραν ἐντεῦθεν ἡ Μονὴ τοῦ

Καρακάλου [Ναὸς Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου]. Τὸ ὄρος ἐντεῦθεν φέρεται καθέτως, ἄποπτοι δὲ ἀπὸ τούτου καθίστανται αἱ νῆσοι Σαμοθράκη, Ἴμβρος καὶ Τένεδος. Μετὰ 2 ὥρας ἐντεῦθεν κεῖται ἡ Μονὴ τῆς

Λαύρας. Ἐκτίσθη περὶ τὸ 963 [Ναὸς κοιμήσεως Θεοτόκου]. Ἡ Μονὴ αὕτη ἐθεωρεῖτο ἄλλοτε ὡς ἡ πρώτη τοῦ ὄρους· εἶναι δὲ ὄντως ἡ μεγαλειτέρα καὶ ἀξιολογωτέρα, πολὺ ὅμως ὑπολειπομένη τὰ νῦν τῆς ἀρχαίας λαμπρότητος. Εἶναι ἐκτισμένη ἐπὶ βράχου πόδας τινὰς ὑπὲρ τὴν θάλασσαν, ὑπερκειμένη τοῦ ἀκρωτηρίου Σμύρνας καὶ λιμενίσκου τινός, ὃν προστατεύει μικρὸν ὀχύρωμα. Ἡ Λαύρα ὁμοιάζει πρὸς κώμην ὠχυρωμένην·

εἰσέρχονται εἰς αὐτὴν διὰ μακροῦ διαδρόμου θολωτοῦ ἔχοντος πολλὰς θύρας σιδηρᾶς. Τὰ ἱερὰ κειμήλια καὶ καὶ κοσμήματα τῆς Μονῆς ταύτης εἶναι τὰ πλουσιώτερα καὶ μᾶλλον ἄξια λόγου τῶν ἐν ταῖς λοιπαῖς.

Ἀνάβασις εἰς τὸ ὄρος Ἄθω (Ἐκ τῆς Λαύρας ἄνοδος καὶ κάθοδος 1 ἡμέρα). Τὸ ὄρος ὑψοῦται ἀποτόμως ὑπὲρ τὴν Μονήν. Κατ' ἀρχὰς ἀκολουθεῖ τις ἀτραπῷ ἀποτόμῳ διὰ μέσου δάσους δρυῶν καὶ πευκῶν, ἀνερχομένην τὸ ΒΑ. πλευρὸν τοῦ Ἄθω. Εἶτα ἀναβαίνει φάραγγα μεστὴν πευκῶν μέχρι τῆς ἐκκλησίας τῆς Παναγίας, κειμένης ὑπὸ τὴν χώραν τοῦ δάσους καὶ εἰς τὰς ὑπωρείας ὑπερμεγέθους κώνου ἐκ λευκοῦ τιτανολίθου, σχηματίζοντος τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους. Ἐντεῦθεν ἀνάβασις κοπιώδης, διότι ἡ ὁδὸς δὲν εἶναι βάσιμος εἰς ζῷα, φέρει εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Ἄθω, ἣν στέφει Ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς ταύτης ὁ θεατὴς ἱστάμενος ἔχει περὶ ἑαυτὸν θέαν μεγαλοπρεπῆ καὶ εὐφρόσυνον. Πρὸς βορρᾶν καὶ ἕω τὰ ὑψηλὰ ὄρη τῆς Σαμοθράκης, τὰ παράλια τῆς Θράκης τὰ κατακερματιζόμενα εἰς τὰ κυανᾶ ὕδατα τῶν κόλπων τῆς Κοντέσσας καὶ τῆς Καβάλας, πρὸς δύσιν τὰ ἀκρωτήρια τοῦ Λόγγου καὶ τῆς Κασσάνδρας, τὰς ὑπερηφάνως ὑψουμένας χιονώδεις κορυφὰς τοῦ Ὀλύμπου, τὰ πρὸς μεσημβρίαν μᾶλλον κείμενα παράλια τῆς Θεσσαλίας καὶ τὰ ὑψηλὰ ὄρη τῆς Ὄσσης καὶ τοῦ Πηλίου.

Ἐκ τῆς Λαύρας διευθυνόμενός τις πρὸς δύσιν δι'

ἐσκαμμένης ἀτραποῦ ἐπὶ τῆς βραχώδους ἀκτῆς φθάνει εἰς *Ἁγίαν Ἄννην*, ἀναχωρητήριον ἀσκητῶν, ἀνῆκον εἰς τὴν Μ. Λαύρας. Ἐντεῦθεν δὲ ἄρχεται τῆς περιβάσεως τῶν Μονῶν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ὄρους. Καὶ πρῶτον ἔρχεται εἰς τὴν Μονὴν τοῦ *Παύλου* [Ναὸς Ἁγ. Γεωργίου] (10 ὥρ. ἀπὸ τῆς Λαύρας), κτισθεῖσαν ὑπὸ Βουλγάρων καὶ Σέρβων ἔχει 120 μοναχούς, ὧν οἱ πλεῖστοι γλύπται, ζωγράφοι καὶ καλλιγράφοι τοῦ ὄρους. Ἐντεῦθεν ἀτραπὸς δύσβατος διὰ μέσου κρημνῶν φοβερῶν φέρει εἰς τὴν Μονὴν τοῦ

Διονυσίου [Ν. Ἁγ. Ἰωάννου Βαπτιστοῦ]. Ἐκτίσθη τῷ 1375 ὑπὸ Ἀλεξίου Γ'. Ἐντεῦθεν δὲ ἀκολουθῶν τις τῇ παραλίᾳ φθάνει εἰς (1 ὥρ.) τὴν Μονὴν τοῦ

Γρηγορίου [Ν. Ἁγ. Νικολάου]. Ἐκτίσθη κατὰ τὴν 12ην ἑκατ. Μετὰ ταύτην ἔρχεται ἡ Μονὴ τῆς

Σιμοπέτρας [Ν. Χριστοῦ Γένεσις]. Ἐκτίσθη κατὰ τὴν 13ην ἑκατ. Κεῖται ἐπὶ ὀρθίου βράχου μεμονωμένου πανταχόθεν πλὴν τῶν ὄπισθεν, ὅπου ὑδραγωγεῖον ἐκ τριῶν σειρῶν ὑπερκειμένων ἀψίδων συνδέει αὐτὴν πρὸς τὴν παραλίαν. Οἱ πύργοι αὐτῆς ὑπέρκεινται 800 πόδας λιμενίσκου, ὃν προστατεύουσιν. Ἐντεῦθεν ἡ ὁδὸς φέρει ἀλληλοδιαδόχως εἰς τὰς Μονὰς

Ξηροποτάμου [Ν. Ἁγ. 40 Μαρτύρων], *Ῥουσσικοῦ* [Ν. Ἁγ. Παντελεήμονος], *Ξενόφου* [Ν. Ἁγ. Γεωργίου], *Δοχειαρίου* [Ν. Ταξιαρχῶν] καὶ

Κασταμανίτου (Ν. Ἁγ. Στεφάνου). Ἐκ τῆς Μονῆς δὲ ταύτης ἡ ὁδὸς κάμπτουσα ΒΔ. ἄγει εἰς (4 ὥρ.) τὴν

Μονὴν τοῦ *Ζωγράφου* [Ν. Ἁγ. Γεωργίου], τὴν τελευταίαν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Ἄθω.

Ἐκ τῆς Μονῆς ταύτης ὁδὸς διευθυνομένη ΒΑ. φέρει εἰς τὸ Δερβένι, ὅπερ προανεφέραμεν καὶ ἐντεῦθεν (7 ὧρ.) εἰς Ἱερισσόν, ἀφετηρίαν τῆς εἰς Ἄθωνα ἐκδρομῆς. Ἐκ ταύτης ὁ περιηγητὴς δύναται νὰ ἐπιστρέψῃ διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ εἰς Θεσσαλονίκην ἢ ἀκολουθῶν ἑτέρᾳ μακροτέρᾳ τῆς προδιαγραφείσης νὰ ἐξερευνήσῃ τὴν χερσόνησον τῆς Χαλκιδικῆς. Ταύτην δὲ τὴν τελευταίαν περιγράφομεν ἐν τοῖς κατωτέρω.

Καταλείποντες τὴν Ἱερισσὸν διευθυνόμεθα πρὸς Δ. Περιβαίνοντες τὸν κόλπον τοῦ Ἄθω (τὸν Σιγγιτικὸν) διερχόμεθα τὴν κ. *Πυργαδίκια* καὶ φθάνομεν κάμπτοντες πρὸς Μ. (8 ὧρ.) εἰς τὸν λιμενίσκον τοῦ *Ἁγ. Νικολάου*, κείμενον πρὸς Ἀν. τοῦ ἰσθμοῦ τῆς χερσονήσου τοῦ *Λόγγου* (Σιθωνίας), τῆς προβαλλούσης πρὸς Μ. τὰ δασώδη αὐτῆς ὄρη. Ἐκ ταύτης ἡ ὁδὸς φέρεται πρὸς Δ. μέχρι (1 ὥρ. 30) *Δέρνας* καὶ (2 ὧρ.) *Ὁρμυλίας*, κώμης ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς ὁποίας ὁ Λὴκ ὑποθέτει ὅτι εἶναι ἡ ἀρχαία Σερμύλη, ἐξ ἧς καὶ ὁ κόλπος ὠνομάζετο Σερμυλικὸς (σήμερον κόλπ. τῆς Κασσάνδρας) μεταξὺ τῶν χερσονήσων Σιθωνίας καὶ Παλλήνης (Κασσάνδρας), ἔνθα ὑπάρχουσιν ἐρείπιά τινα εἰς τὰς ἐκβολὰς ποταμίσκου. Πρὸς Ν. τῆς χερσονήσου ταύτης κεῖται ἡ κ. *Τορώνη* καί τινα ἐρείπια, δεικνύοντα τὴν θέσιν τῆς ἀρχ. Τορώνης, ἐξ ἧς ὁ κόλπος ἐκλήθη καὶ Τορωναϊκός, κόλπος τῆς Κασσάνδρας.

Ὁ λιμὴν τῆς Τορώνης ἐθεωρεῖτο εἷς τῶν ἀσφαλεστάτων καὶ ἐκαλεῖτο *κωφός*.

Ὁ κόλπος τῆς Κασσάνδρας ὁμοιάζει πρὸς μεγάλην λίμνην διότι τὰ μεσημβρινὰ ἀκρωτήρια Λόγγου καὶ Κασσάνδρας πλησιάζουσι πρὸς ἄλληλα. Περικολπίζοντες ἐνταῦθα τὸν κόλπον καὶ διερχόμενοι διὰ τῆς κ. *Μολύβου*, τῆς ἀρχαίας Μηκυβέρνης ἐπινείου τῆς Ὀλύνθου, καὶ διὰ τῆς κ. *Στυλιάρι* φθάνομεν εἰς (8 ὥρ.)

Ἅγιον Μάμαντα (16 ὥρ. ἐξ Ἐρισσοῦ), κώμην κεκρυμμένην ἐντὸς δένδρων, ὄπισθεν τῶν ὁποίων διαφαίνονται 4 πύργοι λευκοί, συνδεδεμένοι διὰ πλινθίνων τοίχων, δηλοῦντες τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας

Ὀλύνθου. Ἡ ἱστορικὴ αὕτη πόλις τῆς Μακεδονίας κεῖται ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ τῆς χερσονήσου Κασσάνδρας (Παλλήνης), ἄποπτος οὖσα ἐκ τῶν πόλεων Κασσάνδρας καὶ Θεσσαλονίκης. Ἐκ τῆς ἰσχυρᾶς αὐτῆς πόλεως ὀλίγα ἐρείπια ἐναπομένουσι, συνιστάμενα εἰς τεμάχια στύλων, θεμέλια ναῶν ἐκ γρανίτου, ἐπιτυμβίους λίθους ἐνεπιγράφους. Αὐτοῦ πλησίον ὑπάρχουσιν οἱ κατερειπωμένοι πύργοι μετοχίου ὠχυρωμένου ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Πόρρω τῆς Ὀλύνθου μίαν ὥραν πρὸς Μ., ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ αὐχένος τῆς χερσονήσου Παλλήνης, κεῖται ἡ κ. *Πινάκα*, δεικνύουσα τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας

Ποτιδαίας, πόλεως καὶ ταύτης ἱστορικῆς. Φαίνεται ἔτι αὐτόθι τεῖχος ὠχυρωμένον διὰ πύργων, ὅπερ ἔ-

φρασσε τὸν ἰσθμόν, καλούμενον τὰ νῦν *Πόρτα*. Ὁ ἀρχαῖος αὐτῆς λιμὴν εἶναι σήμερον μέγα ἕλος.

Κατὰ τὸ 1821 οἱ κάτοικοι τῆς Κασσάνδρας ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, ὁ δὲ πασᾶς τῆς Θεσσαλονίκης διέταξε τὴν σφαγὴν αὐτῶν καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν κωμῶν των. Οὐχ ἧττον ἀπό τινος χρόνου ἤρξατο νὰ κατοικῆται ἐκ νέου ἡ εὔκαρπος αὕτη καὶ εὔφορος χώρα.

Πρὸς Ν. τῆς Πινάκας κεῖται ἡ κ. Ἄθυλο (3 ὥρ.) ἐπὶ τῆς Ἀν. πλευρᾶς τῆς αὐτῆς χερσονήσου δεικνύουσα ἴσως διὰ τοῦ ὀνόματος μᾶλλον ἢ διὰ τῶν ἀσημάντων αὐτῆς ἐρειπίων τὴν ἀρχαίαν Ἄφυτιν, πόλιν τῆς Παλλήνης.

Μᾶλλον πρὸς Μ. ἐπὶ τῆς δυσμικῆς πλευρᾶς (ὁ ὥρ. ἐκ Ποτιδαίας) ὑπάρχουσιν ἐρείπια, κείμενα πρὸς Μ. τῆς κ. Νέας Κασσάνδρας καὶ παρὰ τὸ ἀκρωτ. Κασσάνδρα ἢ Κάβο-Ποσεῖδι, μαρτυροῦντα τὴν θέσιν τῆς Μένδης, ἀποικίας Ἐρετριέων, πόλεως ἱστορικῆς διὰ τοὺς μεταξὺ Σπαρτιατῶν καὶ Ἀθηναίων περὶ αὐτῆς ἀγῶνας. Τὸ ἀκρωτ. Ποσεῖδι ἀντιστοιχε πρὸς τὸ Ποσειδώνιον τῶν ἀρχαίων. Μεταξὺ τοῦ ἀκρωτηρίου τούτου καὶ τοῦ ἀκρ. Παλιουρίου ἐπὶ τῆς Μ. πλευρᾶς τῆς χερσονήσου πρέπει ν' ἀναζητήσῃ τις τὰ ἐρείπια τῆς Σκιώνης γνωστῆς διὰ τὴν στάσιν κατὰ τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς σκληρᾶς τιμωρίας, ἣν ἐπέβαλον αὐτῇ (Ἡ πρὸς ἀρχαιολογικὰς ἐρεύνας ἐκδρομὴ εἰς τὰ μέρη ταῦτα ἀπαιτεῖ πρὸς ἄνοδον καὶ κάθοδον 15—18 ὥρας).

Ἐκ τῆς Πινάκας δύναταί τις μὴ ἐπιστρέφων εἰς Ἅγιον Μάμαντα νὰ διευθυνθῇ ΒΔ. πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην διὰ χώρας ἀγόνου καὶ ἀνωμάλου ἀπαντῶν ἐγκαταλελειμμένας κώμας καὶ μετόχια τοῦ Ἁγ. Ὄρους.

Ἡ γόνιμος αὕτη χώρα κατερημώθη ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ μονοτονία τῆς ὁδοῦ διασκεδάζεται ὀλίγον ἐκ τῆς τερπνῆς θέας τοῦ κόλπου τῆς Θεσσαλονίκης, τῶν παραλίων τῆς Θεσσαλίας καὶ τῶν ὀρέων Πηλίου, Ὄσσης καὶ Ὀλύμπου.

Εἰς τὴν ὁδὸν ταύτην εὑρίσκονται αἱ ἑξῆς κῶμαι 3 ὥρ.) *Σοφουλάρ*, (2 ὥρ.) *Καρυά*, (4 ὥρ.) *Τζουμπάτ*. Ἐκ τῆς τελευταίας ἀφίνων τις ἐπ' ἀριστερὰ τὸ ἀκρωτ. *Καραβουρνοῦ* (Αἰναῖον) ἔρχεται διὰ τῶν κ. *Σεδὲς* καὶ *Χόρτιατσι* μετὰ 4 ὥρας εἰς Θεσσαλονίκην.



Ὁδὸς 4.

ΑΠΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΕΙΣ ΛΑΡΙΣΣΑΝ

(Ὄλυμπος καὶ κοιλὰς τῶν Τεμπῶν).

5 ἡμέραι. — 55 ὧραι περίπου ἄνευ τῶν ἐκδρομῶν.

Καταλείπων τις τὴν Θεσσαλονίκην δύναται πρὸς συντομίαν τῆς ὁδοῦ νὰ πλεύσῃ διὰ καϊκίου εἰς τὸν λιμένα Ἐλευθεροχωρίου (πλοῦς 2 ὡρῶν οὐρίου πνέοντος) παρὰ τὰ ἐρείπια τῆς Πύδνας· οὕτω δὲ θέλει ἀποφύγει τὴν περὶ τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον μονότονον ὁδόν, ἥτις ὡς ἐκ τῶν πλημμυρῶν καθίσταται πολλάκις ἀδιάβατος. Ἐὰν δὲ δὲν θέλῃ νὰ παρίδῃ τὴν *γέφυραν* τοῦ *Κλειδιοῦ* (ὅρα κατωτέρω), δύναται εὐδίας οὔσης ν' ἀπο-

βιβασθῇ εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἁλιάκμονος (Βιστρίτσας) παρά τινι ἰχθυοτροφείῳ, ἐξ οὗ δύναται νὰ ἐπισκεφθῇ τὸ Κλειδί. Πρέπει δὲ προκειμένου νὰ πορευθῇ διὰ θαλάσσης νὰ πέμψῃ ἐκ τῶν προτέρων ἵππους νὰ ἀναμένωσιν αὐτὸν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ἐλευθεροχωρίου.

Ἡ διὰ ξηρᾶς ὁδός, ἣν ἐνταῦθα περιγράφομεν μόνον διὰ τοὺς ὁδοιπόρους, τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ ἐπισκεφθῶσι τοὺς ἱστορικοὺς τόπους καὶ σπουδάσωσι τὴν ἀρχαίαν γεωγραφίαν, ἄρχεται ἀπὸ Θεσσαλονίκης ἐκ τῆς θύρας τοῦ Βαρδαρίου καὶ διευθύνεται πρὸς Δ. παραπλεύρως τῇ παραλίᾳ. Διατέμνει (2 ὥρ. 30) τὸν ποτ. Γαλλικόν, εἶτα δὲ πέραν (40 λ.) τῆς κ. *Λάτρας* τὴν ἀπεξηραμένην κοίτην τοῦ ἀρχαίου Βαρδαρίου, πέραν τῆς ὁποίας κεῖται (30 λ.) ἡ κωμπλ. *Κουλακιά*, ἡ ἀρχαία Χαλάστρα, πολίχνιον μνημονευόμενον ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου καὶ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου. Ἄλλοτε ἐγειτνίαζε τῇ θαλάσσῃ, ἡ δὲ ἁλιεία ἦτο ὁ πόρος τῶν κατοίκων αὐτῆς. Ὁ Κάσσανδρος παρέλαβε μέρος τῶν κατοίκων της ὅπως οἰκίσῃ τὴν Θεσσαλονίκην. Ἡ Κουλακιὰ εἶναι σήμερον μία τῶν πλουσιωτέρων κωμοπόλεων τῶν περὶ τὴν Θεσσαλονίκην· καίτοι δ' εἶναι ἐκτισμένη εἰς ἀπόστασιν 1 ὥρ. 30 ἀπὸ τῆς θαλάσσης, οἱ κάτοικοί της μετέρχονται ἔτι τὴν ἁλιείαν, ἔχοντες κύριον σταθμὸν τοῦ ἐπαγγέλματός των τὸ ἰχθυοτροφεῖον τοῦ Ἁγ. Νικολάου.

Ἡ Χαλάστρα ἔκειτο ἄλλοτε ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἀξιοῦ. Ἀλλ' ὁ ποταμὸς ἔκτοτε μετέβαλε κοίτην, σχηματίσας ἑτέραν πρὸς μεσημβρίαν. Φθάνει δέ τις

3

εἰς αὐτὴν μετὰ 2 ὥρας, καὶ διέρχεται κατερχόμενος εἰς(1 ὥρα) τὴν κώμην *Κλειδὶ* παρὰ τῇ ὁποίᾳ κεῖται μνημεῖον ἀρχαῖον ἄξιον λόγου, μεγάλη ἁψὶς ῥωμαϊκῆς γεφύρας, ἥτις πιθανῶς ἀντικατέστησε μακεδονικὴν ἀρχαιοτέραν ἐπὶ τοῦ Ἁλιάκμονος ὑπάρχουσαν, παρὰ τὴν συμβολὴν τοῦ ποταμοῦ τούτου μετὰ τοῦ Λουδίου. Ἡ γέφυρα αὕτη κατὰ τὸν Delacoulonche δεικνύει ὡρισμένην θέσιν ἀπὸ Πύδνης καὶ Μεθώνης εἰς Πέλλαν καὶ Θεσσαλονίκην καὶ καθορίζει τὴν θέσιν τῆς πόλεως *Ἀλώρου* ἢ *Ἐλώρου*, ἣν ἀναφέρει ὁ Πλίνιος Στράβων, Σκύλαξ καὶ Στέφ. ὁ Βυζάντιος, καὶ ἥτις πρὸ τῆς κτίσεως τῆς Πέλλας ἦτο μετὰ τῆς Χαλάστρας ἡ σπουδαιοτέρα ναυτικὴ πόλις τῆς παραλίας ταύτης. Ἰχθυοτροφεῖον παρακείμενον ταῖς ἐκβολαῖς τοῦ Ἁλιάκμονος ὑποδεικνύει ἔτι καὶ νῦν τὴν σημασίαν τῆς ἀρχαίας πόλεως. Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἐστρατοπέδευσε μετὰ τοῦ στρατοῦ του ἐνταῦθα, μεταξὺ Ἀξιοῦ καὶ Ἁλιάκμονος, πορευόμενος κατὰ τοῦ Νικηφόρου Βασιλακίου. Τὸ Κλειδί, ὅπερ διεδέχθη τὴν πόλιν ταύτην, ἀναφέρεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ὀθωμανικῆς κατακτήσεως· διότι ἐνταῦθα ὁ Μουρὰτ Β΄ ἐδέχθη τὰς κλεῖδας, ἃς ἐκόμισαν αὐτῷ οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν Ἰωαννίνων.

Ἡ *γέφυρα* τοῦ Κλειδίου σχηματίζει ἐν μέσῳ τῆς πεδιάδος μεγάλην ἁψῖδα, κοινῶς καλουμένην *καμάραν*, ἧς οἱ πόδες εἶναι κεχωσμένοι ἐν τῇ ἄμμῳ. Τὸ στόμιον τῆς ἁψῖδος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους μετρούμενον εἶναι

μέτρ. 17,14, τὸ πλάτος 5 μέτρ. καὶ τὸ ὕψος 6,52.

Ἐκ τῆς γεφύρας τοῦ Κλειδίου δύναταί τις εἰς 10 ὥρας νὰ φθάσῃ εἰς Βέρροιαν (Ὅρα ὁδὸν 5.) δι' ἑλώδους χώρας πορευόμενος, ἔνθα συναντᾷ τὰς κώμας Κορυφήν, Καψοχώριον καὶ τὴν Μονὴν τῶν Ἁγ. Ἀναργύρων. Ἐνταῦθα μεταξὺ τῶν ἀνωτέρω δύο κωμῶν ὁ Λὴκ ὁρίζει τὴν θέσιν τῆς Ἀλώρου, ἐνῷ ὁ Delacoulonche εἰς Κλειδί.

Πέραν τῆς γεφύρας τοῦ Κλειδίου φθάνομεν, βαδίζοντες ΜΔ., εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ἁλιάκμονος, τὰ νῦν καλουμένου *Βιστρίτσα* καὶ τουρκ. *Ἰντζὲ-Καρασοῦ*, τοῦ μᾶλλον ἀσταθοῦς καὶ δυσδιαβάτου τῶν τῆς Μακεδονίας, ὁ ὁποῖος πολλάκις κατεπλημμύρησε τὴν χώραν καὶ μετέβαλε κοίτην. Διὸ καὶ οἱ ἐγχώριοι προσαγορεύουσιν αὐτὸν *Λολο-πόταμο* ἢ *Δελι-πόταμο*. Ἄλλοτε ἡνοῦτο μετὰ τοῦ Λουδίου παρὰ τῇ γεφύρᾳ τοῦ Κλειδίου. Οἱ θέλοντες νὰ διαβῶσιν αὐτὸν ἀναβαίνουσι πρὸς Δ. μέχρι τῆς σχεδίας τοῦ Χολιβᾶ.

Διερχόμενοι τὸν Ἁλιάκμονα κάμπτομεν πρὸς νότον μέχρι (1 ὥρ.) τῆς κώμης *Λιμπάνοβο*· ἐν μέσῳ ταύτης ὁ Heuzey εὗρεν ἀρχαῖα ἐρείπια, ἐξ ὧν εἰκοτολογεῖ ὅτι ἐνταῦθα ἔκειτο ὁ σταθμὸς τῆς Bada, ὁ μνημονευόμενος ἐν τοῖς Πευτιγγεριανοῖς πίναξιν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἀπὸ Δίου εἰς Βέρροιαν. Ἐντεῦθεν φθάνομεν διευθυνόμενοι ΜΔ. εἰς (1 ὥρ. 30) τὸ ἐπίνειον τοῦ *Ἐλευθεροχωρίου* (Σκάλα τοῦ Ἐλευθεροχ.), ἔνθα ἀποβιβάζονται οἱ ἐκ Θεσσαλονίκης διὰ θαλάσσης ἐρχόμενοι ὁδοιπόροι.

῾Ο ὁρμίσκος οὗτος τοῦ ᾿Ελευθεροχωρίου εἶναι τὸ καλλίτερον ὁρμητήριον τῆς παραλίας ταύτης. Τὰ περὶ αὐτὸν ὀλίγα ἐμπορικὰ καταστήματα καὶ τὰ χάνια ἔχουσιν ἀδιάκοπον μετὰ τῆς Θεσσαλονίκης κοινωνίαν. Καίτοι δ᾿ ἐνταῦθα δὲν εὑρίσκεται ἴχνος ἀρχαιότητος ὁ Heuzey ὑποθέτει ὅτι κεῖται ἐνταῦθα ἡ Μεθώνη, ἡ κατὰ τὸν Στράβωνα ἀπέχουσα 40 στάδια (3 λεύγ.) ἀπὸ Πύδνης καὶ 70 στάδια (3 1]2 λεύγ.) ἀπὸ τῆς ᾿Αλώρου τῆς Βοττιαίας, ἡ χρησιμεύσασα τοῖς ᾿Αθηναίοις ὡς κέντρον τῶν κατὰ τῶν Μακεδόνων ἐκστρατειῶν αὐτῶν.

᾿Εκ τῆς Σκάλας τοῦ ᾿Ελευθ. φθάνομεν εἰς (1 ὥρ.) ᾿Ελευθεροχώριον, κ. πενιχρὰν ἐκτισμένην ἐπὶ λόφου ἀπόπτου. Πρὸ 40 ἐτῶν ἡ κ. αὕτη εἶχε πυρποληθῆ· τὰ νῦν δὲ εἶναι τουρκικὸν τσιφλίκιον ἔχον 15 καλύβας.

῾Η γείτων τοῦ μέρους τούτου δρυμώδης χώρα, ἡ διατεμνομένη ὑπὸ ῥευμάτων καὶ ἐκτεινομένη ἀπὸ τῶν ὑπωρειῶν τῶν Πιερικῶν ὀρέων μέχρι σχεδὸν τῆς θαλάσσης εἶναι τὸ ἀρχαῖον *δάσος τῆς Πιερίας*, ὅπου ὁ Περσεὺς φεύγων ἐπλανήθη νύκτωρ ἀμέσως μετὰ τὴν ἐν Πύδνῃ μάχην.

Τὸ δάσος ἐξετείνετο μικρὸν ἀπὸ τοῦ ῾Αλιάκμονος μέχρι τῆς πεδιάδος τῆς Κατερίνης· τοῦ δὲ ἀρχαίου δάσους καταστραφέντος ἐναπέμεινε λόχμη ἐκ πυκνῶν θάμνων διαφόρων δένδρων, ἔχουσα ἐπὶ τῶν ὑψηλοτάτων αὐτῆς μερῶν μεγάλας δρῦς καὶ δενδρολωτοὺς (καβιάς, ἀνακακαβαίας).

Τὸ Πιερικὸν αὐτὸ δάσος ἦτο ὁ προμαχὼν τῆς Μακεδονίας· ὑπῆρξε δ' ἐπὶ τῶν ἀγώνων τοῦ Περσέως κατὰ τῶν Ῥωμαίων τὸ πεδίον πολλῶν πολεμικῶν ἐπεισοδίων. Ὁ ὕπατος Φίλιππος μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Δίου ἐπὶ δύο καὶ ἥμισυ ἡμέρας ἐποιήσατο αὐτόθι στρατιωτικὰς κατοπτεύσεις, διῆλθε τὸν ποτ. Μίτυν, εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν Ἀγάσσας ἀμαχητί, ἀνέστειλε δὲ τὴν πορείαν του εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Ἀλκόρδου δι' ἔλλειψιν ἐπιτηδείων. Ἀλλὰ ὕστερον ἡ πόλ. Ἄγασσαι, ἥτις προσῆλθεν εἰς τὸν Περσέα καὶ ἡ πόλις Αἰγίνιον, ἥτις ἐπεχείρησε ν' ἀντισταθῇ εἰς τὸ Παῦλον Αἰμίλιον μετὰ τὴν μάχην τῆς Πύδνης κατεστράφησαν ὑπὸ τοῦ ὑπάτου. Ὁ Heuzey προσεπάθησε ν' ἀνεύρῃ εἰς τὴν ἔρημον ταύτην χώραν τὰς κυριωτέρας τοποθεσίας τῆς ἐκστρατείας ταύτης.

Ὁ Μίτυς ἴσως εἶναι ὁ τὰ νῦν ὀνομαζόμενος *Μεγάλος Ἁϊ-Γιάννης* (ὅρα κατωτ.)· ἡ κώμη δὲ Παλαιινὲς Στενιὲς ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς Ἀγάσσας, αὐτόθι δ' εὑρίσκονται καὶ τεμάχια μαρμάρων γεγλυμμένων. Ὁ ποταμὸς Ἄλκορδος ἴσως εἶναι τὸ Κρασοποῦλι, μέγας χείμαρρος παραποτάμιον τοῦ Ἁλιάκμονος. Ὡς πρὸς τὸ Αἰγίνιον ζητητέον τοῦτο μεταξὺ τῆς κώμης Παλαιοῦ ἢ Παληανῆς (ὑπὲρ τὸ Ἐλευθεροχῶρι) καὶ τοῦ ὀροπεδίου *Μακρηράχης*. Αὐτόθι κεῖται ἐν τῷ μέσῳ τῆς χώρας ταύτης καὶ ἐπὶ τῆς διασταυρώσεως πασῶν τῶν ὁδῶν αὐτῆς ἡ Μονὴ τῆς *Παναγίας Μακρηράχης*, πολλάκις λεηλατηθεῖσα καὶ ἀνακτισθεῖσα, πρὸς

ἣν οἱ ἐγχώριοι ἀπονέμουσι μεγάλην λατρείαν. Ὁ ὁδοιπόρος ἐντεῦθεν διὰ τοῦ Πιερικοῦ δάσους πλησιάζων ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τῇ παραλίᾳ φθάνει μετὰ 3 ὥρας εἰς τὴν μεταξὺ *Παληοκίτρου* καὶ τῆς *Σκάλας* τῆς Κίτρου θέσιν τῆς ἀρχαίας

Πύδνης, πρώτης πόλεως παραλίου, ἧς οἱ Μακεδόνες ἐγένοντο κύριοι. Κατεῖχεν αὐτὴν ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Ἀμύντου ὅτε κατέφυγεν αὐτόθι ὁ Θεμιστοκλῆς φυγὰς ἐξ Ἀθηνῶν. Ἡ Πύδνα ἐπολιορκήθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐκδικουμένων τὸν Περδίκαν Β', διότι ὑπεκίνησε τὴν στάσιν τῆς Ποτιδαίας καὶ ὠργάνωσε τὴν ὀλυνθιακὴν συμμαχίαν. Ἐπὶ τοῦ Ἀρχελάου ἐστασίασαν οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ταύτης ἀποπειραθέντες ν' ἀποσείσωσι τὸν Μακεδονικόν ζυγόν, ἀλλὰ πολιορκηθέντες ὑπ' ἐκείνου, βοηθουμένου καὶ ὑπὸ τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου, ὑπετάχθησαν. Ὕστερον ὅμως οἱ Πυδναῖοι ἀπεδίωξαν τοὺς Μακεδόνας καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἀφήρεσεν αὐτὴν ὁ Φίλιππος δελεάσας διὰ τοῦ χρυσίου μέρος τῶν κατοίκων της (356 π. Χ.). Ἔκτοτε ἡ Πύδνα διετέλεσεν οὖσα εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Μακεδόνων. Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου κατέφυγεν αὐτόθι ἡ βασίλισσα Ὀλυμπιάς, ἔνθα ἐπολιορκήθη ὑπὸ τοῦ Κασάνδρου καὶ παρεδόθη διὰ τῆς πείνης (316 π. Χ.). Πολὺ δὲ ὕστερον τῷ 169 π. Χ. ἡ Πύδνα ἐχρησίμευσε τὰ μέγιστα εἰς τὰ στρατιωτικὰ ἔργα τοῦ Περσέως κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Πρὸ τῆς πόλεως ταύτης ὁ Περ-

σεὺς συνάψας μάχην τῷ 168 π. Χ. κατενικήθη· οὕτω δὲ ἡ πόλις περιῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ῥωμαίων, ἐπὶ μακρὸν χρόνον, καθ' ἃ μαρτυροῦσιν αἱ ἐν αὐτῇ ἀνευρεθεῖσαι λατινικαὶ ἐπιγραφαὶ καὶ τὰ ῥωμαϊκὰ μνημεῖα, διατελέσασα ὑπ' αὐτούς. Ἄγνωστος εἶναι ὁ χρόνος κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ Πύδνα ἀντικατέστη ὑπὸ τῆς Κίτρου, ὀνόματος, ὅπερ ἔφερεν ἐπὶ Βυζαντινῶν, οἵτινες μνημονεύοντες τῆς Κίτρου προσθέτουσιν ὅτι εἶναι ἡ ἀρχαία Πύδνα. Φαίνεται ὅτι ἐν χρόνοις, καθ' οὓς τὰ παράλια ταῦτα δὲν ἦσαν ἀσφαλῆ, ἡ πόλις ἀπεσύρθη εἰς τὴν μεσόγειαν χώραν. Γίνεται πρὸς τούτοις μνεία *φρουρίου τῆς Κίτρου*, χρησίμου πρὸς φύλαξιν τῆς ὁδοῦ τῶν στενῶν τῶν Τεμπῶν. Ἡ Κίτρος κατέστη μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων τιμάριον, πολλάκις μνημονευόμενον ἐν τοῖς ἀρχαίοις αὐτῶν χρονογράφοις. Ἀναφέρεται δὲ πρὸς τούτοις κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ὡς ἕδρα τοῦ πρώτου ἐπισκόπου ὑπὸ τὸν Θεσσαλονίκης. Ἀπὸ τοῦ **1343** ἡ Κίτρος ἐπανῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων. Ἄγνωστος δὲ ἡ ὑπὸ τοὺς Τούρκους ἱστορία αὐτῆς.

Ἡ ἀρχαία Πύδνα, ὁ μακεδονικὸς λιμήν, κατὰ τὰς τελευταίας ἐρεύνας τοῦ Heuzey ὁριστέα μεταξὺ τῆς θέσεως τῆς καλουμένης Παληοκίτρου, ἔνθα ὑπάρχουσι λείψανα βυζαντινοῦ φρουρίου καὶ τοῦ ὅρμου τῆς Κίτρου, ἔνθα προσορμίζονται αἱ λέμβοι. Αὐτόθι ὑπάρχει σωρεία ὀροπεδίων κεχωρισμένων ὑπὸ χαραδρῶν, ἥτις

καίτοι δὲν σχηματίζει ὑψηλὴν ἀκρόπολιν, οὐχ ἧττον παρέχει πεδίον ἐπιτήδειον δι' ὀχυρὰν θέσιν παρὰ τὴν θάλασσαν.

Αἱ γειτνιάζουσαι τῇ Πύδνῃ θέσεις περιέχουσιν ἄπειρα ἴχνη τῆς σπουδαιότητος τῆς μακεδονικῆς πόλεως. Ἐν πρώτοις δὲ δύναταί τις ἀπὸ τῶν ὅρμων τῆς Κίτρου καὶ τῆς Τούζλας ν' ἀναβῇ ἐπὶ τῶν δυτικῶν λοφοσειρῶν, καὶ νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν κώμην (1 ὥρα)

Κίτρον, ἥτις ἴσως εἶναι ἡ ἀρχαία βυζαντινὴ πόλις. Τὰ νῦν περιέχει 20 διεσπαρμένας οἰκίας ἐπὶ εὐρέο, χώρου, 5 ἐκκλησίας, ὧν 4 κατερειπωμένας, περιεχούσας βυζαντινὰς καὶ ῥωμαϊκὰς ἀρχαιότητας. Ἡ δεξαμενὴ τῆς ἐν τῇ κώμῃ κρήνης εἶναι ἀρχαῖος σαρκοφάγος λευκοῦ μαρμάρου. Ἀπὸ τῆς Κίτρου δύναταί τις καταβαίνων ὁδὸν λοξοειδῶς κατερχομένην τῶν λόφων, καὶ διὰ τῆς πεδιάδος *Λουλούδια* (1 ὥρ.) νὰ ἐπισκεφθῇ τοὺς τύμβους ἢ χώματα τοῦ Κουρίνου. Εἰς αὐτοὺς δὲ δύναται νὰ πορευθῇ καὶ ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τοῦ ἐπινείου τῆς Κίτρου (2 ὥρ.) ἀκολουθῶν ὁδῷ φερομένῃ πρὸς νότον καὶ ἑνουμένῃ μετὰ τῆς ὁδοῦ τῆς Κατερίνης, ἥτις περιγράφει τὰς τελευταίας ἀκρωρείας τοῦ ὀροπεδίου τῆς Κίτρου, ὑπερκειμένου ἐν ἀριστερᾷ τῶν λειμώνων τῆς Τούζλας. Εἰς τὸ στόμιον δέ τινος αὐλῶνος σχηματιζομένου ὑπὸ τῆς διχρανώσεως δύο μακρῶν λόφων ἐπὶ τοῦ ἄκρου τῆς πεδίαδος τῆς Κατερίνης, ἀπέναντι τῆς κώμης Κουρίνου, εὑρίσκονται οἱ τύμβοι οὗτοι τοῦ Κουρίνου,

ους οἱ ἐγχώριοι καλοῦσι *Τούμπαις*, [πρὸς Μ.] τῶν ὁποίων, καὶ εἰς ἀπόστασιν 1500 μέτρων κεῖται ἡ κ. τοῦ *Κουρίνου*.

Ἐνταῦθα ὑπάρχει καὶ ἡ μεγάλη πεδιάς, ἡ ἐκτεινομένη ἀπὸ τῶν λόφων *Μικρὸς Ἁϊγιάννης* καὶ *Μεγάλος Ἁϊγιάννης* μέχρι θαλάσσης, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐγένετο, κατὰ τὰς παρατηρήσεις τοῦ Λήκ, ἃς παρεδέχθη καὶ ὁ Heuzey, ἡ μεταξὺ Μακεδόνων καὶ Ῥωμαίων μάχη τῷ 169 π. Χ., ἡ γνωστὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα *μάχη τῆς Πύδνης*.

Καταλείποντες τὸ πεδίον τῆς μάχης τῆς Πύδνης, ἀναβαίνομεν πρὸς Δ. ἐπὶ λοφοσειρῶν διερχόμενοι τὰς κώμας (30 λ.) *Μικρὸν Ἁϊγιάννην* καὶ (20 λ.) *Μεγάλον Ἁϊγιάννην*, ἐν αἷς εὑρέθησαν ὑπὸ τοῦ Heuzey ἐπιγραφαὶ ἑλληνικαὶ καὶ ῥωμαϊκαὶ ἐπιτύμβιοι. Ἐντεῦθεν στρέφοντες πρὸς Μ. φθάνομεν βαίνοντες κατὰ μῆκος τῶν λόφων εἰς (2 ὥρ.)

Αἰκατερίνην ἢ *Κατερίνην*, πολίχνην ἐκτισμένην ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Πέλικα, πρωτεύουσαν τῆς παραλίου ἐπαρχίας, ἥτις ἐκτείνεται ὑπὸ τὰ κράσπεδα τοῦ ὄρους Ὀλύμπου. Ἀγορά, τζαμίον καί τινες μεγάλαι οἰκίαι κατοικούμεναι ὑπὸ τῶν βένδων τοῦ τόπου ἀποτελοῦσι τὴν ὀθωμανικὴν συνοικίαν, τὸ λοιπὸν τῆς πόλεως οἰκεῖται ὑπὸ γεωργῶν Ἑλλήνων. Ὁ Λὴκ πλανηθεὶς ἐκ τοῦ ὀνόματος ἔθετο ἐνταῦθα τὴν πόλιν *Hatera* τῶν Πευτιγγεριανῶν πινάκων.

Ἐκδρομὴ εἰς τὸ στενὸν τῆς Πέτρας (8—10 ὥρ. ἄνοδος καὶ κάθοδος μέχρις Ἁγ. Δημητρίου). Ἐκ τοῦ στενοῦ τούτου δύναταί τις νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ὁδὸν 5 εἴτε διὰ τοῦ Βλαχολιβαδίου (ὥρ. 3) εἴτε διὰ τῆς Σήλου (ὥρ. 2).—Ἐκδρομὴ μέχρι τῶν στενῶν τῆς Πέτρας εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τοὺς θέλοντας νὰ ἐρευνήσωσιν ἐντελῶς τὰ τῆς Πύδνης, ὅπως ἴδωσι πάντας τοὺς τόπους, οἵτινες ὑπῆρξαν τὸ θέατρον τῶν πολέμων μεταξὺ Παύλου Αἰμιλίου καὶ Μακεδόνων. Ὄντως δ' ἐκ τοῦ στενοῦ τούτου ὁ ῥωμαῖος ὕπατος διέπραξε τὴν κύκλωσιν τῶν Μακεδόνων, καὶ ἠνάγκασε τὸν Περσέα νὰ ἐγκαταλίπῃ τὰς περὶ τὸν Ἐνιπέα ποταμὸν θέσεις πρὸ τοῦ Δίου, καὶ νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸς τὴν Πύδναν. Ἐνῷ δὲ ὁ ὕπατος προσεποιήθη προσβολὴν κατὰ τῶν περὶ τὸν Ἐνιπέα ἰσχυρῶν προμαχώνων, σῶμα λογάδων ἀνδρῶν ἡγουμένων δύο νέων καὶ τολμηρῶν ἀρχηγῶν Σκιπίωνος Νασικᾶ καὶ Φαβίου Μαξίμου εἰσήλασεν εἰς τὴν Περραιβίαν διὰ τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν καὶ ἀφήρεσεν ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν Μακεδόνων τὸ Πύθιον, ὅπερ ἔκλειε τὴν δυτικὴν εἴσοδον τοῦ στενοῦ τῆς Πέτρας. Οἱ Μακεδόνες αἰφνιδίως καταληφθέντες τὴν νύκτα καὶ ἀνεπαρκεῖς ὄντες ν' ἀντιταχθῶσιν ἔφυγον ἀτάκτως, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι κατῆλθον ἡσύχως εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Αἰκατερίνης. Τὸ στενὸν τῆς Πέτρας διέβησαν καὶ ἄλλοι στρατηγοὶ περιώνυμοι ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ δὴ ὁ Ξέρξης ὅτε εἰσέβαλεν εἰς Θεσσαλίαν, ὁ Βρασίδας ὅτε ὥρμησε κατὰ τῆς Χαλκιδικῆς, ὁ Ἀγησίλαος ἐπανακάμπτων ἐξ Ἀσίας καὶ βραδύτερον ὁ Κάσσανδρος ἐπιπορευόμενος κατὰ τῆς Ὀλυμπιάδος.

Ὅπως περιηγηθῇ τις τὸ στενὸν τοῦτο καταλείπει τὴν Κατερίνην ΜΔ. καὶ διέρχεται τὰ τελευταῖα οροπέδια τῶν Πιερικῶν ὀρέων. Μικρὸν πρὸ τῆς Πέτρας καὶ τοῦ στενοῦ αὐτῆς ἀφίνει ἐν ἀριστερᾷ εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας λεύγας ἐπὶ τοῦ ἀντιθέτου ὑψώματος τῆς φάραγγος τὴν Μονὴν τῆς Πέτρας, κτισθεῖσαν ἐπὶ Ἀνδρονίκου αὐτοκράτορος, κειμένην ἐν μέσῳ δά-

σους καὶ βοσκῶν, ὑπερκειμένας ἔχουσαν τὰς ἀποκρημνοτέρας κορυφὰς τοῦ Ὀλύμπου.

Τὸ στενὸν τῆς Πέτρας, λέγει ὁ Heuzey, ἀνέῳκται ἡμίσειαν λεῦγαν πέραν τῆς Μονῆς· ὁ μακρὸς αὐτὸς λαιμὸς διαχωρίζει εἰς δύο τὴν δειράδα τοῦ Ὀλύμπου· σύγκειται δ' ἐκ μεγίστης φάραγγος σχηματιζομένης ὑπὸ τῆς ροῆς τῶν ὑδάτων τοῦ χειμάρρου Μ α υ ρ ο ν έ ρ ι τῆς πεδιάδος τῆς Κατερίνης. Ἡ εἰς αὐτὴν εἴσοδος εἶναι μεγαλοπρεπής, παριστῶσα τοπίον γραφικὸν ἐκθαμβοῦν τοὺς ὀφθαλμούς. Μεγάλαι κλιτύες σύνδενδροι εἶναι οὕτω διατεθειμέναι ὥστε ἀποτελοῦσιν εὐρύτατον κύκλον ἐν μέσῳ ἔχοντα βράχον ὀξύν, ἀπόκρημνον, μεμονωμένον πανταχόθεν καὶ σχηματίζοντα διὰ τῶν οἱονεὶ ἀποκόπων πλευρῶν του τριγωνοειδῆ πυραμίδα. Ὁ χείμαρρος καὶ ἓν τῶν παραποταμίων αὐτοῦ, συνενούμενοι ὑπὸ τὰ κράσπεδα τοῦ βράχου, διαχωρίζουσιν αὐτὸν ἐντελῶς ἐκ τῶν γειτονικῶν ὑψωμάτων. Περὶ τὴν βάσιν αὐτοῦ στρέφεται ἡ στενὴ καὶ σκολιὰ ὁδός, δι' ἧς εἰσδύουσιν εἰς τὸ στενόν. Ἐπί τινος τῶν πλευρῶν τῆς φυσικῆς ἐκείνης βραχώδους αἰχμῆς κεῖται ἡ τὰ νῦν ἐγκαταλελειμμένη κώμη τῆς Πέτρας. Ἡ κ. αὕτη περιέχει 15 οἰκίας, δύο κατερειπωμένας ἐκκλησίας καὶ λείψανα βυζαντινοῦ τείχους· διότι ἡ ἀκρόπολις αὕτη πάντοτε ἐχρησίμευσε πρὸς φύλαξιν τῆς εἰσόδου τοῦ στενοῦ.

Ὡς ἀκρόπολις ἡ Πέτρα μνημονεύεται πολλάκις ἐπὶ Μιχαὴλ Παλαιολόγου Καντακουζηνοῦ. Κατὰ τὴν 10ην ἑκατ. ἦτο ἕδρα ἐπισκόπου. Εἰς τοὺς χρόνους δὲ τούτους ἀνακτέον καὶ τὸ τεῖχος τὸ πολιορκητικόν, ὅπερ σχηματίζει εὐθεῖαν γωνίαν ΜΑ. τῆς σημερινῆς κώμης.

Παρερχόμενοι τὸν βράχον τῆς Πέτρας εἰσερχόμεθα εἰς τὸν λαιμὸν αὐτὸν τοῦ στενοῦ, οὗτινος ἀμφότεραι αἱ ἑκατέρωθεν συνηρεφεῖς κατωφέρειαι κατέρχονται εἰς μέγα βάθος, ἔνθα ρέει χείμαρρος καὶ φαίνονται ἄβυσσοι χλόης. Ἕτερον ρεῖθρον ὕδατος ἐξερχόμενον ἐκ τῶν πλευρῶν τοῦ Ὀ-

λύμπου ἐκβάλλει εἰς τὸ πρῶτον. Δὲν δύναται δέ τις νὰ φαντασθῇ ὡραιότερον θέαμα τῆς συμβολῆς τῶν ῥευμάτων ἐκείνων. Στενὴ ἀτραπὸς φέρει ἐκ τῆς μονῆς τῆς Πέτρας, εἰς τὸ χωρίον Κοκκινοπλόν. Ἡ ὁδὸς τοῦ στενοῦ φέρεται κατὰ μῆκος τοῦ πρώτου χειμάρρου ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης, εἶναι δὲ πανταχοῦ βατὴ μικρὰν μόνον ἔχουσα τὴν ἀνωφέρειαν, εἶτα δ' ἐξακολουθεῖ ἐπὶ τῶν ὀρέων ὁριζοντείως. Περὶ τὸ μέσον τῆς κλεισωρείας ταύτης (2 ὥρ.) ἀπαντῶμεν τὴν κ. Ἁγ. Δημήτριον, ἔχουσαν 50 οἰκίας, ἧς οἱ κάτοικοι τὸ πλεῖστον εἶναι ὑλοτόμοι καὶ ἀνθρακεῖς. Πέραν τῆς κώμης τὰ φυτὰ ἐκλείπουσι καὶ βλέπει τις ὅτι ἐπλησίασε τὴν δυσμικὴν κλιτὺν τοῦ Ὀλύμπου.

Ἀπὸ τοῦ Ἁγ. Δημητρίου δύο ὁδοὶ ἀναχωροῦσιν, ὧν ἡ μὲν ἀνωφερὴς οὖσα φθάνει μετὰ 3 ὥρας διὰ τοῦ Βλαχολιβαδίου τὴν κλεισούραν τῶν Σερβίων (Ὁδ. 5).

Ἡ ἑτέρα δὲ καταβαίνει εἰς Περραιβίαν καὶ ἐξέρχεται τέλος εἰς τὴν πεδιάδα (2 ὥρ.) πλησίον τῆς Σήλου ἢ τοῦ Πυθίου, διερχομένη ὑπὸ τὴν κ. Κοκκινοπλόν, ἐκ τῆς ὁποίας ἀτραπὸς 5 ὡρῶν ἄγει εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Ὀλύμπου (Ὅρ. κατωτέρω ἀνάβασιν εἰς Ὄλυμπον). Δύναται δέ τις συγχρόνως νὰ καταβῇ αὖθις ἐκ τοῦ Ὀλύμπου διὰ τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγ. Διονυσίου καὶ διὰ τῆς Σκάλας εἰς Μαλαθρίαν, ὅπου ἀνευρίσκει τὴν ὁδὸν ἐξ ἧς ἀρχικῶς ὡρμήθημεν.

Ὁ ὁδοιπόρος, ὁ θέλων νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς τὰ Ἴδια, δύναται καταλείπων τὸ στενὸν τῆς Πέτρας, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς μονῆς Πέτρας καὶ ἐντεῦθεν νὰ διέλθῃ κοιλάδα κατωφερῆ πρὸς τὸ ΜΑ. μεταξὺ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν λόφων τῆς Κουντουριωτίσσης διὰ μέσου πυκνῶν λοχμῶν καὶ δάσους δρυῶν. Θὰ καταλίπῃ ἐν ἀριστερᾷ τὸ κωμδ. Βροντοῦσσα, καὶ θὰ φθάσῃ μετὰ 3 ὥρας εἰς Κουντουριώτισσαν, κωμδ. 50 περίπου οἰκιῶν, ἐν ᾧ αἱ δύο ἐκκλησίαι τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς καὶ Παναγίας περιέχουσι πολ-

λοὺς λίθους ἐνεπιγράφους ἐκ λατινικῶν καὶ ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν. Τὸ κωμίδιον τοῦτο πιθανῶς εἶναι ἡ ἀρχαία Hatera, εἷς τῶν σταθμῶν τῶν Πευτιγγεριανῶν πινάκων. Ἀπὸ Κουντουριωτίσσης εἰς Μαλαθρίαν ὥρα 1.

Ἀναχωροῦντες ἐκ Κατερίνης διαβαίνομεν τὸν Πέλικα. Ἡ πεδιάς, ἣν διήλθομεν χωρίζεται ἀπὸ τῆς Μαλαθρίας ὑπὸ σειρᾶς λόφων, οἵτινες εἶναι ἀποσχίδες τοῦ Ὀλύμπου παρὰ τὸ στενὸν τῆς Πέτρας, προχωροῦσαι μέχρι τοῦ μέσου τῆς ὁδοῦ ἀπὸ τῆς παραλίας. Τὸ μέρος τοῦτο πιθανῶς σημειοῖ τὸ μεσημβρινὸν ὅριον τῆς ἀρχαίας Πιερίας καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς χώρας τῶν Λειβηθρίων, ὁμοφύλων τοῖς Πιερίοις. Πρὸς τὸ μέρος τοῦτο ἀπαντῶμεν (2 ὥρ.) τὴν κ. *Σφίγγους*, 50 οἰκιῶν. Ἡ ἀρχαία ἐκκλησία αὐτῆς ἡ τοῦ Προδρόμου περιέχει συντρίμματα μαρμάρινα, τεμάχια ἔργων βυζαντινῶν καὶ ἐπιγραφάς. Εἰς ἀπόστασίν τινα ὑψοῦται μέγας τύμβος, ὃν ὁ χρόνος ἐκάλυψεν ὑπὸ δρυῶν. Αὐτόθι ὁ Λὴκ ὁρίζει τὴν θέσιν τῆς πόλεως *Πιερίας*, ἣν ἀναφέρει Στέφανος ὁ Βυζάντιος· ἡ ὕπαρξις ὅμως τοιαύτης πόλεως ἀμφισβητεῖται· ἀρκεῖ δὲ ἡ γειτοσύνη ἐκεῖ τοῦ Δίου (Μαλαθρίας) ὅπως ἐξηγήσῃ τὴν ὕπαρξιν τοῦ τύμβου.

Μετὰ τοὺς *Σφίγγους* καταλείπομεν ἐν δεξιᾷ τὴν Κουντουριώτισσαν καὶ τὸν αὐλῶνα δι' οὗ φθάνει τις εἰς τὴν Μονὴν τῆς Πέτρας, καὶ διερχόμενοι τὴν Φτέρην ἢ Καρίτσαν, φθάνομεν εἰς (2 ὥρ. 30)

Μαλαθρίαν, τὸ ἀρχαῖον Δῖον. Τὸ πόλισμα τοῦτο ἔκειτο τὸ πάλαι ἐπὶ τοῦ μεσημβρινοῦ ὁρίου τῆς Μακε-

δονίας· φαίνεται δὲ ὅτι ἐπὶ τῶν πρωϊμωτάτων ἑλληνικῶν χρόνων ὑπῆρξε τόπος λατρείας τοῦ Διὸς καὶ τῶν Μουσῶν τῆς Πιερίας. Ἡ πόλις μνημονεύεται μὲν ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ βασιλέως Περδίκου, κυρίως ὅμως θεμελιωτὴς αὐτῆς θεωρητέος ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἀρχέλαος· οὗτος διεκόσμησεν αὐτὴν διὰ δημοσίων οἰκοδομῶν καὶ καθιέρωσεν ἐκεῖ τὴν δημοσίᾳ τέλεσιν τῆς ἑορτῆς τῶν Ὀλυμπίων πρὸς τιμὴν τοῦ Διὸς καὶ τῶν Μουσῶν. Ἀπεπειράθη δὲ νὰ προσελκύσῃ εἰς αὐτὴν τοὺς Ἕλληνας καὶ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τοὺς Μακεδόνας τὸ τέως ἐλλεῖπον ἀπ' αὐτῶν αἴσθημα τῆς τέχνης. Ὁ Φίλιππος Β΄ ὁ νικητὴς τῆς Ὀλύνθου ἐν αὐτῇ ἑώρτασε πομπικώτατα τὸν θρίαμβόν του· ὁ δὲ Ἀλέξανδρος πρὶν ἀπέλθῃ εἰς Περσίαν ἐλθὼν ἐνταῦθα ἔθυσε τῷ Διί.

Ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων ἡ πόλις αὕτη ἐδέχθη ῥωμαϊκὴν ἀποικίαν, ἥτις ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἔφερε τὸ ὄνομα Colonia Julia Diensis· ὕστερον κατέστη ἕδρα ἐπισκόπου· μνημονεύεται δὲ καὶ ἐν τῷ Πευτιγγεριανῷ πίνακι. Ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος καταλέγει αὐτὴν ἐν ταῖς πόλεσι τῆς Μακεδονίας.

Σημερινὴ κατάστασις. Ἡ δόξα τῆς ἀνευρέσεως τῆς θέσεως τοῦ Δίου ἐν Μαλαθρίᾳ ἀνήκει καθόλου εἰς τὸν Λήκ, οὗτινος τὴν γνώμην ἐπεκύρωσαν καὶ αἱ νεώτεραι ἔρευναι τοῦ Heuzey.

Μαλαθρία ἢ μᾶλλον τὰ Καλύβια τῆς Μαλαθρίας εἶναι εὐτελὲς κωμίδιον ἐκτισμένον περὶ τὸν ποταμὸν

Ποτόκι, συγκείμενον ἐξ 25 ἢ 30 καλυβῶν ξυλίνων καὶ πλινθίνων, ἐν αἷς μόνον οἱ ἄνδρες οἰκοῦσι καθ' ὅλον τὸ ἔτος, τῶν γυναικῶν κατὰ τὸ θέρος ἀπερχομένων εἰς τὰ ὀρεινὰ ἕνεκα τῶν ἐπιδημούντων πυρετῶν. Ἑτέρα Μαλαθρία θεμελιωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ σήμερον δὲ κατερειπωμένη κεῖται ἀντιπέραν τοῦ ποταμοῦ εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς τετάρτου λεύγας πρὸς ἀνατολάς.

Μεταξὺ τῆς ἀρχαίας Μαλαθρίας καὶ τῆς νέας εὑρίσκονται ἴχνη ἀρχαίων ἐρειπίων ἀνακαλυφθέντων ὑπὸ τοῦ Λήκ.

Ἀνάβασις εἰς τὸν Ὄλυμπον.

Μολονότι ὁ Heuzey τῷ 1856 καὶ ὁ Βὰρτ τῷ 1862 ἀνερεύνησαν καὶ περιέγραψαν τὰς ὑψηλὰς χώρας τοῦ Ὀλύμπου, δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι αἱ κορυφαὶ τοῦ ὄρους τούτου μένουσιν ἔτι ἀνεξερεύνητοι, ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως ὁδηγῶν καὶ τῆς φύσεως αὐτῆς τοῦ ὄρους. Οἱ βουλόμενοι ν' ἀναβῶσι πρέπει νὰ φροντίσωσι κυρίως περὶ τῆς προμηθείας ὕδατος ἐκ τῶν κατωτάτων ῥευμάτων, εἶτα δὲ περὶ τῶν λοιπῶν ἐπιτηδείων ὅπως διέλθωσι μίαν νύκτα ἐπὶ τῶν κορυφῶν αὐτοῦ, ἐν μέσῳ ἀκατοικήτων βράχων, ἔνθα ὑπερβολικὸν ψύχος τὴν νύκτα καὶ ὑπέρμετρος καύσων τὴν ἡμέραν καθιστᾷ δυσχερῆ καὶ κοπιώδη τὴν πορείαν καὶ τὴν διατριβήν.

Ὁ σχηματισμὸς τοῦ ὄρους τούτου εἶναι τοιοῦτος,

ὥστε ἀπαιτεῖται μεγίστη προσοχὴ κατὰ τὴν ἀνάβασιν ὅπως μὴ ἀποπλανηθῇ τις· διότι διατέμνεται ὑπὸ μεγάλων φαράγγων, αἵτινες ἀπομονοῦσι τὰ διάφορα τμήματα, συνδεόμενα μόνον δι' εἴδους τινὸς ἰσθμῶν, κρεμαμένων ἐπὶ ἀβύσσων.

Ὁ Heuzey, οὗτινος πρόθεσις ἦτο νὰ σπουδάσῃ τὰς κλιτύας, τὰς οἰκουμένας τὸ πάλαι καὶ τὰς κλεισωρείας τὰς ἱστορικὰς τοῦ ὄρους τούτου, δὶς ἀνέβη· τὸ μὲν πρῶτον εἰς τὴν μεσημβρ. κορυφὴν τῆς *Ἰτσούμας*, ὑπὲρ τὰς Καρυάς, τὸ δὲ δεύτερον διὰ τῆς φάραγγος τοῦ Ἁγίου Διονυσίου εἰς τὸν ἀπότομον βράχον τοῦ *Καλογήρου*, ἐν μέσῳ κείμενον μεγάλου ἀμφιθεάτρου, οὗτινος πρῶτος κατέδειξε τὴν σπουδαιότητα. Ἀπεδέχθη δὲ τὴν γνώμην τῶν ἐγχωρίων θεωρούντων τὴν βόρειον κορυφήν, τὴν τοῦ Ἁγ. Ἠλιοῦ ὡς τὴν κυρίαν καὶ τὴν ἱεράν, πρὸς δὲ καὶ ὡς τὴν ὑψηλοτέραν. Ὁ Βὰρτ ἀναβὰς τὸ ὄρος ἐκ τῆς ἀντιθέτου πλευρᾶς ἀπὸ τῆς κώμης *Κοκκινοπλοῦ*, ἐβεβαίωσεν ὡς πρός τινα τὰς τοῦ προηγηθέντος αὐτοῦ ἐρεύνας, πρὸς δὲ ὅτι ἡ κορυφὴ τοῦ Ἁγίου Ἠλιοῦ σχηματίζει ἴδιον σύστημα ὀρεινόν, ἀποσπώμενον ΒΑ. ἐκ τοῦ ὑψηλοτέρου τμήματος, ὅπερ ἐκτείνεται ὡς δευτέρα γραμμὴ ΒΔ. Ὁ περιηγητὴς Tozer (1864), ὁ ἀναβὰς ὡσαύτως εἰς Ἅγ. Ἠλίαν, εἶπεν ὅτι ὁ Βὰρτ ὑπελόγισεν ὡς πολὺ χθαμαλὴν τὴν κορυφὴν ταύτην, ἥτις πραγματικῶς εἶναι κατὰ 200 πόδας χθαμαλωτέρα τῶν ἄλλων κορυφῶν τῶν μὴ ἐξερευνηθεισῶν τῶν ΒΔ. μερῶν τοῦ ὄρους.

Ἐὰν αἱ διὰ βαρομέτρου καταμετρήσεις τοῦ ὕψους τῆς κορυφῆς ταύτης, αἱ γενόμεναι ὑπὸ τοῦ τελευταίου τούτου περιηγητοῦ, εἶναι ἀκριβεῖς, ἤθελον πλησιάσει ἀνεπαισθήτως πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν 9754 ποδῶν, ὃν δεικνύουσιν οἱ ναυτικοὶ ἀγγλικοὶ πίνακες. Ἐκ τούτου καταφαίνεται ὅτι ὑπολείπεται ἔτι πολὺ ἐργασία διὰ τοὺς μέλλοντας ἐρευνητὰς τοῦ ὄρους, οἵτινες δύνανται νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς πείρας τῶν πρὸ αὐτῶν ὁδοιπόρων. Εἶναι δὲ ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ πλήρης γνῶσις ὀρεινῆς δειράδος τοσούτῳ πολυπλόκου, οἵα ἡ τοῦ ὑψηλοῦ Ὀλύμπου, θέλει ἐπέλθει μετὰ πολλὰς ἀναβάσεις καὶ ἐξερευνήσεις ἐκ διαφόρων μερῶν γινομένας.

Ἡ ὁδὸς ἡ μᾶλλον φυσικὴ πρὸς ἀνάβασιν εἰς τὸν Ὄλυμπον εἶναι ἡ ἐξ ἀνατολῶν διὰ τῆς φάραγγος τοῦ Ἁγ. Διονυσίου· εἶναι δὲ πρὸς τούτοις καὶ ἡ τερπνοτέρα καὶ εὐθυτέρα πρὸς ἀνάβασιν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Ἁγ. Ἠλιοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ κοπιωδεστέρα· διότι ἐπὶ διάστημά τι ἀποβαίνει πραγματικὴ ἀναρρίχησις.

Ὁ ἐκ Μ. ἐρχόμενος ὁδοιπόρος δύναται ν' ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τοῦ Λιτοχωρίου, ἀλλ' ἡ συνήθης ὁδὸς εἶναι ἀπὸ τοῦ *Μετοχίου* τῆς *Σκάλας* (3 ὥρ. ἐκ Μαλαθρίας), ἐπαύλεως τῆς Μονῆς. Ὁδὸς καλῶς κεχαραγμένη καὶ καλῶς διατετηρημένη, διὰ μέσου πευκῶν καὶ καστανεῶν ἄγει εἰς (3 ὥρ.) τὴν *Μονὴν τοῦ Ἁγ. Διονυσίου*, μίαν τῶν περιωνυμωτέρων τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Ὁ Διονύσιος δὲ οὗτος, εἰς ὃν ἀφιεροῦται ἡ ἐκκλησία καὶ ἐν ᾗ φυλάσσεται ἡ κάρα αὐτοῦ ἦτο κα-

λόγηρος τῶν Μετεώρων, φημισθεὶς ἐπὶ ἁγιότητι. Οἱ μοναχοὶ διατηροῦσιν ἐνταῦθα 7 ἢ 8 ὑδροκίνητα πριονιστήρια, δι' ὧν παρασκευάζουσι πρὸς πώλησιν τὰ γιγάντια δένδρα τοῦ Ὀλύμπου.

Ἐντεῦθεν ἀναχωρῶν τις ἀκολουθεῖ τῇ κοίτῃ τοῦ ῥεύματος, τῇ ἀνερχομένῃ μεταξὺ τῶν ἑκατέρωθεν δασῶν, καὶ φθάνει εἰς (2 ὥρ.) *Χριστόμυλο* τὸ ὑψηλότερον πριονιστήριον τοῦ ὄρους, ἔνθα ἀναπαύεται. Ἐνταῦθα καταλείπων τὰς ἡμιόνους ὁδεύει ἐπὶ 4 ὥρας ἀτελεύτητον κλιτὺν καλουμένην *Μαῦρον λόγγον*, ἕνεκα τῶν μεγάλων ἐλατῶν, τῶν καλυπτουσῶν αὐτὴν ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω. Εἰς τὴν ἔξοδον δὲ τοῦ δάσους τούτου ὑπάρχει τὸ τελευταῖον ὅριον τῆς βλαστήσεως· ἐντεῦθεν τὸ ὄρος πρὸς τὰ ἄνω εἶναι φαλακρὸν καὶ πετρῶδες. Τότε εὑρίσκεται ἐν μέσῳ μεγάλου ἀμφιθεάτρου μεγάλων βράχων καθέτως ὑψουμένων, σχηματιζομένου ἐκ τῶν κατωφερειῶν τῶν πέριξ ὑψηλοτάτων κορυφῶν. Ἐνταῦθα βλάστησις δὲν ὑπάρχει· ἡ δὲ χιὼν διατηρεῖται καθ' ὅλον τὸ ἔτος ἐντὸς τῶν ῥωγμῶν τῶν βράχων. Εἰς τὸ βάθος τοῦ κύκλου ὑψοῦται πρὸς Β. ὁ *Καλόγηρος*, μία τῶν ὑψηλοτέρων κορυφῶν τοῦ Ὀλύμπου, ἐφ' ἧς κεῖται κατὰ τὴν παράδοσιν ὁ τάφος τοῦ Ἁγ. Διονυσίου.

Ἐκ τοῦ μεγάλου φυσικοῦ *ἀμφιθεάτρου*, διευθύνεται πρὸς τὴν στενὴν δίοδον, ἥτις φέρει εἰς τὸ τμῆμα τοῦ Ἁγ. Ἠλιοῦ καὶ εἰς τὴν κυρυφὴν αὐτοῦ. Καθ' ἕκαστον ἔτος οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἁγ. Διονυσίου, πορεύον-

ται εἰς τὸν ἐπὶ τούτου τοῦ ὄρους ὁμώνυμον πενιχρὸν ναΐσκον, ὅπως αὐτόθι τελέσωσι λειτουργίαν, ὡς οἱ ἱερεῖς τοῦ Δίου, ἀνήρχοντο ἵνα τελέσωσι θυσίαν ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ Διός, κειμένου ἴσως ἐπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ μέρους. Αὕτη ἡ κατὰ παράδοσιν ἱεροτελεστία μαρτυρεῖ ὅτι οἵ τε ἀρχαῖοι καὶ οἱ νέοι κάτοικοι ἀπέδιδον σημασίαν σπουδαίαν εἰς τὴν κορυφὴν ταύτην, ἀξιοσημείωτον διὰ τὴν θέαν, ἣν ἔχει πρός τε τὴν ξηρὰν καὶ τὴν θάλασσαν.

Ἐκ τῶν κορυφῶν τοῦ Ὀλύμπου κατὰ τὸν Heuzey βλέπει τις ἀφ' ἑνὸς μὲν πᾶσαν τὴν Μακεδονίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ πᾶσαν τὴν Θεσσαλίαν, ἧς αἱ λίμναι καὶ οἱ ποταμοὶ φαίνονται ὡσεὶ ἐπὶ χάρτου κεχαραγμένοι. Πρὸς Ἀν. ἡ θάλασσα διαγράφει ἀπέραντον κύκλον ἀπὸ τοῦ Ἄθωνος μέχρι πέραν τῆς νήσου Σκύρου· πρὸς Δ. δὲ ἡ δειρὰς τοῦ Πίνδου σχηματίζει τὸν ὁρίζοντα διὰ τοῦ ὀδοντωτοῦ αὐτῆς τείχους.

Ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν αὐτῶν μερῶν ἡ φαντασία τῶν Ἑλλήνων ἔθετο τὴν μακαρίαν κατοικίαν τῶν Θεῶν. Φυσικὴ ὁρμὴ ὤθησε, λέγει ὁ Heuzey, τοὺς πρώτους λαοὺς νὰ θεωρήσωσι τὰς κορυφὰς τῶν μεγάλων ὀρέων ὡς τὴν κατοικίαν τῶν θεῶν των. Βλέποντες ἀπὸ τοῦ βάθους τῶν πεδιάδων πρὸς τὰς αἰθερίους ἐκείνας χώρας, τὰς φαινομένας ἀβάτους καὶ ἀπροσίτους, εὐκόλως ὑπέλαβον αὐτὰς ὡς ἴδιον κόσμον οἰκούμενον ὑπὸ ὄντων ἀνωτέρων αὐτῶν. Τοῦτο ἐπρέσβευον οἱ Πελασγοί, οἱ πρῶτοι πιθανῶς ὁρίσαντες τὸν Ὀλυμ-

πον ὡς κατοικίαν τοῦ μεγάλου αὐτῶν θεοῦ τοῦ Διός. οἱ μετ'αὐτοὺς ἐπελθόντες Ἕλληνες αὐτόθι ἔθεντο τοὺς λοιποὺς Θεούς, οὓς ἐκόμισαν. Οἱ Ἕλληνες ἐπὶ τῶν πρωϊμωτάτων χρόνων κατῴκουν τὰς πεδιάδας τῆς Θεσσαλίας, ἐξ ὧν ἐθεῶντο καθ' ἑκάστην ἐνώπιόν των τὰς ὑψηλὰς τοῦ Ὀλύμπου κορυφάς. Ἐκεῖθεν δ' ἐξῆλθεν ἡ θρησκεία αὐτῶν γεννηθεῖσα ἐκ ποικίλων θρησκευτικῶν παραδόσεων. Ὁ Ὄλυμπος ὑπῆρξεν ὁ τόπος ἐν ᾧ οἱ Θεοὶ τῶν Ἑλλήνων ἀπεγυμνώθησαν τῶν ἀρχαίων αὐτῶν συμβόλων, περιβληθέντες ἀνθρωπινωτέραν καὶ ποιητικωτέραν μορφήν. Ὁ ἀρχαῖος Θεὸς τῶν Πελασγῶν Πλεῦρος ἐγένετο Ζεὺς Ὀλύμπιος, ὑμνηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου καὶ εἰς ἄγαλμα λαξευθεὶς ὑπὸ τοῦ Φειδίου.... Τὸ ὄνομα δὲ τοῦ Ὀλύμπου ἐπολλαπλασιάσθη ἐν τῷ ἑλληνικῷ κόσμῳ. Τὸ ὄνομα τοῦτο φέρουσιν ὄρη ἐν Λέσβῳ, ἐν Σμύρνῃ, ἐν τῇ δειράδι τῆς Ἴδης καὶ τοῦ Ταύρου, ἐν Κύπρῳ, Μυσίᾳ, Βιθυνίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ. Πάντες δὲ γινώσκουσι τὸν μέγαν ναὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ, ὅστις ὑπῆρξε τὸ κέντρον τῆς λατρείας τοῦ Ὀλυμπίου Διός.

[Σήμερον ἔτι οἱ περὶ τὸν Ὄλυμπον οἰκοῦντες Ἕλληνες, θεωροῦσι τὸ ὄρος τοῦτο ὡς ὅλως διάφορον τῶν λοιπῶν. Πρεσβεύουσιν ὅτι περιέχει τι τὸ θαυμάσιον.... Οἱ κλέφται ἀπέδιδον εἰς τὸν ζωογόνον ἀέρα αὐτοῦ, τὰς χιόνας, τὰς καταψύχρους πηγὰς θαυμασίας ἰδιότητας. Εἰς τὰ δημώδη ᾄσματα ὕμνησαν αὐτὸν ὡς παράδεισον, ἔνθα ἔρχονται ὅπως ἀνεύρωσιν ἀνακού-

φισὶν ἐκ τῶν ἀγώνων τῶν πεδιάδων. Αὐτόθι τὸ σῶμα καθίσταται ῥωμαλαιότερον, αἱ πληγαὶ θεραπεύονται ἀφ' ἑαυτῶν, καὶ τὰ μέλη καθίστανται εὐκαμπτότερα. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Τοῦρκοι ὀνομάζουσι τὸν Ὄλυμπον Σεμαβὰτ-Ἐβῆ, κατοικίαν τῶν Οὐρανίων.]

Ἀπὸ τῆς Μαλαθρίας, ἐπανέρχεταί τις εἰς τὴν ὁδόν, τὴν διήκουσαν πρὸς Μ. βαδίζων διὰ πυκνοῦ δάσους, καταλείπων ἐν ἀριστερᾷ τὴν Σκάλαν τοῦ Λιτοχωρίου. Ἡ χώρα καθίσταται μᾶλλον ὕπαιθρος ὅσῳ προσεγγίζει τις εἰς τὸν Ἐνιπέα καὶ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν κώμην (2 ὥρ.)

Λιτόχωρον, ἔχουσαν 300 οἰκίας κειμένας παρὰ τὰς ὄχθας βαθέος χειμάρρου, τοῦ *Βύθου*, καὶ ἐπὶ ὑψώματος ὑπερκειμένου τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου. Ἐν τῇ κ. ταύτῃ εὑρίσκονται 5 ἢ 6 στρατιῶται Ἀλβανοὶ πρὸς φύλαξιν τῆς ὁδοῦ. Ἡ γῆ ἐνταῦθα εἶναι πετρώδης, διὸ οἱ κάτοικοι ἀσχολοῦνται περὶ τὴν κατασκευὴν τοῦ σκουτίου, ὅπερ ἐξάγουσιν ἐκ τοῦ ἐπινείου των, τοῦ *Ἁγ. Θεοδώρου* ἢ *Παπακιοπρουσί*, [ἀπέχοντος τῆς κ. των 1 ὥρ. 30, ἐν ᾧ ἔχουσι περὶ τὰ 30 καΐκια]. Ἡ κώμη αὕτη ἀποτελεῖ οὕτω τὸ ἐμπορικὸν κέντρον τῶν χωρῶν τοῦ Ὀλύμπου. Ἔχει 13 ἐκκλησίας.

Ἴχνη ἀρχαίων ἐνταῦθα κτιρίων δὲν ὑπάρχουσι. Μνημονεύομεν μόνον τοῦ ποταμοῦ Βύθου, ὅστις φαίνεται ὅτι εἶναι ὁ Ἐνιπεύς, ὁ ἀναχαιτίσας ἐπὶ πολὺ τὴν πορείαν τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ τῶν κατὰ τοῦ Περσέως πο-

λέμων. Ὁ Τῖτος Λίβιος λέγει ὅτι ἔκειτο 5 μίλ. (περίπου 2 λεύγας) πρὸ τοῦ Δίου (Μαλαθρίας).

Μετὰ τὸ Λιτοχώριον πορεύεταί τις ὁδὸν ξηρὰν καὶ ἄνυδρον, κακαλυμμένην ὑπὸ λίθων καὶ θάμνων, ἐπὶ κλιτύος τοῦ Ὀλύμπου βλεπούσης πρὸς τὴν θάλασσαν· διέρχεται εἶτα τὸν μικρὸν ῥύακα τοῦ Ἁγ. Μηνᾶ, καὶ μετὰ 1 ὥρ. 30 φθάνει εἰς

Λεπτοκαρυάν, κ. ἑλληνικὴν 50 οἰκιῶν, μικρὸν ἀφισταμένην τῆς ἀριστ. ὄχθης τοῦ ποταμοῦ Ζίλιανα. Ἡ ἐκ τοῦ μέρους τούτου θέα τοῦ Ὀλύμπου, λέγει ὁ Heuzey, εἶναι καταπληκτικὴ καὶ διαπρεπής· βλέπει δέ τις ἀνοιγομένας ἐνταῦθα ἐπὶ τὸ αὐτὸ 4 χαράδρας εἰσδυούσας εἰς τὰ δασώδη πλευρὰ τοῦ ὄρους, ἐξ ὧν ἐκρέουσι 4 χείμαρροι, οἵτινες ἑνούμενοι ἀποτελοῦσι τὸν Ζίλιανα (τὸν ἀρχαῖον Σῦν). Αἱ δύο πρῶται διέρχονται τὸ ὄρος πρὸς Β. τῆς Σκοτίνας· διαχωρίζονται δὲ ὑπὸ μεγάλου ὀρθίου βράχου, ὑψουμένου ἐν μέσῳ αὐτῶν ὡς τεῖχος, καλουμένου *Καραβίδα*. Ἡ τρίτη σχηματίζει τὸν λαιμόν, ἐν ᾧ κεῖται ἡ Μονὴ τῶν Καναλίων, καὶ ἐξ οὗ ἐκρέουσι τὰ ὕδατα τῆς πεδιάδος τῆς Καρυᾶς. Ἡ τετάρτη κατέρχεται ἐκ μικροῦ ὀροπεδίου καλουμένου *Βεκτές*· εἰς τοῦτο δὲ τὸ τελευταῖον καταλήγει ὁ κάτω Ὄλυμπος, καὶ τὸ ὄρος ἄρχεται κορυφούμενον εἰς τὸ μέγιστον αὐτοῦ ὕψος.

Οἱ κάτοικοι ὀνομάζουσι καὶ τὰς 4 φάραγγας, δι' ὧν τὰ ὕδατα ἐκρέουσιν ὡς ἀπὸ 4 ὀχετῶν εἰς τὴν πεδιάδα, *Κανάλια*. Εἰς τοῦτο δὲ παρατηρεῖται κατα-

πληκτικὴ ἀναλογία τοῦ ὀνόματος πρὸς ὄνομα περιώνυμον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γεωγραφίᾳ τοῦ τόπου, τὸ τῶν Λειβήθρων, σημαῖνον ἐν τῇ ἑλληνικῇ ὅ,τι καὶ ἡ λέξις κανάλιον. Ἐνταῦθα λοιπὸν ὁ Heuzey ὁρίζει τὰ Λείβηθρα, ἱεροὺς τόπους τῆς Πιερίας καὶ τὸ μέγα ἱερὸν τῶν Πιερίδων Μουσῶν.

Ἅπασα ἡ χώρα αὕτη ἦτο περιβόητος ἐν τῇ ἀρχαιότητι, διότι ὑπῆρξεν ἡ κατοικία καὶ ἡ ἀφετηρία, τῶν ἀρχαίων ποιητῶν Ὀρφέως, Μουσαίου, Θαμύριδος, Εὐμόλπου, οἵτινες ἐγένετο οἱ πρόδρομοι τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ διέδοσαν ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα τὴν λατρείαν τοῦ Βάκχου, τῶν Μουσῶν, καὶ τὴν θεραπείαν τῆς ποιήσεως.

Καταλείποντες τὴν Λεπτοκαρυὰν κατερχόμεθα κλίσιν ἐδάφους ἀπότομον καὶ διαβαίνομεν μετὰ 45 λ. τὸν Ζίλιανα, εἶτα δι' ὁδοῦ ἐπὶ ἐδάφους ὁμαλοῦ, ἀλλὰ χαλικώδους καὶ μικρὸν βεβυθισμένου, ἐρχόμεθα εἰς (1 ὥρ.)

Πλαταμῶνα, ἀρχ. Ἡράκλειον, φρούριον κείμενον κατὰ τὸν Τ. Λίβ.ον 5 μίλ. ῥωμαϊκ. ἀπὸ Φίλας μεταξὺ Δίου καὶ Τεμπῶν ἐπὶ βράχου ὑπερκειμένου ῥείθρου χειμάρρου. Ὁ ὕπατος Φίλιππος ὑπερπηδήσας τὸν κάτω Ὄλυμπον καὶ κυριεύσας τῆς Φίλας (τοῦ Πυργητοῦ) κατέλαβε δόλῳ τὸ Ἡράκλειον, ὅπου ἐπὶ μικρὸν διεχείμασεν. Ἡ Πλαταμὼν εἶναι π. Βυζαντινή, μνημονεύεται ἐν ἐμπορικῇ συνθήκῃ τῆς 11 ἑκατ. συναφθείσῃ πρὸς τοὺς Ἐνετούς. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΓ'. ἑκατ. ὑπῆρξε τιμάριον τῶν Φράγκων.

Σήμερον εἶναι μικρὸν τουρκικὸν φρούριον ἐπὶ ἀποτόμου λόφου, οὗτινος τὰ κράσπεδα βρέχει ἡ θάλασσα, καὶ τὸ ὁποῖον σειρὰ λόφων ἀνερχομένων κατὰ βαθμίδας ἑνοῖ πρὸς τὸν Ὄλυμπον, ἀποκλείουσα τὴν παραλίαν. Χείμαρρος δὲ ὁρμητικὸς ὁ Ἀπίλας τοῦ Πλινίου, ῥέων εἰς τὸ βάθος χαράδρας συμπληροῖ τὸ φυσικὸν περιχαράκωμα. Τὸ φρούριον τῆς Πλαταμῶνος εἶναι βυζαντινὸν μετὰ νεωτέρων ἐπιδιορθώσεων. Ἀποτελεῖται δ' ἐκ τειχῶν πυργωτῶν σχηματιζόντων τετράγωνον ἐν μέσῳ ἔχον ὑψηλὸν πύγρον ὀκτάγωνον ἐκ πλατέων τοίχων. Εὑρίσκονται αὐτόθι καὶ ἀρχαῖα ἐρείπια.

Συνήθως ἐν Πλαταμῶνι εὑρίσκονται πλοιάρια, ἐρχόμενα πρὸς φόρτωσιν ξύλων καὶ ἀνθράκων ἐκ τοῦ Ὀλύμπου, δι' ὧν δύναταί τις νὰ μεταβῇ εἰς Θεσσαλονίκην.

Ἐκ τῆς Πλαταμῶνος ἡ ὁδὸς φέρεται πρὸς Μ. ἐπὶ χθαμαλοῦ πλαταμῶνος συνηρεφοῦς, διατεμνομένου ἀπὸ διαστήματος εἰς διάστημα ὑπὸ χειμάρρων, ὧν ἡ θάλασσα κρύπτει τὰς ἐκβολὰς διὰ τῶν σχηματιζομένων αὐτόθι ἑλῶν. Πρὸς τὰ δεξιὰ δὲ ὑψοῦνται τὰ ἀπόκρημνα πλευρὰ τοῦ κάτω Ὀλύμπου, κεκαλυμμένα ὑπὸ ἐκτεταμένου δάσους, διήκοντος σχεδὸν μέχρι τῆς θαλάσσης, ὅπερ εἶναι ἡ Καλλιπεύκη, δι' ἧς ὁ ὕπατος Φίλιππος κατέβη εἰς Μακεδονίαν ὑπερβὰς τὸν κάτω Ὄλυμπον, ὅπως παρέλθῃ τὰς ὀχυρὰς θέσεις τῶν Τεμπῶν.

Ἀφίνοντες ἐν ἀριστερᾷ παρὰ τὴν θάλασσαν τὸ *Καστρί*, πύργον Βυζαντινὸν κατερειπωμένον (τὸ Κα-

στρίον τοῦ Κανταχουζηνοῦ;), ἐν δεξιᾷ δ' ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τοῦ ὄρους Σιποτὸ τὴν κ. *Κρανιά*, σχεδὸν κατεστραμμένην ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, φθάνομεν πλησιάζοντες τῷ ὄρει εἰς (3 ὥρ.)

Πυργητόν, τὴν ἀρχ. Φίλαν δι' ἧς ἐφυλάσσετο ἀπὸ Ἀ. ἡ εἴσοδος τοῦ αὐλῶνος τῶν Τεμπῶν, καὶ τὴν ὁποίαν ὁ Περσεὺς κατέστησε θέσιν κατοπτεύσεως. Ἐν τῇ κώμῃ ταύτῃ [ἐχούσῃ 200 οἰκίας] ἄξιον περιεργείας εἶναι ἐκκλησία, ἣν ἔκτισεν ὁ Ἀλῆ-Πασᾶς τῷ 1792 ὅπως κερδίσῃ τὴν εὔνοιαν τῶν Χριστιανῶν, καὶ μακρά τις ἐπιτύμβιος ἐπιγραφὴ βυζαντινή. Ἐν τῇ θέσει δὲ τῇ καλουμένῃ ἀλβανιστὶ *Βουρουβάρι* (ἄνθρωποι κατεστραμμένοι) μίαν λεύγαν μακρὰν τῆς κώμης [πρὸς Ἀ.] ὑπάρχουσι καὶ ἀρχαῖα ἐρείπια· αὐτόθι δὲ κατὰ τὸν Heuzey πρέπει νὰ ἔκειτο ἡ Φίλα, ἥτις εἶναι ἴσως τὸ Λυκοστόμιον τῶν Βυζαντινῶν. Ἡ Πυργητὸς περικυκλοῦται ὑπὸ ἀγρῶν κεκαλλιεργημένων· ἡ περὶ αὐτὴν δὲ χώρα ἀνήκει εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ Ῥεσχὶδ-Πασᾶ, δοθεῖσα παρὰ τοῦ Σουλτάνου τῷ 1845.

[Ἡ Πυργητὸς ἐκλήθη οὕτως ἐκ πύργου κειμένου ἄλλοτε ἐν ᾗ θέσει κεῖται σήμερον ἡ οἰκία τοῦ διοικητοῦ. Ὄντως δὲ ἡ θέσις αὐτῆς εἶναι ἀξία ὑπερασπίσεως ἕνεκα τῆς γειτονίας τῶν Τεμπῶν. Τὴν ςρατιωτικὴν ἀξίαν τῆς θέσεως ταύτης οὐδὲ οἱ ἀρχαῖοι εἶχον παρίδει.]

Ὀλίγον κατωτέρω [πρὸς Ν.] δεικνύεται ὡς μακρὸν δῶμα ὑπὲρ τοὺς ἀμπελῶνας καὶ τοὺς κήπους ἡ κ.

Ραψάνη, ἐκτισμένη ἐπὶ τῶν κατωφερειῶν τοῦ ὄρους τοῦ Ἁγ. Ἠλιοῦ. Οἱ κάτοικοι ταύτης ἀσχολοῦνται εἰς τὴν παραγωγὴν μετάξης. Ἡ Ῥαψάνη εἶναι πλουσία κωμόπολ. ἑλληνικὴ 400 οἰκιῶν διοικουμένη ὑπὸ ἑνὸς κοτζάμπαση. Ἀπέχει τῆς λίμ. Νεζεροῦ 3 ὥρας. Κατὰ τὸν Heuzey τὸ φρούριον Λαπαθοῦντος θὰ ἔκειτο ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἁγ. Ἠλιοῦ [καλουμένης τὰ νῦν Παληόκαστρο], ὅπου ὑπάρχουσιν ἀκόμη ἐρείπια ἀρχαῖα.

Καταλείποντες ἐν ἀριστερᾷ τὸ τσιφλίκιον *Νέχτερεμ* φθάνομεν μετὰ 2 ὥρας ἐκ Πλαταμῶνος εἰς τὸν Πηνειόν, ὃν περῶμεν ἐπὶ σχεδίας διαπερώσεως πρὸς τὸν ἀνάρρουν (en amont) γεφύρας πρὸ πολλοῦ κατακρημνισθείσης.

Ἐπὶ τ' ἀριστερὰ κεῖται ἡ πρὸς τὸν Βῶλον ἄγουσα διὰ τῆς μονῆς τοῦ Ἁγ. Δημητρίου, καὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς Θετταλομαγνησίας καὶ τοῦ Πηλίου ὄρους (Ὅρα ὁδ. 7· ἀνάγνωθι ἀναστρόφως).

Πέραν τοῦ Πηνειοῦ ἡ ὁδὸς ἐκκλίνει ἐπὶ τὰ δεξιά. Ἀποχαιρετῶμεν δ' ἐνταῦθα τὴν τερπνὴν θέαν τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου, τοῦ Ὀλύμπου καὶ τοῦ Ἄθω, τῶν νήσων Σκοπέλου, Σκιάθου, Χελιδρομίων, αἵτινες φαίνονται πρὸς Μ. Διερχόμεθα τὸν *Δερβὲν-μπαμπά*, μικρὸν ἀλβανικὸν σταθμὸν πρὸς φύλαξιν τῆς χώρας καὶ εἰσερχόμεθα εἰς τὴν

Κοιλάδα τῶν Τεμπῶν, σήμερον καλουμένην *Λυκόστομο*. Ἡ Θεσσαλία ἐσχημάτιζεν ἄλλοτε ἀπέραν-

τον λίμνην, ἀποξηρανθεῖσαν δ᾽ ἀ σεισμοῦ διαχωρίσαντος τὸν Ὄλυμπον ἀπὸ τῆς Ὄσσης, οὕτω δ' ἐσχηματίσθη ἡ κοιλὰς τῶν Τεμπῶν, δι' ἧς συγκοινωνεῖ ἡ βόρειος Θεσσαλία μετὰ τῆς θαλάσσης.

Ἡ κοιλὰς αὕτη ἡ τόσον τερπνὴ καὶ ποιητικὴ ἦτο καθιερωμένη εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Ἀπόλλωνος· ὁ θεὸς οὗτος εἰς τὰ ὕδατα τοῦ Πηνειοῦ ἐλούσθη ὅπως ἐξαγνισθῇ διὰ τὸν φόνον τοῦ Πύθωνος, καὶ ἐπανέκαμψεν εἰς Δελφοὺς φέρων ἀνὰ χεῖρας δάφνης κλάδον. Ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν Περσῶν οἱ Ἕλληνες ἔπεμψαν αὐτόθι 10,000 ἄνδρας, ὅπως ἀναχαιτίσωσι τὴν πορείαν αὐτῶν, ἀλλὰ μαθόντες ὅτι ἠδύναντο νὰ εἰσβάλωσιν εἰς Θεσσαλίαν δι' ἑτέρας διόδου τοῦ Ὀλύμπου καὶ κατέλθωσιν εἰς τὴν κοιλάδα Δερελί, ἀπεσύρθησαν εἰς Θερμοπύλας. Ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων ἦτο στρατιωτικὸς σταθμός, καὶ τὰ μέγιστα ἐχρησίμευσεν αὐτοῖς ἐπὶ τῶν κατὰ τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας ἀγώνων. Ἡ συνήθης σήμερον ὁδός, ἐφ' ἧς φαίνονται ἔτι καὶ νῦν τὰ ἴχνη τῶν ἁμαξῶν τῶν ἀρχαίων ἀκολουθεῖ τῇ δεξιᾷ ὄχθῃ τοῦ Πηνειοῦ. Ἐπὶ τῆς ἀντιθέτου δὲ ὄχθης ὁ ποταμὸς ῥέει παρὰ τὰ κράσπεδα αὐτὰ τοῦ ὄρους· εἴς τινα δὲ χωρία τοσοῦτον συσφίγγεται ὥστε μόλις μένει μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ὄρους διάβασις δι' ἕνα ἄνθρωπον. Εἰσερχόμενοι εἰς τὴν κοιλάδα ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς, εἰσόδου βαδίζομεν κατὰ μῆκος τοῦ ὄρους Ὄσσης· ἡ κοιλὰς αὐτόθι στενοῦται· διερχόμεθα ἔπειτα ἐπὶ γεφύρας μικρὸν ῥύακα, εἰς τοῦ ὁποίου τὰ

ὕδατα οἱ κάτοικοι ἀποδίδουσιν ἰαματικὴν δύναμιν, καὶ φθάνομεν παρά τινα πηγήν. Εἰς ἀπόστασιν 10 λεπτῶν ἐκ ταύτης φαίνεται ἔτι ὁ κόλπος τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὸ Ἅγ. Ὄρος. Ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου ἡ κοιλὰς εὐρύνεται, ἡ δ' ἐπὶ τοῦ πετρώδους βράχου κεχαραγμένη ὁδὸς διέρχεται ὀρεινὴν ἀντηρίδα τῆς Ὄσσης. Αὐτόθι ὑπάρχει καὶ ἐπιγραφὴ ῥωμαϊκὴ L. CASSIUS LONGINVS PRO. COS. TEMPE MVNIVIT (ὁ Λ. Κάσσιος Λογγῖνος ἀνθύπατος ὠχύρωσε τὰ Τέμπη). Ὁ Μεζιὲρ δὲ εὗρεν ὄντως ἐρείπια ἀρχαίου φρουρίου εἰς τὴν εἴσοδον μεγάλης φάραγγος τῆς Ὄσσης καὶ εἰς τοὺς πόδας τῆς ὑπερκειμένης αὐτῇ μεγάλης πέτρας, ὅπερ ἴσως εἶναι ἐξ ἐκείνων, ἅτινα ὁ Κάσσιος κατεσκεύασεν. Ἀκριβῶς δὲ αὐτόθι εἶναι τὸ μέσον τῆς κοιλάδος καὶ τὸ στενώτερον αὐτῆς μέρος. Ἡ κοίτη τοῦ ποταμοῦ ἔχει πλάτος 100 ποδῶν καὶ βρέχει ἑκατέρωθεν τοὺς βράχους. Τὰ λείψανα τοῦ Κάστρου τῆς Ὡρηᾶς, τὰ κείμενα ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ βράχου καὶ ὁ πύργος ὁ ἐκτισμένος ἐν τῇ μεσωρείᾳ τῆς Ὄσσης εἶναι ἔργα τοῦ μέσου αἰῶνος. Ὁ περίβολος ὅμως τοῦ κατωτέρου φρουρίου εἶναι ἀρχαιότατος. Αὐτόθι φαίνονται κτίρια διαφόρων χρόνων· ὁ πρὸς Β. τοῖχος εἶναι ῥωμαϊκός. Πρὸς Ἀ. τὰ χονδροειδῶς ἐκτισμένα τείχη εἶναι βυζαντινά, ἐρειδόμενα ἐπὶ θεμελίων ἑλληνικῶν· εἶναι δὲ ταῦτα τὸ μόνον φρούριον ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης.

Ἐντεῦθεν πορευόμενοι φθάνομεν εἰς *ἄγριον λαγ-*

κάδι, ἀνοιγόμενον εἰς τὰ πλευρὰ τῆς Ὄσσης, καὶ καλούμενον *Ἀνεμότρυπα*, ἀποτελοῦν εἶδος παραλαιμίου τοῦ κυρίου λαιμοῦ· ἐξ αὐτοῦ πνέει ἀδιαλείπτως δροσερὸς ἄνεμος.

Πέραν τῆς ἀποτόμου ταύτης διόδου ἡ ὁδὸς καταβαίνει αὖθις εἰς τὴν πεδιάδα, ἣν διαρρέει πραῢς ὁ Πηνειὸς ἐν μέσῳ τερπνοῦ λιβαδίου.

Ἐνῷ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ ὁδοιπορεῖ τις διὰ τερπνοῦ λειμῶνος, ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πρὸς τὸν Ὄλυμπον οὐδέποτε κατωρθώθη νὰ χαραχθῇ ὁδὸς μεταξὺ τῶν βράχων καὶ τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ. Ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ Ὀλύμπου εἰς μέγα ὕψος φαίνονται οἰκίαι τινὲς κατοικούμεναι ἄλλοτε ὑπὸ ἐρημιτῶν. Ἡ ἀρχαία ὁδὸς ἠκολούθει τῇ δεξιᾷ ὄχθῃ, φαίνονται δ' ἔτι τὰ ἴχνη αὐτῆς. Εἰς τὸ μέρος ἔνθα ὁ Πηνειὸς σχηματίζει νῆσον ἀρκούντως εὐμεγέθη, ὁ δεξιὸς βραχίων αὐτοῦ στενοῦται ὑπὸ ἑλληνικοῦ τοίχου, ἐκτισμένου ἐξ ὀγκωδῶν λίθων, χρησιμεύοντος πιθανώτατα πρὸς ἄμυναν τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ καὶ ὡς πρόχωμα κατὰ τῶν πλημμυρῶν τοῦ ποταμοῦ. Πλησιάζοντες εἰς τὸ *χάνι* τῶν Ἀμπελακίων, τὸ εἰς τὴν εἴσοδον τῆς κοιλάδος κείμενον, βλέπομεν τὰ ἴχνη τῶν τροχῶν τῶν ἀρχαίων ἁμαξῶν ἐπὶ τῶν βράχων. Ἐκ τοῦ μέρους δὲ τούτου σειρὰ βαθμίδων κατὰ αἱμασιάς, κατεσκευασμένων ἐπὶ τῶν βράχων τῆς Ὄσσης, ἄγει μετὰ 45 λεπτὰ εἰς τὴν ἑλληνικὴν κωμόπολιν

Ἀμπελάκια, περιώνυμον ἄλλοτε [διὰ τὰ νηματο-

βαφεῖα αὐτῆς], ἤδη δὲ πολὺ ὑπολειπομένην τῆς ἀρχαίας αὐτῆς ἀκμῆς. Μετά τινα λεπτὰ ἐκ ταύτης εἰσερχόμεθα εἰς τὴν τουρκικὴν κώμην

Μπαμπά (3 ὥρ. ἐκ Πυργητοῦ, 5 ὥρ. ἐκ Λαρίσσης), κειμένην εἰς τοὺς πόδας τῶν κατωφερειῶν τῆς Ὄσσης, ἀπέναντι τῆς κοιλάδος Δερελί, τῆς ἀναστομουμένης πρὸς τὸν Ὄλυμπον, οὗτινος αἱ κορυφαὶ φαίνονται ἐκεῖθεν τοῦ Πηνειοῦ, ὃν διέρχονται ἐνταῦθα ἐπὶ γεφύρας 20 ἁψίδων.

Πέραν τοῦ Μπαμπᾶ ἡ ἀρχαία στρατιωτικὴ ὁδός, ἡ διερχομένη τὴν κλεισώρειαν τῶν Τεμπῶν παρεκτείνεται μέχρι Λαρίσσης. Βλέπει τις τὸ πρῶτον πρὸς τὴν Ὄσσαν τὸν πύργον, ὅστις δεικνύει τὴν ἀρχὴν τῆς κατωφερείας, δι' ἧς ἀναβαίνουσιν εἰς Ἀμπελάκια, καὶ πρὸς τὸ μέρος τοῦ Ὀλύμπου ἐν μέσῳ τῶν δένδρων τὸν μιναρὲν τῆς κ. Μπαλαμούτι (Τσεσναί), καταλείπει ἐν ἀριστερᾷ τὰς κώμας *Χατζιόμπασι*, *Μουρλάρι* καὶ *Μαυροχῶρι*, παρὰ τῇ ὁποίᾳ κεῖνται πολλοὶ τύμβοι ἢ χώματα καὶ τάφοι. Περαιτέρω ἀφίνει τις ἐν ἀριστερᾷ (2 ὥρ) τὴν κ. *Ἔρημο* (χάνιον, ὅπου δύναται νὰ γευματίσῃ) καὶ ἐπὶ τὰ δεξιὰ (15 λεπτ.) πηγήν· μικρὸν δὲ κατωτέρω ἐξαφανίζεται ἡ ἄποψις τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν. Ἡ ὁδὸς προχωροῦσα ἀπολείπει ἐπὶ τὰ ἀριστερὰ ἀρχαίους τάφους καὶ ἐπὶ τὰ δεξιὰ χώματα, καὶ εἰσχωρεῖ εἰς ἕλος σχηματιζόμενον ὑπὸ τῶν ὑδάτων πηγῆς, ἀναβρυούσης ἔκ τινος πέτρας παρακειμένης ἐκεῖ που πλησίον, παράτινα ἐκκλησίαν, ἔ-

πειτα διέρχεται (35 λεπτά) γέφυραν ἐπὶ ῥύακος πηγάζοντος ἐκ λοφίσκου κειμένου ἐν ἀριστερᾷ. Ἐντεῦθεν δὲ διήκει παραπλεύρως τεχνητῆς διώρυγος, ὁριζομένης ἐκ δεξιῶν ὑπό τινων τύμβων. Μεταξὺ δὲ τῆς ὁδοῦ καὶ τοῦ Πηνειοῦ ἐρείπια ἀρχαῖα δεικνύουσι τὴν θέσιν τῆς πόλεως Γυρτῶνος, τῆς μνημονευομένης ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου.

Εἶτα διέρχεταί τις ἐπὶ κτιστῆς ὁδοῦ, διατετρυπημένης ὑπὸ πολλῶν ἀψίδων, τὸ ἕλος *Καρὰ-Τσαΐρι*, τὴν Μαυρολίμνην τῶν Ἑλλήνων, τὴν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλουμένην Νεσσωνίδα, καὶ τὸ *Ἀσμάκι*, ὀχετόν, δι' οὗ μέρος τῶν ὑδάτων τοῦ Πηνειοῦ ἐμπίπτει εἰς τὴν λίμνην Κάρλα (Βοιβηΐδα). Τὸ ἕλος τοῦτο καλλιεργεῖται ἐν καιρῷ ξηρασίας. Ἐντεῦθεν φαίνεται ἡ Λάρισσα καὶ οἱ ἀπειράριθμοι αὐτῆς μιναρέδες, εἰς ἣν φθάνει τις μετὰ 2 ὥρας διερχόμενος πεδίον μεστὸν βαμβακοφυτειῶν, ἀμπελώνων, καπνώνων ἐν τῷ ὁποίῳ ἀπαντῶσι καὶ ἄπειροι τύμβοι ἢ χώματα.

Λάρισσα, τουρκ. Γενίτσερι-Φανάρ (5 ὥρ. ἐκ Μπαμπᾶ). Τὴν περιοχὴν ταύτης τῆς πόλεως κατεῖχον ἐν ἀρχῇ οἱ Περραιβοί, οἵτινες ὑπέκυψαν εἰς τοὺς Λαρισσαίους. Ὑπῆρξε σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ὁ Φίλιππος ὁ πατὴρ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐκυρίευσεν αὐτῆς καὶ κατέστησεν ἕδραν του. Ἀναφέρεται ὕστερον τὸ ὄνομα τῆς πόλεως εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Ῥωμαίων. Μνημονεύεται ἐπίσης ὑπὸ τοῦ Ἱερο-

κλέους ὡς πρωτεύουσα τῆς Θεσσαλίας. Διετήρησε δὲ τὴν σημαντικότητα αὐτῆς καὶ ἐπὶ τῶν Τούρκων.

Ἡ Λάρισσα, κειμένη ἐπὶ ἠρέμου κλιτύος πρὸς τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Πηνειοῦ, μακρόθεν ἔχει θέαν τερπνήν, ἐσωτερικῶς ὅμως παριστᾷ σωρὸν καλυβῶν, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ὑπάρχουσι μεγάλαι τινὲς οἰκίαι. Αἱ ὁδοὶ καὶ αἱ πλατεῖαι αὐτῆς εἶναι ἀκάθαρτοι. Αἱ ἀγοραὶ δὲ αὐτῆς, αἱ ἄλλοτε τόσον πεφημισμέναι, τὰ νῦν εἶναι περιωρισμέναι. Ὁ κύκλος τῆς πόλεως ὑπολογίζεται εἰς 4 χιλιόμετρα, οἱ δὲ κάτοικοι συμποσοῦνται εἰς 30,000 τὸ πλεῖστον Ὀθωμανοί.

Τὰ ὀχυρώματα τῆς πόλεως καί τινα τζαμία εἶναι ἄξια περιηγήσεως. Ἀρχαῖα ἐρείπια ἐλάχιστα εὑρίσκονται ἐνταῦθα.

Ἡ Λάρισσα εἶναι τὸ κεντρικὸν σημεῖον ἐξ οὗ δύναταί τις νὰ ἐκδράμῃ εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς κάτω Μακεδονίας, οἷον εἰς Φάρσαλα, Μετέωρα, Μέτσοβον καὶ Ἰωάννινα, εἰς Βῶλον, Ἀλμυρόν, Βοδενά.

Ἐκ Λαρίσσης εἰς Λαμίαν διὰ Φερσάλων ὥρ. ὁδ. 10,—εἰς Μετέωρα, Μέτσοβον καὶ Ἰωάννινα ὥρ. 11,—εἰς Βῶλον, Ἀλμυρὸν κτλ. ὥρα ὁδ. 6 καὶ 8,—εἰς Βοδενὰ διὰ τῆς κάτω Μακεδονίας ὥρα ὁδ. 4 μέχρι Μπαμπᾶ (ἀνάγνωθι ἀντιστρόφως), εἶτα ὥρα ὁδὸν 5.



ʽΟδὸς 5.

ΑΠΟ ΜΠΑΜΠΑ ΕΙΣ ΒΟΔΕΝΑ

Ἀπὸ τοῦ κάτω Ὀλύμπου. τοῦ στενοῦ τῶν Σερβίων, Βερροίας καὶ Παλατίτσας.

---

5 ἡμέραι, 43 ὧραι. Προσθετέαι 5 ἢ 6 ἡμέραι διὰ τὰς ἐκδρομάς. Περιοδεία σὺν ἵππῳ. Σταθμὸς εἰς Ἐλασσόνα, Καρυάν, Βλαχολίβαδον, Σέρβια, Κοζάνην, Βέρροιαν.

Ἀπὸ τοῦ Μπαμπᾶ ἐπὶ σχεδίας διερχόμεθα τὸν Πηνειὸν καὶ εἰσερχόμεθα εἰς μικρὰν τριγωνικὴν πεδιάδα, ἐρειδομένην ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπὶ τοῦ κάτω Ὀλύμπου, ΒΔ. δὲ κλειομένην ὑπὸ τῶν ἀποκρήμνων βράχων τῆς Κοκκινοπέτρας.

Ὄπισθεν δάσους ἐκ δρυῶν περὶ τὸν ποταμὸν φαίνονται οἱ μιναρέδες τῆς κ. Μπαλαμοῦτι ὅπου φθάνει τις μετὰ 35 λεπτά. Εἰς τὸ μέρος δ' ἔνθα καταλήγουσιν αἱ τελευταῖαι κατωφέρειαι τοῦ Ὀλύμπου, εἰς ἀπόστασιν 1]2 ὥρας, ὑψοῦνται παρὰ τὴν ὁδὸν 3 λοφίσκοι, ὧν δύο εἶναι μαστοειδεῖς, ὁ δὲ τρίτος χθαμαλώτερος καὶ ἐπιμηκέστερος, σχηματίζοντες φυσικὸν κύκλον ἀναπεπταμένον πρὸς μεσημβρίαν. Εἶναι δὲ ὠχυρωμένοι ὑπὸ ἐρειπωμένου ἤδη τοίχου, ἔχοντος ἀπειραρίθμους τετραγώνους πύργους. Οἱ Τοῦρκοι ὀνομάζουσι τὴν θέσιν *Καλὲ-Τεπέ*. Ἐνταῦθα ἔκειντο οἱ Γόν-

νοι, ἀρχαία πόλις τῆς Περραιδίας, ἡ κλείουσα τὴν εἴσοδον τῶν Τεμπῶν· διὸ καὶ ἐγένετο ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας προμαχὼν τοῦ κράτους των. Αὐτόθι ὁ Φίλιππος συνήγαγε τὰ στρατεύματά του, ἅτινα διεσκόρπισεν ὁ Φλαμίνιος ἐν Κυνὸς Κεφαλαῖς. Εἶτα δὲ ὅτε ἡ πόλις ἐτέθη ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Ῥωμαίων ὀλίγοι λόχοι αὐτῶν ἤρκεσαν ἐνταῦθα ὅπως ἀναχαιτίσωσι τὸν στρατὸν τοῦ Ἀντιόχου. Ὁ Περσεὺς κατέλαβεν αὐτὴν ἐν ἀρχῇ τοῦ κατὰ τῶν Ῥωμαίων πολέμου, ηὔξησε τὰ ὀχυρώματα καὶ κατέλιπε φρουράν, ὁ δὲ Λικίνιος δὲν ἐτόλμησε νὰ προσβάλῃ αὐτὴν καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἠναγκάσθησαν ὅπως ἀποφύγωσι τὴν ἐπίφοβον αὐτὴν τοποθεσίαν νὰ διαβῶσι τὸν κάτω Ὄλυμπον διὰ τοῦ δάσους τῆς Καλλιπεύκης (Ὅρα κατωτ. σελ. 101). Τὸ ὄνομα τῶν Γόννων μετὰ τοὺς Ῥωμαίους δὲν ἀναφαίνεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Τὰ τείχη τῶν Γόννων ὑψοῦνται σχεδὸν πανταχοῦ 4 ἢ 5 μέτρα ὑπὲρ τὸ ἔδαφος. Εἰς τὸ ΒΔ. μέρος τὸ τεῖχος εἶναι κατεσκευασμένον ἐξ ὀγκολίθων, ἔχει δὲ αὐτόθι καὶ μέγαν τετράγωνον πύργον, ὕψους 1 μέτρου ἐκ τοῦ ἐδάφους. Πρὸς Μ. τὸ τεῖχος εἶναι κατερειπωμένον μέχρι θεμελίων. Οἱ δύο λόφοι ἐχρησίμευον ὡς δύο ἀκροπόλεις. Ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ λόφου τὰ ὑπάρχοντα λείψανα τοῦ τετραγώνου κτιρίου ἀνήκουσιν ἢ εἰς φρούριον ἢ εἰς ναόν.

Παρὰ τοὺς Γόννους εὑρίσκετο καὶ τὸ δεύτερον φρούριον, ὅπερ σημειοῖ ὁ Τίτος Λίβιος πρὸς ἄμυναν τῶν

Τεμπῶν, τὸ Γοννακόνδυλον· ἀλλὰ οὔπω εὑρέθησαν τὰ ἴχνη αὐτοῦ.

Ἐπαναλαμβάνοντες τὴν ὁδοιπορίαν ἐν μέσω εὐφόρου πεδιάδος, πεφυτευμένης ἐξ ἀμπέλων, ἐλαιῶν καὶ βάμβακος καὶ διαρρεομένης ὑπὸ δροσερῶν ῥυάκων πανταχόθεν ἐκρεόντων φθάνομεν μετὰ ἡμίσειαν ὥραν εἰς *Δερελί*, κωμπλ. τουρκ. καὶ χριστιανικήν, διοικουμένην ὑπὸ κοτσάμπασι ἐπιτετραμμένου τὴν εἴσπραξιν τῶν φόρων. Οἱ κάτοικοι πάντες γεωργοί, φιλόπονοι καὶ ἐργατικοί.

Ἐκδρομὴ εἰς τὴν Λίμνην Νεζερόν, ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τοῦ κάτω Ὀλύμπου, Καρυᾶς καὶ Σπαρμοῦ.— Ἀπὸ Δερελὶ ἀκολουθοῦντες ἀτραπῷ πρὸς Β. διερχόμεθα τὴν πεδιάδα καὶ διὰ κλίσεως ἱκανῶς ἀποτόμου ἀναβαίνομεν ἐπὶ τῶν ὀροπεδίων τοῦ κάτω Ὀλύμπου. Εἰς ἀπόστασίν τινα ἀπὸ τῆς ὁδοῦ φαίνεται λόφος καλούμενος *Παληόκαστρο*, ὑποδεικνύων διὰ τοῦ ὀνόματος τὴν ὕπαρξιν ἐκεῖ ἀρχαίου φρουρίου. Διερχόμενοι εἶτα λοφοσειρὰν καταβαίνομεν (2 ὥρ.) εἰς τὰς ὄχθας τῆς *Νεζεροῦ* (ἀρχ. Ἀσκουρίδος). Ἡ λίμνη αὕτη ὡς ὑψηλοτέρα τῶν περὶ αὐτὴν πεδιάδων γεννᾷ ὅλους τοὺς ῥύακας, οἵτινες καταρρέουσιν ἐκ τοῦ ὀροπεδίου ἐκείνου. Πρὸς Β. κεῖται ἡ ὁμώνυμος κ. *Νεζερό*, 120 οἰκιῶν, ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν οὖσα πολίχνη ἔχουσα καὶ ἐπίσκοπον, ἐπὶ δὲ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος ἕδρα

τῶν κλεφτῶν τοῦ Ὀλύμπου. Τὰ νῦν δ' εἶναι ἀγροτικὸν κέντρον τῆς περὶ αὐτὴν χώρας.

Τῆς κώμης ταύτης ὑπέρκεινται δύο λόφοι ἡ *Ἀνάληψις* πρὸς Β. καὶ ἡ *Μεταμόρφωσις* πρὸς Ἀ. ἢ ἡ *Κάτω Βρύση*, οὖσα ἡ ὑψηλοτέρα κορυφὴ τοῦ κάτω Ὀλύμπου (1481 μέτρων). Ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου τούτου ἐστρατοπέδευσαν οἱ Ῥωμαῖοι τοῦ Φιλίππου κατὰ τὴν ἐκστρατείαν αὐτῶν, ὅπως κάμψωσι τὰ στενὰ τῶν Τεμπῶν. Ἀπὸ τοῦ ὕψους τούτου φαίνεται ἡ χώρα μέχρι Θεσσαλονίκης καὶ Χαλκιδικῆς, εὐδίας δὲ οὔσης καὶ ὁ Ἄθως. Διὰ τοῦτο ὁ Τῖτος Λίβιος λέγει, ὅτι ὁ στρατὸς τοῦ Φιλίππου ἐνεψυχώθη ὑπὸ τῆς ἐκ τῆς κορυφῆς ταύτης ἐκτεινομένης θέας ἀπὸ τῆς Φίλας μέχρι τοῦ Δίου, ὑπολαβὼν ὅτι ἤγγισεν εἰς τὸ τέρμα τῶν πόνων του.

Ἄς ἀκολουθήσωμεν πορρωτέρω ἐπὶ τῶν λόφων τούτων τὰ ἴχνη τῆς ἐκστρατείας ταύτης. Λαμβάνοντες τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς Ῥαψάνην καταβαίνομεν μέχρι τῆς μικρᾶς πεδιάδος τοῦ Τσαΐρ. Ἐντεῦθεν ὑπερκείμενοι τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν, ἧς ὅμως τὸ ἔδαφος εἶναι ἀόρατον ἐκ τοῦ μέρους τούτου, βλέπομεν ἀντιπέραν αὐτῆς τὰς κλιτύας καὶ τὴν ὀξεῖαν κορυφὴν τῆς Ὄσσης. Μετὰ τὴν πεδιάδα τοῦ Τσαΐρ ἡ ὁδὸς διχρανοῦται, ἡ πρὸς τὰ ἀριστερὰ φέρει εἰς τὴν κ. *Κρανιάν*, ἡ πρὸς τὰ δεξιὰ δὲ κατωφερεστάτη οὖσα εἰς *Ῥαψάνην*. Οἱ Ῥωμαῖοι, οἵτινες προὐτίθετο βεβαίως νὰ κατέλθωσιν εἰς Πιερίαν διὰ τῶν κατωφερειῶν τῶν μεταξὺ Ῥα-

ψάνης καὶ Κρανιᾶς, ἀνεχαιτίσθησαν ἐνταῦθα ὑπὸ σώματος 12,000 Μακεδόνων, ἀναγκασθέντες νὰ συνάψωσι διήμερον αἱματηρὰν μάχην ἐπὶ γειτνιάζοντος αὐτοῦ ὑψώματος, ἴσως τοῦ Σιποτοῦ, τοῦ ὑπερκειμένου τῆς Κρανιᾶς καὶ τῆς πεδιάδος Τσαΐρ. Μὴ δυνηθέντες δὲ οὕτω νὰ ἐκβιάσωσι τὴν δίοδον, ἐτράπησαν βορειότερον διὰ τοῦ δάσους τῆς Καλλιπεύκης, καὶ τῶν κατακλινῶν κατωφερειῶν, ποιήσαντες εἰς Πιερίαν τολμηρὰν κατάβασιν, ἧς ὁ Τῖτος Λίβιος κατέλιπεν ἡμῖν τὴν ἀφήγησιν. Προεπορεύοντο οἱ ἐλέφαντες, τὸ ἱππικόν, τὸ σκευοφορικόν, εἵποντο δὲ ἐν τελευταίᾳ γραμμῇ οἱ λεγεῶνες· οὕτω δὲ κατέλαβον ἐκ τῶν ὄπισθεν τοὺς Μακεδόνας, ἴσως πρὸ ἢ ὀλίγον πέραν τῆς Πλαταμῶνος, καὶ ἠδυνήθησαν νὰ διαχειμάσωσιν ἐν Φίλᾳ καὶ ἐν Ἡρακλείῳ (Πλαταμῶνι). Τοῦτο δὲ ὑπῆρξε τὸ κύριον γεγονὸς τῆς ἐκστρατείας ταύτης.

Ὁ Παῦλος Αἰμίλιος ὁ διάδοχος τοῦ ὑπάτου Φιλίππου θὰ ἠκολούθησε τῇ αὐτῇ ὁδῷ, ὅπως ὠθήσῃ τὸν Περσέα ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Πύδνης. Ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς θὰ κατῆλθε πλησίον τῶν κ. Σκουτίνας (2 ὥρ. ἐκ Νεζεροῦ) καὶ Παντελεήμονος. Βορειότερον δὲ οἱ Ῥωμαῖοι θ' ἀνεχαιτίσθησαν ὑπὸ τῶν ῥευμάτων τῶν Καναλίων (Ὅρα ἀνωτέρ. σελ. 86). Μᾶλλον δὲ πρὸς μεσημβρίαν ἀνεῦρον τὴν Λαπαθοῦντα καὶ τοὺς ἀντισταθέντας Μακεδόνας.

Διὰ νὰ ἐπανέλθῃ τις ἐκ τῶν ἀπομεμακρυσμένων τούτων κωμῶν πρὸς τὰς Καρυάς, δύναται νὰ ἐπανα-

κάμψῃ εἰς Νεζερὸν (2 ὥρ. ἐκ Σκουτίνας) ἐντεῦθεν (2 ὥρ.) εἰς Καρυὰς διὰ καλῆς ὁδοῦ, διερχομένης τοὺς συνηρεφεῖς λόφους τοὺς πρὸς Β. τῆς λίμνης· δύναται δὲ ἐὰν δὲν ἔχῃ βαρείας ἀποσκευὰς νὰ ἔλθῃ καὶ διὰ τῆς βαθείας φάραγγος τῶν Καναλίων, ἔνθα αἱ ὑπάρχουσαι ὁδοὶ εἶναι δυσπρόσβατοι, ἀλλὰ θὰ τύχῃ τῆς εὐκαιρίας νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν *Μονὴν τῶν Καναλίων*, κειμένην ἐν ἀγριωτάτῃ τοποθεσίᾳ καὶ οἰκουμένην ὑπὸ 5 ἢ 6 καλογήρων. Ἐκ ταύτης καταβαίνει πρὸς Δ. εἰς τὴν ὑψηλὴν πεδιάδα τῆς Καρυᾶς. Ἡ διάρκεια τῆς διαβάσεως εἶναι σχεδὸν ἡ αὐτή. Ἡ

Καρυὰ εἶναι κωμόπλ. 70 οἰκιῶν, κειμένη ἐν μέσῳ γονίμου πεδιάδος ἀνηκούσης εἰς τὴν ἀρχαίαν Περραιβίαν. Ἡ κωμόπολις αὕτη ἐφημίσθη ἐπὶ τῶν νεωτέρων χρόνων, διότι ἐγένετο καταφύγιον τῶν ἁρματωλῶν. Ἡ πεδιὰς τῆς Καρυᾶς ἀποτελεῖ λεκάνην ὑπερκείμενον ἔχουσαν πρὸς Β. τὸν Ὄλυμπον, πρὸς Ν. εἶναι κεκλεισμένη ὑπὸ λοφοσειρᾶς, ἣν οἱ ἀρχαῖοι ἐκάλουν Ὀττώλοφον, πρὸς Δ. ὑπὸ κορυφῆς παραδόξου καλουμένης τῆς *Διάβας* τὸ *Κουκοῦλι*, ἐκ τοῦ ὀνόματος κωμιδίου. Τὴν πεδιάδα διαρρέουσι δύο ῥύακες, ὧν ὁ μὲν κατέρχεται πρὸς Ἀ. εἰς τὴν Πιερίαν, ὁ δὲ διευθυνόμενος πρὸς Δ. καθίσταται παραποτάμιον τοῦ Τιταρησίου. Δύο δίοδοι πρὸς Μ. καὶ Β. τοῦ Κουκουλίου τῆς Διάβας ἄγουσιν ἡ μὲν εἰς Τσαρίτσαιναν, ἡ δὲ εἰς Ἐλασσόνα. Πρὸς τὸ μέρος τοῦτο ὁ Λὴκ λέγει ὅτι εἶδεν ἀρχαῖα ἐρείπια ἐν ταῖς νομαῖς τῆς Κονοσπόλεως, ἀλλ' ὁ Heuzey

δὲν εὗρε τὰ ἴχνη. Ἐπὶ τοῦ λόφου ὅμως Σίμου ὑπὸ τὸν βουνὸν τὸν καλούμενον *Γουδαμὰν* πρὸς Μ. τῆς πεδιάδος εὗρε μεγάλην ἐπιγραφὴν δεικνύουσαν τὰ ὅρια τῶν χωρῶν Ὀλοσσόνος καὶ Δίου ἐπὶ τῆς 4ης ὑπατείας τοῦ Τραϊανοῦ.

Ἐκ τῆς πεδιάδος τῆς Καρυᾶς ὑπάρχει ἀτραπὸς 5 ὡρῶν, βατὴ καὶ εἰς ἡμιόνους, δι' ἧς δύναταί τις ἄνευ δυνατῆς ἀποπλανήσεως ν' ἀναβῇ τὰς ἀποτόμους κλιτύας τῆς μεσημβρινῆς κορυφῆς τοῦ ἄνω Ὀλύμπου, ἣν οἱ ἐγχώριοι καλοῦσιν Ἰτσοῦμα-Τρουγκούτ. Ἐκ τῶν ὑψωμάτων τούτων εἶναι ἄποπτον τὸ πλεῖστον τῆς Θεσσαλίας καὶ μέγα μέρος τοῦ ἄνω Ὀλύμπου.

Ἐκ τῆς πεδιάδος τῆς Καρυᾶς ἀναβαίνει τις δι' ἀτραποῦ χαλεπῆς περιγραφούσης λόφον ὀξὺν καλούμενον *Λέτνατα*, ὅπου ἔκειτο ἀναμφιβόλως ὁ πύργος τοῦ Εὐδιέρονος, ὃν κατέλαβεν ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τοῦ ὑπάτου Φιλίππου ἐν ἀρχῇ τῆς κυκλώσεως, ἣν ἐνήργησε διὰ τοῦ κάτω Ὀλύμπου. [Ἐπὶ τοῦ λόφου αὐτοῦ ὑπερκειμένου τοῦ βάθους τῆς κοιλάδος τοῦ Σπαρμοῦ καὶ τῆς πεδιάδος τῆς Καρυᾶς ὑπάρχει Παλαιόκαστρον]. Ἐντεῦθεν φθάνει τις (2 ὥρ.) εἰς *Βολιανά*, τσιφλίκιον τοῦ Βελῆ-Πασᾶ ἐπὶ τῶν πρανῶν τοῦ βουνοῦ Γουλενᾶ. Οἰκίαι 90. Σχολεῖον Ἑλληνικόν. Βορειότερον φαίνεται ἡ πενιχνὰ κ. *Σκαμνιά*. Οἰκίαι 50. Ἐντεῦθεν καταβαίνει τις εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ *Σπαρμοῦ*, ἀφθονοῦσαν σίτου καὶ ἀμπελώνων. Βορειότερον (2 ὥρ.) καὶ σχεδὸν κεκολλημένη εἰς τὰ μεσημβρινὰ πλευρὰ τοῦ Ὀλύμπου κεῖται ἡ Μονὴ τῆς *Ἁγ. Τριάδος*.

Ἐκ τῆς πεδιάδος τοῦ Σπαρμοῦ καταβαίνουσι (3 ἢ 4 ὥρ.) εἴτε ΒΔ. εἰς Δούκλισταν, εἴτε ΜΔ. εἰς Ἐλασσῶνα, ἔνθα ἀνευρίσκουσι τὴν εὐθεῖαν ὁδόν.

Ἀπὸ τοῦ Δερελὶ ἡ ὁδὸς διευθύνεται ΜΔ. κάμπτουσα τὰ ἀπόκοπα καὶ ἄβατα ὑψώματα τοῦ ὄρους Κοκκινοπέτρας. Διερχομένη δὲ τὴν τουρκικὴν κ. Ρουτζιοῦνι, ἐξέρχεται εἰς (2 ὥρ.) τὴν πεδιάδα τῆς Θεσσαλίας παρὰ τὴν κ. *Καρατσαλί*, τὴν ἀρχαίαν Φάλανναν κατὰ τὸν Λήκ. Ἀντὶ δὲ νὰ τραπῇ πρὸς τὴν πεδιάδα διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς νέας πόλεως *Τουρνάβου*, κάμπτει ΒΔ. εἰς Λυγαριάν, διαβαίνει (2 ὥρ.) τὸ πάτημα τῆς *Μιλούνας* (τουρκιστὶ Δερβὲν Μιλοῦνα) καὶ καταβαίνει εἰς μικρὰν κοιλάδα περικυκλουμενην πανταχόθεν ὑπὸ λόφων, καὶ φθάνει εἰς

Τσαρίτσαιναν, κωμπλ. κτισθεῖσαν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ὑπὸ ἀποίκων Βουλγάρων. Ἐν χρόνῳ δὲ ἀγνώστῳ οἱ Βούλγαροι ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ Ἑλλήνων, οἵτινες διὰ τῶν μεταξουργείων αὐτῶν καὶ βαμβακοφυτειῶν καὶ διὰ τῶν προϊόντων τῆς εὐκάρπου ταύτης χώρας ἀπέκτησαν ἀξίαν λόγου φήμην καὶ δύναμιν. Ὁ Ἀλῆ-Πασᾶς προσεπάθησε παντὶ σθένει νὰ καταλάβῃ ταύτην, ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς κατώρθωσε νὰ καταστρέψῃ οὐχ ἧττον τὴν εὐδαιμονίαν της. Ἡ Τσαρίτσαινα καὶ ὑπὸ τὴν τουρκικὴν δεσποτείαν διετήρησε τὴν αὐτομίαν της [ἀνήκουσα εἰς τὰ καλούμενα κεφαλοχώρια,

ἅτινα αὐτοδιοικοῦνται]. Αἱ ὑψηλαὶ αὐτῆς οἰκίαι, λέγει ὁ Heuzey, τὸ ἐπισκοπικὸν μέγαρον, ἔνθα ἑδρεύει ὁ Ἐπίσκοπος Ἐλασσόνος, δύο λίθιναι γέφυραι ζευγνύουσαι τὰς ὄχθας τοῦ αὐτόθι ῥύακος, κρῆναι καὶ σκιερὰ συνηρεφῆ χωρία, δύο σχολεῖα ἀλληλοδιδακτικὸν καὶ ἑλληνικόν, μαρτυροῦσι τὸν πλοῦτον καὶ τὴν νοημοσύνην τῶν κατοίκων της. Εἰς ἀπόστασίν τινα ἐκ τῆς πόλεως ὑψοῦται ἐν μέσῳ ἀμπελώνων ἡ Μονὴ τοῦ Ἁγ. *Ἀθανασίου* καὶ (2 ὧραι) πρὸς Ἀν. ἐπὶ τοῦ βουνοῦ Μονὴ Βουλγαρικὴ καλουμένη *Βαλέτζκο*. — ΒΔ. τῆς κωμοπόλεως ταύτης κεῖται (1 ὥρ. 30) ἡ

Ἐλασσόνα, ἡ ἀρχ. Ὀλοσσών, κωμόπολις περιέχουσα 200 οἰκίας τουρκικάς, 3 τζαμία, 25 ἑλληνικὰς οἰκογενείας, οἰκούσας ἐρειπωμένην τινὰ συνοικίαν. Περιέχει δὲ καὶ φρουρὰν ἀλβανικήν. Ἡ Ὀλοσσὼν πάντοτε ὑπῆρξε ἐπιτήδειος θέσις πρὸς στρατιωτικὴν ἐπίβλεψιν τῆς χώρας, ἅτε κειμένη ἐν τῇ διασταυρώσει πασῶν τῶν ὁδῶν καὶ ἐπὶ τῆς μεγάλης ὁδοῦ τῆς κατερχομένης ἐκ τῶν βορείων διόδων. Πρὸς Δ. ῥέει ὁ ποτ. Ἐλασσονίτικος, ἀπόσπασμα ὢν τοῦ ἀρχαίου Εὐρώπου ἢ Τιταρησίου, παραποταμίου τοῦ Πηνειοῦ.

Γέφυρα λιθίνη μιᾶς ἀψῖδος συνδέει τὴν πόλιν πρὸς τὴν μεγάλην *Μονὴν τῆς Παναγίας*.

Ἀπὸ τῆς Ὀλοσσόνος ἡ ὁδὸς φέρεται πρὸς Β. ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων, τῶν ὁποίων ὑπέρκεινται αἱ μεγάλαι καὶ ἄδενδροι κατωφέρειαι καὶ αἱ ὑψηλόταται κορυφαὶ τοῦ Ὀλύμπου. Ἡ χώρα ἐνταῦθα σχηματίζει ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν

τοῦ ὄρους ὑψηλὴν πεδιάδα κατὰ μέρη γεωργημένην, ἐν ᾗ σποραδικῶς κεῖται δεκὰς κωμῶν. Ἡ πεδιὰς κλείεται πρὸς Β. ὑπὸ τῶν καμπῶν τῶν ὀρέων τῆς Πιερίας, πρὸς Δ. ὑπὸ τῆς δειράδος τοῦ Ἀμάρβιδος (τῶν Καμβουνίων ὀρέων). Ἀρδεύεται δὲ ὑπὸ τοῦ *Βούργαρη*, βραχίονος κυρίου τοῦ ἀρχαίου Τιταρησίου, καὶ καταλήγει ΒΑ. εἰς τὸ στενὸν τῆς Πέτρας, ΒΔ. δὲ εἰς τὸν *Σαραντάπορον*. Τὸ μέρος τοῦτο ἦτο ἡ ἀρχαία Τριπολῖτις τμῆμα τῆς Περραιβίας, ἔχον στρατιωτικὴν σπουδαιότητα, ἅτε ὑπερασπίζον τὰ διάφορα στενὰ τῆς Μακεδονίας.—Μετὰ 1 ὥραν φθάνει τις εἰς

Ὀρμανλῆ ἢ *Χάδοβο* κωμπλ. τῶν Τούρκων Κονιάριδων, εἰς τὴν ὁποίαν συνηθροίσθησαν οἱ κάτοικοι τῶν ἐγγὺς κωμοπόλεων, τῶν καταστραφεισῶν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῶν 1854. Μετὰ τὴν κατερειπωμένην τουρκ. κ. Παζαρλὶ ἡ ὁδὸς διχρανοῦται, ἡ εὐθυτέρα διευθύνεται ΒΔ. πρὸς τὸ στενὸν Πόρταις, ἡ ἑτέρα, ἣ κατὰ προτίμησιν ἀκολουθοῦμεν, ἀναβαίνει πρὸς Β. πρὸς τὴν Σέλον καὶ Δούκλισταν.

Ἐκδρομὴ 3 ὡρῶν πρὸς Δ. τοῦ Παζαρλὶ (6 ὥρ. ἄνοδος καὶ κάθοδο,) ἄγει εἰς τὴν κ. Βουβάλα ἐπὶ τῆς δ. ὄχθης τοῦ Σαρανταπόρου, παρὰ τῇ ὁποίᾳ ἐπὶ μεμονωμένου λόφου, καθέτως κεκομμένου εἴς τινα μέρη καὶ συνηρεφοῦς ὑπὸ δρυῶν, εὑρίσκεται παλαιόκαστρον, ὅπερ ὁ Λὴκ ὑπολαμβάνει ὡς τὴν Ἄζωρον τῆς Τριπολίτιδος, ὁ δὲ Heuzey, κατὰ τὰς εἰδήσεις τοῦ Λιβίου ταὐτίζει πρὸς τὴν Δολίχην. Τῆς πόλεως ταύτης ἀγνοεῖται ἡ ἱστορία, ὁ λόφος ὅμως ἐφ' οὗ κεῖται τὸ παλαιόκαστρον ἔχει πολὺ τὸ διαφέρον ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του,

‘Ο λόφος οὗτος περικυκλοῦται ὑπὸ τῶν καμπῶν τοῦ ποταμοῦ, ὡς ὑπὸ τάφρου, τὸ δ’ ἐπ’ αὐτοῦ παλαιόκαστρον σύγκειται ὑπὸ τριπλοῦ περιβόλου κλιμακηδὸν κειμένου ἐπὶ τῶν κλιτύων. Τοῦ πρώτου περιβόλου σώζονται μόνον τὰ θεμέλια. Ὁ δεύτερος περίβολος πρὸς Ἀ. εἶναι ἑλληνικῶν χρόνων μετὰ τοίχων καὶ πύργων ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ὑψηλῶν ἁπανταχοῦ 3 ἢ 4 μέτρα. Ὁ τρίτος στέφει τὴν κορυφὴν ἐπιμήκη τὸ σχῆμα οὖσαν καὶ σχηματίζουσαν εἶδος ἀκροπόλεως. Πρὸς Β. οἱ τρεῖς περίβολοι στηρίζονται ἐπὶ παχέος τείχους μήκους 100 μέτρων, ὠχυρωμένου διὰ τετραγώνου πύργου.

Πρὸς Β. τῆς Βουβάλας καὶ ὑπὲρ τὴν κ. Γλίκοβο ὑπάρχει ἕτερον παλαιόκαστρον, ἄγνωστον ὅμως τίνος ἀρχαίας πόλεως.

Ἀπὸ τῆς κ. Παζαρλὶ ἡ ὁδὸς διήκει πρὸς Β. καταλείπουσα ἐπ’ ἀριστερὰ τὴν κ. Δεμιραδές, ἐν ᾗ ἔν τινι βυζαντινῇ ἐκκλησίᾳ ὑπάρχουσιν ἀρχαιότητες, εἶτα δὲ κάμπτουσα πρὸς Ἀ. πρὸς τὰς κατωφερείας τοῦ Ὀλύμπου φθάνει εἰς τὴν κ. *Σέλον* (ὅρ. ἀνωτ. σελ. 74), ἣν ὁ Heuzey ἐκλαμβάνει ὡς τὸ Πύθιον, τὴν κυρίαν πόλιν τῆς Τριπολίτιδος.

Ἡ *Σέλος* εἶναι σήμερον τσιφλίκιον διαφόρων τούρκων· ἄλλοτε περιεῖχεν 80 οἰκίας, τὰ νῦν δὲ μόνον 15. Ὑπάρχουσιν ἔτι ἐν αὐτῇ 5 ἐκκλησίαι ἐγκαταλελειμμέναι καὶ δύο λίθιναι γέφυραι. Ὁ Ἀλῆ-Πασᾶς κατεσκεύασεν αὐτόθι ὀχυράν τινα θέσιν, ἀλλ’ οἱ κλέφται κατέστρεψαν αὐτήν. Αἱ ἐκκλησίαι περιέχουσι πλῆθὺν ἀρχαιοτήτων καὶ ἐπιγραφῶν. Ἐπὶ ἑνὸς λοφίσκου ἀποτόμου, καλουμένου *παλαιόκαστρον*, ὑπάρχει εὐρύχωρον σπήλαιον ἐν ᾧ εὑρίσκονταί τινες ναΐσκοι χριστιανικοί·

ἐπὶ τῆς κορυφῆς δὲ λείψανα ἀρχαῖα μαρτυροῦσι τὴν ὕπαρξιν αὐτόθι ἀκροπόλεως.

Ἡ ἀρχαία πόλ.ς κατεῖχε τὸν λόφον τῶν *Ἁγ. Ἀποστόλων* ἐκεῖθεν τῆς κώμης, ἔνθα εὑρίσκονται πολλὰ ἀρχαῖα ἐρείπια. Πλεῖσται τῶν πέριξ κωμῶν καὶ ἰδία ἡ Δεμιραδὲς περιέχουσιν ἀρχαῖα ἐκ τοῦ Πυθίου λείψανα.

Ἐκ Σέλου δύναται τις νὰ πορευθῇ εἰς (4—5 ὥρ.) τό στενὸν τῆς Πέτρας δι' ὁδοῦ ἀγούσης κατ' εὐθεῖαν (2 ὥρ.) εἰς Ἅγιον Δημήτριον (Ὀρ. ὁδ. 4), ἑτέρα ἀτραπὸς ἄγει εἰς (1 ὥρ.) Κοκκινοπλὸν κωμπλ. 200 οἰκιῶν, μετεωρισμένην σχεδὸν εἰς τὴν κλιτὺν τοῦ Ὀλύμπου ὑπὲρ τὴν Σέλον. Ἐκ ταύτης δύναταί τις νὰ φθάσῃ (5 ὥρ.) τὴν περιφέρειαν τῆς Πιερίας διὰ τῆς Μονῆς τῆς Πέτρας καὶ Κουντουριωτίσσης (Ὀρ. ὁδ. 4.) εἶτε ν' ἀναβῇ εἰς Ὄλυμπον (5 ὥρ.) καὶ καταβῇ διὰ τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγ. Διονυσίου εἰς Μαλαθρίαν (Δῖον), ἢ εἰς Λιτοχώριον (Ὀρ. ὁδ. 4).

Ὁ ὁδοιπόρος καταλείπων τὴν Σέλον ὀφείλει νὰ τραπῇ πρὸς Δ. διὰ νὰ διαβῇ (45 λ.) τὴν πενιχρὰν κ. Δούκλισταν, ὅπου κακῶς ὁ Λὴκ ἔθεσε τὴν ἀρχαίαν Δολίχην. Ὁ Heuzey ἐρευνήσας ἰδίοις ὄμμασι τὰ ἀπειράριθμα αὐτόθι ἀρχαῖα λείψανα καὶ ἀναγνώσας τὰς ἐπιγραφὰς πιστεύει μᾶλλον ὅτι ὅλα ἐκομίσθησαν ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Πυθίου, καὶ ὅτι ἡ Δούκλιστα δὲν ἦτο παρὰ πύργος τις τοῦ μέσου αἰῶνος. Οὐδὲν ἐκεῖ δεικνύει τὴν ὕπαρξιν ἀρχαίας πόλεως. Ὁ λόφος Καστρὶ (1 ὥρ. 30) ΜΔ. περιέχει λείψανα τειχῶν, συντρίμματα ἀγγείων, νομίσματα καὶ ἐπιγραφὰς δεικνυούσας θέσιν

μιᾶς τῶν πόλεων τῆς Τριπολίτιδος, ἥτις θὰ εἶναι, κατὰ τὴν τάξιν τῆς ἀπαριθμήσεως τοῦ Τίτου Λιβίου, ὄχι ἡ Δολίχη ἀλλ' ἡ Ἄζωρος.

Ἀπὸ τῆς Δούκλιστας ἀναβαίνων πρὸς Β. τὰς δυσμικὰς κλιτύας τοῦ ὄρους Κουπανὲς φθάνει ἀνερχόμενος τὰς κατωφερείας τοῦ ὄρους Σάπκα εἰς (2 ὥρ.)

Βλαχολίβαδον, πολίχνην 400 οἰκιῶν κατοικουμένην ὑπὸ Βλάχων, οἵτινες ἀποκατεστάθησαν εἰς τὸν Ὄλυμπον περὶ τὰ τέλη τοῦ μέσου αἰῶνος. Ζῶσιν ἐκ κτηνοτροφίας καὶ ἐκ τῆς κατασκευῆς τοῦ σκουτιοῦ, ὅπερ χρησιμεύει πρὸς ἐνδυμασίαν των.

Τὸ Βλαχολίβαδον κεῖται ἐφ' ὑψηλοῦ λόφου ἐπὶ τῶν ἀποκρήμνων πλευρῶν τῆς Σάπκας, τοῦ ἀρχαίου Τιταρίου, ἧς ὑπέρκειται μακρόθεν τὸ Φλάμπουρον (1878 μέτρων), ἡ ὑψηλοτέρα κορυφὴ τῆς δειράδος τῶν ὀρέων τῆς Πιερίας. Ἡ κωμόπλ. περιέχει ἑλληνικὸν σχολεῖον, πέντε μεγάλας ἐκκλησίας κεκοσμημένας ὑπὸ εἰκόνων βυζαντινῶν. Ἕδρα ἐπισκόπου.

Ἡ ὁδὸς ἐξακολουθεῖ παραπλεύρως τοῦ ὄρους διερχομένη βαθείας φάραγγας. Ἀπὸ τοῦ *Νεοχωρίου* δὲ (1 ὥρ. 30) ἀτραπὸς εὐθεῖα φέρει εἰς (2 ὥρ.) τὸ μέσον τοῦ στενοῦ τῶν Πορτῶν ἢ τοῦ Σαρανταπόρου· ἀλλὰ προτιμότερον εἶναι νὰ φθάσῃ τις εἰς (1 ὥρ.) τὴν εἴσοδον τοῦ στενοῦ βαδίζων περὶ λόφον ὀξύν, καλούμενον Βίγλαν, ἥτις ὑπέρκειται παραποταμίου τοῦ Σαρανταπόρου καὶ ἄλλου χειμάρρου καταρρέοντος ἐξ Ἀ. Ὁ λόφος οὗτος εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ ὀχυρὰ θέσις Βολου-

στάνα, περὶ ἧς γράφει ὁ Τῖτος Λίβιος, ἔνθα ὁ Περσεὺς ἔθεσε σῶμα 10,000 ἀνδρῶν ὅπως κλείσῃ τὸ στενὸν εἰς τὸν ὕπατον Μάριον Φίλιππον. Δὲν ἦτο πόλις, ἀλλὰ θέσις τοῦ ὄρους. Ἡ θέσις αὕτη εἶναι κυρία τῆς ὁδοῦ ἐκείνων, οἵτινες ἤθελον ἔλθει ἀπὸ Δούκλιστας ἢ ἐκ τῆς κοιλάδος τοῦ Βούργαρη. Εἰς τοῦτο τὸ μέρος συναντᾷ τις τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν ἀπὸ Ὀλοσσόνος εἰς Βέρροιαν. Ὁ ἀνώτερος βραχίων τοῦ Βούργαρη κατέρχεται ἐκ τοῦ στενοῦ εἰς τὸ ὁποῖον εἰσερχόμεθα καὶ ἕρπων μεταξὺ ἀποκόπων βράχων μετακοιτίζεται ἀδιαλείπτως διὰ μέσου τῶν βραχωδῶν τοιχωμάτων, διατέμνων ἀνὰ πᾶν σχεδὸν βῆμα τὴν ἀτραπόν, ἥτις εἰσχωρεῖ εἰς αὐτὸν τὸν ἄγριον λαιμόν. Ἐκ τούτου δ' ἔλαβε καὶ τὴν προσηγορίαν Σαραντάπορος. Οἱ ἀρχαῖοι ἀπέδιδον εἰς τὸν ποταμὸν αὐτὸν καὶ εἰς τὸν Τιταρήσιον ὑποχθόνιον καταγωγήν· ὁ Ὅμηρος λέγει ὅτι ἦτο ἀπορρὼξ τοῦ ὕδατος τῆς Στυγός. Μετὰ τρεῖς ὥρας φθάνει τις εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ στενοῦ (820 μέτρα ὑπὲρ τὴν θάλασσαν) καὶ καταβαίνει εἶτα εἰς Σέρβια ἀκολουθῶν ἑτέρῳ χειμάρρῳ παραποταμίῳ τοῦ Ἁλιάκμονος. Ἐκ τοῦ μέρους τούτου βαδίζει μακρὰν δίοδον, ποῦ μὲν ἐσκαμμένην εἰς βαθέα στρώματα λευκῆς γῆς, ποῦ δὲ κεχωσμένην ἐντὸς τειχῶν βράχων κεκομμένων καθέτως, μὴ ἔχουσαν πολλαχοῦ πλάτος πλέον τῶν 4 ἢ 6 μέτρων. διὰ τοῦτο ἡ δίοδος ὠνομάσθη Πόρταις. Μετὰ 2 ὥρας εἰσέρχεται εἰς τὸ φρούριον τῶν Σερβίων.

Σέρβια, πόλις κειμένη εἰς τὴν πύλην αὐτὴν τοῦ

στενοῦ. Ἡ θέσις αὐτῆς ὁριζομένη ἐκ δύω σειρῶν μεγάλων ὀξέων βράχων, οἵτινες φαίνονται ὡσεὶ φυλάσσοντες τὴν εἴσοδον, ἔχει τερπνὴν ἄποψιν ἐκ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἁλιάκμονος.

Τὰ Σέρβια ἐθεμελιώθησαν ὑπὸ τῶν Σέρβων, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ Ἡράκλειος παρεχώρησε χώραν περὶ τὸ μέρος τοῦτο, βουλόμενος ν' ἀντιτάξῃ τὸ πολεμικὸν αὐτὸ ἔθνος εἰς τὰς εἰσβολὰς ἄλλων βαρβάρων, οἵτινες ἠπείλουν ἐκεῖθεν τὴν αὐτοκρατορίαν, ἀλλ' οἱ Σέρβοι εὑρόντες στενόχωρον τὴν κοιλάδα τοῦ Ἁλιάκμονος ἐγκατέλιπον αὐτὴν καταλαβόντες τὴν σημερινὴν Σερβίαν. Οὐχ ἧττον τὰ Σέρβια διετήρησαν τὴν ἀξίαν αὐτῶν ὡς ἐκ τῆς θέσεώς των. Περὶ τὸ τέλος τῆς 10ης ἑκατονταετηρίδος ἐκυριεύθησαν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ἐκ τῶν ὁποίων ὅμως μετὰ πολιορκίαν ἀφήρεσεν αὐτὰ ὁ Βασίλειος, ὁ ὁποῖος ἄρδην κατέσκαψε τὴν πόλιν. Τὸ φρούριον τῆς πόλεως ἀνηγέρθη πάλιν τῷ 1257.

Κατὰ τὴν 13ην ἑκατονταετηρίδα ἡ πόλις αὕτη ἦτο τὸ ὅριον τῶν Φράγκων αὐτοκρατόρων καὶ τοῦ δεσπότου Βλαχίας καὶ ἕδρα στρατιωτικῆς ἀποικίας. Ὅταν οἱ Τοῦρκοι ἐκυρίευσαν αὐτῶν ἀνεγνώρισαν τὴν ἀξίαν τῆς θέσεως αὐτῆς καὶ κατὰ μεγάλην πληθὺν ἐγκατεστάθησαν αὐτόθι. Εἶναι δὲ ὄντως σήμερον ἐνταῦθα τὸ μέρος ἔνθα κατοικοῦσιν οἱ πλειότεροι Τοῦρκοι τοῦ διαμερίσματος τούτου. Καίτοι δὲ τὸ στενὸν εἶχε πάντοτε σπουδαιότητα στρατιωτικήν, οὐδὲν ἐνταῦθα φαίνεται φρούριον ἀρχαῖον, τὰ πάντα εἶναι βυζαντινά.

Ἡ πόλις κειμένη ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ χειμάρρου περιέχει 500 οἰκίας τουρκικὰς καί τινας ἑλληνικὰς ἢ βλαχικάς, ἐκτισμένας ἐπὶ τῶν κατωτάτων κλιτύων τοῦ ὄρους καὶ ἐκτεινομένας μέχρι τῆς πεδιάδος, ἔνθα ὑπάρχουσι κῆποι, ἀμπελῶνες, φυτεῖαι καπνοῦ, φαίνονται δὲ καὶ ἄπειροι ἐκκλησίαι ἐν ἐρειπίοις, ἐκτισμέναι ἐπὶ τῶν κατωφερειῶν μεταξὺ τοῦ φρουρίου καὶ τῆς πόλεως.

Τὸ βυζαντινὸν φρούριον κατέχει σχεδὸν ἔτι πάντα τὸν λόφον διὰ τοῦ περιβόλου του· δὲν ἦτο δὲ μόνον φρούριον, ἀλλὰ πόλις ὀχυρά, τὰ δὲ ὀχυρώματα εἶναι οὕτω διατεθειμένα, ὥστε ἡ ὁδὸς τοῦ στενοῦ νὰ διέρχηται διὰ μέσου τοῦ περιβόλου. Ἐξήρχετο δ' ἐκ πλατείας πύλης, τῆς ὁποίας οἱ παραστάται ἵστανται εἰσέτι· ἐκ τούτου δ' ἔλαβεν ἡ κλεισώρεια αὕτη τὸ ὄνομα Πόρταις. Ἡ θέσις αὕτη ἦτο ἐξαίρετος διὰ τὴν πολεμικὴν τοῦ μέσου αἰῶνος, σήμερον ὅμως δὲν δύναται νὰ ἀνθέξῃ κατὰ τῶν νέων ὅπλων, ὡς οὖσα νὰ προσβλητέα πανταχόθεν ἐκ τῶν ὑπερκειμένων αὐτῆς μερῶν.

Ἐκ Σερβίων καταλείποντες τὴν κυρίαν ὁδόν, ἥτις διέρχεται (1 ὥρ. 30) τὸν Ἀλιάκμονα ἢ Ἰντζὲ-Καρασσοῦ καὶ διὰ μεγάλης καμπῆς ΒΔ. φθάνει εἰς Κοζάνην, δυνάμεθα ν' ἀκολουθήσωμεν ἑτέρᾳ, ἥτις φέρεται μέχρι τινὸς παρὰ τῇ κοίτῃ τοῦ Ἀλιάκμονος καὶ εἶτα διευθύνεται εἰς τὴν κ. *Βελβεντὸν* διὰ τοῦ *Ὀρτάκιοϊ* καὶ

Γρατζιανῆς. Ἐπὶ λόφου πρὸς Δ. τῶν δύο τούτων κωμῶν ἐπὶ τοῦ ὄρους καὶ ὑπὸ τὴν κώμην *Παληο-Γράτζιανο* εὑρίσκεται (1 ὥρ. 30 ἐκ τῆς ὁδοῦ) Παλαιόκαστρον, ἐκτισμένον ἐπὶ λόφου, περιέχον μετὰ τῶν ἀρχαίων ὀχυρωμάτων ἐρείπια ἐκκλησίας καί τινας ἀρχαίας ἐπιγραφάς· ὁ Heuzey ὑποθέτει ὅτι αὐτόθι ἦτο ἡ θέσις τῆς ἀρχαίας πόλεως Φυλακῶν, τῆς μνημονευομένης ὑπὸ τοῦ Πλινίου καὶ τοῦ Πτολεμαίου. Προχωρῶν τις φθάνει (3 ὥρ. 30 λ.) εἰς

Βελβεντόν, πολίχνην ἑλληνικὴν 400 οἰκογενειῶν καὶ 30 τουρκ. Ἕδρα μουδίρη καὶ καδῆ.

Πρὸς Ἀ. ἀτραπὸς φέρει ἀπὸ Βελβεντοῦ εἰς (12 ὥρ.) Κατερίνην (Ὅρ. ὁδ. σελ. 73) διερχομένη διὰ (3 ὥρ.) Καταφυγῆς, πολίχνης ἑλληνικῆς κατοικουμένης ὑπὸ ὑλοτόμων καὶ ξυλουργῶν. Ἡ ἀτραπὸς ὑπερπηδᾷ ἔπειτα τὰ ὄρη τῆς Πιερίας πρὸς Β. τοῦ ὄρους Φλαμπούρου, ἔπειτα ἀφίνουσα (2 ὥρ.) ἐν ἀριστ. καὶ πρὸς Μ. τὴν Ῥετίνην, Καρυὲς καὶ Μηλιὰ καὶ ἐν δεξ. πρὸς Β. τὴν Σκοτερίνην καὶ Δραμνίσταν, κατέρχεται εἰς τὴν πεδιάδα φθάνουσα (4 ὥρ.) εἰς Κεραμίδι καὶ (3 ὥρ.) εἰς Κατερίνην. Ἡ ἐγκαρσία αὕτη ὁδὸς χρησιμεύει τὰ μέγιστα ὅπως περατώσῃ τις ἀνέτως ἐκδρομὴν κυκλικὴν εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῆς Μακεδονίας. Τοπογραφικαὶ ἔρευναι τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν Πιερικῶν ὀρέων οὔπω ἐγένοντο.

Ἀπὸ Βελβεντοῦ ὁ Ἁλιάκμων μέχρι τοῦ μέρους ἔνθα ἀναστομοῦται εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Βερροίας διέρχεται στενὸν ἄγκος, ἐν τῷ ὁποίῳ δὲν ἐχαράχθη ὁδός. Διὰ τοῦτο μόνον διὰ τῶν ὀρεινῶν ὁδῶν, αἵτινες οὔτε ἀνεγράφησαν οὔτε ἐχαράχθησαν ἄχρι τοῦδε ἐν ὁδοι-

πορικοῖς, δύναταί τις νὰ ἐπιχειρήσῃ νὰ πορευθῇ εἰς τὰ ἄξια περιηγήσεως ἐρείπια τῆς Παλατίτσας καὶ εἰς τὰ εὔφορα ὀροπέδια τῆς Βερροίας. Ἡ χώρα ἐνταῦθα δὲν εἶναι ἔρημος· κατὰ τὰς ἐνδείξεις δὲ τοῦ Heuzey ἀπαντᾷ τις κατ' ἀρχὰς τὴν *Βιτιβιανὴν* καὶ (3 ὥρ. 30) τὸ *Ντράτζκο*, κεφαλοχώριον ἐκτισμένον ἐπὶ τῶν κατωφερειῶν τοῦ ὄρους *Κοκκαλιάρη*, ἔπειτα διὰ τῶν κ. Μποστάνι καὶ Βόσοβας φθάνει (3 ὥρ.) τὸ κεφαλοχώριον *Κόκοβα*, περιέχον 80 οἰκίας. Ὑπὸ τὴν Κόκοβαν ὑψοῦται παρὰ τὸν ποταμὸν ἡ Μονὴ τοῦ *Ἁγ. Προδρόμου*, ἀπέναντι τῆς ὁποίας διὰ σχεδίας διαπερῶσι τὸν Ἀλιάκμονα οἱ πορευόμενοι εἰς Βέρροιαν. Ἀλλ' ἀφίνοντες καὶ τὴν ὁδὸν ταύτην ἐπὶ τὰ ἀριστ. βαδίζομεν λοξοειδῶς ἐπὶ τῶν λόφων τῶν ὑπερκειμένων τῆς πεδιάδος καὶ φθάνομεν πρὸς τὸ ΒΔ. εἰς (2 ὥρ.) τὰς τρεῖς κώμας Κουτλίτσαν, Βάρβαις καὶ Παλατίτσαν, ἔνθα ὁ Heuzey ἔκαμεν ἀξίας λόγου ἀνακαλύψεις.

Ἐπικαλούμεθα τὴν προσοχὴν τῶν ὁδοιπόρων ἐπὶ τῶν χωρίων τῶν μερῶν τούτων, ἅτινα οὔπω ἐξηρευνήθησαν καὶ περιεγράφησαν ἐντελῶς.—Ἐκ Παλατίτσας ἡ ὁδὸς φέρει εἰς Βέρροιαν.

Ὀφείλομεν προσέτι ἕνεκα ἐλλείψεως ἀκριβῶν πληροφοριῶν κατὰ προτίμησιν νὰ ὑποδείξωμεν τὴν ταχυδρομικὴν ὁδὸν ἀπὸ Σερβίων εἰς Βέρροιαν διὰ Κοζάνης. Ἡ ὁδὸς αὕτη ἀφετηρίαν ἔχουσα τὰ Σέρβια διὰ μεγά-

λης καμπῆς ΒΔ. διέρχεται (1 ὥρ. 15) τὸν Ἀλιάκμονα φθάνουσα εἰς (2 ὥρ. 30) τὴν Κοζάνην, πολίχνην ἑλληνικὴν σπουδαίαν, μεμονωμένην ἐν μέσῳ τοῦ διαμερίσματος Τσαρσέμπα, συγκειμένου καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ Τουρκικῶν κωμῶν. Ἐνταῦθα ὑπάρχει πύργος ὡρολογίου, σχολὴ ἑλληνικὴ ἀνθοῦσα, ἐμπόριον. Δύναται δ' ἐνταῦθα ὁ ὁδοιπόρος ν' ἀναπαυθῇ εὑρίσκων ἄνετον οἴκησιν καὶ τροφὴν καθαράν.

Ἐκδρομὴ εἰς τὰ ἐρείπια τῆς Αἰανῆς. Πρὸς Μ. τῆς Κοζάνης (3 ὥρ. περίπου) ὁ Heuzey ἀνεκάλυψε τὰ λείψανα τῆς πόλεως Αἰανῆς ἐν τρισὶ χριστιανικαῖς κώμαις *Κτενίου*, *Καληανῆς* καὶ *Καισαρείας*, κατέχοντα τὴν ΜΔ. γωνίαν τῆς περικεκλεισμένης πεδιάδος, ἧς ἡ Κοζάνη εἶναι τὸ κύριον κέντρον τῶν ἐνοικούντων. Ὁ βουλόμενος νὰ ἐπισκεφθῇ ταῦτα φθάνει ταχύτερον ἐκ Σερβίων ἀναχωρῶν καὶ ἀκολουθῶν ὁδῷ, ἥτις διερχομένη παρὰ τὴν κ. Κιούλια, διέρχεται (2 ὥρ.) τὸν Ἀλιάκμονα ἀντικρὺ τῆς *Καισαρείας*.

Ἡ Αἰανὴ τάσσεται ὑπὸ τοῦ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου ἐν ταῖς Μακεδονικαῖς πόλεσιν. Ἐκτίσθη ὑπὸ τῶν Ἐλυμαίων. Κατὰ τὰ αὐτόθι ἀνακαλυφθέντα ἀρχαῖα ὑπῆρχεν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἱερὸν τοῦ Πλούτωνος καταστάθεν μαντεῖον ἰατρικόν, ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου ἡ πόλις ἤκμαζεν ἐπὶ Μακεδόνων καὶ Ῥωμαίων. Ἡ πόλις ὑφίστατο ἐπὶ Βυζαντινῶν. Ἡ ἀρχαία πόλις ἐξετείνετο φαίνεται ἀπὸ Κτενίου μέχρι Καληανῆς καὶ Καισαρείας, ὧν

αἱ τοποθεσίαι ἀπέχουσιν ἀπ' ἀλλήλων ἀνὰ 5 χιλιόμετρα.—Ἡ *Καισάρεια* ἡ ἀνατολικωτέρα κώμη καὶ ἐγγυτέρα εἰς τὸν Ἁλιάκμονα, φαίνεται ὅτι ἦτο ὀχύρωμα μετὰ στρατοπέδου περικεχαρακωμένου ῥωμαϊκοῦ πρὸς ἄμυναν τῆς κυρίας πόλεως.—Ἡ *Καληανή*, ἧς τὸ ὄνομα εἶναι παραφθορὰ τοῦ Καλὴ-Αἰανή, φαίνεται ὅτι ἦτο τὸ κέντρον τῆς ῥωμαϊκῆς καὶ βυζαντινῆς πόλεως. Αὐτόθι ἀνεῦρεν ὁ Heuzey τὰ πλεῖστα τῶν ἀρχαίων μνημείων καὶ ἐπιγραφῶν, ἐν αἷς ἀνέγνωσε τὸ ὄνομα Αἰανή.— Ἐπὶ τέλους τὸ *Κτένι*, κείμενον ἐπὶ τῶν αὐτῶν κλιτύων τοῦ ὄρ. Βουρίνου, φαίνεται ὅτι ἦτο ἡ ἀρχικὴ ἑλληνικὴ πόλις. Αὐτόθι εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς κορυφῆς λόφου, ἀπεσπασμένου ἐκ τῶν πλευρῶν τοῦ Βουρίνου, ἔχοντος ἀποκρήμνους πανταχόθεν κλίσεις, ἐπίπεδον ἐφ' οὗ φαίνονται τὰ ἴχνη περιβόλου.— Ἐκ Κτενίου φθάνει τις εἰς (3 ὥρ.) τὴν πόλιν Κοζάνην.

Ἐκ τῆς Κοζάνης ἡ ταχυδρομικὴ ὁδὸς κάμπτουσα τὸ ὄρος Γκιόζ-Τεπὲ (ὁ Σκοπὸς) διέρχεται διὰ τῶν κωμῶν (1 ὥρ.) Μουρανλί, καὶ (2 ὥρ.) Δόρτ-Ἀλί.—Τὸ ἀρχαῖον ὄρος Βέρμιον, εἰς ὃ δύναταί τις ν' ἀναβῇ ἀπὸ τὸ τὸ Δόρτ-Ἀλὶ διὰ πλατείας κοίτης χειμάρρου ἑκατέρωθεν ἔχοντος, ὡς ὁδός, διπλοῦν τεῖχος βράχων, περιέχει ὀροπέδια χλοερά, κεκαλυμμένα ὑπὸ ὑψηλῶν δρυῶν.—Ἀπὸ Δόρτ-Ἀλὶ διὰ (1 ὥρ. 15) *Χαδόβας* καὶ *Ξηρολιβάδου* φθάνει τις εἰς (1 ὥρα)

Βέρροιαν (τουρκ. Καρὰ-Φέρροια), οὖσαν πόλιν κυρίαν τῆς χώρας τῶν Βρυγῶν, ἧς ἡ θεμελίωσις ἀνάγεται εἰς τοὺς μυθολογικοὺς χρόνους. Ὁ Πλίνιος ἔδιδεν εἰς αὐτὴν τὴν δευτέραν τάξιν ἐν ταῖς πόλεσι τῆς Μακεδονίας. Τῷ 579 ἦτο πόλις ὀχυρὰ καὶ πρὸ αὐτῆς κατετροπώθη ὁ χάνης τῶν Ἀβάρων. Κατὰ τὴν 14ην ἑκατον. ὁ κράλης τῆς Σερβίας ἐπεχείρησε νὰ καταστήσῃ ταύτην δυσάλωτον διὰ τῆς ἀνεγέρσεως ἰσχυρῶν ὀχυρωμάτων, ἀλλὰ ἐκυριεύθη αὖθις ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν.

Ἤδη περιέχει 18—20,000 κατοίκους, κεῖται ἐπὶ ὀροπεδίου εἰς τὴν ἐσχατιὰν τοῦ ὄρους Δόξα, τοῦ ἀρχαίου Βερμίου (1600 μέτρ. ὕψος), κεκαλυμμένου ὑπὸ δάσους δρυῶν. Ἡ πόλις ἀφθονεῖ ὑδάτων. Διαιρεῖται εἰς 16 συνοικίας καὶ περιέχει 62 ἐκκλησίας καὶ 15 τζαμία· ἔχει δὲ μικροτέραν ἔκτασιν τῆς ἀρχαίας πόλεως, τῆς ὁποίας τὰ ὀχυρώματα περιέβαλλον τὸ ὀροπέδιον, οὗτινος σήμερον τὸ ΒΔ. μέρος οὐδόλως κατέχεται ὑπὸ τῆς πόλεως. Πρὸς Β. χείμαρρος ἀρκούντως βαθύς, καλούμενος *Γυφτοπόταμο*, χρησιμεύει πρὸς ἄμυναν τῆς πόλεως· ὀλίγιστα δὲ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ὑπάρχουσιν ἴχνη ἀρχαίου τείχους.

Ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐρειπίων τὰ πλεῖστα κεῖνται πρὸς Α. καὶ Μ. καὶ παρὰ τὰς ἐκκλησίας τῆς *Ἁγ. Φωτεινῆς* καὶ τῶν *Ἁγ. Ἀναργύρων*· ὑπάρχουσι δὲ αὐτόθι καὶ ὀχυρώματα, ἅτινα κατὰ τὸν Delacoulonche εἶναι λείψανα τῶν ἀνεγερθέντων ὑπὸ τοῦ κράλη τῆς Σερβίας.

Μέρη τινὰ τοῦ τείχους ἔχουσιν ὕψος μέτρων 5,64 καὶ πάχος 3. Πρὸς δυσμὰς φαίνονται δύο πύργοι βυζαντινοί· τούτων ὁ πρῶτος περιλαμβανόμενος ἐντὸς τοῦ τουρκικοῦ φρουρίου νεωστὶ ἐπεσκευάσθη· ὁ δεύτερος κατερειπωμένος πρὸ πολλοῦ ἔχει ὕψος μέτρ 5,45 καὶ πλάτος 17,53. Εἶναι ἐκτισμένος ἐπὶ θεμελίων ἐξ ὀγκωδῶν λίθων, ἐκ συντριμμάτων ἀρχαίων παντὸς εἴδους, στύλων, στηλῶν μαρμαρίνων, σπονδύλων στύλων, ἐπιστυλίων κτλ. Τὸν πύργον τοῦτον μετεχειρίσθησαν πρὸς ὑποστήριξιν ὡρολογίου.

Εἰς τὰ πέριξ τῆς Βερροίας φαίνονται ἔτι ἐν τῇ πεδιάδι τρεῖς τύμβοι, ὧν εἷς ΒΔ. ἀπέχει ἡμίσειαν ὥραν ἀπὸ τοῦ ὀροπεδίου καὶ δεικνύει τὴν ἀρχαίαν διεύθυνσιν τῆς ὁδοῦ ἀπὸ Βερροίας εἰς Πέλλαν· οἱ λοιποὶ δύο πρὸς Μ., 45 λ. ἀπέχοντες τῆς πόλεως, δεικνύουσιν ἔτι μίαν τῶν κυρίων ὁδῶν ἀπὸ Βερροίας εἰς Πιερίαν. Ἔξω τῆς πόλεως εἰς ἀπόστασιν 10 λ. πρὸς Μ. ὑπάρχει ἐσκεπασμένον κυκλικὸν μέρος ὑπὸ τριῶν μεγαλοπρεπῶν πλατάνων, ὅπερ οἱ Ἕλληνες καλοῦσι *Παληόφορο* καὶ οἱ Τοῦρκοι *Ἐσκὶ-Παζάρ*. Ἐκ τῆς ὀνομασίας ταύτης φαίνεται ὅτι θὰ ἦτο ἐνταῦθα ἀγορὰ ἀρχαία ἢ προάστειον ἐν χρόνῳ καθ' ὃν ἤκμαζεν ἡ πόλις. Εἰς ἀπόστασιν 30 λ. ἀπὸ τοῦ πύργου τοῦ ὡρολογίου, ΒΔ. τῆς πόλεως, ὑπάρχουσι πολλὰ ἀρχαῖα φρέατα καὶ λείψανα ὑδραγωγείων.

Ἐντεῦθεν ὑπάρχει ὁδὸς διὰ Θεσσαλονίκην παραπλεύρως

διήκουσα τῷ 'Αλιάκμονι διὰ τῶν Μονῶν τῶν 'Αγ. 'Αναργύρων, Καψοχωρίου, Κοροφῆς καὶ Κλειδίου (*'Ορα ὁδ. 4*).

'Εκδρομὴ εἰς τὰ ἐρείπια τῆς Παλατίτσας.—'Από τὴν Βέρροιαν δύναται ν' ἀπέλθῃ τις εἰς τὰς τρεῖς κώμας Παλατίτσαν, Κουτλίτσαν καὶ Βάρβαις, ὅπου ὁ Heuzey ἀνεκάλυψεν ἄξια λόγου ἀρχαῖα ἐρείπια. Διὰ τὴν ἐκδρομὴν ταύτην πρὸς ἄνοδον καὶ κάθοδον ἀπαιτεῖται μία ὁλόκληρος ἡμέρα, ὅταν ἔχῃ τις καλὸν ἵππον.

'Η *Παλατίτσα*, ἡ σπουδαιοτέρα ἐκ τῶν τριῶν κωμῶν περιέχει 24 οἰκίας καὶ 4 ἐκκλησίας καὶ κεῖται μεταξὺ δύο χειμάρρων ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μὲν πρὸς 'Α. ῥέων καλεῖται Νιβολίτσιο, ὁ δὲ διέρχεται τὸ κωμίδιον, καὶ ὁ Heuzey ὀνομάζει αὐτὸν χείμαρρον τῆς Παλατίτσας. 'Η Κουτλίτσα ἀπέχει 2 χιλιόμετρα τῆς Παλατίτσας. Ἔχει 10—12 οἰκίας· ὑπὸ τὸ κωμίδιον δὲ τοῦτο κεῖται τὸ ἕτερον αἱ *Βάρβαις*.

'Από τοῦ κωμδ. Βάρβαις δύναταί τις νὰ ἀπέλθῃ εἰς Βέρροιαν διερχόμενος τὸν 'Αλιάκμονα εἰς τὴν σχεδίαν τῆς Κόκοβας, ἥτις εὑρίσκεται (1 ὥρ. 20 λ.) πρὸς Μ. παρὰ τὴν Μονὴν τοῦ 'Αγ.Προδρόμου (*"Ορ.σελ.114*).

'Από τῆς Παλατίτσας δύναταί τις νὰ φθάσῃ εἰς τὴν θάλασσαν πλησίον τοῦ 'Ελευθεροχωρίου μετὰ πορείαν μιᾶς ἡμέρας περίπου διὰ τοῦ μετοχίου Ν ε ο κ ά σ τ ρ ο υ καὶ Λιμπανόβου (*'Ορα ὁδ. 4 σελ. 67*).

'Από Βερροίας βαδίζει τις ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ ὄρ. Δόξα ἢ Βερμίου μέχρι (4 ὥρ.) Νιαούστης. Μίαν ὥραν

πρὸ τῆς πόλεως ταύτης πρὸς Μ. αὐτῆς καὶ παρά τινα πηγὴν (1 ὥρ.), ἣν ὀνομάζουσι Βερροιότικην Βρύσην, ὑπάρχει ὡραῖον σπήλαιον σταλακτιτῶν, τὸ ὁποῖον οἱ ἐγχώριοι κάτοικοι ὀνομάζουσι *Παληοσωτῆρας*, διότι αὐτόθι εἶναι κατεσκευασμένον εἶδός τι ναΐσκου. Τὸ σπήλαιον ὁ Delacoulonche θεωρεῖ ὅτι εἶναι τὸ Νύμφαιον τῆς Μιέζης, ὅπου ὁ Ἀριστοτέλης ἀπεσύρετο συνήθως μετὰ τοῦ μαθητοῦ του τοῦ νέου Ἀλεξάνδρου.

Ἡ *Νιάουστα*, εἶναι τὸ ἀρχαῖον Κίτιον. Ὁ Τ. Λίβιος μνημονεύει αὐτοῦ ὡς μέρους ἐν ᾧ ὁ Περσεὺς συνήθροισε τὸν στρατόν του ὅπως βαδίσῃ κατὰ τῶν Ῥωμαίων.

Ἡ ταὐτότης τοῦ Κιτίου μετὰ τῆς Νιαούστης κατεδείχθη ὑπὸ τοῦ Κ. Delacoulonche διὰ τῶν λεπτομερειῶν τῆς στρατιωτικῆς πορείας τοῦ Περσέως.

Ἡ Νιάουστα σήμερον εἶναι κωμόπολις ἐμπορικὴ περιέχουσα 200 οἰκίας ἑλληνικάς, βουλγαρικὰς καὶ τουρκικάς, περικυκλοῦται ὑπὸ λόφων καὶ περιέχει ἓν μόνον τζαμίον. Εἶναι δ' ἐκτισμένη ἐφ' ὑψηλοῦ ὀροπεδίου, τοῦ τρίτου ὡς πρὸς τὸ ὕψος τῶν ὑπερκειμένων τῆς πεδιάδος. Ἡ ἀρχαία ὅμως πόλις ἔκειτο χθαμαλώτερον. Ὑπὸ τὴν Νιάουσταν τὸ δεύτερον ὀροπέδιον εἶναι κατάφυτον ἐξ ἀμπελώνων ἐξ ὧν παράγεται οἶνος φημιζόμενος ἐν Τουρκίᾳ. Τὸ κατώτατον ὀροπέδιον *Μπαλτανέτο*, ἀποτελεῖ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀμπελώνων ὕψωμα καλούμενον *Γάστρα* ὅπου ὑπάρχουσι πολλὰ ἀρχαῖα ἐρείπια· ἡ Γάστρα βεβαίως θὰ ἦτο

ἀκρόπολις, τῆς ὁποίας τὰ ὀχυρώματα ἐξηφανίσθησαν, μένει δὲ μόνον ἡ κλῖμαξ ἡ λελαξευμένη ἐν τῷ βράχῳ, ἐξ ἧς ἀναβαίνουσι πλησίον τῆς πηγῆς τῆς καλουμένης ὑπὸ τῶν Βουλγάρων *Εἴσβούρ*.—Ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου, τοῦ μᾶλλον προσεγγίζοντος εἰς τὴν πεδιάδα θὰ ὑψοῦτο ἡ ἀρχαία πόλις, ἧς ἡ Ἀραβίτζα ἐχρησίμευεν ὡς φυσικὸν ὀχύρωμα (Ἀγνοοῦμεν σήμερον τὸ ὄνομα τὸ ἀρχαῖον τῆς Ἀραβίτζας). Τὸ ὄρος *Τοῦρλα* δασῶδες καὶ τερπνόν, ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ ὁποίου ἔκτισται ἡ Νιάουστα, ἀνταποκρίνεται ἀναμφιβόλως εἰς τὸ Κιτάριον ὄρος, τὸ μνημονευόμενον ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου.

Ἀπὸ Νιάουστας ἡ ὁδὸς φέρεται πρὸς Β. μέχρι τῆς (2 ὥρ.) κ. *Ἐπισκοπῆς*, ἐκτισμένης ἀναμφιβόλως ἐπὶ τῆς ἀρχαίας πόλεως Σκύδρας, μιᾶς τῶν τῆς Ἡμαθίας. Εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας ὥρας ἀπὸ ταύτης ῥέει πηγὴ ἄφθονος, καλουμένη *Στάτα*. Ἡ ὁδὸς παρεκτεινομένη ἐντεῦθεν εἰς τοὺς πρόποδας τῶν ὀρέων φθάνει εἰς (1 ὥρ. 30)

Τσαρμαρίνοβο, πενιχρὸν τσιφλίκιον 15—20 οἰκιῶν, κατοικούμενον ὑπὸ Βουλγάρων. Εἰς ἀπόστασιν 20 λεπτῶν πρὸς τὸ ὄρος ὁ κ. Delacoulonche σημειοῖ ἐρείπια πύργου τείχους, καλούμενα *Χαζνές*, οὗτινος ἡ κατασκευὴ ἀνάγεται οὐχὶ πρὸ τῶν χρόνων τῶν Βουλγάρων.

Διαβαίνων τις εἶτα τὴν *Γκουλέμα-Ῥέκα*, πλατὺν χείμαρρον ξηραινόμενον τὸ θέρος καὶ καταλείπων

ἐν δεξιᾷ τὸ τσιφλίκιον τῆς *Μπάνιας* φθάνει εἰς (1 ὥρ. 30) τὴν κ. *Καμενίκι*. Αἱ γόνιμοι πεδιάδες καὶ καλῶς γεωργημέναι, διακοπτόμεναι σποράδην ἐκ σωρειῶν δένδρων δρυῶν καὶ πτελεῶν ἀναπολοῦσιν εἰς τὴν μνήμην τὴν ἐρατεινὴν Ἠμαθίαν τοῦ Ὁμήρου. Ἡ ὁδὸς παρατεινομένη εἰς τὰς ὑπωρείας τῆς δειράδος τῆς συνδεούσης τὸν Ὄλυμπον πρὸς τὸ ὄρος *Νιτζὲ* (Βόρας τῶν ἀρχαίων) ἄγει διὰ *Ῥιζόβου* εἰς (1 ὥρ.) *Βοδενά*, (Ὅρα σελ. 40) ἐξ ὧν δύναταί τις νὰ πορευθῇ εἰς Θεσσαλονίκην διὰ τῆς Πέλλας (Ὅρα ὁδὸν 2).



Ὁδὸς 6.

ΑΠΟ ΛΑΡΙΣΣΗΣ ΕΙΣ ΒΩΛΟΝ

10—11 ὧραι.—Σταθμὸς ἐν Βελεστίνῳ.—2 ἡμέραι πλειότερον διὰ τὰς ἐκδρομάς.



Καταλείπων τις τὴν Λάρισσαν διευθύνεται ΜΑ. δι' ἀπεράντου καὶ μονοτόνου πεδιάδος, ἐξ ἧς τὸ βλέμμα διήκει πρὸς Ἀν. μέχρι τῶν ὀρέων τῆς Ὄσσης καὶ τοῦ Πηλίου, πρὸς Β. δὲ μέχρι τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν κορυφῶν Καρὰ-Δάγ, ὅπερ ἐπιπροσθεῖ τῶν Φαρσάλων μεσημβρινοδυτ. Ἡ ὁδὸς εἶναι πεδινὴ ἐξ ἀποστάσεώς τινος ἀπὸ τοῦ ὀχετοῦ τοῦ *Ἀσμακίου* (ὅρα σελ. 95) δι' οὗ συγκοινωνεῖ τὸ ἕλος τῆς Νεσσωνίδος μετὰ τῶν ὑδά-

των τῆς λίμνης Βοιβηΐδος. Καθ' ὁδὸν συναντᾷ τις ἀσήμους τινὰς κώμας, καὶ δὴ τὰς ἑξῆς· (2 ὧραι 30) τὴν κ. *Μαϊμούλη*, (2 ὥρ.) τὴν κ. Γκελελέρ, πέραν τῆς ὁποίας καταλείπει ἐν δεξ. τὸ ὄρ. Καρὰ-Δὰγ καὶ τὸ πεδίον τῆς μάχης τῶν Κυνὸς Κεφαλῶν ("Ορ.ὁδ. 8) καὶ ἐν ἀριστ. τὸν διπλοῦν λόφον τῆς Πέτρας, ὃν ὁ Λὴκ θεωρεῖ ὡς τὸ ἀρχαῖον Δώτιον ἢ Λακέρειαν, ὧν γίνεται μνεία ἐν τοῖς μύθοις τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς νύμφης Κορωνίδος μητρὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἡ ὁδὸς διέρχεται ἐντεῦθεν τὰς κ. Γκερλὶ καὶ Μαγούλαν, ὅπου ὁ Λὴκ οὐχὶ ὀρθῶς τοποθετεῖ τὸ Ὀρμένιον ("Ορ. ὁδ. 7), ὑπερβαίνουσα δὲ λόφους τινάς, ἀφ' ὧν καθίσταται ἄποπτος ὁ Παγασητικὸς κόλπος φθάνει εἰς (3 ὥρ.)

Βελεστῖνον, τὰς ἀρχαίας Φεράς, μίαν τῶν ἀρχαιοτέρων πόλεων τῆς Θεσσαλίας. [Ὁ Βελεστῖνος κατοικεῖται ὑπὸ 100 οἰκογενειῶν τουρκ. καὶ 25 ἑλληνικῶν μετερχομένων τὴν γεωργίαν καὶ κηπουρίαν. Κεῖται ἐπὶ τερπνῆς θέσεως καταφύτου. Ἐν τῇ κωμοπλ. ταύτῃ κεῖται καὶ ἡ κρήνη Ὑπέρεια (Κεφαλόβρυσον). Πρὸ τοῦ τοῦ 1821 εἶχε πλειοτέρας οἰκίας καὶ ἀκμήν, ἀλλὰ κατὰ τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα κατεστράφη. Ἐν τῇ περιφερείᾳ Βελεστίνου παράγονται σῖτοι, λαχανικά, μέταξα, ὑπάρχει δὲ καὶ κτηνοτροφία. Ὁ Βελεστῖνος εἶναι ἕδρα τοῦ ναχιγὲ τῆς ἐπαρχίας Δημητριάδος περιλαμβάνοντος 9 κώμας Κάπουρνα, Κανάλια, Σέσκουλο, Ἁγ. Γεώργιος Βελεστίνου, *Βελεστῖνος*, Μουσαφακλί, Περσεφλί, Ουσλάρι, Σαρατζί. Οἱ κάτοικοι τῶν κωμῶν

τούτων συμποσοῦνται εἰς 3250 Ἕλληνας καὶ 500 Ὀθωμανούς. Ὁ Βελεστῖνος ἦτο ἡ πατρὶς τοῦ Ῥήγα τοῦ Φεραίου ἢ Βελεστινλῆ.]

Πρὸς δυσμὰς τοῦ Βελεστίνου ὑπάρχει ὁδὸς εἰς Κονὸς Κεφαλὰς καὶ Φάρσαλα. Ὅρα ὁδὸν 8.

Πέραν τοῦ Βελεστίνου διευθύνεταί τις πρὸς Ἀν. διὰ πεδιάδος, ἐν ᾗ συναντᾷ τὰς κ. Ἁγ. Γεωργίου καὶ Σεσκούλου πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὴν παραλίαν τοῦ κόλπου τοῦ Βώλου, περὶ τὸν ὁποῖον βαδίζων ἐπ' ὀλίγα λεπτὰ φθάνει εἰς (3 ὧραι)

Βῶλον. Ἡ π. αὕτη κεῖται ἀπέναντι τῆς στενῆς εἰσόδου τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου, εἰς τὸν ὁποῖον ἔδωκε τὸ ὄνομά της, καὶ ἐπὶ τοῦ μόνου μέρους, ὅπου ἡ ζώνη τῶν ὀρέων ἡ περιβάλλουσα τὴν Θεσσαλίαν ταπεινοῦται καὶ ἀφίνει οὕτω νὰ συγκοινωνῇ ἡ πεδιὰς μετὰ τῆς θαλάσσης. Ὁ λιμὴν αὐτῆς προστατευόμενος ὑπὸ τῶν τελευταίων λόφων, οἵτινες ἀποσπῶνται ἀπὸ τοῦ Πηλίου εἶναι εὐρὺς καὶ ἀσφαλής. Ἡ θέσις τοῦ Βώλου ἔχει ἀξίαν στρατιωτικήν, δύναται δὲ νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ὡς σπουδαῖος ναυτικὸς σταθμός. Εἶναι οὕτως εἰπεῖν ἡ ἀποθήκη τοῦ ἐμπορίου τῆς Θεσσαλίας μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀνατολῆς.

Ἡ πόλις τοῦ Βώλου εἶναι τὰ νῦν τουρκικὸν φρούριον περικεκλεισμένον ὑφ' ὑψηλοῦ τείχους ἐν ᾧ κεῖνται οἱ στρατῶνες καὶ αἱ οἰκίαι τῶν Τούρκων. Διοικεῖται ὑπὸ καϊμακάμη καὶ εἶναι πρωτεύουσα διαμερίσματος ἀπαριθμοῦντος εἰς τὸ ὄρος 24 χωρία κα-

τοικούμενα ὑπὸ 50,000 Ἑλλήνων. Ἡ φρουρὰ σύγκειται ἐξ 800 περίπου ἀνδρῶν. Ἐν τῷ Βώλῳ δὲ κυρίως οἱ ῥαγιάδες Ἕλληνες καὶ Εὐρωπαῖοι κατοικοῦσιν ἔξω τῆς ἀκροπόλεως συνοικίαν παρὰ τὴν θάλασσαν ἔχουσαν ὁδοὺς λαβυρυνθώδεις καὶ ἀκαθάρτους, ἔνθα εὑρίσκονται καφενεῖα καὶ εὐτελῆ ἐργαστήρια. Αὐτόθι ἦτο ἄλλοτε πᾶσα ἡ πόλις, ἢ τὸ Κάστρον, ὡς ὀνομάζουσιν αὐτὴν οἱ Ἕλληνες· πρὸ εἴκοσιν ὅμως ἐτῶν κατεσκεύασαν πρὸς Ἀν. τοῦ Κάστρου μακρὰν ὁδὸν ἑκατέρωθεν ἔχουσαν καλὰς οἰκίας, ἐμπορικὰ καταστήματα καὶ μεγάλας ἀποθήκας, ἐκτεινομένην μέχρι θαλάσσης· ἀλλὰ δὲν εἶναι ἐνταῦθα ὅλος ὁ Βῶλος. Ἐκ τῶν τειχῶν αὐτοῦ τοῦ Κάστρου ἐκτείνεται ὡραία κατάφυτος χώρα μέχρι τῶν βράχων τοῦ Πηλίου, εἰς τὸ μέρος δὲ ταύτης τὸ ἐγγύτερον τῇ πόλει, ὅπερ ὀνομάζουσι *Περιβόλια*, ἐκτείνεται ἡ ἀληθὴς κώμη τοῦ Βώλου ἐπὶ γραμμῆς πολλῶν χιλιομέτρων ὑπὸ τὰς πρώτας κλιτύας τοῦ Πηλίου. Αἱ οἰκίαι διαφαίνονται ἐν μέσῳ τῶν περικυκλούντων αὐτὰς δένδρων. Καίτοι δὲ ἀτέχνως ᾠκοδομημέναι ἔχουσιν οὐχ ἧττον τὸ φιλόκαλον ἐκεῖνο σχῆμα, ὅπερ δίδει εἰς τὰς πόλεις τῆς ἀνατολῆς θέαν γραφικήν. Ὀλίγον ὑψηλότερον ἐπὶ τοῦ ὄρους φαίνονται αἱ μεγάλαι κῶμαι τῆς Πορταριᾶς καὶ τῆς Μακρηνίτσας.

Ἐκδρομὴ πέριξ τοῦ Βώλου.

1) *Εἰς τὰ ἐρείπια τῶν Παγασῶν.* Πρὸς Δ. καὶ ἀπέναντι τοῦ Κάστρου εὑρίσκονται ἐρείπια, ἅτινα ὁ Λὴκ θεωρεῖ ὅτι εἶναι τὰ τῶν ἀρχαίων *Παγασῶν*, ἐξ ὧν ὠνομάσθη καὶ ὁ κόλπος. Ἡ πόλις αὕτη ἀναφαίρεται ἐν τῇ μυθολογίᾳ τῶν Ἀργοναυτῶν, διότι ἐνταῦθα κατεσκευάσθη τὸ πλοῖον αὐτῶν Ἀργώ. Ἐχρησίμευον δὲ καὶ ὡς ἐπίνειον τῶν Φερῶν.

Τὰ ἐρείπια συνίστανται ἐξ ἀκροπόλεως, ἥτις στέφει τὰς βραχώδεις κορυφὰς τοῦ ἀκρωτηρίου *Ἀγκιστρίου*, εἰς τοῦ ὁποίου τοὺς πόδας ἀναβρύουσιν ἄφθονοι πηγαί, μνημονευόμεναι καὶ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος. Ὀλίγον περαιτέρω εἰς τὴν θέσιν τὴν καλουμένην *Πουρνὰ* εὑρίσκονται ἀρχαῖα ἐρείπια μήπω γνωσθέντα εἰς τίνα πόλιν ἀνήκουσι.

2) Εἰς *Γορίτσαν* (Δημητριάδα), *Λεχώνια* (Μεθώνην) καὶ *Ἐπισκοπὴν* (Ἰωλκόν) (5 ὧραι ἄνοδος καὶ κάθοδος). Ἐξερχόμενοι ἐξ Ἀ. τοῦ Βώλου ἀπαντῶμεν ῥεῖθρον ὕδατος, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Mézières ἀνεγνώρισε τὸν Ἄναυρον ποταμόν, τὸν μνημονευόμενον ἐν τοῖς μύθοις τοῦ Ἰάσονος. Ἀνερχόμενοι ἔπειτα εἰς τοὺς ἀποτόμους λόφους τῆς Γορίτσας, τοὺς σχηματίζοντας τὴν παραλίαν φθάνομεν εἰς (1 ὥρ.) τὰ ἐρείπια πόλεως ἀρχαίας, τῆς Δημητριάδος, θεμελιωθείσης τῷ 290 π. Χ. ἀπὸ Δημητρίου τοῦ πολιορκητοῦ, ὡς πρωτευούσης τῆς Μαγνησίας καὶ πολεμικοῦ σταθμοῦ, διότι ἡ θέσις αὐτῆς ἦτο κυρία τῷόντι τοῦ κόλπου τοῦ λιμένος καὶ

τῶν πεδιάδων τῶν Λεχωνίων καὶ τοῦ Βώλου. Ἔκλειε δὲ τὰς διόδους τῆς Θεσσαλίας καὶ ἠπείλει ἀπὸ βορρᾶ τὴν Ἑλλάδα. Ἐπὶ Ῥωμαίων ἀπώλεσε τὴν στρατιωτικὴν αὐτῆς ἀξίαν, κατασταθέντος τοῦ Βώλου πολιτικοῦ σημείου καὶ πρωτευούσης τῆς ἐπαρχίας.

Τὰ ἐρείπια τῆς Δημητριάδος κατέχουσι μεγάλην ἔκτασιν· δὲν εὑρίσκει ὅμως τις ἐν αὐτοῖς εἰμὴ ἴχνη τειχῶν χονδροειδῶς ἐκτισμένων καὶ συντρίμματα ἀρχαῖα ἀσήμαντα. Ὁ περίβολος τῆς πόλεως ἐκτείνεται ἀπὸ Δ. πρὸς Β. ἐπὶ ἀποτόμων κλιτύων, ἔχων περίπου μῆκος 8 μιλίων.

Πρὸς Ἀ. (1 ὥρ. 30) κεῖται ἡ κ. *Λεχώνια* ἐν τῇ ὁποίᾳ μόνῃ ἐκ τῶν 24 κωμῶν τοῦ Βώλου κατοικοῦσι Τοῦρκοι [Κάτοικ. 475 Ἕλληνες, Ὀθωμανοὶ 100]. Ὑπὲρ τὴν κ. ταύτην πρὸς Β. εὑρίσκεται ἐπὶ ὑψώματος ὀχύρωμα προστατευόμενον ἀπὸ Β., Ἀ., καὶ Δ. ὑπὸ μεγάλων ὀρθίων βράχων, οὗτινος τὸ ἀνώτατον δροπέδιον φέρει τὰ ἴχνη ἀρχαίας ἀκροπόλεως. Τὰ ἐρείπια εἶναι βυζαντινά· δυσκόλως ὅμως δύναταί τις νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι τοιαύτη θέσις στρατιωτικὴ δὲν εἶχε ληφθῆ ὑπ' ὄψιν καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων. Κατὰ τὸν Mézières ἐνταῦθα ἔκειτο ἡ Μεθώνη ἢ Μοθώνη τοῦ Ὁμήρου, ἡ αὐτὴ οὖσα πρὸς τὴν Νήλειαν τοῦ Στράβωνος, ὃς δὲν ἀναφέρει τὴν Μεθώνην ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις.

Ὑπὲρ τὰ Λεχώνια φαίνονται αἱ κ. *Ἅγ. Λαυρέντιος* [κάτ. 1500] καὶ *Δράκεια* [κάτ. 2500]. Ὁ ὁρμητικὸς δὲ καὶ ὑπὸ πλατάνων σκιαζόμενος χείμαρρος, ὁ ἄνω-

θεν καταρρέων, καὶ ἕρπων ὑπὸ τοὺς πόδας τῆς ἀκροπόλεως Λεχωνίων, ἴσως εἶναι ὁ ἀρχαῖος Κραυσινδών, ὁ μνημονευόμενος ὑπὸ τοῦ Δικαιάρχου.

Ἐπανερχόμενοι πρὸς τὸν Βῶλον, δυνάμεθα νὰ ἐπισκεφθῶμεν πρὸς Ἀ. καὶ ὑπὲρ τὴν Δημητριάδα μεταξὺ Βλαχομαχαλᾶ καὶ τῶν μεσημβρινωτέρων οἰκιῶν τοῦ Βώλου τὸν λόφον *Ἐπισκοπήν*, ἐφ' οὗ κατὰ τὸν Λὴκ ἔκειτο ἡ ἀρχαία Ἰωλκός, ἡ πόλις τῶν Ἀργοναυτῶν.

3.) *Ἀνάβασις εἰς τὸ ὄρος Πήλιον*. (7—8 ὧραι ἄνοδος καὶ κάθοδος).—Ἐξερχόμενοι ἐκ τοῦ Κάστρου ΒΑ. καὶ ἀναβαίνοντες τὴν κωμόπολιν τοῦ Βώλου ὑπὲρ τὴν Ἐπισκοπήν, φθάνομεν εἰς (1 ὥρ. 30 λεπτὰ) τὰς μεγάλας κωμοπόλεις τῆς *Πορταριᾶς* καὶ *Μακρηνίτσας* κεχωρισμένας ἀπ' ἀλλήλων διὰ βαθείας φάραγγος, ἔνθα ῥέει χείμαρρος κεχωσμένος μεταξὺ γυμνῶν βράχων καὶ κατωφερειῶν ἀποκόπων καὶ καταφύτων. Αἱ διεσπαρμέναι οἰκίαι κατέχουσι μέγα διάστημα προβάλλουσαι μετὰ τῶν δένδρων τῶν περιβαλλόντων αὐτὰς ἐπὶ τῶν φαιῶν ὑπωρειῶν τοῦ Πηλίου. Αἱ οἰκίαι εἶναι ἄποπτοι ἐκ πάντων τῶν μερῶν τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου, καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ὠρεοῦ τῆς Εὐβοίας. Ἡ Μακρηνίτσα ἡ μεγαλειτέρα τῶν κωμῶν πάσης τῆς ἐνταῦθα περιοχῆς ἔχει μίαν μόνην ὁδὸν ἀποτόμως ἀνερχομένην ἐπὶ τῶν χειλέων βαθείας φάραγγος. Ἀπαιτεῖται δὲ μία ὥρα καὶ ἡμίσεια, ὅπως διέλθῃ τις ταύτην καθ' ὅλον τὸ μῆκος.

Πέραν τῆς Μακρηνίτσας (3 ὥρ. ἐκ Βώλου) δύναταί

τις νὰ φθάσῃ μετὰ 1 ὥραν ἢ 2 εἰς τὴν κυρίαν κορυφὴν τοῦ Πηλίου (νῦν Κισσάβου). Τὸ ὄρος τοῦτο ἔχει δύο κορυφὰς κυρίας πλησίον ἀλλήλων κειμένας καὶ σχηματιζούσας ἐν τῷ μεταξὺ ὀρεινὴν μασχάλην ὑπὲρ τὴν Μακρηνίτσαν. Ἡ ὑψηλοτέρα εἶναι ἡ ὑπερκειμένη τῆς κ. Δράκια, ἀφ' ἧς ἐκτείνεται θέα ἐπὶ τῶν δύο θαλασσῶν, ἐφ' ὅλης τῆς χερσονήσου Μαγνησίας μέχρις Εὐβοίας πρὸς Μ., ἐπὶ τῆς Θεσσαλίας πρὸς Δ., ἐπὶ τῆς Ὄσσης καὶ τοῦ Ὀλύμπου πρὸς Β. Τὸ ὄρος εἶναι κατάφυτον μέχρι κορυφῆς. Σπήλαιον ἐσκαμμένον ἐπὶ τῆς τελευταίας ἀποτόμου κορυφῆς, ἐπὶ τοῦ πλευροῦ τοῦ πρὸς τὸν Παγασητικὸν βλέποντος, ἀναπολεῖ εἰς τὴν μνήμην τὸ Χειρώνειον σπήλαιον, περὶ οὗ ὁμιλεῖ ὁ Δικαίαρχος, λέγων ὅτι ἔκειτο ἐπ' ἄκρας τῆς τοῦ ὄρους κορυφῆς. Εἰς μάτην δὲ θ' ἀναζητήσωμεν ἐνταῦθα καὶ τὰ ἴχνη τοῦ ἱεροῦ τοῦ Διὸς ἀκταίου.

Τὸ Πήλιον ἀναφέρεται ὁλόκληρον ἐν τῇ μυθολογίᾳ. Οἱ γίγαντες διενοήθησαν ν' ἄρωσιν αὐτὸ ἐκ τῆς βάσεως καὶ μεταφέρωσιν ἐπὶ τῆς Ὄσσης, καὶ ταύτην θέσωσιν ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου ὅπως δυνηθῶσι ν' ἀναβῶσιν εἰς τὸν οὐρανόν. Ὁ μῦθος οὗτος εἶναι πιθανὴ ἀνάμνησις τῶν γεωλογικῶν ἐπαναστάσεων τῶν χωρῶν τούτων. Ἐπὶ τοῦ Πηλίου ἐτελέσθησαν οἱ γάμοι τῆς Θέμιδος καὶ τοῦ Πηλέως, ἐν οἷς παρευρέθησαν οἱ Θεοί. Εἰς τὰ δάση αὐτοῦ νέος ὁ Ἀχιλλεὺς ἠσκήθη κυνηγῶν ἐλάφους καὶ κάπρους. Ἐκ τῶν δασῶν δὲ αὐτοῦ ὑλοτομήθησαν τὰ ξύλα πρὸς ναυπήγησιν τῆς

Ἀργοῦς, καὶ ἐκ τῆς Ἰωλκοῦ ὡρμήθησαν οἱ Ἀργοναῦται πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ χρυσοῦ δέρατος.

Ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ Πηλίου δυνάμεθα νὰ καταβῶμεν εἰς Ζαγορὰν (Ὅρ. ὁδ. 7) ἢ νὰ ἐπανακάμψωμεν εἰς Βῶλον.

Ἐκ Βώλου εἰς Ἁλμυρὸν καὶ Στυλίδα ὅρα ὁδὸν 8 — εἰς Φάρσαλα, διὰ Κυνὸς Κεφαλῶν ὅρα ὁδ. 9 — περιοδεία Πηλίου καὶ Ὄσσης ὅρα ὁδ. 7 — εἰς Θεσσαλονίκην, Ἀθήνας καὶ Κωνσταντινούπολιν διὰ θαλάσσης, διὰ τῶν ἀτμοκινήτων τῶν εταιριῶν.

Ὁδὸς 7.

ΠΕΡΙΟΔΕΙΑ ΤΩΝ ΟΡΕΩΝ ΠΗΛΙΟΥ ΚΑΙ ΟΣΣΗΣ

Χερσόνησος Μαγνησίας.

Πρὸς περιοδείαν ἀπαιτοῦνται 8 ἡμέραι· περίπου 65 ὧραι, μὴ λογιζομένων τῶν ἐκδρομῶν. Πρὸς συντομίαν τῆς ὁδοῦ δύναταί τις διὰ πλοίου νὰ πλεύσῃ εἰς τὰ Τρίκερι, οὕτω δὲ θὰ διατρέξῃ ἅπαξ τὴν στενὴν χερσόνησον τῆς Μαγνησίας.

Ἐν Βώλῳ εὑρίσκει τις εὐκόλως πλοῖον ὅπως μεταβῇ εἰς τὸ ἄκρον τῆς χερσονήσου τὰ Τρίκερι, εἰς τὸν ὁμώνυμον λιμενίσκον, παρὰ τὸν πορθμὸν τὸν διαχωρίζοντα τὴν Εὔβοιαν ἀπὸ τῆς Στερεᾶς, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ κόλπος τοῦ Βώλου συγκοινωνεῖ μετὰ τῆς θαλάσσης. Τὸ

δίαρμα εἶναι 8 λευγῶν, οὐρίου πνέοντος 3 ὡρῶν. Ὁ ἀπὸ Βώλου μέχρι Τρίκερι διάπλους εἶναι τερπνὸς καὶ γοητευτικὸς ἐκ τῆς θέας τῶν εὐφόρων περὶ τὸν κόλπον χωρίων, καὶ τῆς μακρᾶς ὀφρύος τοῦ Πηλίου, ἥτις βαθμηδὸν ἐκτείνεται ΒΔ. μέχρι τῆς κυρίας αὐτῆς κορυφῆς τοῦ Πλιασιδίου (1618 μέτρ. ὕψους). Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ κόλπου καμπυλοῦται πρὸς Ν. σχηματίζουσα τὴν χερσόνησον Τρίκερι καὶ πολλὰ νησύδρια.

Ἡ χερσόνησος *Τρίκερι* μόλις ἑνοῦται πρὸς τὴν ἤπειρον τῆς Θεσσαλίας διὰ στενῆς γλώσσης γῆς. Ἐν αὐτῇ οὐδὲν ὑπάρχει ἐρείπιον καὶ φαίνεται ὅτι ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἦτο ἀκατοίκητος. Ἡ πρὸς τὴν Εὔβοιαν νεύουσα πλευρὰ εἶναι ἐντελῶς ἄγονος. Ἡ χερσόνησος αὕτη εἶναι τὸ ἀκρωτήριον Τισαίη, ὅπερ ἔκαμψαν οἱ Ἀργοναῦται κατὰ τὸν Ἀπολλώνιον τὸν Ῥόδιον ἐξερχόμενοι τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου. Ἡ κ. Τρίκερι κατέχει τὴν δυτικὴν ἄκραν τῆς χερσονήσου καὶ εἶναι κυρία ὡς ἐκ τῆς θέσεως τῆς στενῆς εἰσόδου τοῦ κόλπου τοῦ Βώλου. [Περιέχει κατ. 1750. Οἱ Τρικεριῶται εἶναι μικροὶ κτηματίαι, ἔμποροι, ναυτικοὶ καὶ ἁλιεῖς σπόγγων καὶ γεωπόνοι. Εἰς αὐτοὺς ἀνήκουσιν αἱ αὐτόθι κείμεναι τρεῖς νῆσοι, ὁ Ἁλατᾶς, τὰ παλαιὰ Τρίκερι καὶ ἡ Πρασσοῦδα ἐφ' ἧς ὑπάρχει Μονὴ Εὐαγγελισμοῦ. Τὰ Τρίκερι ἐκκλησιαστικῶς εἶναι ἐξαρχία πατριαρχική, ἐκλεγομένου τοῦ ἐξάρχου ὑπὸ τῶν κατοίκ.].

Ἀπὸ τὰ Τρίκερι διευθύνεταί τις πρὸς Ἀ. ἐπὶ λόφων βραχωδῶν καὶ ἀποτόμων ἀπέναντι κειμένων τῆς Εὐ-

Εοίας ὅπως φθάσῃ (3 ὥρ.) τὸν στενὸν σταθμὸν τὸν ἑνοῦντα τὰ Τρίκερι πρὸς τὴν Μαγνησίαν καὶ λόφον καλούμενον Παληόκαστρο ἢ *Βίγλαις*, ὅπερ εἶναι ἡ ἀρχαία Ὀλιζών, πόλις ὁμηρικὴ ὑποταχθεῖσα εἰς τὸν Φιλοκτήτην. Εἶναι θέσις στρατηγική, ἔχουσα σὺν ἄλλοις πρὸς Β. τοῦ Παληοκάστρου ἀληθῆ λιμένα, προστατευόμενον θαυμασίως ὑπὸ τῆς μικρᾶς νήσου τοῦ Ἀλατᾶ· αὐτόθι δὲ εἶνε τὸ ἀσφαλέστατον ἀγκυροβόλιον τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου, εἰς ὃ δύνανται νὰ ναυλοχήσωσι καὶ πολεμικὰ πλοῖα.

Καταλείπων δ' ἐν ἀριστερᾷ τὴν συνηρεφῆ πλευρὰν τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου, τὴν στρεφομένην πρὸς Β. πέραν τοῦ Παλαιοκάστρου τῆς Ὀλιζόνος, ὁ ὁδοιπόρος ὁ περίεργος νὰ ἴδῃ τοὺς ἱστορικοὺς τόπους δύναται ν' ἐξακολουθήσῃ βαδίζων πρὸς Ἀ. τὰς βραχώδεις παραλίας καὶ ἀποτόμους μέχρι (2 ὥρ.) τοῦ ἀκρωτηρίου *Ἀγ. Γεώργιος*, τῆς ἀρχαίας Σηπιάδος ἄκρας, ἔνθα ἐναυάγησεν ὁ στόλος τῶν Περσῶν. Ἔτι καὶ νῦν δὲ τὸ ἀκρωτήριον τοῦτο εἶναι ἐπικίνδυνον εἰς τὰ πλοῖα τὰ πλέοντα πρὸς βορρᾶν. Μεταξὺ τῆς παραλίας τῆς Μαγνησίας καὶ τῆς Σκιάθου φαίνεται ὁ βράχος τοῦ Μύρμηκος, ἔνθα αἱ δέκα πρόσκοποι νῆες τῶν Περσῶν ἀνήγειραν λιθίνην στήλην. Τὸ ἀκρωτήριον Σηπιὰς ἔδωκε τὸ ὄνομα εἰς τὴν γείτονα παραλίαν, οὖσαν συνεχῆ γραμμὴν βράχων. Ὑπῆρχεν αὐτόθι καὶ πολίχνη Σηπιάς, ἥτις θὰ ἔκειτο ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ ἀκρωτηρίου, τοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν προεκβαλλομένου, πρὸς Β.

κειμένου τοῦ ἀκρωτ. Ἁγ. Γεωργίου, καλουμένη ὡσαύτως Παλαιόκαστρο. Κεῖνται ἔτι αὐτόθι ἐρείπια βυζαντινοῦ φρουρίου.

Οἱ βράχοι τῆς παραλίας ταύτης εἶναι σπηλαιώδεις, ὁ δὲ σχηματισμὸς οὗτος ἀναπολεῖ εἰς τὴν μνήμην τοὺς στίχους τοῦ Εὐριπίδου, ἐν οἷς ἡ Θέτις λέγει εἰς τὸν Πηλέα νὰ περιμένῃ αὐτὴν εἰς τὸν κοῖλον μυχὸν τῆς παλαιᾶς χοιράδος Σηπιάδος.

Δύναταί τις ἐντεῦθεν νὰ προχωρήσῃ μᾶλλον πρὸς Β. μέχρι (2 ὥρ.) τῆς κ. *Μπρομῆρι*, κεκρυμμένης εἰς τὸ βάθος φάραγγος ὄπισθεν αἰγείρων καὶ κατοικουμένης ὑπὸ 200 οἰκογενειῶν ἑλληνικῶν. Ὀλίγον δὲ ΒΑ τὸ ἀκρωτήριον τοῦ *Ἁγίου Δημητρίου* δεικνύει πιθανῶς τὸ ὅριον τῆς παραλίας Σηπιάδος. Ἐνταῦθα δὲ ὄντως εἶναι τὸ μέρος ἔνθα καταλήγει ἡ κυρία σειρὰς τοῦ Πηλίου. Μεταξὺ τοῦ ἀκρωτηρίου δὲ τούτου καὶ τῆς παραλίας τῆς Κασθαναίας [Ὅρ. σελ. 139] οἱ Πέρσαι συνήθροισαν τὸν στόλον των μετὰ τὴν τρικυμίαν, τὴν προηγηθεῖσαν τῆς μάχης τοῦ Ἀρτεμισίου.

Ἐπανέρχεταί τις εἰς Μπρομήριον ΜΔ. διαπερῶν ῥεύματά τινα ὀρεινὰ μέχρι (2 ὥρ.) *Λαύκου*, κωμοπόλεως ἑλληνικῆς 400 οἰκιῶν περίπου, βλεπούσης τὸν κόλπον τοῦ Βώλου. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς μετέρχονται τὴν ναυτιλίαν ἐν ὥρᾳ ἔαρος καὶ τὴν γεωργίαν ἐν ὥρᾳ χειμῶνος. Αὐτόθι ἡ φυτεία καὶ τὰ προϊόντα τῆς γῆς εἶναι ἄφθονα, ἀλλ' ἕνεκα ἐλλείψεως ὁδῶν πρὸς ἐξαγωγὴν πωλοῦνται ἐπὶ τόπου ἀντὶ εὐτελεστάτων τιμῶν.

Ἐκ Λαύκου καταβαίνει τις εἰς (1 ὥρα) *Μλίναν* διὰ ὁδοῦ ἑρπούσης διὰ καταφύτων τόπων, πελώριαι δρῦς, πλάτανοι, συκέαι, καρυδέαι καὶ πορτοκαλέαι, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων πλεῖστα ἄλλα φυτὰ φύονται, ἀποτελοῦσιν ἀδιαπέραστα μικρὰ δάση. Ἡ Μλίνα ἔχει καὶ λιμενίσκον παρ' ᾧ ὑπάρχουσί τινα ἐμπορικὰ καταστήματα καὶ ὅπου σύρουσι τὰς λέμβους εἰς τὴν ἄμμον. [Εἰς τὴν θάλασσαν τῆς Μλίνας ἁλιεύουσι τὸν Μάϊον εἶδος ἰχθύων, οὓς καλοῦσι *λεπιούς*, ὧν ἕκαστος ζυγίζει 20—30 ὀκ., τὸν Αὔγουστον δὲ ἁλιεύουσι *κοπάνους*, οὓς ταριχεύουσι.]

Βαδίζων παρὰ τὴν παραλίαν πρὸς Β. τῆς Μλίνας φθάνει εἰς (25 λ.) τὸν λόφον *Χορτόκαστρο*· αὐτόθι κατὰ τὸν Μεζιὲρ ἔκειτο ἡ Σπάλαθρα, πόλις ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Σκύλακος, οὗτινος ἡ μαρτυρία φαίνεται προτιμοτέρα τῆς τοῦ Πλινίου, ὃς ὁρίζει τὴν θέσιν αὐτῆς πρὸς τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τῆς Μαγνησίας. Ὁ λόφος οὗτος καλύπτεται τὰ νῦν ἐξ ἐλαιῶν κατὰ αἱμασιὰς πεφυτευμένων, εἰς τῶν ὁποίων τὰ τοιχώματα δυσκόλως δύναταί τις ν' ἀνεύρῃ ἀρχαίων κτιρίων λείψανα.

Πρὸς Β. τοῦ Χορτοκάστρου ἀναπετάννυται ἑτέρα κοιλάς, ἧττον πλουσία τῆς τοῦ Λαύκου, ἀλλὰ μεστὴ μεγάλων δένδρων καὶ μάλιστα ἐξ αἰγείρων, ἀνήκουσα ἄλλοτε εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Ἁγ. Νικολάου, κειμένην ἐπὶ ἀποκρήμνου λόφου ἀπέναντι τοῦ Χορτοκάστρου. Οἱ καλόγηροι τῆς Μονῆς παθόντες πολλὰ ἐν τοῖς χρόνοις τῆς

ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, παρεχώρησαν τὰς γαίας τῆς Μονῆς εἰς τοὺς κατοίκους τῆς κ. *Μετοχίου*, τὴν ὁποίαν συναντᾷ τις (30 λεπτὰ) πρὸς Β. τοῦ Χορτοκάστρου. Καταλείπων ἐν δεξιᾷ τὴν μονὴν τοῦ Ἁγ. Νικολάου καὶ τὸν λόφον τοῦ Παγοῦ, ἀναβαίνει εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Χερσονήσου, ὅπερ εἶναι ἄγονον μέχρι (30 λ.) τῆς κωμ.πλ. *Ἀργαλαστῆς*, συγκειμένης ἐκ 470 οἰκιῶν, ἀρχαίας πρωτευούσης 14 κωμῶν, καταστραφείσης ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως μετὰ τριετῆ ἀντίστασιν κατὰ τῶν Τούρκων.

Πρὸς Β. τῆς Ἀργαλαστῆς διέρχεταί τις τὴν θέσιν *Βρωμοβρύσην* καλουμένην, εἶτα δέ, ἀφοῦ διαβῇ ῥεύματά τινα, καταβαίνει εἰς τὴν παραλίαν, ἔνθα τὰ μέρη εἶναι μᾶλλον κατάφυτα, καὶ φθάνει εἰς (2 ὥρ.) περίφημον ἐν τῷ τόπῳ ἐρείπιον, ὀνόματι

Λεφόκαστρον. Αὐτόθι ὑπάρχει περίβολος ἀκανονίστου σχήματος ἐπὶ μικροῦ ἀκρωτηρίου· παρ' αὐτῷ δὲ ἐπὶ βραχώδους ἄκρας πρὸς τὴν θάλασσαν καθηκούσης κεῖται στρογγύλος πύργος, καλούμενος Κορακόπυργος. Τὰ ἴχνη τῶν ἐνταῦθα κτιρίων εἶναι πάντα βυζαντινά, ἀλλὰ τὸ ὄνομα Κόραξ, ἀναμιμνήσκει ἡμᾶς τὸ ὄνομα τῶν Κορακῶν πόλεως κειμένης παρὰ τὴν Σπάλαθραν καὶ μνημονευομένης ὑπὸ τοῦ Σκύλακος. Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τούτων κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν ἠγωνίσθησαν οἱ Ἕλληνες κατὰ τῶν Τούρκων.

Περὶ τὴν Ἀργαλαστὴν ὑπάρχει μέγας ἀριθμὸς ἐκκλησιῶν. Πέραν τοῦ Λεφοκάστρου ἡ παραλία κατατέμνε-

ται εἰς ἀπειραρίθμους ὅρμους, περιβαλλομένους ὑπὸ ἐλαιώνων. Ἡ ἄκρα τῆς *Ἁγ. Εὐφημίας* οὐδὲν περιέχει ἐρείπιον. Καταλείπομεν ἐν δεξιᾷ τὸ κωμίδιον *Νιάου* [κάτ. 650] καὶ περαιτέρω τὴν κ. [1 ὥρ.] *Νεοχώριον* [κάτ. 1500], ἐπὶ τῆς ὀφρύος τοῦ ὄρους, ἥτις ταπεινοῦται πρὸς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον. Ἐντεῦθεν φαίνεται, καθὼς καὶ δι' ὅλης τῆς ὁδοῦ Ἀργαλαστῆς καθαρὸν τὸ σχῆμα τοῦ Πηλίου. Ἡ παραλία στρέφει ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ΒΔ. Ἡ ὁδὸς παρεκτεινομένη ἀπολείπει ἐν δεξιᾷ τὸν βυζαντινὸν πύργον *Γενιτσαρόκαστρο*, διέρχεται τὴν πεδιάδα *Ζερβόχια*, καταλήγουσα εἰς (3 ὥρ.) τὸν ὁρμίσκον *Καλὰ-Νερά*.

Καταλείποντες ἐνταῦθα τὴν πρὸς τὸν Βῶλον ἄγουσαν εὐθεῖαν, καὶ θειοῦχόν τινα πηγήν, κειμένην εἰς ἀπόστασίν τινα ἐκ τῆς παραλίας, φημιζομένην ἐν Θεσσαλίᾳ, ἀναβαίνομεν πρὸς Β. δι' ἀτραποῦ ἀποτόμου ἀκολουθούσης ἀποκρήμνῳ ῥεύματι ἐσκεπασμένῳ ἑκατέρωθεν ὑπὸ γιγαντιαίων πλατάνων, ὅπερ διαβαίνομεν ἐπὶ τουρκικῆς γεφύρας, καὶ φθάνομεν εἰς (40 λ.)

Μηλιάς, πολίχνην ἐκ τῶν πλουσιωτέρων τοῦ Πηλίου καὶ ὡραιοτέρων τῆς Ἑλλάδος [Κατ. 2,250.]. Αἱ οἰκίαι της ἀρχιτεκτονικῆς τουρκικῆς εἶναι ὑψηλαί, ἐρυθραὶ βεβαμμέναι, καὶ μεμονωμέναι ἐντὸς κήπων καὶ καρποφόρων δένδρων. Περιέχει σχολεῖον καὶ βιβλιοθήκην. Πατρὶς τῶν Γρηγορίου Κωνσταντᾶ, Ἀνθίμου Ζαζῆ καὶ Δανιὴλ Φιλιππίδου.

Αἱ Μηλιαὶ ὀφείλουν τὸν πλοῦτον αὐτῶν εἰς τὴν

μωρεοφυτείαν καὶ σκωληκοτροφίαν. Παράγουσι κατ' ἔτος 90),000 ὀκάδας μετάξης, ἧς τὸ 1]3 ἐπεξεργάζεται ἐπὶ τόπου..

Ἐκ Μηλιῶν ὁδὸς διὰ τῶν κωμῶν Βοζίτσας καὶ Πινακάτες φέρει εἰς (3 ὥρ.) Λεχώνια, Δημητριάδα Βῶλον, καὶ εἰς τὰς μεγάλας κώμας Πορταριᾶς καὶ Μακρηνίτσας· φέρει ὡσαύτως ἐπὶ τοῦ Πηλίου καὶ κατέρχεται εἰς (7—8 ὧραι) Ζαγοράν.

Δευτέρα ὁδός, ἣν πρέπει νὰ λάβωσιν οἱ θέλοντες νὰ περιοδεύσωσι τὴν χώραν τοῦ Βώλου, ἄρχεται ἀπὸ Μηλιῶν, περιέρχεται ΒΑ. τὴν βάσιν τοῦ Πηλίου, καὶ φέρει εἰς (2 ὥρ.) τὴν κ. *Μούρησις*, ἥτις ἀντιστοιχεῖ, κατὰ τὸν Mézière, πρὸς τὰς ἀρχ. Μύρας τοῦ Σκύλακος· ἐκεῖσε εὑρίσκονται ἐρείπια εἰς τὸν λιμενίσκον *Ταμούχαρη* ὑπὸ τὴν Μούρησις [Ἡ κ. Μούρησις περιέχει κατ. 900. Ἀπέχει τῆς θαλάσσης 1 ὥρ. καὶ τῆς Ζαγορᾶς 4]. Ἡ ὁδὸς καταλείπει εἰς ἀπόστασίν τινα πρὸς Ν. μεταξὺ Νεοχωρίου καὶ Πρόπαν ἐρείπιον καλούμενον Ἑβραιόκαστρον, φρούριον βυζαντινόν.

Μετὰ τὴν κ. Μούρησις διευθύνεταί τις πρὸς Β. διερχόμενος τὰς κώμας Κισσοῦ [κατ. 1550], Ἀνηλίου [κάτ. 550], Μακρηράχης [κάτ. 450] φθάνων μετὰ 4 ἢ 5 ὥρας εἰς

Ζαγοράν, τὴν σπουδαιοτέραν τῶν πόλεων, τῶν κειμένων ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς Θετταλομαγνησίας. Ἔχει κατοίκους 3000· διαιρεῖται δὲ εἰς 4 συνοικίας ἀποτελούσας σχεδὸν κώμας κεχωρι-

σμένας [τὴν τῆς Μεταμορφώσεως, τὴν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, τὴν τῆς Ἁγ. Κυριακῆς καὶ τὴν τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς.]. Αἱ διεσπαρμέναι ἐν μέσῳ δένδρων οἰκίαι ἐκτείνονται εἰς μιᾶς ὥρας ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς παραλίας ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ Πηλίου. Παρὰ τὴν Ζαγορὰν ὑπάρχει δάσος καστανεῶν καλύπτον τὸ ὄρος ἀπὸ τῶν ὑπωρειῶν μέχρι κορυφῆς. Συγκομίζουσι δ' ἐν Ζαγορᾷ κατ' ἔτος 2,000 ὀκάδας μετάξης, 5,000 ὀκ. ἐλαίου προωρισμένου εἰς ἐξαγωγήν. Τὸ ἐμπόριον ἐνεργεῖται διὰ τοῦ ὄρους καὶ τοῦ Βώλου, μὴ ὄντος τοῦ ἐπινείου Χορευτοῦ ὑπὸ τὴν Ζαγορὰν ἱκανῶς μεγάλου καὶ ἀσφαλοῦς διὰ τὰ πλοῖα. Ἡ κυριωτέρα ἐνταῦθα βιομηχανία εἶναι ἡ κατασκευὴ μαλλίνων καπῶν καὶ σκουτιοῦ, ἅτινα ὑφαίνουσιν αἱ γυναῖκες. Οἱ ἄνδρες εἶναι γεωργοὶ καὶ ἔμποροι. Σχολεῖον καὶ βιβλιοθήκη.

Πρὸς Β. τῆς Ζαγορᾶς, τὰ δάση παρεκτεινόμενα διοίκουσιν ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους μέχρι τῶν ὑψηλῶν βράχων, αἵτινες πρόκεινται τῆς παραλίας. Κῶμαί τινες ἔτι ὑπάρχουσι χωριζόμεναι ὑπὸ μεγάλων χαραδρῶν, αἵτινες καθιστῶσι τὴν διὰ ξηρᾶς πορείαν χαλεπωτάτην. Ἡ πρώτη εἶναι τὸ *Πωρί* (1 ὥρ. 30) [ΒΔ τῆς Ζαγορᾶς· ἔχει κατοίκους 700], ἐκ τούτου δ' ὠνομάσθη καὶ τὸ ἀκρωτήριον, ὅπερ σχηματίζει τὴν Μ. ἄκραν τοῦ κόλπου τῆς Μελιβοίας πόλεως, ἣν ὁ Στράβαν θέτει μεταξὺ Πηλίου καὶ Ὄσσης. Μετὰ ταῦτα ἔρχεται ἡ *Μιτζέλα* (1 ὥρ. 20) [τὰ νῦν τσιφλίκι ἄνευ κατοίκων]· ἄλλοτε ἡ κώμη ἤκμαζεν ἀλλὰ κατεστράφη

ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῆς ἔκτισαν ἐπὶ της ἑλληνικῆς χώρας τοῦ κόλπου τοῦ Βώλου παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Ἁλμυρὸν τὴν *Νέαν Μιτζέλαν*, κληθεῖσαν καὶ Ἀμαλιάπολιν πρὸς τιμὴν τῆς πρώτης βασιλίσσης τῶν Ἑλλήνων.

Μετὰ τὴν Μιτζέλαν ἀπαντᾷ τις τὸ *Βένετο* [Κάτ. 175], εἶτα βαδίζων ἐπὶ πεδίου θαμνώδους καὶ ἐμπλέου ἐξ ἀμπελώνων καὶ συκεώνων μετὰ 2 ὥρας ἀπαντᾷ τὸ *Κεραμίδι* [Κάτοικ. 1000]. Ὀλίγον πρὸς Β. τῆς κώμης ταύτης πρὸς τὴν θάλασσαν ὁ Mézières ἀνεῦρε περίβολον μέγαν ἑλληνικὸν ἀρχαίας πόλεως τῆς Κασθαναίας, περὶ τῆς ὁποίας ὁ Πλίνιος, ὁ Σκύλαξ ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Στράβων λέγουσιν ὅτι ἔκειτο μεταξὺ τῆς Σηπιάδος ἄκρας καὶ τῆς Μελιβοίας. Κατά τινας ἡ πόλις αὕτη ἔδωκε τὸ ὄνομα εἰς τὸ δένδρον καστανέαν.

Ὑπὲρ τὸ Κεραμίδι αἱ κορυφαὶ τοῦ ὄρους γίνονται χθαμαλώτεραι. Τὸ Πήλιον παύεται καὶ ἄρχεται ἡ Ὄσσα συνδεομένη διὰ μακρᾶς προεκτάσεως δειράδος ὀρεινῆς, καλουμένης ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων *Μαυροβοῦνι* (1086 μέτρ.). Ἡ χώρα δὲν ἀλλοιοῦται ποσῶς ὡς πρὸς τὴν φυσικὴν αὐτῆς ὄψιν. Ἐπὶ τῶν ἀποτόμων βράχων ἐξαπλοῦνται δάση, ἀφ' ὧν ἐξάγεται ξυλεία. Μετὰ 2 ὥρας διέρχεταί τις τὸ *Πολυδένδρι* [κάτ. 100] πενιχρὸν κωμίδιον συγκείμενον ἔκ τινων καλυβῶν, περικυκλούμενον ὑπὸ μεγαλοπρεποῦς δάσους καστανεῶν. Τὸ ἐπίνειον τοῦ χωρίου τούτου [ἐξ οὗ ἀπέχει 30 λ

κεῖται ὑπὸ ἀκρωτήριόν τι, ὅπερ φαίνεται νὰ εἶναι τὸ Κεάντιον, ὅπερ ὁ Πλίνιος θέτει μεταξὺ Κασθαναίας καὶ Μελιβοίας. Ὁδὸς γραφικὴ ἐν μέσῳ δάσους καὶ ὑπαίθρων τόπων ἄγει (1 ὥρ. 40) εἰς *Σκήτην* [κάτ. 375], ὅπου ἐπὶ λόφου εἰς ἀπόστασιν 20 λεπτῶν κεῖνται τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Μελιβοίας, πόλεως ὁμηρικῆς μνημονευομένης καὶ ἐν τοῖς πολέμοις μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Περσέως. Ὁ Τ. Λίβιος ὁρίζει τὴν θέσιν αὐτῆς εἰς τὰς ὑπωρείας τῆς Ὄσσης πρὸς τὴν Θεσσαλίαν, προσθέτων ὅτι κεῖται ἐπὶ ἀρίστου μέρους ὅπως εἶναι κυρία τῆς Δημητριάδος. Τῷόντι ἡ Μελίβοια ἔκλειε τὴν πεδιάδα τῆς Ἀγυιᾶς, δι' ἧς στρατὸς χωρῶν πρὸς Μ. διὰ τῆς παραλίας ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πηνειοῦ, ἠδύνατο νὰ κάμψῃ τὸ στενὸν τῶν Τεμπῶν καὶ τῆς Ὄσσης καὶ νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὸ κέντρον τῆς Θεσσαλίας μέχρι τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου. Ἡ ὀχυρὰ θέσις τῆς Μελιβοίας συνεπλήρου ἀναγκαίως τὴν τῶν Τεμπῶν. Οἱ Ῥωμαῖοι ἔχοντες τὸν στόλον αὐτῶν εἰς Ἰωλκὸν ἀπέστειλαν ἐκεῖσε τὸν Μ. Ποπίλιον μετὰ 5,000 ἀνδρῶν, ἀλλ' εὑρόντες αὐτόθι τὸν στρατὸν τοῦ Περσέως ἐπὶ τῶν λόφων, ἐθεώρησαν τὴν θέσιν ὀχυρωτάτην ὅπως ἀποτολμήσωσι προσβολήν. Μετέπειτα ὁ Γν. Ὀκτάβιος ἐκυρίευσε καὶ κατέστρεψε τὴν Μελίβοιαν, καὶ τοῦτο ἐξηγεῖ τὴν ὕπαρξιν ὀλίγων αὐτόθι ἐρειπίων. Φαίνεται ἐν τούτοις ὅτι ἡ ὀχυρὰ αὐτὴ θέσις κατελήφθη καὶ πάλιν ἐπὶ Ῥωμαίων καὶ μετέπειτα ἐπὶ Βυζαντινῶν.

Ἡ τοπογραφία τῆς ἀκροπόλεως τῆς Σκήτης συμ-

φωνεῖ πληρέστατα πρὸς τὰς περιγραφὰς τοῦ Λιβίου. Ἡ χθαμαλὴ δειράς, ἧς ἡ ἀκρόπολις ἀποτελεῖ μέρος συνάπτεται πρὸς τὸ Πήλιον καὶ Ὄσσαν, ἐκεῖ ἔνθα τὰ δύο ὄρη συμμιγνύουσι τὰς ὑπωρείας των. Τὰ ἐρείπια τῆς Σκήτης συνίστανται μόνον ἐκ τῶν τειχῶν περιβόλου ἱκανῶς εὐρέος, ἀλλὰ μὴ περιλαμβάνοντος ἅπαν τὸ ὀροπέδιον τὸ κατεχόμενον ὑπὸ τῆς πόλεως.

Εἰς τὴν Σκήτην παύεται τὸ Πήλιον, πέραν τούτου ἄρχεται ἡ πεδιὰς τῆς Ἀγυιᾶς, ἥτις ἀναστομοῦται πρὸς Δ. εἰς τὸ μέγα Θεσσαλικὸν πεδίον καὶ διαχωρίζει τὸ Πήλιον ἀπὸ τῆς Ὄσσης. Χθαμαλὴ δειρὰς ἀποτελοῦσα τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου τῆς Μελιβοίας συμμιγνύει τὰ δύο ὄρη πρὸς Ἀν. Ἐντεῦθεν κατέρχεταί τις χώραν σχεδὸν ἀπρόσιτον μέχρι (1 ὥρ.) τῆς

Ἀγυιᾶς, κώμης ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων τῆς Ὄσσης. Ἑκάστη ἐν αὐτῇ οἰκία ἔχει κῆπον, ἡ δὲ τουρκικὴ συνοικία καλύπτεται ὑπὸ ἀπείρων πλατάνων. Ἡ γῆ ἐνταῦθα εἶναι γόνιμος καὶ πολύϋδρος παράγουσα σῖτον καὶ κριθὴν ἄφθονον [Ἡ Ἀγυιὰ περιέχει 1850 κατοίκ.].

Ἐκ τῆς Ἀγυιᾶς δύναταί τις πρὸς συντομίαν τῆς ἐπιστροφῆς νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Βῶλον διὰ τῶν κ. *Δέσαρη* [κάτ. 200] καὶ *Καστρί* [κάτ. 75], ἡ πλήρης ὅμως περιοδεία τῆς Ὄσσης ἀπαιτεῖ δύο ἔτι ἡμέρας· ἐξακολουθοῦμεν δ' ἐν τοῖς κατωτέρω τὴν περιγραφὴν αὐτῆς.

Ἡ ὁδὸς ἀναβαίνει ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν πλευρῶν τῆς Ὄσσης διὰ τῶν κωμῶν *Κάπιστας* [κάτ. 125] καὶ (1 ὥρ. 30) *Θανάτου* [κάτ. 700]. Εἰς τὸ μέρος

τοῦτο ἡ Ὄσσα εἶναι κεκαλυμμένη ὑπὸ πυκνῶν δασῶν κατερχομένων μέχρι τῆς θαλάσσης, καὶ ἐκτεινομένων ἀπὸ τῆς κ. Θανάτου μέχρι τοῦ λιμενίσκου *Φτέρης* ἢ *Χαϊτζῆ* ἐγγὺς τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πηνειοῦ. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ὁδοῦ ὑπάρχουσιν ἀρχαιότητες, ἀλλ' ἀδύνατον ἐκ τῶν δασῶν ν' ἀνευρεθῶσιν. Ἀναμφιβόλως δὲ πρὸς τὸ μέρος τοῦτο ἔκειντο αἱ δύο ἀρχαῖαι πόλεις Ῥιζοῦς καὶ Εὐρυμεναί, ἐκτισμέναι κατὰ τὸν Στράβωνα καὶ τὸν Πλίνιον μεταξὺ Μελιβοίας καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πηνειοῦ. Ἡ Ῥιζοῦς ἴσως κατεῖχε τὴν θέσιν τὴν νῦν καλουμένην Καστρί, πλησίον τοῦ Θανάτου ἢ τὰ *Τέρσανα*, αἱ δ' Εὐρυμεναί, ὧν ἡ θέσις εἶχε στρατηγικὴν ἀξίαν καὶ διημφισβητήθη ἐναλλὰξ μεταξὺ τῶν Θεσσαλῶν, Αἰτωλῶν καὶ Φιλίππου, θὰ ἔκειντο ἔνθα τὰ νῦν κεῖται ἡ Μονὴ τοῦ Ἁγ. Δημητρίου.

Ἡ ὁδὸς ἐκεῖθεν τοῦ Θανάτου διέρχεται διὰ τῶν κωμῶν (1 ὥρ. 15) *Οἰκονομίας*, καὶ (1 ὥρ. 30 λ.) *Καρίτσας*, ἐξ ἧς ὑπάρχει ὡραία πρὸς τὴν θάλασσαν ἄποψις· καταλείπουσα δ' ἐν δεξιᾷ τὴν ἄγουσαν εἰς τὸν λιμενίσκον Φτέρη καὶ διερχομένη αὐλῶνα, φθάνει εἰς (1 ὥρ. 30)

Τὴν Μονὴν τοῦ *Ἁγ. Δημητρίου*, ἧς ἡ κτίσις, κατὰ τὰς παραδόσεις, ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ, φαίνεται δὲ καὶ ἐκ τοῦ ῥυθμοῦ τῆς οἰκοδομῆς, διὸ καὶ εἶναι ἀξία περιηγήσεως.

Ἐκ τῆς Μονῆς ταύτης ἔρχεταί τις εἰς (2 ὥρ.) τὴν κοιλάδα τῶν Τεμπῶν διὰ τῶν κωμῶν *Τσαϊτσὶ* καὶ

Λασποχωρίου δι' ἀτραποῦ φερομένης διὰ τῶν δασωδῶν κλιτύων τῆς ΒΑ. πλευρᾶς τῆς Ὄσσης. Κατὰ τὴν διάβασιν ταύτην εἶναι ἄποπτα τὰ παράλια τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου, ὁ λιμενίσκος Φτέρη καὶ αἱ ἑλώδεις ἐκβολαὶ τοῦ Πηνειοῦ.

Ἐκ τῆς εἰσόδου τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν εἰς Μπαμπᾶ καὶ Ἀμπελάκια 3 ὧραι (Ὅρα σελ. 90—95). Ἐκ Μπαμπᾶ δύναταί τις νὰ πορευθῇ εἰς (5 ὥρας) Λάρισαν διὰ τῆς εὐθείας ὁδοῦ. Ἀλλ' ὁ βουλόμενος ἐντελῶς νὰ συμπληρώσῃ τὴν περιοδείαν τῆς Ὄσσης ὀφείλει ἐκ Μπαμπᾶ νὰ ἐπανέλθῃ διὰ *Χατζιόμπασι* εἰς τὴν *μικρὰν κοιλάδα τοῦ Κισερλῆ*, ὑπὸ τὰς ὑπωρείας τῶν δυτικῶν πλευρῶν τῆς Ὄσσης. Μέγα μέρος τῶν ἀγρῶν ἐνταῦθα μένει ἀκαλλιέργητον. Τὰ κυριώτερα κέντρα τοῦ πληθυσμοῦ ἐνταῦθα εἶναι αἱ δύο κῶμαι *Κουτσοὺκ Κισερλὶ* καὶ *Μπουγιοὺκ Κισερλί*. Ἐν τῷ δευτέρῳ ὑπάρχει ἀγορά, ἧς τὰ κυριώτερα καταστήματα ἀνήκουσιν εἰς Ἕλληνας. Λόφος ἀπεσπασμένος ἐκ τῆς Ὄσσης ὑπερκείμενος τῆς κώμης φαίνεται ὅτι ἐχρησίμευεν ὡς ἀκρόπολις ἂν καὶ οὐδὲν ἐκεῖ ὑπάρχῃ ἐρείπιον. Ἴσως ἐκεῖ πρέπει ν' ἀναζητήσῃ τις τὴν Λάρισαν τῆς Ὄσσης τοῦ Στράβωνος. Πόλις δὲ Ὄσσα περὶ ἧς γράφει Στέφανος ὁ Βυζάντιος φαίνεται ὅτι οὐδέποτε ὑπῆρξεν.

Ἡ *κοιλὰς* τοῦ *Κισερλὶ* ὡσαύτως οὐδὲν περιέχει λείψανον ἀρχαιότητος· οὐδὲν ἧττον ὁ Mézières ὑποθέτει ὅτι ἀνταποκρίνεται εἰς τὸ Δώτιον πεδίον, τὸ μνη-

μονευόμενον ἐν τῷ μύθῳ τῆς νύμφης Κορωνίδος (Ὅρα σελ. 123) Ἡ ἀρχαία δὲ πόλ. Ἄμυρος ἴσως θὰ εἶναι ἡ κ. *Μαρμαριανή*, εἰς ἣν φθάνει τις μετὰ 4 ὥρας ἀπὸ Μπαμπᾶ, πρὶν εἰσέλθῃ εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Ἀγυιᾶς. Πλεῖστα λείψανα ἀρχαιοτήτων διεσπαρμένα εἰς τὰς γειτονικὰς κώμας μαρτυροῦσιν ὅτι αὐτόθι ὑπῆρχε φρούριον ἀρχαῖον ἢ πόλις· ἴσως ἡ Ἄμυρος, ἴσως οἱ Θαυμακοὶ τοῦ Φιλοκτήτου (;)

Μετὰ τὴν περιοδείαν τῆς Ὄσσης δύναταί τις νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Ἀγυιᾶς (Ὅρα ἀνωτέρω σελ. 140), ἀλλὰ καταλείπων ἐν ἀριστερᾷ τὸ ἀνατολικὸν μέρος αὐτῆς καὶ τὴν κ. τῆς Ἀγυιᾶς, ἐξακολουθεῖ διευθυνόμενος πρὸς Ν. πρὸς τὰ κωμίδια Πλασιὰ καὶ Καστρὶ ἐπὶ γραμμῆς ἐγγυτέρας πρὸς τὰ ἕλη τῆς Νεσσωνίδος καὶ τοῦ ὀχετοῦ Ἀσμακίου.

Ἡ κ. Ντουγάνη [οἰκογ. ἑλλην. 45, ὀθωμ. 30] καὶ ἡ Δέσανη, ἃς καταλείπει τις ὀλίγον περαιτέρω ἐπὶ τ' ἀριστερά, περιέχουσι λίθους τινὰς ἀρχαίους. Ἡ κ. Πλασιὰ εἰς ἣν φθάνει τις μετὰ 3 ὥρας δὲν εὑρίσκεται ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Ἀγυιᾶς, ἀλλὰ κατέχει τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ Μαυροβουνίου. Πλησίον τῆς κώμης Καστρὶ ὑπάρχουσι λείψανα ἀρχαίας πόλεως, ἧς δύσκολον νὰ εὑρεθῇ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα· δύναται καὶ αὕτη νὰ εἶναι ἡ Ἄμυρος τοῦ μύθου τῆς Κορωνίδος.

Πέραν τῆς κ. Καστρὶ διέρχεταί τις μικρὰν πεδιάδα πλατεῖαν 2—3,000 χιλιομέτρων περιλαμβανομένην μεταξὺ τῆς ἀγόνου καὶ ἀποτόμου κατωφερείας τοῦ Πη-

λίου καὶ τῆς λίμνης Κάρλας (Βοιϐηΐδος)· ἐν ταύτῃ κεῖνται δύω κῶμαι *Κουκοράϐα* καὶ *'Αλαφακλὰρ* περικυκλούμεναι ὑπὸ γονίμων γαιῶν, ἀλλ' ὀλίγον γεωργημένων. 'Απαιτεῖται δ' ἐνταῦθα προσοχὴ κατὰ τὸν δρόμον παρὰ τὰς ὄχθας τῆς λίμνης, διότι πολλαχοῦ ὑπενδίδουσι καὶ δύναται ὁ βαδίζων νὰ καταϐυθισθῇ.

Μετὰ 4 ὥρας φθάνει τις εἰς *Κανάλια*, τὴν κυρίαν κώμην τῶν ὄχθῶν τῆς λίμνης, διότι ἡ κ. *Κάρλα*, ἡ δοῦσα καὶ τὸ νέον ὄνομα εἰς τὴν λίμνην, δὲν σώζεται. Τὰ Κανάλια περικυκλοῦνται ὑπό τινων δένδρων ἐν μέσῳ βράχων γυμνῶν καὶ φαιῶν [ἔχουσι 1050 κατοίκους μετερχομένους τὴν ἁλιείαν ἐν τῇ λίμνῃ, ἣν μόνοι νέμονται]. Ἡ κώμη κατοικεῖται μόνον ὑπὸ γυναικῶν, οἱ ἄνδρες ζῶσιν ἐν τῇ λίμνῃ αὐτῇ ἐντὸς ξυλοπαγῶν καλυϐῶν, τῶν ὁποίων οἱ πάσσαλοι εἶναι βεϐυθισμένοι ἐν τῇ γῇ καὶ στηρίζουσιν αὐτὰς ὑπὲρ τὸ ὕδωρ. Οἱ Καναλιῶται ἐπανέρχονται εἰς τὴν κώμην των μόνον τὸ ἑσπέρας τοῦ Σαϐϐάτου ἐπὶ μονοξύλων. Τὰ περὶ τὴν λίμνην μέρη εἶναι ὑγιεινά, διότι τὰ ὕδατα αὐτῆς ἀνανεοῦνται ἐκ τῆς εἰσροῆς τῶν ὑδάτων τοῦ Πηνειοῦ. Οἱ ἰχθῦς τῆς λίμνης εἶναι τριῶν εἰδῶν, χέλια, πλατύτσαις καὶ σαζάνια, εἴδη κυπρίνων· ἐξάγονται δὲ νεαλεῖς εἰς Θεσσαλονίκην, Λάρισαν, Τρίκκαλα, Μέτσοϐον.

Ἡ λίμνη Βοιϐηῒς εἶναι ὡραιοτέρα καὶ γραφικωτέρα τῶν ἐκτεταμένων τελμάτων τῆς πεδιάδος Λαρίσης, ἐνταῦθα ὑπάρχουσι παράλια, κάτοικοι, ἁλιεία καὶ

ὕδωρ διαυγὲς καὶ βαθύ, ἐνῶ τὰ τέλματα τῆς Νεσσωνίδος, ἐν οἷς βόσκουσι ποίμνα, συγχέονται μακρόθεν πρὸς τὰς περικυκλούσας αὐτὰ νομὰς καὶ οὐδαμοῦ φαίνεται ἡ διαυγὴς ἐπιφάνεια λίμνης πελαγιζούσης εἰμὴ μόνον ὅταν διέρχηταί τις αὐτήν.

Πρὸς Μ. τῶν Καναλίων ἀπαντᾶ τις τρεῖς μικρὰς ἀκροπόλεις πλησίον ἀλλήλων κειμένας· ἡ πρώτη κεῖται ἐπὶ ἀποτόμου λόφου, ὃν συναντᾶ τις ἐξερχόμενος ἐκ Καναλίων, ἀποτελοῦσα μικρὸν πύργον τοῦ μεσαιῶνος κατεσκευασμένον ἐκ πετρῶν συγκεκολλημένων δι' ἀσβέστου καὶ ἔχοντα περιφέρειαν 150 ποδῶν· ὑπ' αὐτὴν ὑπάρχει ἄφθονος πηγὴ κατάσκιος ἐκ μεγάλων δένδρων ἐκτεινομένων μέχρις μετοχίου τινὸς κειμένου ἐν τῇ πεδιάδι.

Πέραν τῆς πεδιάδος ταύτης κεῖνται τὰ ἐρείπια τῆς δευτέρας ἀκροπόλεως ἐπὶ ὑψώματος κατερχομένου δι' ἠρέμου κλίσεως πρὸς τὴν λίμνην καὶ καταλήγοντος εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ὄχθης εἰς ἀπότομον κλίσιν.

Αὐτόθι δὲ φαίνεται οὖσα ἡ θέσις, ἣν ὁ Στράβων ὁρίζει τῆς ἀρχ. Βοίϐης, πολίχνης ὑπερκειμένης τῆς λίμνης, εἰς ἣν ἔδωκε καὶ τὸ ὄνομα. Τὰ τείχη αὐτῆς εἶναι ἀτελοῦς ἑλληνικῆς κατασκευῆς, ἐκτισμένα διὰ μικρῶν λίθων ἡμιεργασμένων. Ἡ ἀκρόπολις πανταχόθεν εἶναι ἀπότομος πλὴν τῆς πλευρᾶς, τῆς πρὸς τὴν λίμνην νευούσης.

Πρὸς Μ. τέλος τῆς Βοίϐης, εἰς τὸν μυχὸν μικρᾶς

κοιλάδος ἀμπελοφύτου ἀπόκρημνος λόφος μᾶλλον τῷ Πηλίῳ προσεγγίζων φέρει ἔτι *παλαιόκαστρον*, μικρὸν περίβολον, ἐνδεικνύοντα ἴσως τὴν θέσιν τῆς ὁμηρικῆς πόλεως τῶν Γλαφυρῶν.

Πρὸς τὴν Ἀ. ὄχθην τῆς λίμνης κεῖται ἡ ἐκκλησία τοῦ *Ἁγ. Νικολάου*, ἔνθα εὑρίσκονται ἐρείπια μαρτυροῦντα θέσιν ἀρχαίου ναοῦ. Ἐν ἀριστερᾷ δὲ πρὸς τὸ ὄρος ἐπὶ λόφου φαίνεται ἡ Μονὴ τοῦ *Ἁγ. Γερασίμου* τὰ νῦν ἐγκαταλελειμμένη Ἐκ τῆς λίμνης διερχόμενός τις ἔφορον καὶ γεωργημένην μικρὰν πεδιάδα, ἐκτεινομένην ἀπὸ Μ. πρὸς Ἀ., καὶ δι' ἀποτόμου ἀτραποῦ, ἐν ᾗ φαίνονται πολλαχοῦ ἐπὶ τῶν βράχων τὰ ἴχνη ἀρχαίας ὁδοῦ, φθάνει εἰς (2 ὥρ. ἐκ Καναλίων) τὸ κωμδ. *Κάπραιναν*, τὸ ἀρχαῖον Ὀρμένιον κατὰ τὸν Mézières. Τὸ κωμίδιον τοῦτο σύγκειται ἔκ τινων καλυβῶν, κειμένων ἐντὸς γεωργημένων ἀγρῶν παρὰ τοὺς πρόποδας ὀροπεδίου ἀποκρήμνου καὶ ἀνύδρου, ἐφ' οὗ ὑπάρχει ὁ περίβολος μικρᾶς ἀκροπόλεως. Οἱ τοῖχοι τοῦ περιβόλου ἔχουσιν ὕψος 2 μέτρ. ὑπὲρ τὸ ἔδαφος· εἶναι δὲ κακῶς ἐκτισμένοι καὶ μὴ στερεῶς. Ἡ θέσις ὅμως τῆς ἀκροπόλεως ταύτης εἶναι σπουδαία, διότι ἐπιβλέπει ὅλους τοὺς λόφους τοὺς διαχωρίζοντας τὴν λίμνην Βοιβηΐδα ἀπὸ τῆς πεδιάδος τῶν Φερῶν καὶ τῆς ὀρεινῆς δειράδος τοῦ Πηλίου.

Ἐκ Καπραινας εἰς Βῶλον ἡ ὁδὸς διέρχεται αὐχμηρὰν πεδιάδα, κεκαλυμμένην ἐκ θάμνων, ἐν ᾗ ὑπάρχουσι τῇδε κἀκεῖσε *Καλύβαι* τῶν ἐγχωρίων. Φυτὰ

καὶ δένδρα ἀναφαίνονται εἰς τὰ παρὰ τὸν Παγασητικὸν κόλπον μέρη. Μετὰ 2 ὥρας εἰσέρχεταί τις εἰς Βῶλον. (Ὅρα ὁδὸν 6 σελ. 124).

Ὁδὸς 8.

ΑΠΟ ΒΩΛΟΥ ΕΙΣ ΑΛΜΥΡΟΝ ΚΑΙ ΣΤΥΛΙΔΑ

20—28 ὧραι.—Σταθμοὶ ἐν Ἁλμυρῷ καὶ Ἀχινῷ.

Καταλείποντες τὸν Βῶλον περικολπίζομεν πρὸς Δ. τὸν κόλπον, διερχόμενοι παρὰ τὰ ἐρειπια (40 λ.) τῶν Παγασῶν (Ὅρα ὁδ. 6 σ. 126) καὶ (30 λ.) τοῦ Φουρνᾶ. —Ἡ ὁδὸς παρὰ τὴν παραλίαν φερομένη καταλείπει ἐν ἀριστερᾷ τὰς Ἁλυκὰς καὶ φθάνει (3 ὥρ.) εἰς τὴν ἀρχ. πόλιν Πύρασον, μνημονευμένην ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου. Ἔκειτο παρὰ τὴν παραλίαν εἰς ἀπόστασιν 20 σταδίων ἐκ Φερῶν. Ἐπὶ Στράβωνος ἡ πόλις αὕτη δὲν ὑφίστατο, ἀλλ' εἶχεν ἀντικατασταθῆ ὑπὸ τῆς πόλ. Δημητρίου, κληθείσης οὕτως ἴσως ἐκ τοῦ τεμένους τῆς Δήμητρος, τοῦ ὁποίου καὶ ὁ Ὅμηρος μνείαν ποιεῖται. Κατὰ τὸν Λὴκ ὁ Πύρασος ἔκειτο, ἔνθα τὰ νῦν ἡ κ. *Κοκκινὰ* ἔνθα ἀνεῦρεν ἐρείπια ἀρχαῖα, ἴχνη τείχους ἀκροπόλεως καὶ λιμένος. — Ἐντεῦθεν καταλείποντες τὴν παραλίαν φθάνομεν πορευόμενοι πρὸς δυσμὰς εἰς (1 ὥρα) τὰς

Θήβας τὰς Φθιώτιδας, πόλεως ἐπισήμου τῆς Θεσσαλίας μέχρι τῆς κτίσεως τῆς Δημητριάδος. Ἡ πόλ. αὕτη τῷ 282 ἀπεποιήθη νὰ μετάσχῃ τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου. Ὁ Κάσανδρος καὶ οἱ Αἰτωλοὶ κατέλαβον αὐτήν· ἀπὸ τούτων δ' ἐκυριεύθη μετὰ μακρὰν πολιορκίαν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου μετονομάσαντος αὐτὴν Φιλιππόπολιν. Μνημονεύεται καὶ ὑπὸ τοῦ Ἱεροκλέους ὑπὸ τὸ πρῶτον αὐτῆς ὄνομα. Ἐκ τῆς πόλεως ταύτης σώζονται τὰ ἴχνη τοῦ περιβόλου καὶ τῆς ἀκροπόλεως μετὰ τῶν πύργων καὶ τάφρων ἔχοντα περίμετρον 3—4 χιλιομέτρ. καὶ τὸ θέατρον, τὸ ἐν μέσῳ τῆς πόλεως κείμενον καὶ βλέπον πρὸς τὴν θάλασσαν.

Ἐξακολουθοῦντες τῇ πορείᾳ πρὸς Μ. ἀπαντῶμεν τὰς κ. Ἀκ-Κετζέλ, Ἀϊδὶν καὶ Ἰρίς Κιοΐ πρὶν ἢ φθάσωμεν εἰς (2 ὥρ. 30)

Κιρτσινὶ ἢ *Ἁλμυρὸν* (τουρκ. Ἑρμώρ) (7—8 ὥρ. ἐκ Βώλου), κωμόπολιν 300 οἰκιῶν, περικυκλουμένων ὑπὸ πυκνῶν δένδρων, κειμένην ἐπὶ τερπνῆς θέσεως ἐγγὺς ποταμίου, ἀπέχουσαν 5 περίπου χιλιόμετρα ἀπὸ θαλάσσης καὶ τοῦ μικροῦ ἐπινείου *Τσιγγελίου*.

Δύο ὁδοὶ ἐντεῦθεν ἄγουσιν εἰς τὰ ὅρια τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος· ἡ μὲν πρὸς Μ. κατ' εὐθεῖαν διὰ τοῦ Πλατάνου καὶ Κωφοῦ διέρχεται μετὰ 4 ὥρας τὰ ὅρια τῆς Ἑλλάδος, παρὰ τοὺ πρόποδας τοῦ ὄρους Πυλιωρίου καὶ φθάνει διὰ τῶν κ. Ἁγ. Βαρβάρας καὶ Σπαρτιῶν εἰς (4 ὥρ.) τὴν θάλασσαν παρὰ τὸν Ἀχινόν. Ἡ ἑτέρα δὲ ὁδὸς (μακροτέρα περίπου 6 ὡρῶν)

λοξὴ πρὸς τὸ ΜΑ., συναντᾷ παρὰ τὸ κωμίδιον *Στοὺς Κεφάλους* τὰ ἐρείπια τῆς ὁμηρικῆς Ἄλου, πόλεως τῶν Ἀθαμανῶν, μνημονευομένης ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου, καὶ κειμένης παρὰ τῇ θαλάσσῃ ἐπὶ ἄκρας προεκβαλλομένης εἰς τὴν πεδιάδα ὑπὸ τῆς ὀρεινῆς ἐσχατιᾶς τῆς Ὄθρυος. — Ἐπὶ τοῦ ὑψώματος κεῖνται ἔτι τὰ ἐρείπια ἑλληνικοῦ φρουρίου. — Πρὸς Ἀ. τῶν ἐρειπίων τούτων κεῖνται (1 ὥρ.) τὰ ὅρια τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου καὶ μετὰ ἡμίσειαν ὥραν ὁ μικρὸς λιμὴν τῆς *Νέας-Μιτζέλας* ἢ Ἀμαλιαπόλεως. Ἡ πολίχνη αὕτη ἐκτίσθη ὑπὸ τῶν μεταναστευσάντων αὐτόθι κατοίκων τῆς ἐν τῇ Μαγνησίᾳ Μιτζέλας (Ὅρα σελ. 138).

Ἐντεῦθεν πρὸς Μ. διήκουσα ἡ ὁδὸς φθάνει εἰς (1 ὥρ. 30) *Σούρπην*, εἰς (2 ὥρ.) *Φτελιό*, τὸ ἀρχαῖον Πτελεόν, ἐντεῦθεν περικολπίζουσα τὸν μικρὸν ὅρμον τοῦ Ἀχιλλείου καὶ ὑπερβάλλουσα τὸ *Τραγοβοῦνι* καταλήγει εἰς (2 ὥρ.) τὴν κ. τοῦ *Φανοῦ*, ἔνθα ἔκειτο ὁ Ἀντρών, πόλις ὁμηρική. Κατὰ τὸν Στράβωνα ἕρμα ὕφαλον εὑρίσκετο κατὰ τὴν πόλιν ταύτην ἐν τῷ πρὸς τῇ Εὐβοίᾳ πόρῳ, καλούμενον ὄνος Ἀντρῶνος. Ἐνταῦθα σπανίως τυγχάνει τις εὐκαιρίας, ὅπως περάσῃ εἰς τὴν ἀπέναντι Εὔβοιαν, διὸ ὀφείλει νὰ τραπῇ πρὸς Δ., πρὸς τὴν Στυλίδα. Κατὰ τὴν πορείαν ταύτην διέρχεται τὰς κώμας (1 ὥρ.) *Χαμακό* (πέραν τῆς ὁποίας ὁ Λήκ, Γκὲλ καὶ Δόδβελ κατέδειξαν ἐπὶ λόφου ἀποτόμου τὰ λείψανα τῆς Κρεμαστῆς Λαρίσης), (1 ὥρ.) *Γαρδίκιον*, (1 ὥρ.) *Ἀχλάδιον*, (1]2 ὥρ.) *Ῥάχαις*,

καὶ (1 ὥρ.) *Ἀχινόν*, τὸν ἀρχαῖον Ἐχῖνον. ἐντεῦθεν δὲ μετὰ 2 ὥρας εἰσέρχεται εἰς *Στυλίδα*.



Ὁδὸς 9.

ΑΠΟ ΒΩΛΟΥ ΕΙΣ ΜΕΤΣΟΒΟΝ

Διὰ Κυνὸς Κεφαλῶν καὶ Φαρσάλων.

60 ὧραι.—Σταθμοὶ εἰς Φάρσαλα, Καρδίτσαν, Τρίκκαλα, Καλαμπάκαν.



Ἐκ Βώλου εἰς Βελεστῖνον 3 ὧραι. Ἐξερχόμενοι τοῦ Βελεστίνου καταλείπομεν ἐν ἀριστ. τὴν κατ' εὐθεῖαν ἄγουσαν εἰς Φάρσαλα διὰ τῆς κ. Βουρλατάνι καὶ διευθυνόμεθα κατ' εὐθεῖαν πρὸς Δ. διὰ τῆς πεδιάδος. Μετὰ πορείαν 2 ὡρῶν ἀπαντῶμεν τὴν κώμην *Γερεμὶ* εἰς τοὺς πόδας τῶν ὀρέων τοῦ Καρὰ-Δάγ. Οἱ ἐνταῦθα ὑπάρχοντες μαστοειδεῖς λόφοι, οἱ ἐκτεινόμενοι ἐπὶ τῆς πεδιάδος μέχρι τῶν ἐρειπίων τῆς Σκοτούσσης, ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Κυνὸς Κεφαλαί· εἶναι δὲ ἀνώμαλοι καὶ τραχεῖς μέσου ὕψους 400—500 μέτρων. Αἱ Κυνὸς Κεφαλαὶ ἐγένοντο περιώνυμοι ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐκ δύο μαχῶν, αἵτινες συνήφθησαν ἐνταῦθα· ἡ μὲν τῷ 364 π. Χ. μεταξὺ τῶν Θηβαίων στρατηγοῦντος τοῦ Πελοπίδου καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Φεραίου, ἡ δὲ τῷ

197 π. Χ. μεταξὺ τοῦ Φιλίππου τῆς Μακεδονίας καὶ τοῦ Φλαμινίνου ἔχοντος 26,000 μαχητάς· ἰσαρίθμους δὲ εἶχε καὶ ὁ Φίλιππος. Τὸ πεδίον τῆς δευτέρας μάχης εὐκόλως ἀναγνωρίζεται ἐν τῇ διαβάσει τῇ ἀγούσῃ εἰς τὴν κ. *Σουπλὶ* καὶ τὰ ἐρείπια τῆς Σκοτούσσης, κείμενα 2 χιλιόμετρ. πρὸς Δ. μακρὰν τῆς κώμης ταύτης. —Ἡ ἀκρόπολις τῆς ἀρχαίας ταύτης πόλεως τῆς Θεσσαλίας κεῖται ἐπὶ λόφου ὕψους 434 μέτρ., ἡ πόλις δὲ φαίνεται ὅτι εἶχε 3 ἢ 4 χιλιομέτρ. περίμετρον.

Εἰς ἀπόστασιν 4 χιλιομέτρ. ΜΔ. τῆς Σκοτούσσης ὁ Heuzey ἀνεῦρε παρὰ τῇ κ. Ἀλχάνι συντρίμματα ἐπιστυλίων καὶ στύλων ἐνδεικνυόντων τὴν ὕπαρξιν ἀρχαίου ναοῦ, ὅστις ἀναμφιβόλως θὰ εἶναι τὸ Θετίδειον, τὸ μνημονευόμενον ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἐν τῇ πρώτῃ μάχῃ ἐν Κυνὸς Κεφαλαῖς.

Ἀκολουθοῦντες εἶτα τῷ ῥείθρῳ ῥυακίου ἐπανευρίσκομεν τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν ἀπὸ Βελεστίνου εἰς Φάρσαλα πλησίον τῆς (5 χιλιόμετρ.) κ. *Ὀρμὰν Μαγούλας*.

Ἀναβαίνοντες τὴν ὁδὸν ταύτην πρὸς Ἀ. καὶ διευθυνόμενοι ΜΑ. ἐκ τῆς (6 χιλιόμ.) κ. Β λ α τ ά ν ι, δυνάμεθα νὰ ἐπισκεφθῶμεν παρὰ τὴν (6 χιλιόμετρ.) κ. Τ σ α γ κ λ ὶ τὰ ἐρείπια τῆς Ἐρετρίας τῆς Φθιώτιδος, ἔνθα ὁ Φλαμινῖνος ἐστρατοπέδευσε τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ τῆς ἀναχωρήσεώς του ἐκ Φερῶν διὰ Σκοτοῦσσαν. Ὁ Λὴκ εἶδεν αὐτόθι ἐρείπια ἀκροπόλεως καὶ μέρος τῶν τειχῶν τῆς πόλεως μετὰ δύο πυλῶν. Τὰ τείχη ταῦτα ἱκανῶς ὑψηλά, παρέχουσι δεῖγμα ἄξιον προσοχῆς τῆς οἰκοδομικῆς τῶν Ἑλλήνων.

Ἀπὸ Ὀρμὰν Μαγούλας ἡ ὁδὸς τῶν Φαρσάλων ἀκολουθεῖ τῇ κοίτῃ τοῦ Ἐνιπέως, ἣν καταλείπει (6 χιλιόμετρ.) διευθυνομένη ΜΔ. καὶ φθάνει (5 χιλιόμ.) εἰς *Φάρσαλα*. Τὴν περιγραφὴν τῶν Φαρσάλων καὶ τὴν ἐκδρομὴν (12 χιλιόμ.) εἰς Παλαιοφάρσαλα ὅρα ἐν τῇ ἑπομένῃ ὁδῷ.

Πέραν τῶν Παλαιοφαρσάλων ἡ ὁδὸς διαπερᾷ (1 ὥρ.) τὸν ποτ. *Ταμπαχανᾶ*, εἶτα (40 λ.) τὸν *Φαρσαλίτην* καὶ καταλήγει εἰς (45 λ.) τὸ κωμδ. *Μπαταλάρ*. Ἐνταῦθα ἡ ὁδὸς δικρανοῦται. Ἡ εὐθεῖα φθάνει μετὰ 6 ὥρας 30 εἰς Τρίκκαλα διὰ τῶν κωμδ. *Ματαράγκα*, *Μακρὴ-Χώρα* καὶ *Παραπραστάνι*, διαδοχικῶς διερχομένη τοὺς ποτ. Ἀπιδανὸν (τουρκ. *Μπουγιοὺκ-Τσαναρλί*), Κονάριον (*Ὀργκότζινο*), Πάμισον (*Μπλιοῦρι*) καὶ τὸν Πηνειὸν αὐτόν. Τὸν τελευταῖον συναντᾷ 2 ὥρας πρὶν καταλήξῃ εἰς Τρίκκαλα.

Ἡ δευτέρα ὁδός, ἣν λεπτομερέστερον θέλομεν ἀναγράψει, ὡς διερχομένην δι' ἀρχαίων τοποθεσιῶν, σχηματίζει μακρὰν καμπὴν εἰς τὰς ὑπωρείας τῶν ὀρέων, συναντῶσα τὴν ὁδὸν ἀπὸ Λαρίσης εἰς Μέτσοβον μόνον ἐν Καλαμπάκᾳ. Διευθύνεται ΜΔ. καταλείπουσα ἐν δεξ. μεταξὺ τοῦ Ἀπιδανοῦ καὶ Κοναρίου (1 ὥρ. 15) τὴν θέσιν τοῦ ἀρχαίου Κιερίου, θεμελιωθέντος ὑπὸ τῶν ἐκ Βοιωτίας ἐλθόντων Αἰτωλῶν, ἐν ᾧ ὑπῆρχε καὶ ναὸς τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς. Ἡ πόλις αὕτη ἐκαλεῖτο καὶ Ἄρνη, καὶ Πιέριον καὶ κατὰ τὸν Τ. Λίβιον Πιερία. Ἐν ταῖς κ. Ματαράγκᾳ καὶ Πύργῳ, μεταξὺ τῶν ὁ-

κωμ. λόφος μεμονωμένος δεικνύει τὴν θέσιν τῆς ἀκροπόλεως Κιερίου, ὑπάρχουσι σπουδαῖαι ἐπιγραφαί.— Διερχομένη εἶτα ἡ ὁδὸς τοὺς ποτ. *Ὀργκόστσιρο*, *Λίψιρο*, *Καλιοντζῆ* καὶ *Καραμπαλῆ* καταλήγει εἰς *Καρδίτσαν*, πολίχνην ἐκ τῶν σημαντικωτέρων τῶν χωρῶν τούτων. Ἐντεῦθεν προχωροῦντες πρὸς τὰ δεξιὰ ΜΔ. διὰ τῆς πεδιάδος παρὰ τὰς ὑπωρείας τῶν ὀρέων, εὑρίσκομεν παρὰ τὸ κωμδ. *Παληόκαστρον* τὰ ἐρείπια τῆς Μητροπόλεως, ἀρχαίας πόλ. μνημονευομένης ὑπὸ τοῦ Στράβωνος καὶ τοῦ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου καὶ σχηματιζούσης μετὰ τῆς Τρίκκης, Πελινναίου καὶ Γόμφων εἶδος τετραπλεύρου. Ἡ περιοχὴ αὐτῆς ἐγειτνίαζε πρὸς τὴν τοῦ Κιερίου. Τῷ 198 κατελήφθη ὑπὸ τοῦ Φλαμινίνου. Κατὰ τὴν 6ην ἑκατ. μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Ἱεροκλέους· ἐν τῷ μέσῳ δ' αἰῶνι ἔφερε τὸ ὄνομα Νέαι Πάτραι. Εὑρίσκονται αὐτόθι ἀρχαιότητες.

Ἐκ Μητροπόλεως προχωροῦντες ΒΔ. παρὰ τὰς ὑπωρείας τῶν λόφων φθάνομεν εἰς (12 χιλιόμ.) τὴν κ. *Φανάριον* τὴν ἀρχαίαν Ἰθώμην, πόλιν καὶ ταύτην ὁμηρικήν. Ὑπερβαίνοντες δὲ πρὸς Δ. λοφοσειρὰν καὶ τὸν ῥύακα Μέγαν φθάνομεν εἰς (10 χιλιόμ.) τὴν θέσιν τῶν ἀρχαίων Γόμφων, ἐκτισμένων ἐπὶ τοῦ ποτ. Μπλιοῦρι τοῦ ἀρχ. Παμίσου, εἰς τὴν ἀναστόμωσιν τῆς κλεισωρείας Μουζακί, ὁρίου τῆς ἀρχ. Ἀθαμανίας καὶ Δολοπίας. Ἡ πόλις εἶχε στρατηγικὴν ἀξίαν, διότι ἐφύλαττε τὴν ἐκ τῆς Θεσσαλίας δίοδον πρὸς τὸν Ἀμβρα-

κικὸν κόλπον. Τῷ 198 π. Χ. ἑάλω ὑπὸ τοῦ βασιλέως των Ἀθαμάνων Ἀμυνάνδρου, συμμάχου τοῦ Φλαμινίνου, ἡ δὲ πτῶσις αὐτῆς συνεπήγαγε καὶ τὴν τῶν γειτνιαζουσῶν αὐτῇ χωρῶν. Ὁ Καῖσαρ τῷ 48 ἐκυρίευσεν αὐτοὺς ἐξ ἐφόδου. Ὁ Λὴκ ἀνεῦρε τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως ἐν τῷ σμικρῷ ἀγεωργήτῳ λόφῳ τῷ καλουμένῳ *Παληὰ-Ἐπισκοπή*.

Ἐκ τῶν Γόμφων προχωροῦμεν ΒΔ. ἀφίνοντες ἐν ἀριστ. τὴν δίοδον τὴν καλουμένην Πόρταις, ἢ Μεγάλαις Πόρταις, δι' ὧν διέρχεται ἡ ὁδὸς τοῦ Γαρδικίου. Παρὰ τὴν εἴσοδον τῆς διόδου ταύτης οὔσης μιᾶς τῶν γραφικωτέρων θέσεων τῆς χώρας τοῦ Πίνδου, δύναταί τις νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν ἐγκαταλελειμμένην Μονὴν τῆς Πόρτα-Παναγιᾶς, ἀξίαν λόγου διὰ τὰς ἐν αὐτῇ βυζαντινὰς εἰκόνας καὶ τὸ μαρμάρινον εἰκονοστάσιον. — Ἡ μεγάλη Μονὴ τοῦ Δούσκου, κειμένη μικρὸν ἀνωτέρω ἐν μέσῳ δάσους φιλυρῶν τοῦ ὄρους *Κότζακας*, ἀποτελεῖ σύνολον μοναστικῶν οἰκοδομῶν ἐν γραφικωτάτῃ τοποθεσίᾳ. Ἡ εὐθεῖα ὁδὸς διαπερᾷ (6 χιλιόμ. 1]2 ἐκ Γόμφων) τὸν Πορταΐκον, ἀπέναντι τοῦ μικροῦ ἑλληνικοῦ κάστρου τῆς Βαρπόπης. Ἡ ὁδὸς διήκουσα ΒΔ. παραπλεύρως τοῖς ὄρεσιν οὐδὲν ἔχει ἄξιον περιηγήτεως μέχρι τοῦ μέρους (20 χιλιόμ.) εἰς ὃ διέρχεται τὸν Πηνειόν, μικρὸν ὑπεράνω τῆς *Καλαμπάκας*, ὅπου συνενοῦται (3 χιλιόμετρ.) πρὸς τὴν ἄγουσαν εἰς Μετέωρα. Ἐκεῖθεν εἰς Μέτσοβον 11 ὧραι (Ὅρα ὁδὸν 11).



Ὁδὸς 10.

ΕΚ ΛΑΡΙΣΗΣ ΕΙΣ ΛΑΜΙΑΝ

Διὰ Φαρσάλων.

2 ἡμέραι, 12 ὧραι· πορεία ἀγωγέως.

Ἀναχωροῦντες ἐκ Λαρίσης πρὸς Μ. εἰσερχόμεθα εἰς πεδιάδα ἄδενδρον καὶ κονιορτώδη, ἐν ᾗ ἡ ὅρασις περιορίζεται πρὸς Μ. διὰ λοφοδειράδος, ἧς τὸ μεγαλείτερον ὕψος δὲν ὑπερβαίνει τὰ 800 μέτρα. Πρὸς Ἀν. καὶ ΒΑ. εἶναι ἄποπτοι αἱ ὑψηλαὶ κορυφαὶ τοῦ Πηλίου (1618 μέτρ.) καὶ τῆς Ὄσσης, (1953 μέτρ.), τῆς διακρινομένης ἐκ τῆς κωνικῆς αὐτῆς ὀρθίας κορυφῆς ἀπὸ τῶν λοιπῶν ὀρέων· πρὸς Β. δὲ φαίνεται τὸ ἐκπρεπὲς ἀμφιθέατρον τῶν κορυφῶν τοῦ Ὀλύμπου. Διερχόμεθα ἀλλεπαλλήλως (4 ὥρ.) τρεῖς κώμας περιεχούσας χάνια, χρησιμεύοντα ὡς σταθμοὶ τῶν ὁδοιπόρων· εἶτα δὲ (1 ὥρ.) ἀφίνοντες ἐν ἀριστ. πρὸς Ἀ. τοὺς λόφους τοὺς ἑνουμένους πρὸς τὸ ὄρ. Καραδὰγ (800 μέτρ.), ἀναβαίνομεν ἠρέμα διὰ χώρας ὑπαίθρου καὶ ψιλῆς, ἔνθα συναντῶμεν (1 ὥρ.) τάφον ἑνὸς σεΐχ, περικυκλούμενον ὑπὸ μεγαλοπρεπῶν κυπαρίσσων, καὶ ἐκεῖθεν καταβαίνομεν εἰς (1 ὥρ.) τὰς ὄχθας τοῦ ποτ. Κουτσοὺκ-Τσαναρλί, τοῦ ἀρχ. Ἐνιπέως. Πέραν δὲ τούτου μετὰ 1 ὥραν φθάνομεν εἰς

Φάρσαλα, τουρκιστὶ Τσαταλτζά (8 ὧραι ἐκ Λαρίσης.) Ἡ πόλις αὕτη ἦτο μία τῶν ἀρχαιοτάτων τῆς Θεσσαλίας κειμένη ἐπὶ τῶν ὁρίων τοῦ Θεσσαλικοῦ τμήματος τῆς Φθιώτιδος, ἐπὶ τῆς ἀριστερ. ὄχθης τοῦ Ἐνιπέως, εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους Ναρθακίου. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ ὄνομα αὐτῆς ἀναφέρεται μετὰ τοὺς μηδικοὺς πολέμους· εἶναι ὅμως πιθανόν, κατὰ τὸν Λήκ, ὅτι αὕτη ἦτό ἡ Φθία, ἡ πρωτεύουσα τῆς Φθιώτιδος. Τὰ αὐτόθι εὑρεθέντα ἐρείπια ἀνάγονται εἰς ἀρχαιοτάτους χρόνους. Τῷ 455 π. Χ. ἡ Φάρσαλος ἐπολιορκήθη ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Μυρωνίδου, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν πολιορκίαν ταύτην ἀπέτυχε μετὰ εὐτυχῆ ἐν Βοιωτίᾳ στρατείαν. Ἐν ἀρχῇ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐγένετο σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων· ὑπέστη δὲ καὶ τὰς καταδρομὰς τῶν τυράννων Λαρίσης καὶ Φερῶν. Κυρίως ὅμως ἡ πόλις αὕτη κατέστη περιώνυμος διὰ τὴν ὑπὸ τὰ τείχη αὐτῆς συναφθεῖσαν μεγάλην μάχην, καθ' ἣν ὁ Καῖσαρ κατετρόπωσε τὸν στρατὸν τοῦ Πομπηΐου (48 π. Χ.)

Σήμερον ἡ πόλις τῶν Φαρσάλων εἶναι ἐκτισμένη ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν ὄρους (ὕψους 110 μέτρ.), ἔχοντος κλιτύας ἀποτόμους καὶ βραχώδεις, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ κορυφὴ ἐπίπεδος οὖσα φέρει ἔτι τὰ ἴχνη ἀρχαίας ἀκροπόλεως. Ἡ πόλις κεῖται ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ φρουρίου, διαιρουμένη εἰς δύο συνοικίας τὸ Βαρόχ, συνοικίαν χριστιανικὴν ΜΑ. καὶ τὸ Λουτρὸ ὀθωμανικήν. Ἑδρεύει ἐν αὐτῇ μουδίρης καὶ ὀρθόδοξος ἐπίσκοπος.

Τὰ λείψανα τῆς ἀκροπόλεως ἀποτελοῦνται ἐκ περιβόλου ἀρχαίου, οὗτινος τὸ ἀρκτικὸν μέρος, ἰδίᾳ τὸ παρὰ τὴν βόρειον πύλην εἶναι κυκλώπειον. Ἡ θέσις τῆς πόλεως ἦτο φύσει ὀχυρά, ὑπερασπιζομένη ἑκατέρωθεν ὑπὸ δύο χαραδρῶν, ἐπιπεδουμένων πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἀφθονουσῶν ὑδάτων. Πρὸς τὸ ΒΔ. μέρος, εἰς τοὺς πόδας τοῦ ὄρους σχηματίζεται φυσική τις λεκάνη κατάσκιος ὑπὸ πλατάνων, ἐξ ἧς πηγάζει τὸ ποτάμιον Ταμπαχανᾶς. Ἡ ἀρχαία πόλις φαίνεται ὅτι εἶχε περίμετρον 6 χιλιομέτρων καὶ σχῆμα τραπεζίου.

Πλὴν τῶν Φαρσάλων ὁ Λίβιος καὶ Στράβων ἀναφέρουσι καὶ Παλαιοφάρσαλον. Ὁ Λὴκ ὑποθέτει ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν συγγραφέων τούτων τὸ πρῶτον ὄνομα ἐδίδετο εἰς τὴν ἀκρόπολιν, καὶ τὸ δεύτερον εἰς τὴν ὑπὸ ταύτην πόλιν. Ἐπὶ ταύτης δὲ τῆς εἰκασίας στηριζόμενος διέγραψε τὸ στρατηγικὸν σχέδιον τῆς μάχης τῶν Φαρσάλων ἐπὶ Καίσαρος καὶ Πομπηΐου.

Ἐκ τῶν Φαρσάλων δύναταί τις νὰ ἐκδράμῃ ΜΑ. 14 χιλιόμετρα εἰς τὴν ἐν τῇ ἄνω κοιλάδι τοῦ Ἐνιπέως κώμην Κ ι ο σ λ ά ρ, παρὰ τῇ ὁποίᾳ λόφος ἀπότομος φέρει τὰ ἴχνη τῆς ἀκροπόλεως τῆς ἀρχαίας Κορωνείας, πατρίδος πιθανῶς τῶν Θεσσαλῶν, οἵτινες ἐθεμελίωσαν τὴν Κορώνειαν τῆς Βοιωτίας.

Ἐκ Φαρσάλων εἰς Τρίκκαλα καὶ εἰς Μέτσοβον διὰ Καρδίτσας καὶ Μητροπόλεως ὅρα ἀνωτέρω σελ. 153—155.

Πέραν τῶν Φαρσάλων ἡ ὁδὸς κάμπτει ΜΔ. καὶ ἀνέρχεται μεταξὺ λόφων κυματοειδῶν καὶ μονοτόνων, ἔνθα εὑρίσκονταί τινες κῶμαι καὶ νεκροταφεῖα τουρ-

κικά. Διερχομένη δὲ κλεισώρειαν μεταξὺ λόφου, ὑπερκείμενον ἔχοντος Παλαιόκαστρον (424 μέτρ. ὕψ.), καὶ τοῦ ὄρους Ἀλογοπάτι (τουρκ. Μπαλὶκ-Δάγ.—630 μέτρ. ὕψ.) φθάνει εἰς (2 ὥρ.) *Βρύσαις* (τουρκ. *Μπεϋ-Μπουνὰρ*) καὶ μικρόν τι μᾶλλον πρὸς Δ. εἰς (1 ὥρ.) τὸ *Γυναικόκαστρον*, θέσιν τῆς ἀρχαίας Προέρνης, ἧς ἐκυρίευσε τῷ 191 π. Χ. ὁ Ἀντίοχος, ἀνεκτήθη δ' εὐθὺς κατόπιν ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Ἀκιλίου. Τὴν θέσιν αὐτῆς ὥρισεν ὁ Λήκ. — Ἐκ Γυναικοκάστρου ἡ ὁδὸς τρεπομένη πρὸς Μ. καταλήγει εἰς (4 ὧραι)

Δομοκόν, τοὺς ἀρχαίους Θαυμακοὺς (7 ὥρ. ἐκ Φαρσάλου), πόλιν τῆς Φθιώτιδος, κειμένην ἐπὶ τῆς διόδου τῆς καλουμένης Κοίλης, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἐκ Θερμοπυλῶν εἰς Θεσσαλίαν, καὶ ἐκτισμένην ἐπὶ κρημνώδους βράχου [Ὁ Δομοκὸς περιέχει 3,000 Ἕλληνας καὶ ὀλίγους Ὀθωμανούς]. (Δύναταί τις νὰ διαμείνῃ εἰς τὸ ὑπὸ τοῦτον κείμενον χάνιον, ὅπως ἀποφύγῃ ἀνάβασιν κοπιώδη 40 λεπτῶν τῆς ὥρας μέχρι τῆς κωμοπόλεως).

Πέραν τοῦ Δομοκοῦ εἰσχωρεῖ τις εἰς λοφοσειράν, ἐξ ἧς κατέρχεται εἰς εὐρεῖαν πεδιάδα, ἧς τὸ μεσημβρινὸν μέρος κατέχει ἡ λίμνη *Νεζερὸς* (τουρ. Δερελὶ-Γκιέλ), ἡ ἀρχαία Ξυνιάς. Ἐνταῦθα ὑπῆρχε καὶ πόλ. Ξυνία, ἧς ὁ Λὴκ ἀνεῦρε τὰ ἴχνη ἐπὶ χερσονήσου προεκβαλλομένης εἰς τὴν λίμνην. Ἡ πόλις αὕτη ἐδηώθη ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν τῷ 198, ἔπειτα δ' ἐγκατελείφθη ὑπὸ τῶν κατοίκων ὅταν ὁ Φλαμινῖνος τῷ 197 ἦλθε

νὰ καταλάβῃ τὴν θέσιν ταύτην, μετὰ 3 ἡμερῶν πορείαν ἐξ Ἡρακλείας.

Πρὸς Ἀν. τῆς πεδιάδος ταύτης (2 χιλιόμετρ.) εὑρίσκονται τὰ ἐρείπια τῆς Μελιταίας, ἀρχ. πόλεως τῆς Φθιώτιδος, ὀνομαζομένης παλαιότερον Πύρρας, ὅπου ἐδείκνυον τοὺς τάφους τοῦ Ἕλληνος, υἱοῦ τοῦ Δευκαλίωνος καὶ τῆς Πύρρας. Τὰ ἐρείπια αὐτῆς τανῦν κεῖνται παρὰ τὴν κ. Ἀ β α ρ ί τ σ α ν.— Ἐκ τῆς κ. ταύτης δύναταί τις διὰ τῶν κ. Δ ρ ο υ χ ά ν ι καὶ Π α λ α μ ᾶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ὁδὸν Λαμίας παρὰ τὰς ὑπωρείας τῆς ὀρεινῆς μασχάλης τῆς Φούρκας.

Ἐκ τῶν ὀχθῶν τῆς Νεζεροῦ ἀναβαίνομεν ἐπὶ τῶν ὀρεινῶν ἀντηρίδων τῆς Ὄθρυος καὶ διὰ τοῦ στενοῦ τῆς *Φούρκας* φθάνομεν πέραν (3 ὥρ.) τουρκικοῦ δερβενίου τὴν κορυφὴν τῆς διόδου (850 μέτρ. ὕψος), ἧς ὑπέρκειται ἐξ Ἀ. τὸ ὄρ. Ἀντινίτσα, ἐκ τοῦ ὁποίου εἶναι ἄποπτα ἡ κοιλὰς τοῦ Σπερχειοῦ, αἱ Θερμοπύλαι, ἡ Οἴτη, ὁ Λαμιακὸς κόλπος καὶ ἡ Εὔβοια. Ἐντεῦθεν εἰσέρχεταί τις εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα, καὶ καταβαίνει μέχρι (3 ὥρ.) Λαμίας (6 ὥρ. ἐκ Δομοκοῦ).



Ὁδὸς 11.

ΕΚ ΛΑΡΙΣΗΣ ΕΙΣ ΜΕΤΣΟΒΟΝ

Διὰ τῶν Μετεώρων.



(27 ὧραι — Πορεία σὺν ἵππῳ. Μία ἡμέρα πλειότερον πρὸς περίβασιν τῶν μονῶν τῶν Μετεώρων· πρὸς τοῦτο δὲ

ἀπαιτοῦνται συστατικὰ γράμματα πρὸς τοὺς ἡγουμένους τῶν Μονῶν παρὰ τῶν ἐπισκόπων Τρικκάλων ἢ Λαρίσης, διότι ἄνευ τούτων οὐδεὶς γίνεται δεκτός).

Καταλείποντες τὴν Λάρισαν διευθυνόμεθα πρὸς δυσμὰς διὰ μεγάλης πεδιάδος μονοτόνου τῆς Θεσσαλίας, ἐν ᾗ συναντῶμεν τὴν κ. (2 ὥρ.) *Θουμάϊ* καὶ φθάνομεν εἰς (1 ὥρ. 30) τὰς ὄχθας τοῦ Πηνειοῦ παρὰ τὴν ἀρκτικὴν ἐσχατιὰν τοῦ *Δόβρουτσι*-*Δάγ* (766 μέτρ.) (Δύναται δ' ἐκ Λαρίσης νὰ φθάσῃ τις αὐτόθι καὶ εἰς 2 ὥρας 30 ἐλαύνων γοργῷ βήματι τὸν ἵππον). Ἐγγὺς τοῦ τόπου, ἔνθα διαβαίνουσι τὸν ποταμὸν καὶ ἐπὶ τῆς δεξ. ὄχθης, 1 ὥραν περίπου πρὸς Β. τῆς κ. *Ἀλίφακα*, κεῖνται ἀρχαῖά τινα ἐρείπια, ἅτινα εἶναι κατὰ τὸν Λὴκ τὰ τοῦ Φακίου, πόλεως ἀρχαίας τῆς Πελασγιώτιδος κυριευθείσης ὑπὸ τοῦ Βρασίδου τῷ 424. Τὴν πόλιν ταύτην ἐλεηλάτησεν ὁ Φίλιππος τῷ 198· κατέλαβε δὲ καὶ ὁ Βίβιος ἐπὶ τοῦ κατὰ τοῦ Ἀντιόχου ἀγῶνος τῷ 191.

Διαβαίνομεν τὸν Πηνειὸν ἢ Σαλαμβριὰν διὰ σχεδίας καὶ ἀκολουθοῦμεν τῇ ὁδῷ παραπλεύρως τῇ ἀριστερᾷ ὄχθῃ, καταλείποντες ἐν δεξ. (1 ὥρ) τὴν κ. *Ζάρκον* [800 οἰκ.] κειμένην ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν λοφοσειρᾶς, διαχωριζούσης τὸ λαρισαῖον πεδίον ἀπὸ τοῦ τῶν Τρικκάλων. Ἡ κτίσις τῆς κ. ταύτης φαίνεται ὅτι ἀνάγεται εἰς τὸν μέσον αἰῶνα· κατοικεῖται ὑπὸ γεωργῶν Ἑλλήνων καὶ Βλάχων, οἵτινες ὑφαίνουσι καὶ πωλοῦσι κάππας, καὶ ὑπὸ Ἰουδαίων μετερχομένων τὸ ἐμπόριον

τῆς μετάξης. Ἐν τῇ κ. ταύτῃ, κειμένῃ ἐν μέσῃ τῇ ὁδῷ τῇ ἀπὸ Τρικκάλων εἰς Λάρισαν, ἀφισταμένῃ δὲ ἀφ' ἑκατέρας 6 ὥρας, ὑπάρχει χάνιον καὶ ἀγορά. — Εἰς ἀπόστασιν ὥρας, ἐντεῦθεν πρὸς τὸ ὄρος ΒΔ., παρὰ τὸ κωμίδιον *Γρίτζιανο* ὁ Heuzey εὗρεν ἐρείπια βυζαντινῆς πόλεως.

Ἀπὸ Ζάρκου ἡ ὁδὸς καθίσταται γραφικωτέρα· στρέφοντες πρὸς τὰ ὄπισθεν βλέπομεν ἔτι τὸν Ὄλυμπον καὶ τὴν Ὄσσαν· πρὸ αὐτῶν ὑψοῦνται τὰ κρημνώδη ὄρη τοῦ Πίνδου. Ἡ ὁδὸς βαίνει ἔτι παραπλεύρως τῇ ἀριστ. ὄχθῃ τοῦ Πηνειοῦ, δεχομένου (30 λ.) ἐκ δεξ. τὸν Ἐνιπέα καὶ αὐξάνοντος τὴν ῥοὴν ἐνταῦθα διότι εἰσβάλλουσιν εἰς αὐτὸν ὁ Πάμισος, ὁ Κονάριος, ὁ Ἀπιδανὸς καὶ ἄλλοι ποταμοί, πηγάζοντες ἐκ τῶν βουνῶν τῆς Φαρσάλου, καὶ τῶν ὀρέων τῆς Ὄρθρυος καὶ τῶν Ἀγράφων. Ἡ ὁδὸς ἀκολουθοῦσα ἔτι τῇ κοίτῃ τοῦ Πηνειοῦ συσφίγγεται (1 ὥρ.) μεταξὺ αὐτοῦ καὶ λόφου, ἐφ' οὗ κεῖται ἀκρόπολις ἑλληνική, καὶ ἐντεῦθεν μετὰ 20 λεπτὰ φθάνει εἰς τὴν κ. *Κλοκοτό*, ἐξ ἧς καταλείπει τὴν ὄχθην τοῦ Πηνειοῦ καὶ διαπερῶσα χείμαρρον, φθάνει πρὸς Δ. παρὰ τοὺς πόδας τῶν λόφων τοῦ *Γαρδικίου* εἰς τὰ ἐρείπια τῆς Πελίννης ἢ Πελινναίου, πόλ. τῆς Ἑστιαιώτιδος, ὑφισταμένης ἐπὶ Πινδάρου, καὶ ἱστορικῆς ἐκ τῶν μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Μακεδόνων ἀγώνων. Τὰ ἐρείπια ταύτης κατέχουσι μέγα διάστημα τετράγωνον ἐπὶ λόφου κρημνώδους καὶ πρὸς Μ. αὐτοῦ. Τὸ τεῖχος πρὸς Μ. ἔχει κατὰ τὸν Δὴκ μῆκος 800 μέτρων, ἡ

δλη δὲ περίμετρος τοῦ περιβόλου ὑπελογίσθη εἰς 4—5 χιλιόμετρα.

Ἡ ὁδὸς διευθύνεται εἶτα μεσημβρινοδυτικῶς μέχρι (30 λ.) τοῦ κωμιδίου *Κουρβαλί*, ἐντεῦθεν δὲ κατ' εὐθεῖαν πρὸς δυσμὰς παραλλήλως τῇ κοίτῃ τοῦ Τρικκαλινοῦ. Ἐν μέσῳ δὲ τῶν ἑλωδῶν ἀγρῶν ἡ ὁδὸς ἔχει βάσιν στερεάν, ἐνιαχοῦ ὑψουμένην ὑπεράνω αὐτῶν 4—5 μέτρα. Μετὰ (1 ὥρ.) τὸ κωμίδιον δὲ *Μπουκουνίζα* φθάνει εἰς (1 ὥρ. 15)

Τρίκκαλα (12 ὥρ. ἐκ Λαρίσης), τὴν ἀρχ. Τρίκκην πόλιν τῆς Ἑστιαιώτιδος, ἐκτισμένην οὐ μακρὰν τῆς ἀριστ. ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ ἐπὶ τοῦ ῥύακος Ληθαίου. Ὁ Ὅμηρος μνημονεύει ταύτης ὡς κατοικίας τοῦ Μαχάονος καὶ Ποδαλειρίου, υἱῶν τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἔσχε δὲ καὶ ναὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἀρχαιότερον τῶν τῆς Ἐπιδαύρου καὶ τῆς Κῶ. Εἰς τὴν πόλιν ταύτην κατέφυγεν ὁ Φίλιππος Ε' μετὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Ἀῴου ἧτταν αὐτοῦ. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς ἀνήγειρεν αὐτὴν ἐξ ἐρειπίων, κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ Προκοπίου, ὀνομάζοντος ταύτην *Τρικάττους*. Ὁ Ἱεροκλῆς ὀνομάζει ταύτην Τρίκκαν, ἡ δὲ Ἄννα Κομνηνὴ Τρίκκαλα.

Ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Πελοποννήσου (1770) εἶχε 25,000 κατ. Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι κατηγορήσαντες τῶν Τρικκαίων, ὡς συνενοηθέντων μετὰ τῶν Πελοποννησίων, ἀπέστειλαν κατὰ τῆς πόλεως σῶμα Ἀλβανῶν, οἵτινες κατέσφαξαν καὶ ᾐχμαλώτισαν τὸ ἥμισυ τῶν κατοίκων της. Ἔκτοτε δὲ λοιμοὶ καὶ πυρετοὶ

προερχόμενοι ἐκ τῶν ἀναθυμιάσεων τῶν πρὸς τὴν Λάρισαν ἐκτεινομένων ἑλῶν ἐμείωσαν ἔτι μᾶλλον τὸν ἀριθμὸν οἰκητόρων της.

Οὐδὲν ἧττον τὰ Τρίκκαλα εἶναι σήμερον μία τῶν σημαντικωτέρων πόλεων τῆς Θεσσαλίας. Εἶναι πρωτεύουσα τοῦ μουλαλικίου, τοῦ περιλαμβάνοντος τὴν κάτω Ἑστιαιώτιδα καὶ περιέχοντος 150 κώμας. Ἔχει κατοίκους [17,000] τοὺς πλείστους Ἕλληνας· οἰκοῦσι δ' αὐτόθι καὶ πολλοὶ Ἑβραῖοι. Ἐλάχισται ἐν αὐτῇ περιεσώθησαν ἀρχαιότητες. Τὸ *κάστρον* κείμενον ΒΔ. τῆς πόλεως ἐπὶ μιᾶς τῶν τελευταίων ὀρεινῶν ἀντηρίδων τοῦ ὄρους *Χάσια*, περιέχει λείψανα ἑλληνικοῦ τείχους· αὐτόθι ἔκειτο ἡ ἀκρόπολις, ἐν ᾗ περιεκλείετο ὁ ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἡ πόλις τὰ νῦν εἶναι ἄφρακτος· κεῖται δ' ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς κατωφερείας τοῦ λόφου, ἐφ' οὗ ὑπάρχει ἡ ἀρχαία ἀκρόπολις. Μεταξὺ τῶν οἰκιῶν, ἐσπαρμένων εἰς εὐρὺν χῶρον, ἐν μέσῳ δένδρων καὶ κήπων, ἕρπει ὁ *Τρικκαλινός*, ὁ ἀρχ. Ληθαῖος, παραποτάμιον τοῦ Πηνειοῦ. Ἐκκλησίαι δέκα, ἑπτὰ τζαμία, ὧν μακρόθεν φαίνονται οἱ λευκοὶ μιναρέδες, μία συναγωγὴ ἐκτισμένη ἐν μέσῳ τῆς ἑβραϊκῆς συνοικίας, τέλος ἀγορά, ἄνωθεν ἔχουσα διατεταμένας ἀναδενδράδας, ὧν τὰ φυλλώματα ἐν ὥρᾳ καυσόνων παρέχουσι σκιὰν καὶ δρόσον εὐχάριστον, εἶναι τὰ μόνα ἄξια περιηγήσεως μέρη τῶν Τρικκάλων.

Ἡ περὶ τὰ Τρίκκαλα πεδιὰς εἶναι γόνιμος, παράγουσα σῖτον καὶ βάμβακα. Ἐκτείνεται μεταξὺ δύο

ὀρεινῶν δειράδων, ὁ δὲ Πηνειὸς καταρδεύει αὐτὴν ἠρέμα ῥέων καὶ μεγαλοπρεπῶς. Ἐν τῇ πεδιάδι ταύτῃ ἀνέτρεφον τὸ πάλαι τοὺς γενναίους ἐκείνους ἵππους, ὧν οἱ ποιηταὶ ὕμνησαν τὰς νίκας ἐν τοῖς ἀγῶσι τῶν Ὀλυμπίων.

Ἐκ Τρικκάλων ὁδὸς φέρει εἰς Φάρσαλα καὶ Λαμίαν διὰ Γόμφων καὶ Μητροπόλεως. Ἀνάγνωθι ἀναστόρφως ὁδὸν 9.

Ἐξερχόμενοι τῶν Τρικκάλων ἐπὶ μικρὸν ἀκολουθοῦμεν τῇ ῥοῇ τοῦ Ληθαίου, εἶτα δὲ κάμπτομεν ΒΔ. διαπερῶντες (1 ὥρ.) τὸν ῥύακα Κομέρκη παρὰ τὸ κωμδ. Μερτζί, καὶ προχωροῦμεν κατ' εὐθεῖαν διὰ μεγάλης πεδιάδος. Ἡ κοιλὰς τοῦ Πηνειοῦ στενοῦται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον μεταξὺ τῶν ἄκρων τοῦ ὄρους Χάσια ΒΑ. καὶ τοῦ *Κότζακα*, ἀποσπάσματος ὄντος τοῦ μεγάλου Πίνδου. Ἡ ὁδὸς οὐδὲν παρέχει ἄξιον σημειώσεως. Καταλείπουσα ἐπὶ δεξιὰ τὴν κ. καὶ τὸ χάνιον *Βοϊβόδα*, καὶ τὴν μικρὰν Μονὴν τοῦ Ἁγ. Θεοδώρου φθάνει εἰς (2 ὧραι 20)

Καλαμπάκαν, τὴν ἀρχ. πόλιν τῶν Σταγῶν (4 ὥρ. ἐκ Τρικκάλων καὶ 16 ἐκ Λαρίσης). Ὁ Τ. Λίβιος ἀναφέρει ταύτην ὑπὸ τὸ ὄνομα Αἰγίνιον, ὡς θέσιν δυσάλωτον. Ἡ πόλις μνημονεύεται συνεχῶς ἐν τοῖς μεταξὺ Μακεδόνων καὶ Ῥωμαίων πολέμοις. Ἐλεηλατήθη δὲ ὑπὸ τοῦ Παύλου Αἰμιλίου, διότι ἠρνήθησαν οἱ πολῖται αὐτῆς ν' ἀνοίξωσι τὰς πύλας μετὰ τὴν ἐν Πύδνῃ μάχην. Ὁ Καῖσαρ αὐτόθι ἡνώθη μετὰ τοῦ Δομιτίου ἐρχόμενος ἐξ Ἀπολλωνίας καὶ ἐπορεύθη κατὰ

τῶν Φαρσάλων. Ὁ Λὴκ ἀνέγνωσεν αὐτόθι εὑρὼν ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου ἐπιγραφὴν φέρουσαν τὸ ὄνομα Αἰγίνιον, ὥστε οὐδεμία ἀμφιβολία μένει περὶ τῆς ταὐτότητος τῆς πόλεως. Οἱ *Σταγοὶ* κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἦσαν ἕδρα ἐπισκόπου. Ἐν τῇ Καλαμπάκᾳ δὲ συνέβη τῷ 1854 ἓν τῶν πολεμικῶν ἐπεισοδίων, ἅτινα προεσήμαναν τὴν ἔναρξιν τοῦ Ἀνατολικοῦ πολέμου.

Ἡ Καλαμπάκα εἶναι τὰ νῦν ἁπλῆ κώμη, ἔνθα δύναταί τις ν' ἀναπαυθῇ τὴν νύκτα, προπαρασκευαζόμενος διὰ τὴν *ἐκδρομὴν* πρὸς τὰ *Μετέωρα* (Πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν παραδόξων τούτων Μοναστηρίων ἀπαιτεῖται μία ἢ καὶ δύο ἡμέραι).

Τὰ *Μετέωρα* ἢ αἱ *Μοναὶ* τῶν *Μετεώρων* ἀποτελοῦνται ἐξ ἀθροίσματος Μονῶν, ἐκτισμένων ἐπὶ τῶν κορυφῶν ὑψηλῶν βράχων, ὑψουμένων ὄπισθεν τῆς Καλαμπάκας πρὸς τὴν βόρειον γωνίαν τῆς κοιλάδος, ἣν διετρέξαμεν καὶ εἰς τὴν ἔξοδον τῶν ἀγκεων, δι' ὧν ὁ Πηνειὸς ἐκρέει ἐκ τῶν στενῶν τοῦ Πίνδου. Ταύτας βλέπει τις ἅμα πλησιάσῃ. Ὑπάρχει, λέγει ὁ ἐπισκεφθεὶς αὐτὰς Heuzey, ἐν τῇ ἀπομεμακρυσμένῃ ταύτῃ γωνίᾳ τῆς Θεσσαλίας ἀλλόκοτος καὶ μεγαλοπρεπὴς τοποθεσία, ἥτις δικαίως δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἓν τῶν θαυμάτων τῆς Ἀνατολῆς. Αὐτόθι εἶναι πεφυτευμένοι δίκην δάσους γιγάντειοι βράχοι ὑψηλοὶ καὶ ἀπόκοποι, οἵτινες ἵστανται ὡς ὀβελίσκοι καὶ ὀρεινοὶ ὑπερμεγέθεις παραστάται, ὡς κολοσσιαῖαι στῆλαι, ὧν

τινες ὡς πύργοι κεκλιμένοι ἢ οἰκοδομήματα ἐρειπωμένας τὰς βάσεις ἔχοντα φαίνονται ἀπειλητικοί. Αἱ μοναὶ διὰ τῶν προεξεχουσῶν αὐτῶν ὀροφῶν καὶ τῶν στεγῶν, διὰ τῶν ξυλίνων περιδρόμων πεπηγμένων ἐν μετεώρῳ στέφουσι πολλαχοῦ τὰς στενὰς τῶν βράχων αὐτῶν κορυφάς, ἃς πανταχόθεν ὑπερχειλίζουσι. Βλέπων τις εἰς τὸ αἰθέριον ὕψος τῶν βράχων ἐκείνων πιστεύει εἰς τὴν παράδοσιν ὅτι ὁ Θεὸς ἔκτισεν ἐπίτηδες διὰ μοναχοὺς τὰς φυσικὰς αὐτὰς στήλας, ὅπως διαδώσῃ δεῖγμα ἐκ τῶν ἀλλοκωτέρων τῆς ἀσκητικῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Οἱ βράχοι οὗτοι σχηματίζουσι τρία κύρια ἀθροίσματα, ἐντελῶς μεμονωμένα ἀπὸ τῆς βάσεως διὰ βαθέων χαραδρῶν μεστῶν ἐκ θάμνων. Αἱ ὑψηλαὶ αὐτῶν πυραμίδες ἔχουσιν ὕψος κατὰ μέσον ὅρον 300 μέτρων.

Οἱ ἀρχαῖοι οὐδεμίαν ποιοῦσι μνείαν τῶν βράχων αὐτῶν, πλὴν ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι εἰς αὐτοὺς ἀναφέρονται οἱ λόγοι τοῦ Ὁμήρου περὶ τῆς *κλωμακοέσσης Ἰθώμης*, ἣν ἔθετε παρὰ τὴν Τρίκκην.

Ὁ Heuzey εὗρεν αὐτόθι χειρόγραφον τοῦ μέσου αἰῶνος, ἐν ᾧ ἐξιστορεῖται ἡ πρώτη αὐτῶν κτίσις, ἥτις ἀνάγεται περίπου εἰς τὸν χρόνον, καθ' ὃν ὁ κράλης τῆς Σερβίας Στέφανος Δουσὰν ἐγένετο κύριος τῆς Θεσσαλίας.

Σήμερον αὐτόθι ὑπάρχουσιν 7 Μοναί. Ἐκ τούτων τρεῖς, ἡ καλουμένη κυρίως Μετέωρα [ἀφιερωμένη εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος], ὁ Ἅγ. Βαρλαὰμ

καὶ Ἅγ. Στέφανος, εἶναι ἐκ τῶν μεγαλειτέρων. Αἱ λοιπαὶ τέσσαρες ἡ Ἁγ. Τριάς, ἡ Ὑπαπαντή, ὁ Ἅγ. Νικόλαος τοῦ Κόφινα καὶ ἡ Ἁγ. Μονὴ εἶναι μικρότεραι. Ἐν αὐταῖς διατρίβουσι περίπου 100 καλόγηροι.

Ὅπως ἔλθῃ τις ἐκ Καλαμπάκας εἰς τὸ Μετέωρον πρέπει νὰ κάμψῃ ἀπὸ δυσμῶν τοὺς βράχους ἐφ᾽ ὧν κεῖται ἡ Καλαμπάκα, εἶτα ν᾽ ἀναβῇ πρὸς βορρᾶν ἀφίνων ἐν δεξ. τὸ κωμδ. *Καστράκι*, νὰ διέλθῃ παρὰ τὸν βράχον *Στῦλον*, καὶ οὕτω νὰ πλησιάσῃ τὸ Μετέωρον ἐκ τῆς βάσεως τοῦ βράχου τοῦ καλουμένου *Πλατέος Λίθου*, ἔχοντος ὕψος 554 μέτρων κατὰ τοὺς τοπογραφικοὺς πίνακας τοῦ Heuzey καὶ Laloy.

Ἡ ἀνάβασις γίνεται εἰς πάσας τὰς μονὰς ὁμοίως ὡς ἑξῆς· Ἔκ τινος προεξοχῆς τοῦ βράχου ἢ ἔκ τινος εἴδους σκοπιᾶς προεξεχούσης τῶν ἐξωτερικῶν τείχων τῆς Μονῆς κατέρχεται μέχρι τῆς κοιλάδος μακρὸν σχοινίον, ἔχον εἰς τὸ ἄκρον δεδεμένον πλέγμα δικτυοειδές· ἐντὸς αὐτοῦ τίθενται καὶ αἱ τροφαὶ καὶ οἱ ἄνθρωποι καὶ ἀνασύρονται διὰ τροχιλέας. Ὑπάρχουσι καὶ σκολιαί τινες ἀτραποὶ δι᾽ ὧν δύναταί τις ν᾽ ἀναβῇ, ἀλλ᾽ οἱ καλόγηροι καθιστῶσιν αὐτὰς ἀβάτους ἀφαιροῦντες τὰς σανιδογεφύρας μάλιστα ἐπὶ ταραχῶν ἢ ληστρικῶν ἐπιδρομῶν.

Ὁ ἐκ τῆς ἀναβάσεως φόβος, πρὸς δὲ καὶ ὁ κίνδυνος, ὃν ὑφίστανται οἱ ἀναβαίνοντες ἐξαγοράζεται ἐκ τῆς ἐκπρεποῦς θέας, ἥτις ἐκτυλίσσεται ἐκ τοῦ ὕψους ἐκείνου εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν. Ἐκ τῶν ὕψεων ἐ-

κείνων φαίνεται ὁ Πηνειὸς ἕρπων διὰ μέσου τῶν γεωργημένων ἀγρῶν τῆς κοιλάδος, πέραν ἡ δειρὰς τοῦ Πίνδου μετὰ τῶν ὑπερυψήλων αὐτῆς κορυφῶν, ἡ Ὄρθυς, ἥτις περιορίζει ΜΑ. τὸν ὁρίζοντα, πρὸς Β. δὲ καὶ Δ. τὰ Καμβούνια ὄρη.

Ἀπὸ τῆς Καλαμπάκας ἡ ὁδὸς εἰσχωρεῖ ΒΔ. εἰς τὰς ὑψηλὰς κοιλάδας τοῦ Πίνδου. Ὁ Πηνειὸς ἐνταῦθα εἶναι στενὸς χείμαρρος, ῥέων ὁρμητικὸς ἐντὸς εὐρείας κοίτης δι' ἧς καταφέρονται εἰς τὴν πεδιάδα οἱ κορμοὶ τῶν δένδρων, ἅτινα ὑλοτομοῦσιν. Ἡ κοιλὰς εὐρεῖα ἐν ἀρχῇ εἶτα στενοῦται σχηματίζουσα στενὴν χαράδραν καὶ γραφικὴν ἐσκιασμένην ἐκ δρυῶν καὶ πλατάνων. Ἡ ὁδὸς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον καθισταμένη τραχεῖα διέρχεται τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ συναντῶσα χάνιον παρὰ τὰς ὄχθας αὐτοῦ, ἐντεῦθεν διέρχεται τοὺς χειμάρρους *Κλινόβου* καὶ *Βεντίστας* (β' χάνιον), εἶτα ἐπανέρχεται ἐπὶ τῆς ἀριστερ. ὄχθης καταλήγουσα εἰς τὸ *χάνιον* τοῦ *Μαλακασίου*, κειμένου εἰς τὴν συμβολὴν δύο χειμάρρων ἀποτελούντων τὴν πηγὴν τοῦ Πηνειοῦ. Τὸ χάνιον τοῦτο εἶναι ὁ τελευταῖος σταθμὸς πρὸ τῆς διόδου τοῦ Ζυγοῦ. Ἀπέναντι, ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ ὄρους φαίνεται ἡ κ. *Μαλακάσι* ἐντὸς δένδρων [Κάτ. 200 Μεγαλοβλαχῖται].

Πέραν τοῦ Μαλακασίου ἄρχεται ἡ ἀληθὴς ἀνάβασις τοῦ *Ζυγοῦ*, τῆς κυρίας διόδου τῆς κεντρικῆς δειράδος

τοῦ Πίνδου τὸ ὁμώνυμον ὄρος ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Λάκμων. Κλίσις πραεῖα ἄγει εἰς τὴν ὀρεινὴν ἀντηρίδα τὴν διαχωρίζουσαν τὸν Πηνειὸν ἀπὸ τὸ παραποτάμιον αὐτοῦ Μαλακάσι. Ἐπὶ τέλους ἐντεῦθεν μετὰ 2 ὥρας φθάνει τις εἰς τὴν

Δίοδον τοῦ Ζυγοῦ, οὗτινος κατὰ τὸν Boué τὸ ὕψος εἶναι 1688 μέτρα, κατὰ δὲ τὸν Kiepert 1595. Ἐνταῦθα ἡ χιὼν κατὰ μέρη διατηρεῖται καθ' ὅλον τὸ ἔτος· εἶναι δὲ συνήθως τὸ στενὸν τοῦτο κατὰ τὸν Φεβρουάριον καὶ Μάρτιον ἀδιάβατον. Τὸ χάνιον τοῦ Ζυγοῦ χρησιμεύει ὡς καταφύγιον. Ἐνταῦθα οἱ βράχοι σχηματίζουσιν εἶδος πύλης, δι' ἧς ἡ ὁδὸς εἰσχωρεῖ εἰς τὴν Ἤπειρον. Πρὸς Β. ὑψοῦται τὸ ὄρος τοῦ *Ζυγοῦ* (1700 μετρ. ὕψ.) καὶ πρὸς Μ. τὸ *Σκαβνοθικάρι*. Ἐκ τοῦ Ζυγοῦ πηγάζουσιν οἱ κυριώτεροι τῶν ποταμῶν τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, ὁ Πηνειός, ὁ Ἀχελῷος (Ἀσπροπόταμον) ὁ Ἄραχθος (Ποτ. τῆς Ἄρτης), ὁ Ἀῷος (Βοϊοῦσα ἢ Βιόσα) καὶ ὁ Βενετικός, ἓν τῶν κυρίων παραποταμίων τοῦ Ἀλιάκμονος.

Ἡ ἐκ τοῦ Ζυγοῦ κατάβασις εἶναι τραχυτέρα τῆς ἐκ Θεσσαλίας ἀναβάσεως· διότι ἡ ὁδὸς ἕρπει διὰ μέσου βράχων ἀποκρήμνων καὶ τραχέων. Φαίνεται δ' ἐντεῦθεν ἡ βαθεῖα κοιλὰς ἐν ᾗ βλέπει τις τὸ Μέτσοβον, ἀπέχον τοῦ Ζυγοῦ 2 ὥρας καὶ τῆς Καλαμπάκας 11. Τὴν περιγραφὴν τοῦ Μετσόβου ὅρα ἐν τῇ ἑπομένῃ ὁδῷ 12, ἥτις εἶναι ἡ ἐξακολούθησις τῆς παρούσης.



Ὁδὸς 12.

ΕΚ ΜΕΤΣΟΒΟΥ ΕΙΣ ΙΩΑΝΝΙΝΑ

12 ὧραι εἰς βῆμα ἀγωγέως.—Σταθμὸς ἐν τῷ χανίῳ Βαλδόνᾳ.

Μέτσοβον. Ἡ πόλις κεῖται ἐν δεξ. τῆς ἀγούσης ἐκ Θεσσαλίας εἰς Ἤπειρον, δι' ἑνὸς τῶν κυρίων ἢ μᾶλλον διὰ τοῦ κυρίου στενοῦ τοῦ Πίνδου (Ὅρα ὁδ. 11). Περιηγηταί τινες ἐθεώρησαν ὅτι ἐκ τῆς σχισμῆς αὐτῆς τοῦ ὄρους, τὸ πάλαι καθιερωμένης ταῖς Μούσαις, ὁ Πίνδος ὠνομάσθη δίζυγος. Βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ ἐρχόμενος ἐκ Θεσσαλίας καὶ βλέπων τὰς κορυφὰς τοῦ Μαυροβουνίου (1640 μέτρ.) καὶ τοῦ Ζυγοῦ (1700 μέτρ.), καθὼς καὶ ὁ ἐρχόμενος ἐξ Ἠπείρου, ἰδίᾳ ὅταν βαίνῃ ἐπὶ τῆς Ἀν. κλυτύος τοῦ Μιτζικελίου, καὶ βλέπων τὰς κορυφὰς τοῦ Περιστερίου (2100 μέτρ.) καὶ τοῦ Παληοβουνοῦ κεχωρισμένας διὰ βαθείας ἐντομῆς, ἀναμιμνήσκεται τὸ ἐπίθετον *δίζυγος* τῶν ἀρχαίων, καὶ μάλιστα διότι συνέπεσεν ἐν τῷ ὀνόματι ζυγὸς νὰ διατηρηθῇ ἡ προσωνυμία.

Αἱ ὑψηλαὶ αὗται θέσεις φαίνεται ὅτι ἦσαν ἀκατοίκητοι τὸ πάλαι, καίτοι πιθανῶς πρέπει ν' ἀναζητήσωμεν οὐ μακρὰν τὴν ἀρχαίαν πόλιν Τραμπύαν ἢ Τυμφαίαν τοῦ Στεφ. τοῦ Βυζαντίου. Τὸ Μέτσοβον,

ὅπερ ὁ ἠπειρώτης ἀρχαιολόγος Ἀραβαντινὸς παράγει πιθανῶς ἐκ τοῦ Μέσο-Βουνό, ἦτο κατὰ τὴν 10ην ἑκατ. ἢ κατ' ἄλλους κατὰ τὴν 14ην κώμη βλαχοποιμένων. Κατὰ τὴν 16ην δ' ἑκατοντ. αὐτόθι εὗρεν ἄσυλον βεζύρης τις, ὅστις ἐπανελθὼν εἰς τὴν ἐξουσίαν ἐχορήγησεν εἰς τοὺς φιλοξενήσαντας αὐτὸν Μετσοβίτας διάφορα προνόμια, καὶ δὴ τὴν καταβολὴν φόρου μόνον 250 φράγ. κατ' ἔτος, δικαιοδοσίαν ἰδίαν καὶ δικαίωμα ἀσύλου. Ἡ γῆ τοῦ Μετσόβου ἐθεωρεῖτο ὡς ἱερά· οὕτω δὲ προϊόντος τοῦ χρόνου κατέστη καταφύγιον πολλῶν πλουσίων ἑλληνικῶν καὶ ἀλβανικῶν οἰκογενειῶν. Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ὑπεδούλωσεν αὐτὰς καὶ ἠργυρολόγησεν, ἀλλὰ δὲν κατέστρεψε τὴν ἐνυπάρχουσαν εὐπορίαν καὶ σπουδαιότητα τῆς πόλεως. Σήμερον ἐν αὐτῇ καὶ τοῖς περιχώροις κατοικοῦσι 1200 οἰκογένειαι, εἴτε 7—8000 ψυχαί.

Τὸ μέρος τοῦ Πίνδου, ἐν ᾧ κεῖται τὸ Μέτσοβον ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Λάκμων· πηγάζουσι δ' ἐξ αὐτοῦ οἱ κυριώτεροι τῶν ποταμῶν τῆς Ἑλλάδος. Ἐκ τοῦ μεσημβρινωτέρου μέρους τοῦ καλουμένου Μπολυανά, οὐ μακρὰν τῆς κ. Συράκου, ἀναβλύζουσιν αἱ πρῶται πηγαὶ τοῦ Ἀχελῴου. Πρὸς ἀνατολὰς καὶ μᾶλλον πρὸς τὸ Μέτσοβον, ὁ Λάκμων γεννᾷ τὸν Πηνειόν. Πρὸς Β. τὰ ὕδατα τοῦ Λάκμονος χύνονται εἰς τὸν Ἁλιάκμονα, τὸν διερχόμενον τὴν Μακεδονίαν· ἐπὶ τέλους δ' ἐν τῷ κέντρῳ καὶ ἐκ δυσμῶν ἐκρέουσιν ἐκ τῶν πλευρῶν αὐτοῦ ὁ Ἄραχθος ἢ Ἄρατθος, ὃν ἐπαυξάνει καὶ αὐτὸς ὁ χεί-

μαρρος ὁ διαρρέων τὸ Μέτσοβον, καὶ ὁ Ἀῷος ὁ μέγιστος τῶν ποταμῶν τῆς Ἠπείρου, οὗτινος αἱ πηγαὶ κεῖνται εἰς ἀπόστασιν 1 ὥρας 30 ΒΑ. τοῦ Μετσόβου· ὁ ποταμὸς οὗτος, πλωτὸς κατὰ μέγα μέρος τῆς πορείας του, διαρρέων τὴν Ἰλλυρίαν, ἐκβάλλει εἰς τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν.

Τὸ τμῆμα τοῦτο κατοικεῖται ὑπὸ τῶν Μεγαλοβλαχιτῶν, ὧν τὴν καταγωγὴν ἐξηρεύνησεν ὁ Πουκεβὶλ καὶ ὁ Heuzey. Τὰ ὅρια αὐτῶν εἶναι πρὸς Δ. ὁ Ποταμὸς τῆς Ἄρτης καὶ γραμμή, ἥτις ἐκ τῆς πηγῆς αὐτοῦ ἀρχομένη, διήκει ἐν ἴσῃ ἀποστάσει διὰ τῆς ἑλληνικῆς κ. Λιασκοβέτσι καὶ τῆς βλαχικῆς Γρεβενίτσι μέχρι τοῦ Ἀῴου πρὸς Δ. τῆς κ. *Βοβούσης*.

Ἐκ Μετσόβου 2 ὁδοὶ ἄγουσιν εἰς Ἰωάννινα, ὧν ἡ μία μόνον εἶναι βατὴ ἐν ὥρᾳ χειμῶνος, ἡ ἑτέρα, ἡ καὶ γραφικωτέρα οὖσα, προτιμητέα ἐν ὥρᾳ θέρους. Ἀμφότεραι συνενοῦνται παρὰ τὸ *χάνιον Βαλδόρα* μετὰ πορείαν μιᾶς ἡμέρας.

1. *Ὁδὸς χειμερινή.* Ὑπὸ τὸ Μέτσοβον παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου εἰσερχόμεθα εἰς (30 λ.) ἀτραπὸν καταβαίνουσαν διὰ τοῦ Βοτσίνου μέχρι (1 ὥρ. 30) γεφύρας ζευγνυούσης τὸν ποτ. Μετσοβίτικον. Ἐντεῦθεν μὴ διερχόμενοι τὴν γέφυραν ἀκολουθοῦμεν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ ὁδῷ χαραχθείσῃ ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ, ἥτις διέρχεται παρὰ τὸ χάνιον *Τριχάνια*, παρέρχεται τὰ κράσπεδα τοῦ ὄρ. *Τσουκαρούκα*, (κόκκινο βουνό), φθάνει εἰς (1 ὥρα) τὸ χάνιον *Πρι-*

νάρι, ἔπειτα (2 ὧραι 30) διαπερᾷ τὸν ποταμὸν Φραγκάδες ἢ Ζαγορίτικον, ἕνα τῶν ἄνω βραχιόνων τοῦ Ποτ. τῆς Ἄρτης, παρὰ τὴν συμβολὴν αὐτῶν διὰ τῆς *γεφύρας τοῦ Διποτάμου*. Ἐπὶ τέλους δὲ (30 λ.) κατέρχεται εἰς τὸ χάνι τῆς Βαλδόνας.

2. *Ὁδὸς θερινή*. Ἐκ Μετσόβου εἰς ἐκκλησ. Ἁγ. Ἀθανασίου 30 λ. — Ἐντεῦθεν προβαίνει ἡ ὁδὸς ΜΔ. μέχρι τῆς γεφύρας, δι' ἧς διαπερᾷ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ποτ. Μετσοβίτικου. Κατωτέρω διέρχεται παραποτάμιον κατερχόμενον ἐκ τοῦ Κότζακα, ὄντος ἀπόσπασμα τοῦ ὄρους Μπολυανά, οὗτινος τὸ ὄπισθεν πλυερὸν γεννᾷ τὸν Ἀσπροπόταμον. Εἶτα, καταλείπουσα ἐπὶ δεξιὰ καταρράκτην καὶ ἐπ' ἀριστερὰ τὴν *Μονὴν τοῦ Κοκκινολιθαρίου*, συναντᾷ τὴν γέφυραν ὑπὸ τὴν ἀτραπὸν τοῦ Βοτσίνου, πρώτην ἕνωσιν τῆς χειμερινῆς καὶ θερινῆς ὁδοῦ. Ἡ θερινὴ ὁδὸς μέχρι τοῦ σημείου τούτου εἶναι διπλασία τὸ μῆκος (3 ὡρῶν) τῆς χειμερινῆς. Ἐντεῦθεν ἀκολουθεῖ τῇ κοίτῃ τοῦ ποταμοῦ, ὃν διέρχεται τρὶς ἐπὶ γεφύρας, δεκαπεντάκις δὲ καὶ πλέον διὰ τῆς κοίτης. Συναντᾷ αὖθις τὴν χειμερινὴν ὁδὸν εἰς τὸ χάνιον Πρινάρι, καὶ ἐπὶ ἑτέρου μέρους (1 ὥρ. 30), πρὸ τῆς ὁριστικῆς αὐτῆς ἑνώσεως, εἰς τὴν γέφυραν τοῦ Διποτάμου. Ἡ διάβασις αὕτη διὰ τῆς θερινῆς ὁδοῦ ἀπαιτεῖ 1 ὥραν πλειότερον τῆς ἑτέρας. Ὁ ὁδοιπόρος δὲ ὅστις ἤθελεν ἐκλέξει ταύτην καλὸν εἶναι νὰ παραμείνῃ εἰς *Γότισταν*, τὴν ὑπὲρ τὴν ὁδὸν κειμένην, ἡμίσειαν ὥραν πρὸ τῶν γεφυρῶν. Τὸ πενιχρότατον αὐτὸ

κωμίδιον εἶναι προτιμητέον τῶν χανίων. Ὀφείλει δὲ μόνον νὰ ὑπολογίσῃ 1 ὥραν ἔτι τῆς ἐπιούσης ὅπως φθάσῃ ἐντεῦθεν εἰς τὸ χάνι τῆς Βαλδόνας.

Παρὰ τὴν Γότισταν εὑρίσκονται ἀρχαῖα ἐρείπια κυκλωπείου περιβόλου κατερειπωμένου, ἐν μέσῳ ἔχοντος ἐκκλησίαν ὀνόματι Παναγία τοῦ Γραμπέτσι.

Ὁ ὁδοιπόρος ἀρχαιολόγος δύναται μὴ ἀπομακρυνόμενος πολὺ νὰ ἐπισκεφθῇ τὰ ἀρχαῖα ἐρείπια τῆς κώμης Κ ρ ά ψ ι καὶ Β α ξ ι ᾶ ς πρὸς Μ. ἐπὶ τῆς δεξ. ὄχθης τοῦ Μετσοβίτικου (Πρὸς τοῦτο ἄνοδος καὶ κάθοδος ἡμίσεια ἡμέρα).

Ἐκ Βαλδόνας ἀναχωροῦντες καταλείπομεν πρὸς Β. κοιλάδα, ἣν παρακατιόντες θέλομεν περιγράψει (ὁδ. 17) καὶ βαδίζομεν ΜΔ. μέχρι τοῦ *χανίου τῆς Κυρᾶς*, κτισθέντος ὑπὸ τῆς γυναικὸς τοῦ Σολιμὰν-Πασᾶ, προκατόχου τοῦ διαβοήτου Ἀλῆ. Ἐν δεξ. ἀπέναντι ἡμῶν κεῖνται τὰ κρημνώδη νῶτα τοῦ Μιτζικελίου, ἐν ἀριστερᾷ παρεκτείνεται τὸ ὄρος Δρύσκος, ἧττον ὑψηλὸν καὶ ἀπότομον. Ἀναρριχόμενοι δ' εἰς τὰς κατωτέρας κλιτύας, βλέπομεν εἰς ἀπόστασιν λεύγας ἐπὶ δεξ. τὴν ἑλληνικὴν κ. *Καμνιὰ* καὶ μίαν λεύγαν ὑψηλότερον τὴν κ. *Λυγκιάδες*, τὸ ὑψηλότερον τῶν κατοικουμένων μερῶν τοῦ ὄρους (Ὅρ. ὁδ. 17). Διαβαίνομεν εἶτα ὑπὸ τὴν κ. Καβαλάρη, ὅπου κατὰ βούλησιν δυνάμεθα ν' ἀναπαυθῶμεν. Πρὸ τῆς ἀφίξεως δ' εἰς τὸ στενὸν (1 ὥρα), τὸ διαχωρίζον τὴν μεγάλην ὀρεινὴν σειράδα τῆς μικρᾶς, βλέπομεν τὴν ἀπέραντον κατάλσῆ φάραγγα τοῦ Ζαγορίου. Εἰς ἀπόστασιν 7 λευγῶν

πρὸς Β. ὑψοῦται τὸ ὄρος Πανέστι μετὰ τῆς κώμης Ἀπάνω-Σουδενά, διαχωριζόμενον διὰ βαθείας ἐντομῆς ἐκ τοῦ ὄρους *Βασιλίτσι*. Τὸ στενὸν διερχόμεθα βαίνοντες ἐπὶ τῶν ἴχνῶν ὁδοῦ ἐστρωμένης διὰ μεγάλων πλακῶν, ἥτις φαίνεται οὖσα ἀρχαία, καὶ ἀφοῦ φθάσωμεν εἰς τοὺς πρόποδας τῶν ὀρέων μετὰ 1 ὥραν εἰσερχόμεθα εἰς *Βαρκομάδι* ἢ *Βαριομαθί* (4 ὧραι ἐκ Βαλδόνας), κώμην γείτονα (15 λ.) τῆς Μονῆς *Καστρίτσας*, ἧς τὰ ἐρείπια θεωροῦνται ὡς τὰ τῆς ἀρχαίας Δωδώνης. Τὰ ἐρείπια ταῦτα κεῖνται εἰς τὸ ἄκρον κρημνώδους ὀφρύος διευθυνομένης ΑΒΑ., ἀπόσπασμα οὔσης λόφων κειμένων πρὸς Μ. τῆς λίμνης τῶν Ἰωαννίνων, τελευταίας διακλαδώσεως τοῦ Δρύσκου.

Ἐκ Βαριομαθῆς ἀκολουθοῦντες τῇ γείτονι τῆς λίμνης ὁδῷ φθάνομεν εὐκόλως μετὰ 2 ὥρ. εἰς *Ἰωάννινα*.



Ὁδὸς 13.

ΕΞ ΑΡΤΗΣ ΚΑΙ ΠΡΕΒΕΖΗΣ ΕΙΣ ΙΩΑΝΝΙΝΑ

Οἱ εἰς τὴν Ἤπειρον διὰ τῆς Ἀκαρνανίας ἐρχόμενοι συνήθως εἰσέρχονται διὰτοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου ἢ δυτικοῦ τοῦ Κόλπου τῆς Ἄρτης. Ἐκ τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τοῦ κόλπου ἐξέρχονται ἐκ τοῦ στενοῦ τοῦ Μακρηνόρους εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Καμποβρύσης, διαπερῶντες τὸ ποτάμιον, τὸ ὁρίζον τὸ ὅριον τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, καὶ διὰ τοῦ Κ ο μ π ό τ ι φθάνουσιν εἰς (3 ἢ 4 ὥρ.) τὴν πόλιν τῆς Ἄρτης.

Οἱ ἐρχόμενοι δ' ἐκ τοῦ δυτικοῦ μέρους τοῦ κόλπου ἔρχονται συνήθως ἐκ Βονίτσης, ἐξ Ἀνακτορίου καὶ ἐκ τῶν παραλίων τοῦ Ἀκτίου, ἐξ ὧν μεταβαίνουσι διὰ θαλάσσης εἰς Πρέβεζαν.—Τέλος δύναταί τις νὰ ἔλθῃ εἰς Πρέβεζαν ἀπ' εὐθείας καὶ διὰ τῶν ἀτμοκινήτων τῶν διαφόρων ἀτμοπλοϊκῶν ἑταιριῶν.

Αἱ δύο κεφαλαὶ τῆς ὁδοῦ, ἣν περιγράφομεν κατωτέρω συνενοῦνται εἰς Πέντε-Πηγάδια, καὶ ἐντεῦθεν ἡ ὁδὸς ἑνιαία ἄγει εἰς Ἰωάννινα.

Α΄ Ἐξ Ἄρτης εἰς Πέντε-Πηγάδια ἢ εἰς Καναλάκι.

10 ὧραι ἐξ Ἄρτης εἰς Πέντε Πηγάδια. Σταθμὸς ἐν Κουμουτσάδες. Ἐξ Ἄρτης εἰς Καναλάκι 6 ὧραι 30.

Ἄρτα εἶναι ἡ ἀρχαία Ἀμβρακία. Ὁ Στράβων, ὁ Πολύβιος καὶ ὁ Τῖτος Λίβιος ὁρίζουσιν ἀκριβῶς τὴν θέσιν αὐτῆς εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποτ. Ἀράχθου ἢ Ἀράτθου (Ποτ. τῆς Ἄρτης) πηγάζοντος ἐκ τοῦ ὄρους Τύμφης (Ὅρ. ἀνωτέρω σελ. 172).

Ἡ πόλις κεῖται εἰς μικρὰν ἀπόστασιν μιᾶς τῶν κυριωτέρων ἐγκολπώσεων τοῦ κόλπου εἰς ὃν ἔδωκε καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς (*Κόλπος τῆς Ἄρτας*, Ἀμβρακικός), ἐν μέσῳ εὐφόρου πεδιάδος, ἔνθα στρατός, ἐρχόμενος ἐξ Ἠπείρου ὅπως πολιορκήσῃ αὐτήν, δύναται νὰ συνάψῃ μάχην ἐπὶ ὁμαλοῦ πεδίου πρὸς τοὺς ἐκ τῆς Αἰτωλίας ἐρχομένους στρατούς.

Δὲν εἶναι δυνατὸν ἡ χώρα τῆς Ἀμβρακίας νὰ τεθῇ μᾶλλον ΜΑ. ἄνευ ἀποκοπῆς μέρους τῆς Ἀμφιλοχίας, οὐδὲ μᾶλλον ΒΔ. διότι θέλει προχωρήσει εἰς τὸ μέσον τῆς Ἠπείρου. Ἡ θέσις τῆς Ἄρτας εἶναι ἀκριβῶς ἡ

τῆς πόλεως τῆς κυρίας τοῦ διαμερίσματος τῆς Ἀμβρακίας.

Ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς κατακτήσεως ἡ Ἀμβρακία ἀπεγυμνώθη τῶν κατοίκων της, ὡς καὶ πᾶσαι αἱ πόλεις τῶν μερῶν τούτων. Ἐκ ταύτης ὁ Αὔγουστος μετήνεγκε κατοίκους εἰς Νικόπολιν· φαίνεται ὅμως ὅτι οὐδέποτε ἔμενεν ἐντελῶς ἔρημος.

Ἡ Ἄρτα φαίνεται ὅτι ἀνέκτησε σπουδαιότητά τινα μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Νικοπόλεως ὑπὸ τῶν Γότθων τῷ 552 καὶ ὅτι ἐγένετο ἕδρα ἐπισκοπῆς μετὰ τὴν εντελῆ καταστροφὴν τῆς πόλεως ταύτης. Ἐπιγραφὴ κειμένη ἄνωθεν τῆς πύλης τῆς ἐκκλησίας τῆς Παναγίας Παρηγοριτίσσης ἀνάγει τὴν κτίσιν ταύτης εἰς τὸ ἔτος 819. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ μνημονεύει τῆς πόλεως τῷ 1081 ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Ἄρτης. Ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος ὁ τῷ 1203 δεσπότης τῆς Ἠπείρου μετήνεγκεν εἰς Ἄρταν τὴν ἐπισκοπὴν τῆς Ναυπάκτου. Ὑπὸ τῶν Τούρκων κατελήφθη κατὰ τὴν 14ην ἑκατ. Προσηρτήθη εἰς τὴν Ἀλβανίαν ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, καὶ τοῦτο ἐκώλυσεν ὅπως ἀποτελέσῃ μέρος τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, καίτοι ἐνταῦθα συνήφθησαν ἀγῶνες περιφανεῖς. Ἡ κατάληψις δὲ τοῦ Πέτα ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ποτ. Λούρου, οὐ μακρὰν τῶν Ῥωγῶν (τῇ 15 Ἰουλίου 1821), καὶ ἡ αὐτόθι συναφθεῖσα μάχη ὑπὸ τῶν ἁρματωλῶν δὲν ἔμεινεν ἄνευ ἀποτελέσματος ἐπὶ τῆς προόδου τῆς ἐπαναστάσεως.

Σήμερον ἔχει κατοίκους 8,000, ὧν τὰ 2]3 χρι-

στιανοὶ καὶ τὸ 1]10 Ἰουδαῖοι.—Ὡς πᾶσαι αἱ πόλεις, αἵτινες καὶ ἐπὶ τῶν νεωτέρων χρόνων διετήρησαν τὴν σπουδαιότητα αὐτῶν, ἔχει καὶ ἡ Ἄρτα ὀλίγας ἀρχαιότητας. Σώζονται τὰ θεμέλια τῆς νέας ἀκροπόλεως (κτισθείσης, καθ' ἃ ὑποθέτουσιν ὑπὸ τοῦ δεσπότου τῆς Ἠπείρου Μιχαὴλ Β' περὶ τὸ 820) καὶ ἡ γέφυρα ἡ συζευγνύουσα τὸν Ἄραχθον, ἐφ' ἧς ἐνιαχοῦ φαίνεται ῥωμαϊκὴ τέχνη. Ἡ ἐκκλησία τῆς *Παναγίας Παρηγοριτίσσης* εἶναι μνημεῖον ἀξιόλογον τῆς βυζαντινῆς τέχνης. Καὶ τὸ ἐπισκοπικὸν μέγαρον εἶναι ὡσαύτως ἄξιον περιηγήσεως.

Ἐξ Ἄρτης εἰς Ἰωάννινα ὑπάρχουσι δύο ὁδοί.

1) Ἡ συντομωτέρα εἶναι ἡ εὐθεῖα ὁδὸς τῶν Πέντε-Πηγαδίων. Ὁδὸς γραφική, ἀλλὰ μὴ διερχομένη ἐξ ἱστορικῶν μερῶν, μεταξὺ τοῦ ὄρ. Κελβερίνη ἢ Κελβουρίνι καὶ τοῦ ποτ. Λούρου ἄγει ἐξ Ἄρτας εἰς (5 ὥρ.) *Κουμουζάδες* (σταθμός). Ἐντεῦθεν δὲ εἰς (5 ὥρ.) Πέντε-Πηγάδια, ὅπου συμβάλλει ἡ κατωτέρω ὁδὸς Β' (ἡ ἐκ Πρεβέζης εἰς Ἰωάννινα).

2) Ἡ ἑτέρα φέρει διὰ τῆς πεδιάδος ἀπὸ τῆς κώμης *Ἀνάζι* μέχρι τῆς κ. *Καράλι* (6 ὥρ. 30) ἐγγὺς τῶν ἐρειπίων τῆς Νικοπόλεως. Ἡ ὁδὸς αὕτη ἥκιστα βατὴ ἐν ὥρᾳ βροχῶν ἑνοῦται πρὸς τὴν Β' ὁδὸν ἐν τῇ ἀφετηρίᾳ σχεδὸν ταύτης. Αὕτη δὲ ἡ ὁδὸς τῆς Ἠπείρου εἶναι ἡ μᾶλλον ἀξία σπουδῆς.

Β' Ἐκ Πρεβέζης εἰς Ἰωάννινα

(62 ὥρ. 7—8 ἡμέραι πλὴν τῶν ἐκδρομῶν.—Οἱ κυριώτεροι σταθμοὶ εἶναι Καμαρίνα (ὅπου ἡ Μονὴ Ζαλόγγου) ἡ Μονὴ τῆς Πούντας ἢ Καστρί, Πάργα, Μαργαρίτι, Παραμυθία, Γλυκύ, Ῥωμανάτες, Πεντεπηγάδια καὶ Ἀλεποχώρι.

Πρέβεζα (κάτ. 5000, ὧν 4000 χριστιανοί). Εἶναι ἐκτισμένη ἐπὶ καλῆς θέσεως εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ κόλπου τῆς Ἄρτης. Προφυλασσομένη ἀπὸ Β. καὶ Ἀ. ἐκ τῶν ἀνέμων περικυκλοῦται ἐκ τῶν λοιπῶν μερῶν ὑπὸ θαλάσσης. Ἐπροστατεύετο ἄλλοτε ὑπὸ 5 φρουρίων, κατερειπωμένων σήμερον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πλὴν ἑνὸς τοῦ καὶ κυριωτέρου, τοῦ καλουμένου *Βενετικοῦ*.

Ἐκ τῆς κυρίας ἐπάλξεως τοῦ φρουρίου τούτου εἶναι ἄποπτα ἐκ Δ. πρὸς Ἀ. 1) τὸ ὄρος Ζάλογγο, 2) αἱ τρεῖς κορυφαί, μεταξὺ τῶν ὁποίων κρύπτεται τὸ Σοῦλι, 3) ἡ ὀφρὺς τοῦ ὄρους Ζερμίου, 4) αἱ κάτω κλιτύες τῆς Ὀλύτζικας, 5) τὰ ὄρη τὰ περὶ τὸν κόλπον τῆς Ἄρτης· ἐκ τοῦ ἑτέρου δὲ μέρους τοῦ στενοῦ τοῦ Προκόλπου, τὸ ἀκρωτ. τοῦ Ἀκτίου, ὅπου εὐκόλως μεταβαίνει τις διὰ λέμβου, καὶ ὅπου εὑρίσκονται καί τινες ἀρχαιότητες, προερχόμεναι πιθανὸν ἐκ Νικοπόλεως.

Εἰς ἀπόστασιν 16 χιλιομ. ἐκ Πρεβέζης κεῖται ὁ λιμὴν τῆς Σαλαχώρας, ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Ἄρτης, ἔνθα, κατὰ τὸν Πουκεβίλ, ὁ Ἀλῆ-Πασᾶς διέταξε τὴν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ἀποκεφάλισιν 370 Πρεβεζάνων. [Ἡ Σαλαχώρα χρησιμεύει ὡς ἐπίνειον τῆς Ἄρτης].

Ἡ ὁδὸς ἐκ Πρεβέζης ἀνέρχεται πρὸς Β. μεταξὺ τῆς Ἰονίου θαλάσσης καὶ τοῦ κόλπου τῆς Ἄρτης ἄγουσα εἰς (1 ὥρ. 30) τὰ ἐρείπια τῆς

Νικοπόλεως. Τὴν πόλιν ταύτην ἔκτισεν ὁ Αὔγουστος, ἴσως ἐν τῇ θέσει τῆς ἀρχαίας Βερενίκης, πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἐν Ἀκτίῳ ναυμαχίας. Θεωροῦσί τινες ὅτι αὕτη εἶναι ἡ Νικόπολις, ἐν ᾗ ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον ὁ Παῦλος. Ἐν τῇ θέσει ταύτῃ τῇ 24 Ὀκτωβρίου 1798 συνήφθη μάχη μεταξὺ τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ καὶ σώματος Γάλλων ἐκ 300 ἀνδρῶν μετὰ 400 Πρεβεζάνων καὶ 60 Σουλιωτῶν. Τοὺς ὑπολειφθέντας τότε 370 Πρεβεζάνους ἀπεκεφάλισεν ὁ Ἀλῆς ἐν Σαλαχώρᾳ, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν.

Τὰ ἐρείπια τῆς Νικοπόλεως κεῖνται ἐν τῷ στενωτέρῳ μέρει τοῦ ἰσθμοῦ (4600 μέτρα). Αὐτόθι διακρίνεται ὑδραγωγεῖον, δι' οὗ ἐκομίζετο ἐν τῇ πόλει ὕδωρ ἐξ ἀποστάσεως 50 χιλιομέτρων· ὑφίσταται σήμερον ἐρειπωμένον μέρος αὐτοῦ ἐκ 2 χιλιομέτρων. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ περιβόλῳ τῆς πόλεως ἀναβρύουσιν ὕδατα ἄφθονα. Ἐκ τῶν λοιπῶν ἐρειπίων ἄξια περιηγήσεως εἶναι ἀνάκτορον, ὅπερ ἀνευρίσκει τις βαδίζων κατὰ μῆκος τοῦ ὑδραγωγείου ἐκ τοῦ ΜΑ. πρὸς τὸ ΒΒΔ. Ἐπίσης σώζονται τὰ ἐρείπια μικροῦ θεάτρου, ὅπερ οἱ ἐγχώριοι καλοῦσι *Σκοτίνι*, φρουρίου (παληοκάστρου), λουτρῶνος, σταδίου ἔχοντος πλάτος 200 μέτρων, μεγάλου θεάτρου καλουμένου *Κελέφι*.

Πέραν τῆς Νικοπόλεως ἡ ὁδὸς ἀκολουθεῖ τῇ παρα-

λίᾳ μέχρι (30 λ.) τοῦ κωμδ. *Κανάλι*. Ἐντεῦθεν τρέπεται πρὸς Β. ἐν μέσῳ χλοερῶν λόφων καὶ μικρὸν δασωδῶν, εἶτα ἀνέρχεται εἰς ὄρη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον φαλακρὰ ἐπὶ τῶν ὑψηλοτέρων μερῶν καὶ καταλήγει διὰ (3 ὥρ.) τῆς κ. *Καμαρίνης* εἰς τὴν

Μονὴν τοῦ Ζαλόγγου, ἐκτισμένην σχεδὸν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁμωνύμου ὄρους, οὗτινος ἡ ὀφρὺς ἐκτεινομένη ἐκ Μ. πρὸς Β, προσεγγίζει εἰς τὰ ὄρη τοῦ Σουλίου. Τὸ ὄρος τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν πρώτην ἀπὸ θαλάσσης βαθμίδα ἐκ τῶν τεσσάρων, αἵτινες ἀνέρχονται μέχρι τῆς μεγάλης δειράδος τοῦ Πίνδου. Ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ Ζαλόγγου εἶναι ἄποπτος πᾶσα ἡ χερσόνησος τῆς Νικοπόλεως. Εἰς ἀπόστασιν λεπτῶν τινων ἐντεῦθεν Μ Α. κεῖται ὄρθιος ἐρυθρὸς βράχος κυλινδρικὸς ὡς πύργος, ἀπεσπασμένος ἐκ τοῦ πυθμένος εἴδους ὀρεινοῦ ἀμφιθεάτρου ἀποκρήμνου. Ὁ τόπος οὗτος καλεῖται ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων *Στεφάνι*· εἶναι δὲ περιώνυμος διότι ἐξ αὐτοῦ κατεκρημνίσθησαν μετὰ τῶν τέκνων αὐτῶν αἱ 60 Σουλιώτισσαι.—Εἰς ἀπόστασιν 10 λ. πρὸς Β. τῆς Μονῆς φαίνονται τὰ ἐρείπια τῆς

Κασσώπης, πρωτ. τοῦ μέρους τούτου τῆς Ἠπείρου, ἧς ἡ ἐξουσία ἐξετείνετο ἐπὶ Μακεδόνων ἐπὶ τοῦ μεγαλειτέρου μέρους τοῦ λεκανοπεδίου τοῦ Ἀχέροντος. Ἐκ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς σώζονται τὸ τεῖχος μετὰ δύο πυλῶν, θεμέλια κτιρίων, δύο θέατρα καὶ ὑπόγαιος τάφος, καλούμενος ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων *Βασιλόσπιτον*.

Πρὸς Ἀν. διὰ μέσου ἐντομῆς τῆς ὀφρύος τοῦ ὄρους βλέ-

πει τις σειρὰν κλεισωρειῶν πρὸς τὸ Σοῦλι καὶ τοὺς Ῥωμανάτες. Ἐκεῖθεν ἦλθον οἱ Σουλιῶται· ἐκεῖ δὲ ὡσαύτως ἀπεσύρθη ὁ βασιλεὺς τῶν Μολοσσῶν Ἀλκέτας Β' (298) ἡττηθεὶς πρὸ τῆς Κασσώπης ὑπὸ τοῦ Λυκίσκου στρατηγοῦ τοῦ Κασσάνδρου.

Ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν παραλίαν δυνάμεθα ν' ἀκολουθήσωμεν τῇ ἀρχαίᾳ ὁδῷ, τῇ διερχομένῃ παρὰ τὸ Βασιλόσπιτον.

Ἐκ Καμαρίνης διευθυνόμεθα ΒΔ. πρὸς (2 ὥρ.) τὸ *Μοναστήριον* τῆς *Ἁγ. Πελαγίας*, ἔνθα ὑπάρχουσι τεμάχια ἀρχαιοτήτων ἐκ Νικοπόλεως, ἐκ ταύτης δὲ μετεκομίσθη καὶ ἡ ῥωμαϊκὴ ἐπιγραφὴ ἡ εὑρισκομένη εἰς (1 ὥρ.) *Ῥηνιάσαν*. Ἐντεῦθεν πρὸς ἀποφυγὴν τῆς δυσβάτου ἑλώδους παραλίας τῆς θαλάσσης ἀναβαίνομεν πρὸς Ἀ. διερχόμενοι μεταξὺ Παληο-Κουκουλίου καὶ Βλονδεροῦ τὴν μικρὰν ὀρεινὴν δειράδα, τὴν ὁρίζουσαν πρὸς Μ. τὴν πεδιάδα τοῦ Φαναρίου ἢ τοῦ Ἀχέροντος.

Τὸ καλλίτερον μέρος πρὸς κατόπτευσιν ὅλης τῆς πεδιάδος εἶναι θέσις μικρὸν ὑπεράνω τοῦ Βλονδεροῦ. Ἡ πεδιὰς ἔχει μῆκος 4 λευγῶν ἀπὸ τῆς θαλάσσης μέχρι τῶν ὁριζόντων αὐτὴν ὀρέων τοῦ Σουλίου πρὸς Ἀν., καὶ 2 λευγῶν πλάτος. Διαρρέεται δὲ ὑπὸ τριῶν ποταμῶν. Ὁ κυριώτερος τούτων κατέρχεται ἐκ τῶν ὑψηλῶν χωρῶν τῆς ἀρχ. Μολοσσίας διὰ τῆς φοβερᾶς φάραγγος τοῦ Σουλίου ὑπὸ διάφορα ὀνόματα (Φαναριώτικος, καὶ Λακκίστικος τοῦ Kiepert)· ἐν τῇ πεδιάδι καλεῖται *Τσουκνίκα*, ἐκβάλλων εἰς τὸν λιμένα

Φαναρίου. Ὁ ποταμὸς οὗτος εἶναι ὁ ἀρχ. Ἀχέρων. Οἱ δύο ἕτεροι ἐξέρχονται ἐκ τῶν δευτερευουσῶν πεδιάδων τοῦ Μαργαριτίου καὶ Παραμυθίας, ἑνούμενοι δὲ πλησίον τοῦ Λυκουρεσίου χύνονται εἰς τὸν Ἀχέροντα μικρὸν πρὸ τῶν ἐκβολῶν του. Ὁ ἀπὸ τῆς ἑνώσεως τῶν ἄνω δύο ποταμῶν σχηματιζόμενος ποταμὸς μέχρι τῆς συμβολῆς μετὰ τοῦ Ἀχέροντος ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Κωκυτός. Τὰ νυκτερινὰ πυρά, ἅτινα περιίπτανται ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Μαργαρίτι, καταδεικνύουσι τὸν ἀρχαῖον Πυριφλεγέθοντα. Ἡ πεδιὰς ἐνταῦθα κεκαλυμμένη ἐξ ἀραβοσίτων, ὀρυζεώνων καὶ ἀγελῶν βουβάλων καθίσταται κινδυνώδης εἰς τοὺς ὁδοιποροῦντας ἐκ τοῦ βορβορώδους καὶ πηλώδους πολλαχοῦ ἐδάφους καὶ τῶν τελμάτων, ὧν αἱ ἀναθυμιάσεις προξενοῦσι πυρετούς.

Ἐκ τῶν ὑψωμάτων τοῦ Βλονδεροῦ κατέρχεταί τις ΒΑ. εἰς τὴν *Μονὴν τῆς Πούντας*, κειμένην ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Τσουκνίκα. Παρὰ τὴν Μονὴν κεῖται δάσος μεταξὺ τοῦ ὄρους καὶ τοῦ Τσουκνίκα, οὗτινος τὰ δένδρα εἶναι ἐρριζωμένα ἐπὶ τῶν ὑδάτων. Τὸ μέρος τοῦτο εἶναι ἓν τῶν μεγαλειτέρων τμημάτων τοῦ Ἀχερουσίου ἕλους.—Ἐπὶ τέλους φθάνει τις εἰς (3 ὥρ.) τὴν *Μονὴν τῆς Πούντας*· ὑπ' αὐτὴν ῥέει ὁ ποταμός, ὃν διέρχονται ἐπί τινων σανίδων ἢ κορμῶν δένδρων· εἶτα δὲ ἡ ὁδὸς διευθυνομένη ΒΑ. φθάνει εἰς (1 ὥρ.)

Καστρί, ἀλβαν. κώμην, εἰς τοὺς πρόποδας λοφίσκου κειμένην μεταξὺ τοῦ Ἀχέροντος καὶ μικροῦ παραπο-

ταμίου τούτου. Ὑπὲρ τὴν κ. κεῖνται τὰ ἐρείπια τῆς Πανδοσίας, μιᾶς τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ κυριωτέρων πόλ. τῆς Θεσπρωτίας, κατέχοντα ἔκτασιν 1 χιλιομέτρου ἐπὶ λόφου. Ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως, τῆς στεφούσης τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου, ἐν μέρει κατερειπωμένης καὶ ἐν μέρει ἀνεσκευασμένης, προεκβάλλονται δύο γραμμαὶ τειχῶν, ὧν τὸ ἓν ὕψους 4 μέτρων ἐντελῶς διατηρεῖται, αἵτινες ἑνοῦνται πρὸς περίβολον κατώτερον, ἐκτεινόμενον εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ λόφου πρὸς Δ. Τρίτον τεῖχος, σήμερον ἐρείπιον, περιώριζε τὴν ἀκρόπολιν ἀπὸ Β. πρὸς Μ. Οἱ τοῖχοι ἔχουσι πανταχοῦ πλάτος 3 μέτρ. 60, εἶναι ὠχυρωμένοι διὰ πύργων, κατ' ἀνίσους ἀποστάσεις ἐκτισμένων κατὰ τὰς ἀνωμαλίας τοῦ ἐδάφους.

Ἀπὸ τῆς κ. Καστρὶ ἡ ὁδὸς διέρχεται τὴν πεδιάδα ΒΔ. μέχρι (1 ὥρ.) Γκοριτσᾶς. Ἡ ὁδὸς δὲ αὕτη εἶναι συνέχεια τῆς ὁδοῦ, ἥτις ὑπερβαίνουσα τὰ ὄρη εἰς τὴν ὑπερβολὴν τοῦ Βλονδεροῦ διέρχεται τὸν Ἀχέροντα εἰς Πούνταν καὶ ἄγει διὰ Γκοριτσᾶς εἰς (1 ὥρ. 30) τὴν κώμην

Λυκουρέσιον, κειμένην ἐπὶ τῆς ἀριστ. ὄχθης τοῦ Βουβοῦ· ἐπὶ τῆς δεξιᾶς κεῖται ἡ Μονὴ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου. Τὰ παρὰ τὴν Μονὴν ἐρείπια θεωροῦνται γενικῶς ὡς τὰ τῆς Ἐφύρας, τῆς καλουμένης καὶ Κιχύρου, ἐγγὺς οὔσης τοῦ Ἀχέροντος καὶ τοῦ λιμένος Γλυκέος, τὰ νῦν Φαναρίου. Μᾶλλον πρὸς νότον ἐσοχή τις τῆς παραλίας καλεῖται σήμερον *Ἐλῃά*· Ἐνταῦθα δὲ θὰ ἦτο ὁ λιμὴν Ἐλαία τοῦ Πτολεμαίου. Περὶ τὴν

Ἔφυράν τέλος ἔρρεεν ὁ Κωκυτός. Ὁ Gaultier de Glaubry θεωρεῖ ὅτι τὰ ἐρείπια τοῦ Λυκουρεσίου εἶναι τὰ τοῦ Βουχετίου ἢ Βουχέτων (τὰ Βούχετα), ὅπου κατὰ τὸν μῦθον ἡ Θέμις μετὰ τὸν κατακλυσμὸν τοῦ Δευκαλίωνος προσωρμίσθη ἐπὶ βοὸς βαίνουσα.

Ἡ ὀφρὺς τοῦ ὄρους Ἅγιος Ἰωάννης ἐφ' οὗ κεῖται ἡ Μονὴ καταλήγει εἰς τρεῖς λόφους συνεχεῖς, κεχωρισμένους δι' ἠπίων κοιλωμάτων. Τὰ ἐρείπια κεῖνται ἐπὶ τοῦ πρώτου καὶ τρίτου λόφου· ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου ὑπάρχει περίβολος κατασκευῆς πολυγώνου ἀρχαιοτάτου ῥυθμοῦ, παρεμφεροῦς πρὸς τὰ τείχη τῆς Τύρινθος. Τὰ ἐπὶ τοῦ χθαμαλωτέρου λόφου παρὰ τὸν ποτ. Βουβὸν εἶναι μεταγενέστερα.

Ἐκ Λυκουρεσίου διευθύνεταί τις ΒΔ., διέρχεται πρὸ τοῦ κόλπου τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, τοῦ ἀρχαίου λιμένος Χειμερίου, ὅπου ἠγκυροβόλησεν ὁ στόλος τῶν Κορινθίων πλέων κατὰ τῶν Κερκυραίων ἐν ἀρχῇ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος ἀνέρχεται πηγὴ γλυκέος ὕδατος, μνημονευομένη ὑπὸ τοῦ Παυσανίου. Περικολπίζων τὸν κόλπον φθάνει (1 ὥρ.) πρὸ τοῦ ἀκρωτ. Χελάτι, τοῦ ἀρχαίου Χειμερίου ἢ Κιμμερίου, εἰς τὴν σημερινὴν πόλιν

Πάργαν, ἧς ἡ τερπνὴ θέσις καὶ τὸ εὔκρατον κλίμα εἶναι ὅλως ἀλλοῖα τῆς περιγραφῆς τῆς ὁμηρικῆς πόλεως, καὶ τῆς χώρας τῶν Κιμμερίων. Εἰς ἀπόστασιν σμικρὰν ἀπὸ ταύτης, ἐπὶ τοῦ ὄρους μεταξὺ πολλῶν νέων ἐρειπίων διακρίνονται καὶ τὰ λείψανα ἀρχαίας

ἀκροπόλεως. Τὸ μέρος τοῦτο καλεῖται σήμερον Παληοπάργα· αὐτόθι δὲ θέτουσι τὴν ἀρχαίαν Τορώνην ἢ Τορύνην ['Ιδιαιτέραν διατριβὴν περὶ τῆς ἱστορικῆς πόλεως Πάργας κατεχώρισεν ἐν σελ. 181 τοῦ Β' τόμου τῆς χρονογραφίας τῆς Ἠπείρου ὁ Ἀραβαντινός. Ἀνάγνωθι καὶ τὴν ἀρχαιοτέραν ἱστορίαν Σουλίου καὶ Πάργας Χριστοφόρου Περραιβοῦ]. Ἡ Πάργα ἔχει σήμερον 2000 κατοίκους ὄντας τὸ 1]3 περίπου τῶν ἐκ τῆς ἐξορίας ἐπανακαμψάντων εἰς αὐτὴν ἀρχαίων κατοίκων.

Τὸ φρούριον τῆς Πάργας εἶναι ἱδρυμένον ἐπὶ κωνικοῦ βράχου, πανταχόθεν σχεδὸν βρεχομένου ὑπὸ τῆς θαλάσσης. Ἡ πόλις δ' ἐπεκτείνεται καὶ ἐπὶ τῆς παραλίας. Ἀξία λόγου ἐνταῦθα εἶναι καὶ ἡ πηγὴ ἐξ ἧς ὑδρεύεται πᾶσα ἡ πόλις. Τὰ περίχωρα τῆς Πάργας εἶναι κατάφυτα ἐκ πορτοκαλεῶν, λεμονεῶν, κιτρεῶν καὶ ἄλλων καρποφόρων δένδρων, παρέχοντα θέαν εὐφρόσυνον καὶ ἐκπρεπῆ. — Ἐκ Πάργας ἡ ὁδὸς φέρει διὰ τοῦ ὄρους Κιάφα εἰς (2 ὢρ.) τὴν κώμην *Μούρη*· ὑπὸ ταύτην δὲ εἰς ἑλώδη πεδιάδα κρύπτεται ποταμὸς ἐρχόμενος ἐκ Μαργαριτίου. Εἰς τὸ ὑπὸ τὴν κώμην στενὸν (30 λ.) ὑπάρχουσι λείψανα κτιρίου πολυγώνου. Ἀπὸ τῆς κ. Μούρη καθίσταται ἄποπτος ἡ πεδιὰς τοῦ Μαργαριτίου, ἴσως θέσεως τῆς ἀρχαίας Κιχύρου, καλουμένης τὸ πρῶτον Ἐφύρας.— Ἀπὸ Μούρη διευθυνόμενοι ΒΑ. ἀφοῦ ἐπί τινα χρόνον διέλθωμεν στενοὺς αὐλῶνας, κεχωσμένους ἐντὸς χλοερῶν βουνῶν φθάνομεν

εἰς τὴν πεδιάδα καὶ τέλος εἰς (2 ὣρ.) τὴν πόλιν

Μαργαρίτι, τὰς ἀρχαίας Γιτάνας. Τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τῆς πόλεως μετέβαλον κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς τῆς 15ης ἑκατ. οἱ Ἐνετοὶ καὶ κατεσκεύασαν αὐτόθι τὸ ἔτι καὶ νῦν ὑπάρχον φρούριον, ἔνθα μετεχειρίσθησαν τὴν λιθείαν τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας Κιχύρου, ἣν αὐτοὶ οὗτοι ἐκάλεσαν Μοῦρι (Muri τείχη). Ἡ πόλις Μαργαρίτι κεῖται ἐπὶ ὑψώματος ὑπὲρ τὸ 1 χιλιόμετρον πέραν τοῦ φρουρίου· κατοικεῖται ὑπὸ 1800—2000 Ἀλβανῶν ὀθωμανῶν καὶ 60 χριστιανῶν. Πρὸ τῆς ἐνσκηψάσης αὐτόθι ἐπιδημίας τῷ 1815, ἡ πόλις περιεῖχεν 8500 ψυχάς.

Ἐκ Μαργαριτίου ἡ ὁδὸς κάμπτει ΑΒΑ. διὰ μέσου ὀρέων, ἔπειτα δὲ διὰ κοιλάδων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἑλωδῶν. Ὑπὸ τὴν κ. *Καρβουνάρι* φαίνονται ἴχνη ἀρχαίας ὁδοῦ. Τέλος εἰσέρχεται εἰς τὸ λεκανοπέδιον τοῦ Βουβοῦ καὶ φθάνει εἰς (6 ὣρ.)

Παραμυθίαν ἢ Ἁϊδονὰτ-Καλεσσί, φρούριον τοῦ Ἁγ. Δονάτου. Ἡ ἀλβανικὴ πόλις, ὅλως νέα, κατὰ βαθμίδας ἐκτεινομένη ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ ὄρους καὶ καταρδευομένη ὑπὸ ἀφθόνων ὑδάτων, περιέχει 2000 κατοίκους, ὧν 500 χριστιανοί. Εἶναι ἕδρα μουδίρη καὶ ἐπισκόπου. Ἐν αὐτῇ τελοῦνται καὶ πολλαὶ ἐμπορικαὶ πανηγύρεις.

Ἐκ τῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἀρχαιοτήτων ἄξιαι περιηγήσεως εἶναι τὸ τουρκικὸν ὀχύρωμα Γαλατᾶς, τὸ ὑπερκείμενον τῆς πόλεως. Τὸ φρούριον δὲ 10 λεπτὰ ὑ-

ψηλότερον κείμενον περιέχει έντετειχισμένα τεμάχια έξ άρχαίων κτιρίων. Ἐν τῇ πεδιάδι 1]4 ὥρας ΒΑ. ἄξια ἐπισκέψεως εἶναι καὶ τὰ ἐρείπια τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησίας *Παναγίας Λαμποβίτσης*· ἐντὸς αὐτῆς ὑπάρχει σταυρὸς γεγλυμμένος ἐπὶ λίθου, φέρων ἐγγεγραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου καὶ τὴν χρονολογίαν 1406. Μικρὸν κατωτέρω ἐπὶ ποταμοῦ κεῖται ἕτερον βυζαντινὸν ἐρείπιον ὀνομαζόμενον Ἑβραιακή, ἀναμιμνῆσκον διὰ τοῦ ὀνόματος τὴν ἀρχαίαν Εὔροιαν. Τὸ ἐρείπιον τοῦτο ὡς καὶ τὰ τῆς ἐκκλησίας κεῖνται ἐπὶ μικροῦ ὑψώματος, ἐν μέσῳ ἑλώδους πεδιάδος καταλύστου ἐν ὥρᾳ χειμῶνος. Τέλος (30 λ.) κατωτέρω εὑρίσκεται ἕτερον ἐρείπιον καλούμενον *Χάλασμα*.

Κατὰ τὸν Gaultier de Glaubry τὸ φρούριον κατέχει τὴν θέσιν τῶν Βατιῶν, ὧν οἱ κάτοικοι, ὅταν κατεστράφη, ὡς φαίνεται ὑπὸ Παύλου Αἰμιλίου, μετῴκησαν εἰς τὴν πεδιάδα τὴν καλουμένην Εὔροιαν, κειμένην τὸ πρῶτον εἰς τὴν θέσιν τῶν ἐρειπίων Χάλασμα, εἶτα δὲ μετενεχθεῖσαν διὰ τὸ δύσκολον τῆς ὀχυρώσεως αὐτῆς εἰς τὴν θέσιν Ἑβραιακήν, ὅπου τὸ ὁμώνυμον ἐρείπιον εἶναι τὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Δονάτου, ἐπισκόπου Εὐροίας τῷ 387. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν χώραν ταύτην ὑπῆρχον πολλαὶ ὁμώνυμοι ἐκκλησίαι, διακρίνεται αὕτη διὰ τοῦ ὀνόματος Ἅγιος Δονάτος Παραμυθίας. Τὸ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῶν Βατιῶν φρούριον ἀνηγέρθη καθ' ὃν χρόνον οἱ Ἐνετοὶ ἦσαν κύριοι τῶν μερῶν τούτων, καθὼς καὶ τοῦ Μαργαριτίου καὶ Καστρί.

Ἐκδρομὴ εἰς Ἐλευθεροχώριον (2 ὥρ. 30 ἄνοδος καὶ κάθοδος). Βορειονατολικῶς τῆς Παραμυθίας κεῖται τὸ Λευθεροχῶρι, ἔνθα κατὰ τὸν Glaubry κεῖνται τὰ ἐρείπια τῆς Ἰσωρίας γείτονος πόλεως τῆς Εὐροίας. Ἡ ἀναβλύζουσα πηγὴ εἰς τοὺς πρόποδας τῶν βράχων καὶ εἰς τὴν ἔξοδον τῶν στενῶν εἶναι ἐκείνη, ἧς ἡ ἀνάβλυσις ἀποδίδεται κατὰ τὸν χριστιανικὸν μῦθον εἰς θαῦμα τοῦ Ἁγίου Δονάτου. Πέραν τῆς κώμης ἐπὶ μεμονωμένου μαστοῦ ὑπερκειμένου πάσης τῆς κοιλάδος, φαίνονται τὰ ἐρείπια φρουρίου τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Ἐκεῖθεν πρὸς τὸ ΑΒΑ. διακρίνει τις τὰς τρεῖς συνεχεῖς γραμμὰς τῶν ὀρέων Ὀλύτζικας, Μιτζικελίου καὶ Παληοβούνου (Πίνδου).

Ἐκ Παραμυθίας προβαίνομεν ΜΑ. δι᾽ ὁδοῦ ἐπὶ τῶν μέσων τοῦ ὄρους φερομένης ἐξ ἧς φαίνεται ἡ κοιλὰς καὶ ἡ γραμμὴ τῆς ῥοῆς τοῦ Βουβοῦ· διαβαίνομεν παρὰ τὰ ἐρείπια (1 ὥρ. 30) τῆς *Βελιανῆς* τῆς ἀρχαίας Ἐλατείας, τῆς προτελευταίας τῶν 4 πόλεων τῶν κατακτηθεισῶν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου. Αὐτόθι σώζονται ἐν τῇ πεδιάδι ὁ διπλοῦς πολυγωνικὸς περίβολος κατερειπωμένος, πρὸς τὸ ὄρος δὲ τεῖχος ὕψους 5 μέτρων, ἀξιοσημείωτον διὰ τὴν καλλονὴν τῆς ἐργασίας.

Ἐξακολουθοῦμεν βαίνοντες τὴν αὐτὴν ὁδὸν διὰ τῶν κ. Δραγοῦμι, Γαρδίκι, Χόϊκας μέχρι (4 ὥρ. 30) τῆς χριστιαν. κ. *Γλυκύ*, εἰς ἣν διετηρήθη τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχαίου λιμένος Γλυκέος. Αὐτοῦ ἀνέῳκται ἡ *Κλεισούρα*, ἡ ἄγουσα εἰς τὸ περιώνυμον

Σοῦλι. Ἡ κώμη τοῦ Σουλίου δὲν ὑφίσταται. Ἡ κ.

αὕτη κατῳκήθη κατὰ τὴν 18ην ἑκατ. ὑπὸ φυλῆς Ἀλβανῶν θεωρούντων ἑαυτοὺς καταγωγῆς ἑλληνικῆς, ἥτις ἡγεῖτο ὁμοσπονδίας 50 περίπου κωμῶν, συμποσουμένων εἰς 10,000 ψυχάς. Οἱ Σουλιῶται ποιμένες, πολεμισταὶ καὶ κλέφται διετέλουν εἰς ἀδιάλειπτον πόλεμον πρὸς τοὺς Τούρκους τῶν περιχώρων. Ἡ ἀνδρεία αὐτῶν κατέστη παροιμιώδης καὶ αὐταὶ δ' αἱ γυναῖκές των παρηκολούθουν αὐτοῖς ἐν πολέμῳ. Οἱ πρῶτοι αὐτῶν ἀγῶνες χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ 1734. Ἀπὸ τοῦ 1788 δὲ ἤρξατο ὁ ἀγὼν αὐτῶν κατὰ τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ, καθ' ὃν μέχρι τοῦ 1803 ἀνεδείχθησαν νικηταί, ὕστερον δὲ διαιρεθέντες καὶ προδοθέντες ἀπεδιώχθησαν ἐκ τῶν ὀρέων των καὶ κατέφυγον εἰς τὰς Ἰονίους νήσους. Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς στασιάσας κατὰ τῆς Πύλης προσεκάλεσεν αὐτοὺς τῷ 1821, ὅτε ἔλαβον μέρος εἰς τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα· ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὑπέκυψαν, οἱ δὲ περισωθέντες κατέφυγον πάλιν εἰς τὰς Ἰονίους νήσους.

Ἡ ἀτραπὸς τῆς κλεισωρείας κατέρχεται μέχρι τῶν ὀχθῶν τοῦ Ἀχέροντος παρὰ τὴν συμβολὴν τούτου μετὰ τοῦ Ποταμοῦ τοῦ Σουλίου, τοῦ εἰσρέοντος εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην ἐκείνου, κατερχομένου δ' ἐκ τῆς Λάκκας τοῦ Μπότσαρη. Αὐτοῦ δὲ εἶναι ἡ θέσις ἐν ᾗ τῷ 1792 κατεκόπη καὶ κατεστράφη ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ καὶ 700 ἄνδρες ἐκ τοῦ στρατοῦ του.

Ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ ἀρχαίου Σουλίου ἐκτίσθη φρούριον τουρκικὸν ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ καὶ ἀνεκτίσθη τῷ 1853· ὁ Glaubry εἶδεν αὐτὸ τῷ 1858 φυλασσόμενον

ὑπὸ 20 Ἀλβανῶν, ἔχον 3 ἄχρηστα πυροβόλα. (Πρὸς ἐπίσκεψιν τούτου ἀπαιτεῖται ἄδεια τοῦ διοικητοῦ τοῦ πυροβολικοῦ τῆς Πρεβέζης). Ἀπὸ τούτου εἶναι ἄποπτα τὰ ἐρείπια τῆς Κιάφας, Ἀβαρίκου κωμῶν σουλιωτικῶν καὶ ΒΑ. ἐπὶ ἀποτόμου κορυφῆς τὸ μικρὸν φρούριον Κοῦγκι, ὅπερ ὑπερησπίσθη ὁ μοναχὸς Σαμουήλ, ὁ ὁποῖος μείνας μόνος μετὰ 5 Σουλιωτῶν μετὰ τὸν φόνον τῶν λοιπῶν, οἵτινες αὐτόθι κλεισθέντες ἠρνήθησαν νὰ παραδοθῶσιν, ἔθεσε πῦρ εἰς τὴν πυρίτιδα καὶ ἀνετινάχθη εἰς τὸν ἀέρα συμπαρασύρας καὶ ἑκατοντάδα ἐχθρῶν [1803, 16 Δεκεμβρίου]. Δύο ἐκ τῶν τριῶν πυροβόλων, τῶν ὑπαρχόντων νῦν ἐν τῷ φρουρίῳ, παρελήφθησαν ἐκ τῶν λειψάνων τοῦ Κουγκίου.

Ἐκ Σουλίου ἀνέρχεταί τις πρὸς Β. ὑψώματα ἄγονα πέραν τῆς Κιάφας, καὶ φθάνει εἰς χώραν μᾶλλον εὐφρόσυνον, κειμένην ἐπὶ σημαντικοῦ ὕψους ὑπὲρ τὴν πεδιάδα τοῦ Φαναρίου. Οὕτω δὲ διῆλθεν ἐντελῶς τὴν πρώτην ὀρεινὴν βαθμίδα τὴν ἀπὸ θαλάσσης μέχρι τοῦ Πίνδου. Ἐξακολουθῶν τῇ ὁδοιπορίᾳ ἐπὶ τῶν μεσημβρινῶν ὑπωρειῶν τοῦ ὄρους Ζέρμι φθάνει μετὰ 4 ὥρας 30 εἰς

Ῥωμανὸν ἢ *Ῥωμανάτες*, θέσιν τῶν ἀρχαίων Εὐρυμενῶν, ὅπου ἀπεσύρθη ὁ Ἀλκέτας (298 π. Χ.) μετὰ τὴν ἧτταν αὐτοῦ ἐν Κασσώπῃ. — Ἐντεῦθεν δὲ ὄντως ὁδὸς 5 ὡρῶν ἄγει εἰς Ζάλογγον (Ὅρα σελ. 182). — Ἀπὸ Ῥωμανοῦ ἡ ὁδὸς φέρει εἰς (2 ὥρ.) *Δερβίτσανα* (σταθμὸς) παρὰ τοὺς πόδας διακλαδώσεως τῆς Ὀλύ-

τζικας, ἔπειτα εἰς (3 ὥρ.) Βαριάδες, εἰς (2 ὥρ.) Κο-πρανι, καὶ εἰς (3 ὥρ.) Λέγατρα.

Ἐκδρομὴ εἰς Πεντεπηγάδια. Ἀπὸ Λέγατρα δύναταί τις ἐκκλίνων πρὸς Μ. νὰ ἔλθῃ εἰς (2 ὥρ.30) εἰς Πεντεπηγάδια (σταθμός), φρούριον τουρκ. ἐπὶ τοῦ ὑψίστου μέρους τῆς ὁδοῦ ἀπὸ Ἄρτης εἰς Ἰωάννινα, ὅπου ἡ Α΄ γραμμὴ τῆς ὁδοῦ ἡμῶν συναντᾷ τὴν Β΄, ἣν περιγράφομεν ἤδη. Τὰ πηγάδια ἐνταῦθα εἶναι καλλίστης κατασκευῆς, μαρτυρούσης τὴν ἀρχαιότητά των· καὶ ἡ ἀρχαία δὲ ὁδὸς εἶναι καταφανὴς εἴς τινα μέρη τῆς γραμμῆς της. Ἀπὸ τῶν Πεντεπηγαδίων ἄποπτα καθίστανται ὡς μεγαλοπρεπὲς πανόραμα ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ. τὰ ὄρη Τζουμέρκα, Πολιανὸ Κελδερίνι, Ἀνόϊ, Λάκκα τοῦ Σουλίου, Ζέρμι, ἡ Ὀλύτζικα, τὸ Μιτζικέλι καὶ τὰ ὄρη τοῦ Ζαγορίου. Ἐκ τῶν γειτνιαζόντων δὲ λόφων φαίνεται ὁ Κόλπος τῆς Ἄρτας. Ἐκ τῶν Πεντεπηγαδίων κάμπτων τις πρὸς Β. ἔρχεται εἰς (3 ὥρ.) Μουλιάδες καὶ εἰς (3 ὥρ. 30) Ἀλεποχώρι διερχόμενος τὸ Φερεκίζι.

Ἐπανερχόμενοι εἰς Λέγατρα κατευθυνόμεθα εἰς (3 ὥρ.) *Φερεκίζι*, ἔνθα ὑπάρχει ἀκρόπολις σχεδὸν τριγωνική· ἐντεῦθεν εἰς (1 ὥρα) *Ἀλεποχῶρι*, κ. εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ὀλύτζικας, παρὰ τὴν εἴσοδον πεδιάδος τριγωνικῆς κειμένης μεταξὺ τοῦ ὄρους τούτου πρὸς Δ. καὶ τῶν κατωφερειῶν τοῦ Δρύσκου πρὸς Ἀ. καὶ Β., αἵτινες διαχωρίζουσιν αὐτὴν ἀπὸ τῆς πεδιάδος τῶν Ἰωαννίνων. Παρὰ τὸ Ἀλεποχώριον κεῖται ἡ κώμη *Δράμεσι*, ἔνθα εἰς ἀπόστασίν τινα πρὸς τὴν πεδιά-

δα κεῖνται ἐπὶ μεγάλης ἐκτάσεως σημαντικὰ ἐρείπια. Αὐτόθι φαίνονται φρούριον τετράγωνον ἔχον 400 μέτρων περίπου ἑκάστην τῶν πλευρῶν, δεξαμενὴ μήκους μέτρ. 4,60 καὶ πλάτους 2,70, λείψανα περιβόλου, θέατρον, καὶ δύο ναοί, οὓς περιέγραψαν ὁ Λήκ, ἀλλὰ τὰ νῦν μόνον ἴχνη ἐλάχιστα αὐτῶν ἐναπομένουσιν.

Ὅλοι οἱ περιηγηταὶ θέτουσιν ἐνταῦθα τὴν Πασσαρῶνα, πλὴν τοῦ Λήκ, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ ὅτι τὰ ἐρείπια ταῦτα οὐδεμίαν ἔχουσι στρατηγηματικὴν ἀξίαν. Ὁ Claubry μᾶλλον πιστεύει ὅτι ἡ ἀρχαία αὕτη πόλις ἔκειτο εἰς Φερεκίζι. Ἡ Πασσαρὼν ἦτο πόλις ὀχυρὰ ἀνέκαθεν, περιώνυμος διὰ τὸν ἐν αὐτῇ ναὸν τοῦ Ἀρείου Διός, εἰς τὸν βωμὸν τοῦ ὁποίου οἱ βασιλεῖς τῶν Μολοσσῶν ὤμνυον τὸν εἰς τοὺς ὑπηκόους αὐτῶν νενομισμένον ὅρκον.

Ἐξ Ἀλεποχωρίου ἡ ὁδὸς κάμπτει ΒΑ. ἐν μέσῳ πεδιάδος μεστῆς δρυῶν καὶ πρίνων, καταλείπουσα ἐν ἀριστερᾷ τὸν Τέρινον, οὗτινος τὰ ὕδατα εἰσβάλλουσιν εἰς τὸν Καλαμᾶ. Ὑπερβᾶσα δὲ λοφοσειράν, ἐκτεινομένην ἀπὸ Ἀν. πρὸς Δ., κατέρχεται εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Ἰωαννίνων ἐκ τῆς μεσημβρινῆς ἐσχατιᾶς. Ἡ πόλις ἀναφαίνεται εἰς τὰς ὄχθας τῆς λίμνης μεταξὺ τῶν ἀδένδρων ἄκρων τοῦ Μιτζικελίου καὶ ἀπεράντων λειμώνων. Τέλος μετὰ 3 ὥρας ἡ ὁδὸς καταλήγει εἰς *Ἰωάννινα*.

Ὁδὸς 14.

ΑΠΟ ΚΕΡΚΥΡΑΣ ΕΙΣ ΙΩΑΝΝΙΝΑ.

Ἐν Κερκύρᾳ ναυλοῖ τις πλοῖον διὰ Βουθρωτόν· τὸ ἐν τῷ μεταξὺ διάρμα εἶναι 2—3 ὡρῶν. Ἀναχωρῶν τὴν νύκτα φθάνει ἐκεῖ τὴν αὐγήν. Ἐντεῦθεν πορεύεται εἰς Ἰωάννινα· Ὁ χρόνος τῆς πορείας ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς καταστάσεως τῆς ὁδοῦ· συνήθως εἶναι 25 ὡρῶν. Ἐὰν θέλῃ τις νὰ διαιρέσῃ ταύτην εἰς τρεῖς ἡμέρας θὰ ἔχῃ τὸ ὄφελος νὰ διαμείνῃ τὴν πρώτην νύκτα εἰς Φιλιάταις, τὴν δευτέραν εἰς Ἀραχωβίταν. Ἐὰν δὲ θέλῃ ἀνέτως νὰ ἴδῃ τοὺς ἀξίους περιηγήσεως τόπους, τοὺς κατὰ τὴν ὁδόν, δύναται νὰ διαμείνῃ τὴν πρώτην ἡμέραν εἰς Κονίσπολιν, τὴν δευτέραν εἰς Κρημνίτσαν ἢ εἰς Ῥαβένι, τὴν τρίτην εἰς τὸ Μοναστήριον Παλιουρίου. Ἐὰν δὲ δὲν χρονοτριβῇ θὰ φθάσῃ ἐν ἡμέρᾳ εἰς Ἰωάννινα, ὅπερ προτιμότερον ὅπως ἴδῃ μακρόθεν τὴν ὄψιν τῆς πόλεως, τῆς λίμνης καὶ τοῦ ὄρους.

Μετὰ τὴν ἀπόβασιν εἰς τὰ παράλια τῆς Ἠπείρου ἀπὸ Κερκύρας, πρὶν εἰσέλθῃ τις εἰς τὰ ἐρείπια τοῦ Βουθρωτοῦ, καταλείπει ἐν δεξ. τὸν ὅρμον *Γεροβολιά*, ἀναπεπταμένον πρὸς μεσημβρίαν καὶ δυσμάς, ἔχοντα πλάτος 1200 μέτρων καὶ μῆκος 1800, πεφημισμένον δὲ διὰ τοὺς ἐξαιρέτους αὐτοῦ ἰχθῦς. Ὁ ὅρμος οὗτος συνεσφίχθη μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐκ προσχώσεων· φαίνεται δὲ ὅτι ἄλλοτε ἡνοῦτο μετὰ τοῦ λιμένος Ἁλμυ-

ροῦ πρὸς τὰ ἀριστερά, καὶ ὅτι ἐδέχετο ἀπ' εὐθείας τὰ ὕδατα, ἅτινα ἐκρέουσιν εἰς τὴν λίμνην Λιβάρι, τὴν ἀρχαίαν Πηλώδη λίμνην καὶ λιμένα, ἧς τὸ δυτικὸν μέρος διετήρησε τὸ ὄνομα καλούμενον *Λάσπαις*. Ἀνέρχεται ἐντεῦθεν τὴν ῥοὴν τῶν ὑδάτων καὶ εἰς ἀπόστασιν 3 χιλιομέτρων εὑρίσκει ἐν ἀριστερᾷ λόφον ὑψηλὸν φέροντα τὰ ἐρείπια τοῦ ἀρχαίου Βουθρωτοῦ. Ἡ θέσις τῆς πόλεως πρὸς ἣν ταὐτίζονται αἱ περιγραφαὶ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, πλὴν τῶν τοῦ Πλινίου, μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ φρουρίου Βουθρωτοῦ, κειμένου ἐπὶ τῆς ἀπέναντι παραλίας. Εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἀφίκετο ἐν ἀγνώστῳ χρόνῳ ῥωμαϊκὴ ἀποικία, ἥτις ἀπέκτησε μεγίστην σπουδαιότητα. Ἡ πόλις μνημονεύεται ὡς ἕδρα ἐπισκοπῆς τῷ 523· ὁ δὲ τελευταῖος γνωστὸς ἐπίσκοπος τῆς πόλεως ἤκμασε περὶ τῷ 1229. Ἡ πόλις πολλὰ παθοῦσα προϊόντος τοῦ χρόνου ἐκ τοῦ νοσεροῦ κλίματος κατερημώθη τέλος ὑπὸ τῶν Τούρκων. Οἱ Ἐνετοὶ κύριοι τῆς Κερκύρας ὄντες ἐξέτειναν τὸ κράτος αὐτῶν καὶ ἐπὶ τῆς παραλίας, καὶ ἐσχημάτισαν οὕτω ζώνην στρατιωτικήν, ἣν κατέλαβον οἱ Γάλλοι τῷ 1797 μετὰ τὴν συνθήκην ἐν Καμποφορμίῳ. Καταληφθεῖσα ὕστερον ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ἔμεινεν ἔκτοτε ὑπὸ τοὺς Τούρκους. Τὸ ἐνετικὸν φρούριον φυλάσσεται ἔτι ὑπὸ δωδεκάδος Ἀλβανῶν στρατιωτῶν.

Τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως συνίστανται ἐκ τῶν θεμελίων ἀκροπόλεως πολυγωνικῆς ἀρχαιοτάτης, καὶ δι-

πλοῦ περιβόλου ἐκτεινομένου εἰς τὴν πεδιάδα. Εἰς ἀπόστασιν 1 χιλιομέτρου πρὸς Μ., ἐπὶ τοῦ λόφου *Μεροβίγλι*, σώζονται τὰ λείψανα περιβόλου ἐρυμνοῦ. Ἐπί τινος ἑτέρας ὄχθης ἀφοῦ διαβῇ τις τὸ ἐνετικὸν φρούριον πόρρω 2 χιλιομ. ΒΑ. παρὰ τὴν συμβολὴν τῆς Σαρόνιας καὶ ῥύακος ἐκ Ζάρας καταρρέοντος εὑρίσκονται ὡσαύτως ἀρχαιότητες.

Ἐκ τῆς ἀκροπόλεως Βουθρωτοῦ εἶναι ἄποπτα πρὸς Β. εἰς ἀπόστασιν μήκους δύο λευγῶν ἡ λίμνη *Λιβάρι* (ἡ Πηλώδης τῶν ἀρχαίων), εἰς ἣν χύνονται οἱ ποταμοὶ Παύλα καὶ Πιστρίτσα. Πρὸς Ἀν. ἡ λίμνη *Ῥίζα* εἰς ἣν εἰσρέει ἡ ἁλμυρὰ πηγὴ τοῦ Ἁλμυροῦ, ἐξ ἧς ἐδόθη καὶ τὸ ὄνομα εἰς τὰ ἰχθυοτροφεῖα τοῦ Ἁλμυροῦ. Περὶ τὴν ἐσχατιὰν τῆς λίμνης ταύτης ἐπὶ ὑψώματος κεῖται τὸ κωμδ. *Ζάρα*, ἀνατολικὸν ὅριον τῶν ἐνετικῶν καὶ γαλλικῶν κτήσεων. Πρὸς Μ. ἐπὶ τῆς ἀριστ. ὄχθης τῆς Σαρόνιας, ἥτις κατέρχεται ἐκ Κονισπόλεως φαίνεται ἡ πεδιὰς Βρίνα, τέλος πρὸς Δ. αἱ διαγραφαὶ τῶν δύο ὅρμων καὶ τοῦ στενοῦ τῆς Κερκύρας, ἧς ἡ πόλις κρύπτεται ὄπισθεν τῶν λόφων.

Ἐκ τοῦ ἐνετικοῦ φρουρίου διευθυνόμενός τις ΜΑ. ἀκολουθῶν τῇ ἀριστερᾷ ὄχθῃ τῆς Σαρόνιας εἰσέρχεται εἰς τὸν θελκτικὸν αὐλῶνα τῆς Κονισπόλεως. Πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς πόλεως ταύτης (3 χιλιόμετρα) ἐπὶ μεμονωμένου λόφου κεῖται περίβολος πελασγικὸς ἀγνώστου πόλεως, πλὴν ἂν θέλῃ τις ν' ἀναγνωρίσῃ εἰς αὐτὸν τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Μαιανδρίας. Πιθα-

νώτερον ὅμως εἶναι ὅτι αὕτη ἔκειτο εἰς *Σαγιάδα*.

Ὁ διερχόμενος τὴν Ἤπειρον ἀπαντᾷ πολλαχοῦ τοιαῦτα ἄγνωστα ἐρείπια, διότι ἑβδομήκοντα πόλεις κατέστρεψεν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ὁ νικητὴς τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Περσέως Παῦλος Αἰμίλιος· πολλαὶ δὲ ἄλλαι πόλεις ἐγκατελείφθησαν ὑπὸ τῶν κατοίκων φευγόντων τὸν ρωμαϊκὸν ζυγόν.

Μετὰ 3 ὥρας ἐκ Βουθρωτοῦ φθάνει τις εἰς

Κορίσπολιν, μικρὰν πόλιν 600 περίπου οἰκογενειῶν ἀλβανικῶν, ἀσχολουμένων περὶ τὴν κτηνοτροφίαν. Ἐντεῦθεν μετὰ 2 ὥρας εἰς

Σαγιάδα, πιθανῶς τὴν ἀρχαίαν Μαιάνδριαν. Ἴσως δὲ αὕτη εἶναι καὶ ἡ πόλις, ἣν δεικνύουσιν οἱ Πευτιγγεριανοὶ πίνακες ὑπὸ τὸ ἀλλόκοτον ὄνομα Ad Dianam. Ἡ Σαγιάδα ἦτο ἄλλοτε φρούριον, ὅπερ κατέλαβον καὶ κατέστρεψαν οἱ Ἐνετοὶ τῷ 1402. Τὰ νῦν εἶναι κώμη ἑλληνικὴ παρὰ τὸν λιμένα *Σκάλωμα τῆς Σαγιάδας*, ὅπου ἀποβιβάζονται τὰ ἐκ τῆς Κερκύρας προωρισμένα διὰ τὰ Ἰωάννινα ἐμπορεύματα. Ἄλλοτε τὸ πλεονέκτημα τοῦτο συνεμερίζετο καὶ ἡ κ. *Κερασιὰ* πρὶν καταστραφῇ ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ. Ἀπὸ Σαγιάδας ἄρχεται ἡ μεγάλη ἐμπορικὴ ὁδὸς τῶν Ἰωαννίνων, ὁδὸς γραφικὴ μὲν δι' ὅλου αὐτῆς τοῦ μήκους, ἀλλὰ μόνον βατὴ εἰς ἡμιόνους καὶ λίαν ἐπικίνδυνος, διότι δὲν δύνανται νὰ βαδίσωσιν ἐπ' αὐτῆς παραπλεύρως δύο ἡμίονοι. Ἐντεῦθεν ἔρχεταί τις εἰς (2 ὥρ.)

Φιλιάταις, τὴν πόλιν τοῦ ἀρχαίου Ἰλίου, οὑτι-

νος μνημονεύει ὁ Βιργίλιος, ὁ Τῖτος Λίβιος καὶ οἱ Πευτιγγερ. πίνακες. Ἡ πόλις αὕτη, ὡς πᾶσαι αἱ Τουρκικαί, ἔχει μακρόθεν καλὴν ἄποψιν, μάλιστα ἐκ Φοινίκης (ὅρα κατωτέρω). Εἰς ἀπόστασιν λεύγας κεῖνται τὰ ἐρείπια τῆς *Παληοβενετιᾶς* συγκείμενα ἐκ περιβόλου κυκλωπείου μετὰ ἐπισκευῶν ῥωμαϊκῶν καὶ μεταγενεστέρων χρόνων, κατέχοντος χῶρον ἡμισείας περίπου λεύγας.

Μετὰ τὰς Φιλιάτας ἡ ὁδὸς κάμπτει ΒΔ. προχωροῦσα ἐν ἀποστάσει παραπλεύρως τῷ ποτ. Καλαμᾷ. Πρὶν φθάσῃ τις εἰς τὴν κ. Φοινίκην (ἄλλην παρὰ τὴν ἐν τοῖς πέριξ τοῦ Δελβίνου) στρέφων πρὸς τὴν θάλασσαν βλέπει ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ ὄρους τὰς Φιλιάτας. Διαβαίνει εἶτα ἐπὶ γεφύρας τριῶν ἀψίδων τὸν ποταμὸν Κρημνίτσης, εἶτα ἀναρριχᾶται ἐπὶ ὁδοῦ ὀρεινῆς ἱκανῶς ἐπικινδύνου εἰς τὰ ἀπόκρημνα πλευρὰ τῆς στενῆς καὶ βαθείας φάραγγος τῆς Κρημνίτσας, καὶ φθάνει μετὰ 3 ὥρας 30 εἰς

Κρημνίτσαν, ἔνθα εἰς τὸ βάθος τῆς φάραγγος ὑπάρχουσι μύλοι τινὲς πρὸς κατασκευὴν ταμβάκου. Μετὰ τὴν Κρημνίτσαν ἔρχεται εἰς τὴν κ. Βίγλαν, ὅπου ὑπάρχουσι πύργοι ἐκ τῆς κορυφῆς τῶν ὁποίων εἶναι ἄποπτα ὁ πορθμὸς τῆς Κερκύρας καὶ ἡ ὄπισθεν ταύτης θάλασσα. Μετὰ 3 ὥρας 30 ἔρχεται εἰς *Ῥαβένι*, ἐξ οὗ διαβαίνουσι τὴν γραφικὴν ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνον γέφυραν τοῦ *Λύκου*, ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Λογγοβίστας, οἱ πορευόμενοι εἰς τὴν κ. *Λεπτοκαρυάν*, ὅπου ἀνευρί-

σκουσι πάλιν τὸν ποταμὸν Καλαμᾶ. Ἐντεῦθεν ἡ ὁδὸς φέρει εἰς (3 ὥρ. 30) *Ἀραχωβίσταν*, ἐξ ἧς φαίνεται ἡ γραφικὴ τοποθεσία τῆς ὀρεινῆς δειράδος τοῦ Κασιδιάρη, ἐχούσης πεδιάδα εὔφορον καὶ σύνδενδρον. Ἡ Ἀραχωβίστα εἶναι ἡ τελευταία ἀλβανικὴ κώμη τῆς περιοχῆς ταύτης. Ἐντεῦθεν ἡ χώρα κατοικεῖται ἀποκλειστικῶς ὑφ' Ἑλλήνων μέχρις Ἰωαννίνων.

Ἐξ Ἀραχωβίστας βαίνει τις ἀτραπὸν ἐπικίνδυνον ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Καλαμᾶ, ἐξερχομένου ἐκ γραφικοῦ λαιμοῦ μεταξὺ τοῦ Ἄπάνω Σουλίου καὶ Κάτω Σουλίου, ἔνθα σχηματίζει ὡραίους καταρράκτας. Αὐτόθι διαβαίνουσιν ἐπὶ τῆς ἑτέρας ὄχθης, ἀναβαίνοντες εἰς (2 ὥρ.) τὴν Μονὴν καὶ τὰ ἐρείπια τοῦ

Παλιουρίου, ὅπου ὁ Claubry διατείνεται ὅτι ἔκειτο τὸ ἀρχαῖον Ὠρεῖον, μία τῶν τεσσάρων Μολοσσικῶν πόλεων, αἵτινες ἀπεπειράθησαν ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τοὺς Ῥωμαίους μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ Περσέως.

Τὰ ἐρείπια τοῦ Ὠρείου κεῖνται ἐπὶ ἀποτόμου ὑψώματος ὑπὲρ τὸν ποταμὸν τῆς Βελτσίστας καὶ ἀνώνυμόν τινα ῥύακα, ὄντας παραποτάμια ἐκ Δ. τοῦ Καλαμᾶ. Σύγκεινται δ' ἐκ τῶν λειψάνων μεγάλου περιβόλου πολυγωνικοῦ ἐπὶ πρανοῦς πρὸς τὸ ΜΑ. Τὸ μᾶλλον απότομον μέρος ἐνέχει ὀχυρώματα νεώτερα. Ἡ θέσις αὕτη φαίνεται στρατηγηματική.— Ἡ Μονὴ κεῖται πρὸς Ἀ. τῶν ἐρειπίων· ἐθεμελιώθη δὲ ὑπὸ τοῦ Θωμᾶ Β' δεσπότου τῆς Ἠπείρου κατὰ τὴν 14ην ἑκατονταετ. Αὐτόθι προσέρχονται καθ' ἕκαστον ἔτος τῇ 8 Σε-

πτεμβρίου ἐκ πάσης τῆς Ἠπείρου προσκηνυταί.

Ἐκ Παλιουρίου κάμπτομεν ΜΑ. ἀνιόντες τὴν κοιλάδα τοῦ ποτ. Τερίνου κατερχομένου ἀπὸ Δράμεσι, καὶ διαβαίνομεν τὸ *Δρακοῦμι*, καὶ *Φραστάνι*. Πρὶν δὲ καταλήξωμεν εἰς *Μοσπίναν*, ἀφίνομεν ἐν ἀριστερᾷ μικρὰν ἔρημον πεδιάδα, ἐν ᾗ ὑπάρχουσι 5 φρέατα. Τέλος φθάνομεν εἰς (2 ὥρ. 30) τὴν κ. *Κοστάνι* ἔχουσαν βυζαντινὴν ἐκκλησίαν ἀξίαν θέας.

Εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας ὥρας ἈΒΑ. πρὸς τὴν Γκοβιλιανὴν κεῖνται ἐρείπια περιβόλου ἀρχαίας πόλεως μετὰ ἐπισκευῶν μεταγενεστέρων χρόνων. Ἀπὸ Γκοβιλιανῆς προβαίνομεν εἰς τὴν φάραγγα τοῦ Νεοχωρίου πρὸς Ἀ., καὶ δι' αὐτῆς ἐξερχόμεθα εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Ἰωαννίνων, ἧς ἡ ἀναπεπταμένη θέα μετὰ πορείαν διὰ τόπων γραφικῶν μέν, ἀλλὰ στενῶν καὶ συνεσφιγμένων φαίνεται μεγαλοπρεπής. Μετὰ 1 ὥραν 30 λ. εἰσερχόμεθα εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων.

Οἱ μὴ θέλοντες νὰ ἴδωσι τὴν Γκοβιλιανὴν καὶ Κοστάνι, δύνανται νὰ κερδίσωσι 2 ὥρας, καταλείποντες τὴν ὁδὸν μεταξὺ Φραστάνης καὶ Μοσπίνας, ὑπὲρ τὰ 5 φρέατα καὶ διερχόμενοι διὰ τῶν μικρῶν πετρωδῶν στενῶν Σοδοβίτσας καὶ Σταυράκη, νὰ ἔλθωσιν ἀπέναντι τῶν Ἰωαννίνων, ὧν ἡ ἄποψις ἐκ τοῦ μέρους τούτου εἶναι ἔτι τερπνοτέρα.

Ἰωάννινα. Ἡ θέσις τῆς πόλεως ταύτης εἶναι μοναδική. Τὸ περιβάλλον αὐτὴν ὀροπέδιον κέκτηται ὅλα τὰ πλεονεκτήματα τῶν λοιπῶν μερῶν τῆς Ἠπείρου. Ἐρειδόμενον ἐπὶ τοῦ ὄρους Μιτζικελίου, ὅπερ προστα-

τεῖ αὐτῆς ἀπὸ τοῦ Πίνδου, περικυκλοῦται ἐκ τῶν λοιπῶν πλευρῶν ὑπὸ στεφάνης ὀρέων, χρησιμευόντων ὡς στηρίγματα καὶ ἀμυντήρια, ἠρέμα ταπεινούμενα ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς.

Ἡ ἐρυμνὴ αὕτη μεσόγειος χώρα, ἡ τόσῳ εὐκόλως δυναμένη νὰ προστατευθῇ, ὅσῳ καὶ τὰ τραχύτερα στενὰ τοῦ Πίνδου, ἔχει γονιμότητα παραθαλασσίας παράγουσα πᾶν εἶδος καρπῶν καὶ γεννημάτων πλὴν τῆς ἐλαίας. Ἀποτελεῖ δέ, οὕτως εἰπεῖν, τὸ φρούριον καὶ τὴν σιτοθήκην τῆς Ἠπείρου.

Ἡ ἄποψις ἐνταῦθα τῶν τόπων παριστᾷ τὰς γραφικὰς καλλονὰς καί πως ἀγρίας τῶν ὑψηλῶν ὀρέων καὶ τὴν ὄψιν τῶν μεγάλων πεδιάδων. Ἡ ἀγριότης δὲ τῶν τόπων χαλαροῦται ἐκ τῆς χαρμοσύνου θέας τῆς λίμνης, τῆς ἐκτεινομένης ὑπὸ τὰ ἀπόκρημνα κράσπεδα τοῦ Μιτζικελίου. Ἡ πόλις κειμένη εἰς τὰς ὄχθας τῆς λίμνης ταύτης φαίνεται ὡσεὶ ἐνθρονισμένη ἐν τῷ μέσῳ τῆς Ἠπείρου, καλοῦσα πάσας τὰς λοιπὰς αὐτῆς πόλεις εἰς ὑπακοήν.

Ἡ *Λίμνη* τῶν Ἰωαννίνων διαιρεῖται εἰς δύο τμήματα βόρειον καὶ μεσημβρινόν, συγκοινωνοῦντα μόνον εἰς τὰ πελαγίζοντα ὕδατα αὐτῆς. Τὸ μεσημβρινὸν τμῆμα εἰς ὃ παράκειται καὶ ἡ πόλις ἔχει σχῆμα τραπεζίου ἔχοντος βάσιν μήκους 3]4 τῆς λεύγας· χύνεται δέ, ὡς λέγουσιν εἰς τὰς ἐγγὺς τῆς Καστρίτσας καταβόθρας. Τὸ βόρειον δέ, στενὸν καὶ ἐπίμηκες, ἐν ὥρᾳ θέρους ἀποτελεῖ ἁπλοῦν τέλμα καὶ καλεῖται *Λίμνη*

τῆς *Λαψίστας*. Τὸ τμῆμα τοῦτο κυρτοῦται πρὸς Δ. καὶ ἐντεῦθεν ἐκρέουσι τὰ ὕδατα δι' ὑπογείου ῥοῆς, ἀνατέλλοντα μετὰ ἡμιόλιον λεύγας εἰς Βελτσίσταν.

Εἰς τὰ πλευρὰ τοῦ Μιτζικελίου ἀπεψιλωμένα, ἀπόκρημνα καὶ φαιώδη τὴν χροιάν, φαίνονται δρυμώδεις ῥευματιαί, ἐν αἷς κεῖνται μοναὶ διατετηρημέναι ἢ ἐγκαταλελειμμέναι (Δουραχάν, Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Λυκοτρίχη, τῶν Ἁγ. Ἀναργύρων ἐγγὺς τῆς Δοβραβόδας, τῆς ἀφθονωτέρας πασῶν τῶν λοιπῶν πηγῶν). Ἐν μέσῳ τοῦ Μ. τμήματος τῆς λίμνης κεῖται νησὶς ἱκανὴν ἔχουσα τὴν ἔκτασιν. Σχεδὸν δὲ ἀπέναντι τῆς νησῖδος ταύτης κεῖται ἡ πόλις, ἥτις διὰ τῶν δύο ἀφισταμένων ἀκρωτηρίων ἐθεωρήθη ὅτι ἔχει σχῆμα δικεφάλου ἀετοῦ.

Τὰ Ἰωάννινα ἔχουσιν 25,000 κατοίκους. Ἐπὶ Ἀλῆ Πασᾶ ἀνῆλθον μέχρι 35,000. Περιέχει 6 ἐκκλησίας, 17 τζαμία, ὧν τὸ κυριώτερον εἶναι τὸ τοῦ Ἀσλὰν Ἀγᾶ, κτισθὲν τῷ 1712 ἐπὶ τοῦ βορείου ἀκρωτηρίου. Ἐπὶ τοῦ μεσημβρινοῦ δὲ ἀκρωτηρίου κεῖται τὸ μέγαρον τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Πλὴν τούτων τὰ Ἰωάννινα περιέχουσι μίαν ἀγοράν, μίαν σχολὴν καὶ ἕνα στρατῶνα. Τὸ κλῖμα ἐνταῦθα εἶναι ψυχρόν, διότι ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων κεῖται 487 μέτρα ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης· ὡς ἐκ τοῦ ὕψους δὲ τούτου ὁ χειμὼν αὐτόσε εἶναι δριμύς.

Ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων κεῖται κατὰ τὴν πιθανωτέραν γνώμην ἐπὶ τοῦ Δωδωναίου μαντείου. Τὸ ὀροπέδιον, ἐν τῷ ὁποίῳ εἶναι ἐκτισμένη, περικλούμενον ὑπὸ

ζώνης ὀρέων, ὧν τὸ κυριώτερον εἶναι τὸ Μιτζικέλι πρὸς Ἀ. καὶ ἡ Ὀλύτζικα πρὸς Δ., περιλαμβάνον τὸν αὐλῶνα τοῦ Δράμεσι καὶ τὴν πεδιάδα τῆς Βελλᾶς, συνενοῖ ὅλας τὰς γεωγραφικὰς εἰδήσεις, τὰς τόσον ἀντιφατικὰς ἐν τῇ ἀρχαιότητι περὶ Δωδώνης.

Ἡ πόλις τῆς Δωδώνης ἦτο ἐκτισμένη εἰς τὴν ΜΔ. ἐσχατιὰν τῆς χώρας ταύτης καλουμένης ἀρχικῶς Ἐλλοπίας, εἶτα Θεσπρωτίας καὶ Μολοσσίας.

Κατὰ τὰ ἔτη 431 καὶ 516 φαίνεται ὑπογεγραμμένος ἐπίσκοπος Δωδώνης ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῶν συνόδων. Ὑποτίθεται δὲ ὅτι ὁ ναὸς ἐντελῶς κατεστράφη τῷ 551, εἰς ἐκκλησίαν τότε μεταβεβλημένος, ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν Γότθων ἐπὶ Τωτίλα. Ἔκτοτε δὲ ἡ πόλις προσέλαβε τὸ ὄνομα Ἰωάννινα ὡς ἐπισκοπὴ ὑποτελὴς ἀναφερομένη τῆς Ναυπάκτου· τῷ 673. Τῷ 879 ἐπίσκοπος Ἰωαννίνων, παρευρέθη εἰς τὴν σύνοδον τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τῷ 1181 τὰ Ἰωάννινα ἐκυριεύθησαν ὑπὸ τοῦ Βοεμούνδου. Τῷ 1320 ἐγένοντο μητρόπολις ἐκκλησιαστικὴ πάσης Ἠπείρου καὶ Κερκύρας. Τῷ 1431 κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων διὰ συνθήκης. Τῷ 1613, ἕνεκα ἀποπείρας πρὸς ἐπανάστασιν ὑποκινηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Διονυσίου, οἱ Χριστιανοὶ ἐξεδιώχθησαν τῶν οἰκιῶν αὐτῶν, τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ· ἡ δ' ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἐξ ἧς λέγεται ὅτι προσέλαβε τὸ ὄνομα ἡ πόλις, κατεστράφη καὶ ἐπὶ τῆς θέσεως αὐτῆς ἀνηγέρθη τῷ 1712 τὸ τζαμίον τοῦ Ἀσλὰν Ἀγᾶ. Τῷ

1666 δὲ πρῶτον ξένος περιηγητής, ὁ Spon, ἐπεσκέφθη τὰ Ἰωάννινα· λέγει δὲ περὶ αὐτῶν ὅτι ἦτο πόλις πλουσία καὶ πολυάνθρωπος. Τέλος τῷ 1788 ὁ Ἀλῆς ὁ Τεπελενλῆς ἐγένετο πασᾶς Ἰωαννίνων καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὰ φήμην ὅλως νέαν.

Πλὴν τῆς ἱστορίας τὰ Ἰωάννινα ὑπῆρξαν περιώνυμα ἐπὶ τουρκοκρατίας καὶ διὰ τὰς σχολὰς αὐτῶν, ὧν ἡ πρώτη ἐθεμελιώθη ὑπὸ Λέοντος Γκιοῦμα τῷ 1675.

Ἡ νῆσος τῶν Ἰωαννίνων περιέχει κωμίδιον καὶ τὰ ἐρείπια ἀρχαίας Μονῆς *Ἁγ. Νικολάου τοῦ Σπανοῦ.* Ὡσαύτως περιέχει τὴν *Μονὴν τοῦ Σωτῆρος*, ὅπου ἐφονεύθη ὁ Ἀλῆς. Οὐ μακρὰν δὲ τῆς θέσεως ταύτης κεῖται καὶ τὸ *Πέραμα*, ἡ θερινὴ διαμονὴ τοῦ Ἀλῆ, ὅπου οὗτος ἔπνιξε νύκτα τινὰ τὴν περιώνυμον Φροσύνην.

Ἐξ Ἰωαννίνων εἰς Βεράτιον διὰ Δελβίνου καὶ Χιμάρας, Ὅρα ὁδ. 15,—εἰς Βεράτιον διὰ τῶν στενῶν τοῦ Ἀώου Ὁδ. 16, (ἀνάγνωθι ἀντιστρόφως),—εἰς Βεράτιον διὰ Μιτζικελίου κτλ. καὶ Κονίτσης Ὁδ. 17,—εἰς Μέτσοβον καὶ Λάρισαν Ὁδ. 12 καὶ 11 (ἀνάγνωθι ἀντιστρόφως)—εἰς Σκόδραν διὰ Κερκύρας καὶ διὰ θαλάσσης Ὁδ. 14 (ἀνάγνωθι ἀντιστρόφως), καὶ Ὁδ. 20,—εἰς Σκόδραν διὰ Βερατίου Ὁδ. 15, 16, 17 (κατ' ἐκλογὴν) καὶ 18.

Ὁ ὁδοιπόρος, ὁ μέλλων νὰ διατρέξῃ μέρος μόνον τῶν ὁδῶν ἔχων ἀφετηρίαν τὰ Ἰωάννινα, δύναται νὰ ἐπισκεφθῇ ὡς εἰς ἐκδρομὴν τὴν Καστρίτσαν, Δράμεσι, Παλιοῦρι, ἔνθα καταλήγουσιν αἱ ὁδοὶ 12, 13, 14,—Γαρδίκιον, Ζίτσαν, Ζαγοριανήν, Βελλᾶ, ἔνθα καταλήγει ἡ ὁδὸς 16,—Βελτσίσταν, Λυγκιάδες ἐξ ὧν ἄρχονται αἱ ὁδοὶ 16 καὶ 17.



Ὁδὸς 15.

ΑΠΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΕΙΣ ΒΕΡΑΤΙΟΝ

διὰ Δελβίνου καὶ Χιμάρας.

---

78 ὧραι, ἢ 9 ἡμέραι πλὴν τῶν ἐκδρομῶν. Σταθμοὶ κύριοι Βρυάνιστα, Λόγγος, Μαχαλάδαις, Φοινίκη, Δέλβινο, Γαρδίκη, Κουμάρι, Χιμάρα, Παλιάσα, Αὐλὼν καὶ ἡ Μονὴ τῆς Πολλίνης.

Ἐξερχόμενοι τῶν Ἰωαννίνων ἀκολουθοῦμεν ὁδῷ παρὰ τὴν ὄχθην τῆς λίμνης, εἶτα κάμπτομεν πρὸς Δ. μεταξὺ τῶν κ. Μπιστουνόπουλο καὶ Φανερωμένης, καταλείποντες ἐν δεξιᾷ τὴν κ. Γαρδίκι, καὶ φθάνομεν διὰ (2 ὥρ.) Ῥαδοτόβης εἰς (1 ὥρ. 30) τὴν κώμην

Βελτσίσταν (3 ὥρ. 30 ἐξ Ἰωαννίνων). Πρὸ τῆς κ. ταύτης φθάνομεν ὑπεράνω μεγίστης ἡμικυκλικῆς κοιλότητος, ἧς αἱ ἀπότομοι κατωφέρειαι εἶναι ἐστρωμέναι ἐκ λίθων κατεκρημνισμένων· ἐκ τοῦ πυθμένος δὲ μεταξὺ μεγίστων βράχων ἀναβρύει ὁ Ποταμὸς τῆς Βελτσίστας. Αὐτοῦ ἐκρέουσιν, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω (σελ. 203), τὰ ὕδατα τῆς Λαψίστας. Τὸν χειμῶνα σχηματίζεται χείμαρρος εἰς τὴν ὑψηλοτέραν πεδιάδα, ὅστις κατακρημνίζεται εἰς τὸν βυθὸν τῆς εἰρημένης κοιλότητος ἑνῶν τὰ ὕδατα αὐτοῦ μετὰ τῶν τῆς Βελτσίστας. Ὑπὸ τὴν ὁμώνυμον κώμην γωνία τοῦ ποταμοῦ

καὶ παραποτάμιον αὐτοῦ μικρὸς χείμαρρος περικυκλοῦσιν ὕψωμα ἀπόκρημνον, ἐφ' οὗ κεῖνται ἐρείπια ἑλληνικὰ ἀποτελοῦντα μέρος περιβόλου, οὗτινος ἀδύνατον νὰ καταμετρηθῶσιν αἱ διαστάσεις

Ἀπὸ Βελτσίστας ἢ καὶ ἐξ Ἰωαννίνων ἡ ὁδός, ἣν συνήθως βαίνουσιν οἱ πορευόμενοι εἰς Δέλβινον, φέρει εἰς (1 ὥρ. 10) Ζίτσαν, εἶτα εἰς (5 ὥρ.) Δελβινάκι (Ὅρα ὁδὸν 16), ἐξ οὗ κάμπτουσα πρὸς Δ. διευθύνεται πρὸς τὸ Δέλβινον διερχομένη τὴν δειράδα τοῦ ὄρους Ἐργενὶκ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Δρίνου, ἢ εἰς τὸ Μπογάζι τῆς Μορσένας, ἢ μᾶλλον πρὸς Μ. εἰς τὸ στενὸν τοῦ Σελίου, ὅπερ ἀναστομοῦται εἰς Λεσινίτσαν, καὶ ἐκεῖθεν ἄγει εἰς Δέλβινον. Δι' ἀμφοτέρας τὰς ὁδοὺς ἀπὸ Δελβινακίου εἰς Δέλβινον ἀπαιτοῦνται περίπου 10 ὧραι.

Ὁ βουλόμενος νὰ περιηγηθῇ τὴν Ἤπειρον καὶ ἴδῃ ταύτην ἐν λεπτομερείᾳ καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ὀφείλει νὰ προτιμήσῃ τὰς μεγάλας ὁδούς, χαλεπὰς μὲν ἀλλὰ γραφικάς, ἃς θέλομεν περιγράψει παρακατιόντες.

Ἐκ Βελτσίστας διευθυνόμεθα πρὸς Δ. πρὸς τὴν (1 ὥρ. 30) γέφυραν τοῦ Ῥάϊκου ἐπὶ τοῦ Καλαμᾶ, ἐξ ἧς μετὰ 20 λ. φθάνομεν εἰς τὴν ὁμώνυμον κώμην. Ἐντεῦθεν ἀναβαίνομεν πρὸς Β. μέχρι (1 ὥρ.) τῆς κ. *Βρυάνιστας*, ἀφθόνους ἐχούσης πηγάς· κάμπτοντες δὲ πρὸς Δ. εἰσερχόμεθα εἰς τὸ ἐγγὺς στενὸν τῆς *Καρτσανίστας*, ὅπερ οἱ περὶ τὸν Καλαμᾶν οἰκοῦντες καλοῦσι *Κασιδιάρην*, καὶ ἐντεῦθεν εἰσερχόμεθα εἰς (6 ὥρ.) τὴν κώμην

Λόγγον, ἔχουσαν ἀρίστην θέσιν ἐν τῷ στενωτέρῳ μέρει μεταξὺ τῆς δειράδος τοῦ Κασιδιάρη καὶ τοῦ

Κοντοβουνίου. Ἐνταῦθα κεῖται τὸ ὅριον τοῦ σαντζακίου Δελβίνου καὶ ὁ μερισμὸς τῶν ὑδάτων, ὧν τὰ μὲν καταρρέουσι πρὸς τὸν Ζαβροῦχον, εἰσρέοντα εἰς τὸν Δρῖνον, τὰ δὲ πρὸς Μ. εἰς τὸν Καλαμᾶν.—Ἐκ τοῦ Λόγγου μετὰ 2 ὥρας 30 φθάνομεν εἰς τὴν ὀφρὺν τοῦ Κοντοβουνίου, ἐξ ἧς ἄποπτος εἶναι ἡ παραθαλασσία χώρα τοῦ Δελβίνου καὶ ἡ ἀρχαία Φοινίκη, καὶ καταβαίνομεν οὐ μακρὰν τῶν πηγῶν τοῦ ποταμοῦ τῆς Πιστρίτσας εἰς (3 ὥρ.)

Μαχαλάδες, καλὴν κώμην ἐν ἀρίστῃ τοποθεσίᾳ, συγκειμένην τὸ πλεῖστον ἐξ οἰκιῶν τῶν εὐπόρων κατοίκων τοῦ Δελβίνου.—Ἐκ ταύτης διευθυνόμενοι πάντοτε ΒΔ. ἐρχόμεθα πρῶτον εἰς (4 ὥρ.) τὰ ἐρείπια τῆς

Φοινίκης, τῆς ἀρχαίας Φοινίκης. Τὸ ὄνομα τῆς σημερινῆς κώμης εἶναι αὐτὸ τὸ ἀρχαῖον. Ἡ θέσις αὐτῆς ἐν τῇ πλουσιωτέρᾳ πεδιάδι τῆς παραθαλασσίας χώρας, ἐν μέσῳ πολυΰδρων τύπων, ἐν οἷς σχηματίζονται ἕλη, ἡ γειτοσύνη αὐτῆς πρὸς τὴν θάλασσαν ἐν τῇ δεξιᾷ ὄχθῃ τῆς Πιστρίτσας, οὐ μακρὰν τῶν στενῶν, ἅτινα ἀναστομοῦνται ἐκ τοῦ λεκανοπεδίου τοῦ Δρίνου καὶ τοῦ Ἀῴου, συμφωνεῖ πρὸς τὰ κείμενα τοῦ Στράβωνος, τοῦ Προκοπίου, τοῦ Πτολεμαίου, τοῦ Πολυβίου καὶ Τίτου Λιβίου. Τὰ πλεονεκτήματα τῆς θέσεως ταύτης κατέστησαν αὐτὴν μίαν τῶν πλουσιωτέρων πόλεων τῆς Χαονίας. Τὰ ἐρείπια κείμενα πρὸς τὸ ΒΑ. τῆς κώμης σύγκεινται ἐκ περιβόλου ἑλληνικοῦ ἀξίου

λόγου, στέφοντος τὸν λόφον, οὗτινος τὸ ΜΑ. ἄκρον φέρει τὴν ἀκρόπολιν. Ἐν τῇ μεσωρείᾳ κεῖνται ἐρείπια θεάτρου βλέποντος πρὸς Ἀ. καὶ ἔχοντος ἐπὶ τῆς σκηνῆς πύργον, ἐμφαίνοντα ὅτι ἐπὶ τῶν νεωτέρων χρόνων κατελήφθη στρατιωτικῶς. Πρὸς τὸ μέρος δὲ τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου ὑφίστανται καὶ τμήματα ὑδραγωγείου, στηριζομένου ἐπὶ ἀψίδων.

Ἐκδρομὴ ἐκ Φοινίκης εἰς τὸν λιμένα τῶν Ἁγίων Σαράντα, τὸν ἀρχαῖον Ὄγχησμον. Κάθοδος καὶ ἄνοδος λεῦγαι 6· ἔχων τις καλὸν ἵππον διανύει τὴν ὁδὸν εἰς 3 ἢ 4 ὥρας.

Ὁ Ὄγχησμος ἦτο κατὰ τὸν Στράβωνα λιμὴν τῆς Χαονίας κατ' ἀντικρὺ τοῦ ΒΔ. ἄκρου τῆς Κερκύρας. Ἐπὶ Κικέρωνος ἦτο ὁ σταθμὸς τῆς μεταβάσεως ἐξ Ἠπείρου εἰς Ἰταλίαν. Ὠνομάζετο καὶ Ἀγχιασμός, ὄνομα, ὅπερ παρέμεινε καὶ ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν. Τὸ σημερινὸν ὄνομα προσέλαβεν ἔκ τινος ἐκεῖ παρακειμένης ἐκκλησίας.

Οἱ Ἅγ. Σαράντα εἶναι τὰ νῦν ὁ λιμὴν τοῦ Δελβίνου κείμενος [ΜΔ. τῆς Φοινίκης]· εἶναι μικρὸν ἐπίνειον ἔχον τινὰς οἰκίας καὶ ἐμπορικὰς ἀποθήκας. Αὐτόθι μεταβαίνουσι πρὸς θήραν οἱ κάτοικοι τῆς Κερκύρας. Τὰ πρὸς Β. κείμενα ἐρείπια εἶναι βυζαντινά. Ἐν αὐτῷ εὑρίσκει τις ἐνίοτε καὶ λέμβους ὅπως μεταβῇ εἰς Κέρκυραν.

Ἐκ Φοινίκης ὁδὸς οὐδὲν ἔχουσα τὸ ἄξιον περιηγήσεως διευθυνομένη πρὸς Β. ἄγει εἰς (2 ὧραι)

Δέλβινον, κείμενον ἐπὶ τερπνοτάτης τοποθεσίας, περικυκλούμενον ὑπὸ δασῶν ἐλαιώνων καὶ λεμονεόνων.

Ἄλλοτε ἐπὶ τῶν Τούρκων ἡ πολίχνη αὕτη ἤκμαζε καὶ κατῳκεῖτο ὑπὸ 2,000 περίπου οἰκογενειῶν, ἀλλὰ κατερημώθη ὑπὸ τοῦ πασᾶ τοῦ Ἐλβασανίου Ἀβδουλὰχ θελήσαντος νὰ καταστρέψῃ τὸ πρὸς τὴν αὐτονομίαν πνεῦμα ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐνεφοροῦντο οἱ πολῖται τῆς πόλεως ταύτης. Τὰ νῦν περιέχει 500 οἰκογενείας, ὧν τὸ ἓν τρίτον χριστιανικαί. Τὸ Δέλβινον περιέπεσεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ μικρὸν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Γάλλων ἐκ Κερκύρας.

Ἐκ Δελβίνου εἰς ἀπόστασιν 45 λ. [ΒΔ] κεῖται ἡ *Παληὰ Αὐλή*, θέσις, ἐν ᾗ ἔκειτο ἡ ἀρχαία Ἐλαιοῦς Ἐκ τῆς Παληαυλῆς ὠνομάσθη πιθανῶς ὁ ἐγγὺς ποταταμὸς Παῦλα.

Ἐκ Παληαυλῆς ἡ ὁδὸς φέρεται πρὸς Β. ἀνερχομένη τὴν κοιλάδα τοῦ ποταμίου τῆς Σενίτσας, εἶτα δὲ εἰσέρχεται εἰς τὴν φοβερὰν κλεισώρειαν τῆς *Σκαρφίτσας* ἢ Καρφίτσας, τὴν μόνην δίοδον, δι' ἧς συγκοινωνεῖ ἡ κοιλὰς τῆς Παύλας πρὸ τὴν τοῦ Δρίνου.

Καταλείπουσα τὰ ὄρη ἡ ὁδὸς ἀκολουθεῖ τῇ κοίτῃ τῆς Βελίτσας ἢ Ποταμοῦ τοῦ Γαρδικίου, παραποταμίου τοῦ Δρίνου, ἐπὶ 3 ὥρας μέχρι *Σουλατῶν* ἢ Ζουλιατῶν (7 ὥρ. ἐκ Παληαυλῆς). Εἰς τὸ μέρος τοῦτο ὁ ὁδοιπορῶν παρὰ τῇ κοίτῃ τοῦ ποταμοῦ, καὶ δὴ ὅταν ἔρχηται ἐκ τῆς πεδιάδος τοῦ Γαρδικίου, νομίζει ὅτι εἰσέρχεται εἰς φρικώδη φυλακήν. Βαδίζει εἰς τὸ βάθος ἄγκους ἐν μέρει ἀποκόπου, βαθέος ὑπὲρ τοὺς 500 πόδας μεταξὺ σκοτεινῶν καὶ φαλακρῶν ὀρέων. Ἐν-

ταῦθα κεῖται ὁ μέγας ὄγκος τῶν περιβοήτων Κεραυνίων ὀρέων.

Ἐκδρομὴ εἰς Γαρδίκιον. Ἀντὶ νὰ μείνῃ τις εἰς Σουλάτες προτιμότερον εἶναι νὰ προχωρήσῃ μέχρι (1 ὥρ.) *Γαρδικίου*, ἔνθα ἡ διατριβὴ εἶναι μᾶλλον ἀνετωτέρα. Ὁ μὴ θέλων δὲ διὰ τῆς ὁδοῦ 16 νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἰωάννινα δύναται ἐκ Γαρδικίου ἐν ὀλίγαις ὥραις νὰ ἐπιθεωρήσῃ τὴν κοιλάδα τοῦ Δρίνου καὶ τῶν στενῶν, ἅτινα ἐπὶ μακρὸν χρόνον συνεταὐτίζοντο μετὰ τῶν τοῦ Ἀῴου.

Τὸ Γαρδίκι οὐδὲν περιέχει ἴχνος ἀρχαῖον, οὐχ ἧττον τοιαύτη θέσις κυρία τῆς εὐφόρου πεδιάδος, ἀποσπάσματος οὔσης τῆς τοῦ Ἀργυροκάστρου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἑλκύσῃ τὴν προσοχὴν τῶν ἀρχαίων. Ὁ Claubry ὑποθέτει ὅτι ἐνταῦθα ἔκειτο τὸ Ὀμφάλιον, πόλις μνημονευομένη ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου παρὰ τῇ Ἐλαιοῦντι.

Τὸ Γαρδίκι (ἄλλο παρὰ τὸ κείμενον πλησίον τῶν Ἰωαννίνων) ἦτο πόλις ἀκμάζουσα πρὸ τῆς καταστροφῆς αὐτοῦ καὶ τῆς μετοικήσεως ἁπάντων τῶν πολιτῶν του εἰς τὸ λεκανοπέδιον τοῦ Ἀχέροντος ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ κατὰ τὰ ἔτη 1812 καὶ 1815. Τὰ νῦν εἶναι ἁπλῆ ὡραία κώμη.

Ἐκ Γαρδικίου ἐπιστρέφοντες εἰς (1 ὥρ.) Ζουλιάταις ἐπαναλαμβάνομεν τὴν ἀρχικὴν ὁδόν. Διερχόμεθα εἰς τὸ βάθος φάραγγος, ἐξ ἧς ἀναρριχόμεθα εἰς τὰ ἀπό-

κρημα πλευρὰ τοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ κειμένου ὄρους· μετὰ ἀνάβασιν μιᾶς ὥρας περίπου καὶ πρὶν ἢ φθάσωμεν εἰς (15 λ.) τὴν κ. Γκολέμι, καθ' στιγμὴν ἐγγίζομεν εἰς τὴν κορυφὴν καὶ πρόκειται νὰ καταβῶμεν, εὑρισκόμεθα εἰς τὴν εἴσοδον ἀπεράντου πετρώδους πεδιάδος, ὁριζομένης μακρόθεν ὑπὸ λοφίσκων. Ἐνταῦθα εἶναι τὸ μέγα *Κεραύνιον ὀροπέδιον*, ὅμοιον μὲν κατὰ τὴν ἔκτασιν καὶ τὸ ὕψος πρὸς τὸ τῶν Ἰωαννίνων, πολὺ δὲ ὑπολειπόμενον τούτου ὡς πρὸς τὴν γονιμότητα. Ἐνταῦθα ὑπὸ τὰ τιτανώδη στρώματα ὁριζοντείως διατεθειμένα χῶμα δὲν ὑπάρχει. Οἱ κάτοικοι τῶν σποράδην καὶ ἀραιῶς κειμένων ἐνταῦθα κωμῶν μόλις ἐκ τοῦ ἐδάφους τούτου παράγουσί τι πρὸς τροφήν. Διὰ τοῦτο ἐπιδίδονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὸν ληστρικὸν βίον. Καταδαμασθέντες ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ καὶ ἔπειτα ὑπὸ πολλῶν ἄλλων κυβερνητῶν ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς τὴν γεωργίαν. Οὐχ ἧττον οἱ κάτοικοι τῆς κ. Γκολέμι δὲν ἐγκατέλιπον τὰς παλαιὰς αὐτῶν ἕξεις.

Τὰ Κεραύνια ὄρη εἶναι ὄντως ἄξια τοῦ ὀνόματος τούτου, διότι ἀδιαλείπτως προσβάλλονται ὑπὸ τοῦ κεραυνοῦ. Ἐπ' αὐτῶν τῶν ὑψηλῶν τόπων, οἵτινες κατὰ μέρη προφυλάσσονται ὑπὸ ζώνης λόφων, σχηματίζονται αἱ θύελλαι, αἵτινες ἐμπίπτουσιν εἰς τὴν Ἤπειρον καὶ ὑφ' ὧν τὸ ὀροπέδιον συνήθως καλύπτεται. Παράδοσις ἐγχωρία ἀναφέρει ὅτι πυκνὴ ὀμίχλη ἀδιαπέστος εἰς παλαιοὺς χρόνους ἐκάλυψεν ἐπὶ τριετίαν τὸ ὄρος, ὥστε καθ' ὅλον αὐτὸν τὸν χρόνον δὲν εἶδον τὸν

ἥλιον, τοῦτο δὲ ἠνάγκασε τὸ ἥμισυ τῶν κατοίκων νὰ μεταναστεύσῃ εἰς Λιβαδίαν (Ἑλλάδα). Τὸ πᾶν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἐμποιεῖ κατήφειαν, πανταχοῦ βλέπει τις τοποθεσίας τρομερὰς καὶ ἐρεβώδεις, οὐδ' αὐτῆς τῆς φάραγγος τῶν Ζουλιατῶν ἐξαιρουμένης. Ὁ ποτ. Βάντσα, ὁ σχηματιζόμενος ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τοῦ ἐδάφους μεταξὺ Γκολεμίου καὶ Κοσμαρίου, ὀρύσσει μᾶλλον κοίτην βαθεῖαν καὶ στενὴν μεταξὺ δύο ὀρθίων φαιῶν βράχων· ὅσῳ δὲ μᾶλλον ἀκολουθεῖ τις τῷ ποταμῷ τούτῳ πρὸς τὴν Τεπελένην, τόσῳ εἰσδύει εἰς τὰ ἐρεβώδη βάθη. Ἐκ τῶν ὀρεινῶν τοιχωμάτων μέγισται ῥωγμαί, ὡς θύρες ἢ θυρίδες παμμεγέθεις φαινόμεναι, ἐκχύνουσι καθέτους καταρράκτας ὑδάτων εἰς τὸ βάθος τῆς ἀβύσσου, καὶ νομίζει τις ὅτι ἐνταῦθα κεῖνται αἱ πηγαὶ ἐξ ὧν ἐξέρχονται τὰ ὕδατα τοῦ ᾅδου. Ἀπὸ τῆς εἰσόδου τοῦ στενοῦ, ὅπερ εἰσδύει εἰς τὰ γείτονα ὄρη τῆς Τεπελένης, ἡ ὄψις τοῦ μέλανος ποταμοῦ ῥέοντος εἰς πεδιάδα ὕπαιθρον ἔχει καταχθονίαν μεγαλοπρέπειαν. Ἡ Σουτσίστα ἥτις ῥέει πρὸς Β. τῶν πλευρῶν τοῦ Κουδεσσίου, ἡ Παῦλα, ἡ προχωροῦσα μέχρι τῆς πεδιάδος τοῦ Δελβίνου, περὶ τὰς πηγὰς αὐτῶν παριστῶσι τὴν αὐτὴν σκοτεινὴν καὶ τρομερὰν ὄψιν.

Ἡ ἡφαιστιώδης φύσις τῶν ὀρέων τούτων μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῶν συνηθεστάτων ἐνταῦθα σεισμῶν, καὶ τῆς ἀφθονίας τῶν ἀσφαλτούχων πηγῶν, αἵτινες ἀναβλύζουσι παρὰ τὴν Σελινίτσαν καὶ τῶν θερμῶν πηγῶν τῆς Χιμάρας, τῆς ἀρχαίας Χιμαίρας, ἧς τὸ ὄ-

νομα εἶναι ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ τέρατος τῆς Χιμαίρας, τοῦ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ πῦρ ἐξερευγομένου. Ἐὰν εἰς ταῦτα προσθέσωμεν καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Claubry λεγόμενον ὅτι τὸ ὄρος Γρίβα, τὸ ἀποτελοῦν τὸ ἀνατολικὸν ὅριον τοῦ ὀροπεδίου ὀνομάζεται ἐν Νιβίτσᾳ καὶ Πλότσᾳ *Ταρτάρι*, δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ ὅτι μετὰ τῶν χωρῶν τούτων συνέχονται αἱ παραδόσεις τῶν ἀρχαίων περὶ τῆς κατοικίας τοῦ Πλούτωνος καὶ περὶ τῶν ὑποχθονίων τόπων τῶν Κιμμερίων περὶ ὧν ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ (Λ, 14) ὅτι

. . . . . . οὐδέ ποτ' αὐτοὺς
Ἠέλιος φαέθων καταδέρκεται ἀκτίνεσσιν,
οὔθ' ὁπότ' ἂν στείχῃσι πρὸς οὐρανὸν ἀστερόεντα
οὔθ' ὅτ' ἂν ἄψ ἐπὶ γαῖαν ἀπ' οὐρανόθεν προτράπηται,
ἀλλ' ἐπὶ νὺξ ὀλοὴ τέταται δειλοῖσι βροτοῖσιν.

Τὸ ὄνομα τῆς Βάντσας πιθανῶς ὑποδεικνύει ὅτι ἡ χώρα αὕτη ἀπετέλει μέρος τῶν Ἀβάντων, ὧν πρωτεύουσα ἦτο ἡ Ἀβαντία ἡ Ἀμαντία, κειμένη εἰς ἀπόστασιν 4 ὡρῶν περὶ τὴν Νιβίτσαν. Ἴσως δὲ εἶναι ἡ αὐτὴ χώρα, ἣν ὁ Πτολεμαῖος καλεῖ Ὀρεστίδα γείτονα τῆς Ἀμαντίας. Ἡ Ὀρεστὶς αὕτη ἐν πάσῃ περιπτώσει ἦτο διάφορος τῆς Μακεδονίας. Σήμερον τὸ ὀροπέδιον καλεῖται *Κουρβελὲς* καὶ οἱ κάτοικοι *Λλάπιδες*.

Πρὸς περιήγησιν πάσης αὐτῆς τῆς χώρας, ἀπαιτεῖται ὁλόκληρος ἡμέρα. Διέρχονται δὲ οἱ περιηγούμενοι διὰ τῶν σταθμῶν Γκολεμίου, Πρεγονατίου, Νιβίτσας, Κοσμαρίου.

Ὁ μὴ θέλων νὰ ἐπισκεφθῇ ταύτας δύναται ἀπ' εὐθείας ἐκ Γκολεμίου νὰ πορευθῇ εἰς (2 ὥρ.) Κοσμάρι καὶ ἐντεῦθεν ἐπανερχόμενος πρὸς Μ. διὰ τοῦ Κουτσί, νὰ φθάσῃ εἰς (8 ὧραι)

Χιμάραν, τὴν ἀρχ. Χίμαιραν. Ἡ πόλις αὕτη μνημονευομένη ὑπὸ τοῦ Πλινίου ἐν τῇ Ἀκροκεραυνίᾳ δὲν ἔχει ἱστορίαν. Ἐσώζετο ἐπὶ Ῥωμαίων ὡς πᾶσαι αἱ παράλιοι πόλεις. Ἐπὶ Ἰουστιανοῦ ἐπεσκευάσθη. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ μνημονεύει αὐτῆς ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Βοεμούνδου, ἀλλὰ δὲν ἐμφαίνεται ἀκριβῶς ἂν ποιῆται λόγον περὶ τῆς νέας ἢ περὶ τῆς ἀρχαίας πόλεως. Ἡ Χιμάρα παρέσχεν ἐπικούρους καὶ εἰς τὸν Σκενδέρμπεην. Ὑπῆρξεν ἕδρα ἐπισκόπου γνωστὴ ὡς τοιαύτη ἀπὸ τῆς 16ης ἑκατοντ. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς Ἀλβανοὶ τὴν καταγωγὴν διετήρησαν τὸ χριστιανικὸν θρήσκευμα ἐν μέσῳ τῶν ἐξισλαμισθέντων ὁμοφύλων των. Ἡ Χιμάρα ἐπανεστάτησε κατὰ τῆς Πύλης τῷ 1767 τῇ εἰσηγήσει τῶν Ῥώσσων, ἀλλ' ὑπετάχθη ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ· ἐπανεστάτησε δὲ καὶ τῷ 1721 τῇ κελεύσει τούτου, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος.

Τὰ νῦν εἶναι κώμη 180 οἰκιῶν ὑπὸ τὴν διοίκησιν Δελβίνου· ἔκτισται δ' ἐφ' ὑψηλῆς πέτρας, μεμονωμένης πανταχόθεν διὰ βαθείας φάραγγος.—Εἴς ἀπόστασίν τινα ἐκ τῆς σημερινῆς πόλεως, ἐπὶ ὑψώματος εἰς ὃ φέρει ἀτραπὸς κατὰ γωνίας ἀνιοῦσα κεῖνται τὰ ἐρείπια τοῦ πελασγικοῦ περιβόλου τῆς ἀρχαίας Χιμαίρας.

Ἐκδρομὴ πρὸς Μ. τῆς Χιμάρας. Εἰς ἀπόστασιν 1 ὥρας ἀπὸ τῆς Χιμάρας κεῖται ὁ λιμὴν *Παλέρμο,* ὁ ἀρχαῖος Πάνορμος, ὃν περιέγραψαν Πτολεμαῖος καὶ Στράβων. Ὁ λιμὴν οὗτος εἶναι μέγας καὶ ἀσφαλής, πολύτιμος ἐν ταῖς ἀφιλοξένοις αὐταῖς ἀκταῖς.—Εἰς ἀπόστασιν 1 ὥρας περαιτέρω πρὸς Μ. ἐντεῦθεν κεῖνται τὰ ἐρείπια τοῦ *Σοποτοῦ,* πόλεως ἀρχαίας ἀγνώστου. Πᾶσα ἐνταῦθα ἡ χώρα σκληρῶς ἐλεηλατήθη ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ.—Πρὸς τὴν παραλίαν (3 ὥρ.) κεῖται ὁ *Ἅγιος Βασίλειος,* κώμη 60 οἰκιῶν, ἄλλοτε ἀνθοῦσα, ἥτις κατεκάη κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀλῆ, οἱ δὲ κάτοι αὐτῆς ἐσφάγησαν.

Παραλίως ἐντεῦθεν βαδίζων τις δύναται νὰ ἔλθῃ μετὰ 4 ὥρας εἰς τὸν λιμένα τῶν Ἁγ. Σαράντα (Ὁρ. σελ. 209) (15 ὥρ. περίπου ἐκ Χιμάρας). Ἀλλ' ἡ ἐκδρομὴ αὕτη προτιμότερον νὰ γίνῃ διὰ θαλάσσης. Ἡ ἀπόστασις εἶναι περίπου 18 μίλια.

Ἀναχωρῶν τις ἐκ Χιμάρας, καὶ παραλίως βαίνων, διέρχεται δίοδον ὑψηλὴν ἐν μέσῳ ἀποκόπων βράχων καὶ ἀποτόμων φαράγγων, ὅπου συναντᾷ ἀλληλοδιαδόχως τὰς κ. *Πυλιῶρι, Βουνό,* εἰς τὸ βάθος εὐρείας φάραγγος μηνοειδοῦς (2000 κάτοικοι), *Λιάτες,* περικυκλουμένην ὑπὸ κήπων, καὶ μετὰ 4 ὥρας τὴν κωμόπολιν Δριμάδες (ἀλβαν. Δέρμη). Ὅλαι αἱ κῶμαι αὗται τῶν Χιμαριωτῶν, κεχωσμέναι ἐν μέσῳ βράχων ὑψηλῶν καὶ ἀδιαπεράστων φαράγγων ἐκπλήτ-

τουσι τὸν περιηγητὴν διὰ τὰ φυτὰ τὰ φυόμενα ἐν τοῖς μικροῖς αὐτῶν κήποις, ὄντα ὅμοια πρὸς τὰ τῶν μεσημβρινῶν χωρῶν. Ἡ ἐλαία, ἡ πορτοκαλέα, ἡ λεμονέα καὶ αὐτὸς ὁ φοῖνιξ καλλιεργεῖται εἰς ὑπήνεμα μέρη τῶν κρημνῶν τούτων. Αὐτόθι οἰκοῦσιν ἄνθρωποι ἐργατικοὶ καὶ νοήμονες, μετερχόμενοι τὴν ἐμπορίαν καὶ ἀποδημοῦντες εἰς ξένα μέρη. Σχεδὸν ἑκάστη κωμόπολις ἔχει τὸ ἴδιον αὐτῆς ναυτικὸν ἐκ καϊκίων.— Μικρὸν πρὸς τὰ ἄνω ΒΑ. δι' ὁδοῦ αὐχμηρᾶς, οὐδὲν ἕτερον ἐχούσης τερπνὸν ἢ τὴν θέαν τῆς κυανῆς θαλάσσης καὶ τῶν ὀρέων φθάνει τις εἰς (1 ὥρα)

Παλιάσαν, τὴν ἀρχαίαν Παλαίστην, κώμην κεκρυμμένην ἐντὸς τῶν ὀρέων. Παρ' αὐτῇ ὁ Καῖσαρ φεύγων τὸν στόλον τοῦ Πομπηΐου κρύφα ἀπεβιβάσθη καὶ διέβη μετὰ τοῦ στρατοῦ του, τὴν δύσβατον ἀτραπὸν τῶν ὀρέων, τὴν διερχομένην διὰ τῆς φάραγγος *Στράτα-Βιάγκα* ἢ *Ἄσπρη Ῥοῦγα*, καὶ τὴν ὀρεινὴν μασχάλην Διαπόρι μέχρις Ὠρικοῦ, οὗ ἐκυρίευσε τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ. Ὁ ὁδοιπόρος ἀκολουθεῖ τῇ ἀτραπῷ ταύτῃ καὶ δύναται νὰ θαυμάσῃ τοῦ τολμήματος τὴν ἐπιχείρησιν καὶ τὰς ἀνυπερβλήτους δυσχερείας, ἃς παρίστα τοιοῦτον ἔδαφος. Ἡ δίοδος ἄρχεται ἰδίως ἐκ μεγάλης φάραγγος εἰς τὰ κράσπεδα κειμένης ὑψηλῶν βράχων, οὓς βλέπει τις ἔτι μακρόθεν πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἐκ ταύτης λοιπὸν ἀναβαίνει ὁδὸν ὀρεινὴν παράπλευρον, ἥτις πολλαχοῦ σχηματίζεται ἐξ ἀληθῶν βαθμίδων. Ὄπισθεν στρέφων βλέπει τὴν Κέρκυραν καὶ εὐδίας οὐ-

σης διήκει τὸ ὄμμα μέχρι τῶν παραλίων τῆς Ἰταλίας πρὸς Δ. Ἐπὶ τέλους μετὰ πορείαν 4 ὡρῶν φθάνει εἰς τὸ ὕψος τῆς διόδου πρὸς Ἀ, ἧς ὑπέρκειται ἡ ὑπερύψηλος κορυφὴ τοῦ χιονοσκεποῦς ὄρους *Τσίκα* (2045 μέτρ.), πρὸς δυσμὰς τὸ ὄρος Κορφὴ (1140 μέτρα), ἐντεῦθεν δὲ ἄρχεται ἡ κατάβασις διὰ μέσου μεγάλων βράχων καὶ ὑψηλῶν πευκῶν κατὰ μῆκος τοῦ αὐλῶνος Λιοῦμι-Βάρδα μέχρι (4 ὥρ.) τῆς κώμης.

Δουκάτες (8 ὥρ. ἐκ Παλιάσσης). Ἡ κ. αὕτη εἶναι ἡ ἐγγυτέρα τῷ Ὠρικῷ (2 ὧραι), εἰς τὰ ἐρείπια τοῦ ὁποίου κεῖται μόνον μία πενιχρὰ καλύβη.

Τὰ ἐρείπια τοῦ Ὠρικοῦ ἀνακαλυφθέντα ὑπὸ τοῦ Heuzey κεῖνται οὐχὶ ΜΑ. τοῦ Κόλπου τοῦ Αὐλῶνος, ὡς σημειοῦσιν οἱ ἀρχαῖοι πίνακες τοῦ Kiepert κατὰ τὸν Λὴκ καὶ Πουκεβίλ, ἀλλὰ ΜΔ. Τοπογραφικαὶ ἔρευναι αὐτόθι γενόμεναι ἐπικυροῦσι τὰ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἀφηγούμενα. Ὁ λιμὴν τῆς ἀρχαίας ταύτης πόλεως ἐν τῷ κόλπῳ τούτῳ εἶναι τὸ μόνον μέρος τὸ ὑπὸ τῶν ἀνέμων προφυλασσόμενον.

Ἐν ὅσῳ ἐτίθετο ὁ Ὠρικὸς πρὸς Ἀ. τοῦ ὅρμου τοῦ Αὐλῶνος εἰς μάτην ἐζητεῖτο ὁ ποτ. Κελυδνός, οὗτινος αἱ ἐκβολαὶ ἐδείκνυον κατὰ Πτολεμαῖον τὸ βόρειον ὅριον τῆς Ἠπείρου. Ἀλλ' ἤδη ὁρισθείσης τῆς θέσεως τοῦ Ὠρικοῦ ΜΔ. τοῦ κόλπου, ὁ Κελυδνὸς εἶναι βεβαίως ὁ μικρὸς ποταμὸς τῆς κ. Δουκάτες. Οὐδὲν δὲ ἄλλως εἶναι πιθανώτερον τούτου· διότι τὸ ὅριον τῆς Ἠπείρου ἀρχὴν ἔχον τὸν κόλπον τοῦ Αὐλῶνος, θὰ ἔκαμ-

πτε τὸ ὀροπέδιον τῶν Ἀκροκεραυνίων, χώραν τῶν Ἀ-βάντων ἀκολουθοῦν τῷ ὄρ. Τσίκᾳ, μέχρι τινος διῆκον πρὸς Β. τῆς Χιμαίρρας, εἶτα δὲ φερόμενον πρὸς τὰς ὀρεινὰς ὀφρῦς, τὰς ὑπερκειμένας τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τῆς Βελίτσας, καὶ τὰς τοῦ ὄρους Γρίβα, τέλος θὰ ἔ-καμπτε πρὸς Ἀν. τὰ ὄρη (Ἀέρωπος καὶ Ἄσναος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις) ἐν οἷς κεῖνται τὰ στενὰ τοῦ Ἀῴου.

Ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ Ὠρικοῦ παραλίως βαίνοντες πρὸς Β. δι' ὁδοῦ, ἥτις ἐνιαχοῦ ἀνέρχεται εἰς μέγα ὕψος ὑπὲρ τὴν θάλασσαν, φθάνομεν εἰς (4 ὥρ.)

Αὐλῶνα, πόλιν καλουμένην ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν *Βλιόρα*. Ὁ Αὐλὼν κεῖται ἐπὶ παραλίας ἁλιτενοῦς, εἰς ἀπόστασιν 2 χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Ἐπὶ τῆς παραλίας ὑπάρχει ἀποβάθρα καὶ κατερειπωμένον ἐνετικὸν φρούριον. Ὁ Αὐλὼν ἔχει ὄψιν μᾶλλον πόλεως ἰταλικῆς ἢ τουρκικῆς, καίτοι ἐν μέσῳ αὐτῆς ὑψοῦνται 8 ἢ 10 μιναρέδες· εἶναι ἐκτισμένη εἰς τοὺς πρόποδας λόφων συνηρεφῶν ἐχόντων γραφικὴν ἄποψιν· περικυ-κλοῦται δὲ ὑπὸ κήπων καὶ ἀμπελώνων. Κάτοικ. 6,000. Περὶ τὴν πόλιν κεῖται ζώνη γαιῶν χθαμαλῶν, νοσερῶν καὶ ἑλωδῶν ἐν μέρει, κατακλυζομένων ὑπὸ τῶν βρο-χῶν. Ἡ ἐκ τῆς πόλεως ταύτης θέα εἶναι τερπνή. Ἐκ ταύτης φαίνεται πρὸ πάντων τὸ ἀκρωτήριον *Λιγκέτα* (Γλῶσσα τῶν ἀρχαίων), ἄλλοτε καλούμενον Ἀκροκε-ραυνία ἐπίφοβον τοῖς ναυτιλλομένοις.

Πρὸς Μ. τοῦ Αὐλῶνος 2 χιλιόμετρα κεῖται τὸ μι-κρὸν φρούριον τῶν *Κανίνων*, θεωρούμενον ὡς κατέ-

χον τὴν θέσιν τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Αὐλῶνος. Ἡ πόλις αὕτη κατὰ τὸν Πτολεμαῖον τάσσεται εἰς τὴν Μακεδονίαν (διότι μέρος τῆς Ἰλλυρίας περιελαμβάνετο εἰς αὐτὴν ἐπὶ Ῥωμαίων). Τοῦτο δὲ συμφωνεῖ πρὸς τὰς πολυαρίθμους μαρτυρίας, αἵτινες ἀναφέρουσι τὸν Ὠρικὸν ὡς τελευταίαν πόλιν τῆς Ἠπείρου.

Ἐξ Αὐλῶνος εἰς Κέρκυραν ἢ εἰς Ἀντίβαρι καὶ Σκόδραν διὰ θαλάσσης ὅρα ὁδὸν 20.

Ἀξ Αὐλῶνος πεδινὴ ὁδὸς δι' ἐλαιώνων καὶ ἑλῶν ἄγει εἰς (3 ὥρ. 30) τὴν ἀριστ. ὄχθην τοῦ Ἀώου (Βοϊούσης), ὃν διαπερᾷ ἐπὶ σχεδίας καὶ ἐντεῦθεν μετὰ 10 λ. φέρει εἰς τὴν

Μονὴν τῆς Πολλίνης (*Πόλλινα*), ἐκτισμένην ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἀώου εἰς ἀπόστασιν χιλιομέτρων τινῶν ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν του.

Ἡ Μονὴ αὕτη κατέχει τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Ἀπολλωνίας, ἀποικίας Κορινθίων ὡς καὶ ἡ Ἐπίδαμνος (Δυρράχιον). Ἡ ἱστορία ἀμφοτέρων τούτων τῶν πόλεων ἔχει πολλὰς τὰς ὁμοιότητας. Ἡ ἐμπορικὴ αὐτῶν ἀκμή, ἡ πρὸς τὴν Ἰταλίαν γειτνίασις καὶ τὸν λιμένα Βρεντεσίου, ἡ ἐπικειμένη ἀπειλὴ τῆς κατακτήσεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Ἰλλυρίας καὶ τῆς Μακεδονίας ἐνωρὶς ἠνάγκασεν αὐτὰς νὰ ἐπιζητήσωσι τὴν συμμαχίαν τῶν Ῥωμαίων, ἧς ἔτυχε περὶ τὸ τέλος τοῦ β' καρχηδονικοῦ πολέμου ἐκ πασῶν τῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος πρώτη ἡ Ἀπολλωνία. Ἀμφότεραι αἱ πόλεις αὗται ἐγένοντο ὡσαύτως ὕστερον ὁ τόπος τῆς

ἀποβάσεως καὶ συνενώσεως τῶν ῥωμαϊκῶν στρατῶν ἐν ταῖς χώραις ταύταις, καὶ αἱ δύο κεφαλαὶ τῆς μεγάλης Ἐγνατίας ὁδοῦ, τῆς διερχομένης τὴν Μακεδονίαν καὶ καταληγούσης εἰς Θεσσαλονίκην. Τὸ Δυρράχιον κείμενον παρὰ τὴν θάλασσαν αὐτὴν ὑφίσταται ἔτι ὡς σπουδαῖος λιμήν, ἡ Ἀπολλωνία ὅμως, ἥτις ἦτο μᾶλλον μεσογεία καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἤρχοντο ἀναβαίνοντες τὸν Ἀῷον, ἠφάνισται, ἄγνωστον κατὰ τίνα τοῦ μέσου αἰῶνος χρόνον, πρὸς ὄφελος τοῦ Αὐλῶνος.

Ἡ ἀρχαία πόλις τῆς Ἀπολλωνίας φαίνεται ὅτι ἐξετείνετο ἐπὶ σωρείας λόφων αὐτόθι, ἔνθα εὑρίσκεται πληθὺς ἀρχαίων ἐρειπίων.

Ἐκ Πολλίνης εἰς Ἰωάννινα διὰ τῆς Τεπελένης καὶ τῶν στενῶν τοῦ Ἀῴου ὁδὸς 16.—Ἡ ὁδὸς αὕτη ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ἱστορίας εἶναι ἀξία πολλοῦ λόγου· οἱ ταύτην δὲ θέλοντες νὰ πορευθῶσι δύνανται νὰ ἔλθωσιν εἰς Βεράτιον διὰ τῆς ὁδοῦ 17. Οὕτω δὲ θέλουσι διέλθει τὴν Ἤπειρον καθ' ἅπαντα αὐτῆς τὰ μέρη. Τὸ ὑπολειπόμενον τμῆμα τῆς ὁδοῦ μέχρι Βερατίου οὐδὲν ἔχει τὸ διαφέρον.

Ἐκ τῆς Μονῆς τῆς Πολλίνης ἡ ὁδὸς ἡ ἄγουσα εἰς Βεράτιον φέρεται πρὸς Ἀ. διὰ τῶν κωμῶν (1 ὥρ. 30) Ῥαδοστίνι, (1 ὥρ. 30) Σταφίρι, (1 ὥρ. 30) Λουάρι, (2 ὥρ.) Δόναφρος καὶ (2 ὥρ.) Βακοπόλι. Ἐντεῦθεν δὲ ἡ ὁδός, πεδινὴ ἐν ἀρχῇ, μικρὸν κατὰ μικρὸν ἀνέρχεται ἐφ' ὑψωμάτων ἐξ ὧν φαίνονται αἱ κορυφαὶ τοῦ Τομόρ. Κατερχομένη δὲ εἶτα καὶ κάμπτουσα ΜΑ. διέρχεται τὸν ποτ. Λούμη εἰς τὴν γέφυραν

τοῦ Κοὺρδ-Πασσᾶ, ἐξ ἧς ἀκολουθοῦσα τῇ κοίτῃ καταλήγει εἰς (3 ὥρ.)

Βεράτιον ἢ *Βελέγραδα* (*Βελγρὰδ* τῶν Ἀλβανῶν, Οἱ τοῦρκοι καλοῦσι τὴν πόλιν ταύτην *Ἀρναουτλοὺκ-Μπελιγρὰτ*, πρὸς διάκρισιν τοῦ Σίρπ-Μπελιγράτ, τοῦ Βελιγραδίου Σερβίας. Ἡ πόλις αὕτη εἶναι ἡ ἀρχαία Ἀντιπατρία. Ὁ Τ. Λίβιος ἀφηγεῖται ὅτι ὁ στρατηγὸς Ἀπούστιος ἀναχωρήσας ἐκ τοῦ στρατοπέδου τοῦ μεταξὺ Δυρραχίου καὶ Ἀπολλωνίας παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἄψου ὅπως λεηλατήσῃ τὰ ὅρια τῆς Μακεδονίας (τῆς περιλαμβανούσης τότε τὸ μέρος τοῦτο τῆς Ἰλλυρίας, πρὶν τῶν ἐλευθέρων παραλίων πόλεων καὶ τῆς περιοχῆς αὐτῶν) κατέλαβε τὴν Ἀντιπατρίαν καὶ ἄρδην κατέσκαψε· προσθέτει δὲ ὅτι ἡ πόλις ἔκειτο ἐντὸς στενῆς διόδου· ὄντως δὲ τὸ Βεράτιον κεῖται ἐπὶ τῶν ὄχθῶν τοῦ Λούμη, τοῦ ἀρχαίου Ἄψου, ἐν τῇ κλεισωρείᾳ, ἥτις ὑπερασπίζεται τὴν ὀρεινὴν χώραν, καὶ εἶναι ἡ πρώτη ὀχυρὰ πόλις, ἣν συναντῶσιν οἱ ἐκ τῶν παραλίων μερῶν ἐρχόμενοι. Μεγίςη λοιπὸν ὑπάρχει πιθανότης, ὅτι ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ ἔκειτο ἡ Ἀντιπατρία, ἡ μακεδονικὴ πόλις, ὡς μαρτυρεῖ καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς, ἡ φυλάττουσα τὴν εἴσοδον τοῦ ἄνω λεκανοπεδίου τοῦ Ἄψου, ὡς ἡ ἑτέρα μακεδονικὴ πόλις ἡ Ἀντιγόνεια ἐφύλαττε τὰ στενὰ τοῦ Ἀώου.

Ὑπὸ τὸ ὄνομα Βελιγράδιον καὶ Βεράτιον ἡ πόλις αὕτη ἐναφαίνεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀπὸ τοῦ 1440, ὅτε ἑάλω ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Ἀμουράτ. Τῷ 1482 ἐγένετο

ἕδρα διοικήσεως ἰδίας. Ἐν τῇ ἀρχῇ δὲ τοῦ παρόντος αἰῶνος μετὰ μακροὺς πολέμους προσηρτήθη ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ εἰς τὸ πασαλίκιον τῶν Ἰωαννίνων.

Τὰ νῦν εἶναι ἕδρα ἑνὸς τῶν τεσσάρων σαντζακίων τοῦ βιλαετίου τῶν Ἰωαννίνων, συγκειμένου ἐκ τῆς κάτω καὶ μέσης Ἀλβανίας. Ἔχει κατοίκους 7—8,000 Ἀλβανούς, τὸ πλεῖστον Μωαμεθανούς. Ὑπάρχει αὐτόθι καὶ Ἕλλην ἐπίσκοπος, [ὑπὸ τὸν τίτλον „Μητροπολίτης Βελεγράδων, Κανίνης καὶ Σπαθίας“]. Ἡ θέσις τῆς πόλ. εἶναι γραφική, ἅτε κειμένη ἐν μέσῳ τῶν κατωφερειῶν ὄρους ἐφ' οὗ ὑπάρχει ἡ ἀκρόπολις. Ἡ κάτω πόλις διαιρεῖται εἰς δύο ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Ἄψου [ἢ καὶ Βερατινοῦ καλουμένου]· περιέχει δὲ 4 χριστιανικὰς συνοικίας. Ἡ ὑψηλὴ κορυφὴ τοῦ ὄρους Τομὸρ (1660 μέτρα) δεσπόζει πάσης τῆς πέριξ χώρας.

Ἐκ Βερατίου εἰς Ἰωάννινα διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Δρίνου Ὅρα ὁδὸν 16, διὰ δὲ τοῦ Πρεμέτι, Κονιτσᾶς ὁδὸν 17 (ἀνάγνωθι ἀναστρόφως),—εἰς Σκόδραν διὰ τοῦ Ἐλβασανίου ὁδὸν 18,—εἰς Βιτώλια διὰ τοῦ Ἐλβασανίου καὶ Ὄχριδος ὁδὸν 18 καὶ 19,—εἰς Δυρράχιον διὰ τοῦ Ἐλβασανίου ὁδὸν 18 καὶ 19.



Ὁδὸς 16.

ΑΠΟ ΒΕΡΑΤΙΟΥ ΕΙΣ ΙΩΑΝΝΙΝΑ

Διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Δρίνου

Ὧραι περίπου 80. 8—9 ἡμέραι.—2 ἡμέραι πλειότερον διὰ τὰς ἐκδρομὰς ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Δρίνου.—Σταθμὸς εἰς Πόλλιναν, Γραδίσταν, Λιόπεσι, Τεπελένην, Λεκλί, Ἀργυρόκαστρον, Στεγόπολιν, Λιμπόχοβο, Δελβινάκι, Μονὴν Βελλᾶς καὶ Ποδγοριανῆς.

Ἐκ Βερατίου εἰς Πόλλιναν 1 ἡμέρα.—Ἐκ Πολλίνης ἀκολουθοῦμεν τῇ δεξιᾷ ὄχθῃ τῆς Βιόσας ἢ Βοϊούσης (Ἀῴου), στρέφοντες τὰ νῶτα πρὸς τὴν θάλασσαν· ἔμπροσθεν βλέπομεν τὰ πρῶτα ὄρη τῆς Ἠπείρου. Μετὰ 1 ὥραν φθάνομεν εἰς *Φιέρι*, καὶ μετὰ 1 ὥρ. 30 εἰς τὴν κ. Φράκουλα. Ἐντεῦθεν δὲ ἀναβαίνοντες μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐρχόμεθα μετὰ 5 ὥρας εἰς τὴν τουρκικὴν κώμην.

Γραδίσταν, τὴν ἀρχαίαν Βύλλιδα, πόλ. τῆς Ἰλλυρίας. Αἱ πλούσιαι πεδιάδες, αἱ ἐκτεινόμεναι ἀπὸ τῆς Βύλλιδος μέχρι θαλάσσης, ὑπεδείχθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀννίβου εἰς τὸν Ἀντίοχον ὡς θέσις ἐπιτηδειοτάτη πρὸς σύστασιν ϛρατοπέδου, καθότι ἐντεῦθεν ἠπείλει τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας. Ἡ Βυλλὶς κατελήφθη καὶ ὑπὸ τοῦ Βρούτου ἐπί τινα χρόνον πρὸ τῆς

μάχης ἐν Φιλίπποις. Καὶ οἱ Βυζαντινοὶ δὲ ἀνεγνώρισαν τὴν ἀξίαν τῆς πόλεως ταύτης εἰς στρατιωτικὰς ἐργασίας.

Τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως κατέχουσιν ὁλόκληρον τὴν κορυφὴν μεγάλου λόφου ἠρέμα κατερχομένου πρὸς Δ. ἀποτόμου δὲ πρὸς τὰ ὄρη καὶ ὀρθίου πρὸς τὸν ποταμόν. Σύγκεινται δ' ἐξ εὐρέος περιβόλου, ἐξ ἐρειπίων θεάτρου καὶ ἄλλων κτιρίων, κατασκευῆς ἐν μέρει κυκλωπείας, ἐν μέρει ἑλληνικῆς, μακεδονικῶν χρόνων. Πρὸς τὸ ΜΔ. μέρος τοῦ περιβόλου, ἔνθα καταλήγει ἀρχαία ὁδός, ἐσκαμμένη ἐπὶ τοῦ βράχου, ὑπάρχει ἐπὶ μιᾶς τῶν πλευρῶν τούτου λατινικὴ ἐπιγραφή, μνημονεύουσα ὅτι Λολλιανός τις ἐπεσκεύασε τὴν ὁδὸν τῆς Βύλλιδος (colonia Byllidensis)· προσθέτει δὲ ὅτι ἡ ὁδὸς αὕτη διήρχετο τὸν ποτ. Ἀργύαν καὶ τὰ παραποτάμια αὐτοῦ, καθὼς καὶ τὴν χώραν τῶν Ἀστακιῶν· δὲν ἀναφέρει δὲ ποῦ κατέληγεν. Ἐπὶ τούτων τῶν δύο τελευταίων ὀνομασιῶν ὁ Claubry ποιεῖ τὴν ἑξῆς ὑπόθεσιν. Αἱ Ἀστακίαι θὰ ἦτο ἡ γείτων χώρα τῆς Ἀθάκου μεταξὺ τοῦ ὄρους Βοΐου καὶ τῆς λίμνης Λυχνιδοῦ, χώρα ἐν ᾗ ἐγένετο μάχη μεταξὺ Φιλίππου καὶ τοῦ ὑπάτου Σουλπικίου θέλοντος νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Μακεδονίαν διὰ τῆς Λυγκηστίδος. Ἡ ἐπισκευασθεῖσα λοιπὸν ὑπὸ τοῦ Λολλιανοῦ ὁδὸς θὰ ἦτο κλάδος, ὅστις ἐκ Βύλλιδος ἡνοῦτο πρὸς τὴν Ἐγνατίαν ὁδὸν πρὸς μεσημβρίαν τῆς λίμνης Λυχνιδοῦ, ἐνῷ ἡ ὁδὸς αὕτη ἡ ἐξ Ἀπολλωνίας καὶ ἐξ Ἐπιδάμνου ἔκαμπτεν αὐτὴν

ἀπὸ βορρᾶ. Ὡς πρὸς τὸν ποτ. Ἀργύαν, οὗτος βεβαίως δὲν θὰ ἔρρεε μακρὰν τῆς Βύλλιδος, διότι τούτου μόνου τὰς γεφύρας ὁ Λολλιανὸς ἐπεσκεύασεν· οὗτος εἶναι πιθανῶς ὁ μικρὸς ποταμὸς ὁ ἐκ Πλέντσας κατερχόμενος καὶ χυνόμενος εἰς τὸν Ἀῷον, μικρὸν ΜΑ. τῆς Γραδίστας. Ἡ *Πλέντσα* μετὰ τοῦ ἀρχαίου αὐτῆς φρουρίου εἶναι ἡ πόλις Ἀργύα ἢ Ἀργυρίνη γείτων τῆς Βουλίνης τῆς πρωτευούσης τῶν Ἀργυρίνων, λαοῦ οἰκοῦντος παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἀῴου, ἣν ὁ Λὴκ οὐχὶ ὀρθῶς ἔθετο εἰς Ἀργυρόκαστρον (Ὅρα ὁδ. 17 ἐν τέλει).

Ἐκ Γραδίστας (ἔνθα πρέπει νὰ προμηθευθῇ τις τροφάς, διότι δυσκόλως εὑρίσκει ἐν Πλότσᾳ) ὁδὸς κατωφερεστάτη φέρει εἰς τὴν πεδιάδα, ἐντεῦθεν δὲ φθάνει μέχρι τῆς Βιόσας (Ἀῴου), ἣν διέρχονται ἐπὶ σχεδίας, καὶ μετὰ 2 ὥρας 30 εἰς τὴν κ. τῆς *Σελινίτσας*, περιφήμου διὰ τὰς ἀσφαλτούχους αὐτῆς πηγὰς (σελ. 213). Ἴσως ἐνταῦθα ἔκειτο τὸ Νυμφαῖον. Ἐντεῦθεν ἡ ὁδὸς ἐκκλίνουσα πρὸς Μ. καταλήγει εἰς (3 ὥρ. 30) *Πλότσαν*, ἧς τμῆμα ὑψηλότερον καλούμενον Κουδέσι περιέχει τὰ ἀρχαῖα ἐρείπια τῆς

Ἀμαντίας, πόλεως τῶν Ἀβάντων. Οἱ Ἄβαντες τῆς Ἠπείρου εἶχον ὡς καὶ οἱ τῆς Εὐβοίας πόλιν Θρόνιον. Γνωστὸν δὲ ὅτι [αἱ πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδος μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὸν πολιτισμόν, ὃν ἔλαβον ἠρέσκοντο ν' ἀναφέρωσιν ὅτι ἀπῴκισαν τὰς ὁμωνύμους πόλεις τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ δὴ τῶν βορείων, ἐν αἷς δὲν

ἀνεπτύχθη πολιτισμός], τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι αἱ μεταναστεύσεις ἔλαβον χώραν ἀπὸ Β. πρὸς Μ. καὶ οἱ Ἄβαντες τῆς Ἀμαντίας κατῴκισαν τὴν Εὔβοιαν. Ἐν ἀγνώστῳ χρόνῳ κατέλαβον οἱ Ἀπολλωνιᾶται τὴν πόλιν τῶν Ἀβάντων, τὸ Θρόνιον, οὗτινος οὐδὲν ἴχνος ἐσώθη ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ φαίνεται ὅτι εἶναι αὐτὸ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τῆς Ἀμαντίας· τὸ ὄνομα τῆς χώρας ἀντικατέστησε τὸ τῆς πόλεως. Δὲν φαίνεται δὲ δυνατὸν ν' ἀναζητηθῇ ἀλλαχοῦ παρὰ ἐν Ἀμαντίᾳ ἡ ὀχυρὰ θέσις, ὅπου τὸ μεγαλήτερον μέρος τοῦ στρατοῦ τοῦ ὑπάτου Βιλλίου κατεσκήνωσεν, αὐτὸς δ' ἐπορεύθη νὰ κατασκοπήσῃ τὴν θέσιν τοῦ Φιλίππου εἰς τὰ στενὰ τῆς Ἀντιγονείας εἰς ἀπόστασιν 5 μιλ. ἐντεῦθεν.—Ἡ Ἀμαντία καὶ ἡ Βύλλις, κατέχουσαι τὰς δύο ὄχθας τοῦ Ἀῴου καὶ ὡς δύο σκοποὶ προκείμεναι τῶν ὀρέων, ἅτινα περικλείουσι τὴν Ἤπειρον, συγχρόνως κατῳκήθησαν ὑπὸ ἀποίκων Ῥωμαίων. Ὁ Βροῦτος ἐν ἀρχῇ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου κατέλαβεν αὐτάς, καὶ ἐντεῦθεν, κατὰ τὴν ῥῆσιν τοῦ Κικέρωνος, τὴν μὲν Ἤπειρον ἐτήρει εἰς ὑποταγήν, ἠπείλει δὲ τὴν Ἰλλυρίαν. Κατὰ τὴν 5ην ἑκατ. ἡ Ἀπολλωνία, ἡ Βύλλις καὶ ἡ Ἀμαντία ἦσαν ἐπισκοπαί. Τὴν Ἀμαντίαν ἐπεσκεύασε καὶ ὁ Ἰουστινιανός. Ἔκτοτε δὲ τὰ ἴχνη αὐτῶν ἐκλείπουσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Ἡ θέσις τῆς Ἀμαντίας εἶναι μεγαλοπρεπής. Ἐκ τῆς κορυφῆς τῆς ἀκροπόλεώς της, κειμένης ἐπὶ μακρᾶς ὀφρύος παραλλήλου φαινομένης πρὸς τὰ ὄρη Γρίβα καὶ

Ταρτάρι τῶν Κεραυνίων, φαίνονται ΒΔ. ὡς κύματα ὠκεάνεια λόφοι κυματίζοντες κατὰ διάφορα ὕψη καὶ ταπεινούμενοι πρὸς τὴν θάλασσαν· ἐν ἀριστ. πρὸς Μ. καὶ πρὸς Δ. φαίνεται ἡ μακρὰ φάραγξ τῆς Σουτσίστας (τοῦ Πολυάνθου, τοῦ ἀρδεύοντος κατὰ τὸν Λυκόφρονα τὴν γῆν τῆς Ἀμαντίας), ἥτις πηγάζουσα ἐκ τῶν Κεραυνίων ὀρέων ἑνοῦται μετά τινας λεύγας πρὸς τὴν Βοϊοῦσαν. Τὰ ἐρείπια τῆς Ἀμαντίας κεῖνται ἐπὶ τῆς ὀρεινῆς ταύτης ὀφρύος, κατέχοντα καὶ μέρος τῆς δυτικῆς κλιτύος τοῦ ὄρους.

Πρὶν καταλίπωμεν τὴν Ἀμαντίαν ῥίψωμεν ὕστατον βλέμμα εἰς τὴν θέαν τῆς θαλάσσης, τῶν πεδιάδων, τοῦ οὐρανοῦ, τοῦ ὑπαίθρου ὁρίζοντος τῶν ὀρέων, διότι μετά τινας ὥρας θὰ εὑρεθῶμεν κεκλεισμένοι ἐπὶ πολὺ ἐντὸς τερπνῶν μὲν κοιλάδων καὶ γραφικῶν, ἀλλὰ στενῶν, ἐξ ὧν δὲν δυνάμεθα εἰμὴ ἀπὸ διαστήματος εἰς διάστημα, κοπιώδεις ποιοῦντες ἐπὶ βουνῶν καὶ ὀρέων ἀναβάσεις νὰ ἐκτείνωμεν τὴν ὅρασιν ἐπὶ τῶν γειτονικῶν τῇ ὁδῷ χωρίων.

Ἐκ Πλότσας ταχέως φθάνομεν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ἀῴου, οὗ ἀκολουθοῦμεν τῇ ἀριστερᾷ ὄχθῃ μεταξὺ καταφύτων ὑψωμάτων ἀναπτυσσομένων ἢ στενουμένων· διερχόμεθα μικρὰν ἑλώδη πεδιάδα, ἐν ᾗ τὸ πρῶτον συνεπλάκησαν οἱ στρατοὶ τοῦ ὑπάτου Φλαμινίνου, μετὰ τῶν ἐμπροσθοφυλάκων τοῦ Φιλίππου, τῶν κατεχόντων τὰ στενὰ τοῦ Ἀῴου. Ὅσῳ μᾶλλον προχωροῦμεν τοσούτῳ ἡ χώρα καθίσταται ἀπόκρημνος

καὶ δρυμώδης. Ἐν δεξ. κεῖται τὸ ὄρος Ἀέρωπος, ἔνθα ὁ Φίλιππος εἶχε στρατοπεδεύσει, ἐν ἀριστ. δὲ τὸ ὄρος Ἄσναος, ὅπερ κατεῖχεν ὁ στρατηγὸς αὐτοῦ Ἀθηναγόρας. Ἐν μέσῳ τῶν καταφύτων αὐτῶν φαράγγων ἡ θέσις τῶν Μακεδόνων δὲν ἦτο μόνον ἀπρόσιτος, ἀλλὰ καὶ σχεδὸν ἀόρατος. Ἐκ τούτου ἐξηγεῖται διατί ὁ Φλαμινῖνος ἔμεινεν ἀργὸς ἐπὶ 40 ἡμέρας, μὴ τολμῶν ν' ἀρχίσῃ τὴν προσβολήν. Τέλος φθάνομεν μετὰ 2 ὥρας περίπου ἐκ Πλότσας εἰς τὸ κυρίως στενόν. Αὐτόθι ὁ ποταμὸς βαθὺς καὶ στενὸς ῥέει εἰς μῆκος 60 μέτρων μεταξὺ βράχων ἐντελῶς ὀρθίων καὶ ἰσοϋψῶν, καταλειπόντων ἐφ' ἑκατέρας τῶν ὀχθῶν εἶδος ὁδοῦ, ἐφ' ἧς δὲν δύνανται δύο ἅμαξαι παραλλήλως νὰ διέλθωσι, καὶ ἥτις ἔχει πλήρεις ὕδατος τὰς μεγάλας αὐτῆς κοιλότητας. Ἐξερχόμενοι τοῦ στενοῦ καταλείπομεν τὴν ὄχθην εἰσερχόμενοι εἰς ἀτραπὸν ὀρεινὴν κύκλῳ φερομένην μεγάλου κατασκίου ἀμφιθεάτρου· ἐντὸς τούτου ὑψοῦνται ἐν εἴδει πύργων, δύο ὑπερμεγέθεις βράχοι, ὧν εἷς φέρει ἐκκλησίαν, εἰς ἣν μετὰ μεγάλου κινδύνου δύναταί τις ν' ἀναβῇ.

Αἱ διηγήσεις καὶ περιγραφαὶ τοῦ Τίτου Λιβίου καὶ τοῦ Πλουτάρχου ἐν βίῳ Φλαμινίνου ταὐτίζονται πρὸς τὴν τοπογραφίαν τῶν τόπων τούτων. Ἐκ τοῦ μέρους τούτου ὁ Σκερδιλαΐδας, βασιλεὺς τῆς Ἰλλυρίας, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἤπειρον, καὶ ἐκ τούτου ἐπανέκαμψε νικητής. Ὁ Λήκ, τὸν ὁποῖον οἱ πόλεμοι μεταξὺ τῶν βέηδων καὶ τῶν πασάδων τῶν μερῶν τούτων διεκώ-

λυσαν νὰ ἐπισκεφθῇ τὰ μέρη ταῦτα, ἔθετο τὰ στενὰ τοῦ Ἀώου παρὰ τὴν Τεπελένην, ὅπερ ἀδύνατον.

Ἐξερχόμενός τις τῶν στενῶν, ἀκολουθεῖ τῇ ἀριστ. ὄχθῃ τοῦ Ἀώου δι' ὁδῶν χαλεπῶν, ἀλλὰ γραφικῶν καὶ φθάνει εἰς (2 ὥρ. 30) Λιόπεσι παρὰ τὴν ἀρχαίαν Ἀντιγόνειαν, ἧς τὸ ὄνομα ὑποδηλοῖ κτῆσιν μακεδονικήν. Ἦτο δὲ ὄντως ἡ κυριωτέρα πόλις τῆς ἐπαρχίας Ἀτινστανίας, τῆς πολλάκις κατακτηθείσης ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας, εἶτα δὲ ὑποχωρησάσης τοῖς Ῥωμαίοις. Ὁ Kiepert κατὰ λάθος δίδει, κατὰ τὸν Λήκ, τὸ ὄνομα τῆς Ἀτινστανίας εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Δρίνου (Ὅρα κατωτέρω *Ἀργυρόκαστρον*). Ἡ φήμη τῆς Ἀντιγονείας ὀφείλεται εἰς τὴν γειτοσύνην αὐτῆς εἰς τὰ στενά, ἅτινα διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτῆς ὠνομάζοντο. Ὅταν ὁ Σκερδίλαιδος ἠθέλησε νὰ ἑνωθῇ μετὰ τῶν πειρατῶν τῆς Ἰλλυρίας εἰς Φοινίκην, καὶ εἰσῆλθεν εἰς Ἤπειρον διὰ τῶν στενῶν τοῦ Ἀώου, οἱ Ἠπειρῶται ἔπεμψαν ἀπόσπασμα πρὸς κατάληψιν τῆς Ἀντιγονείας. Ὅταν δὲ τὸ κύριον σῶμα τοῦ στρατοῦ κατελήφθη αἰφνηδίως καὶ κατενικήθη, συνήχθη εἰς Ἀτινστανίαν. Ἡ Ἀντιγόνεια τότε φαίνεται ὅτι οὐδὲν ἔπαθε. Μετὰ τὴν νίκην τοῦ Φλαμινίνου εἶναι πιθανὸν ὅτι παρὰ τῇ Ἀντιγονείᾳ (ἀπεχούσῃ 5 μίλια ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης) ὁ Φίλιππος συνέλεξε τὸν στρατόν του ὅπως φύγῃ εἰς Θεσσαλίαν. Τῇ ἐπαύριον ὁ Φλαμινῖνος διῆλθεν αὐτόθι, καὶ τότε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐδέθηχ ἡ πόλις ῥωμαϊκὴν φρουράν, ἥτις μνημο-

νεύεται εἰς τὴν μεταγενεστέραν ἱστορίαν τῶν μερῶν τούτων.

Ἡ Ἀντιγόνεια ἦτο ἐκτισμένη σχεδὸν εἰς τὸν μυχὸν μεγάλου ὀρεινοῦ ἀμφιθεάτρου σχήματος μηνοειδοῦς, οὗτινος τὰ δύο πέρατα στηρίζονται ἐπὶ τοῦ Ἀῴου· ἐπὶ τῆς παραλλήλου δὲ τῷ ποταμῷ διαμέτρου δύο ὑψηλοὶ κωνικοὶ λόφοι ἐπιπροσθοῦσι τῆς εἰσόδου τῆς κοιλάδος, καὶ φαίνονται ὡς ἐὰν αὐτόθι ἐτέθησαν πρὸς ἔνεδραν.

Ἐκ τοῦ πυθμένος τοῦ ἡμικυκλίου προεκβάλλεται δειρὰς ὀρεινή, ὀρθία καὶ ἀπόκρημνος, πρὸς τὸν ποταμὸν φερομένη, σχηματίζουσα δύο βαθμίδας ὀρεινάς, κεχωρισμένας δι' ἀποκρήμνων κλιτύων. Αὐτόθι ἔκειτο ἡ πόλις καὶ ἡ ἀκρόπολις. Τὸ ὑψηλότερον μέρος κατέχει τὰ νῦν ἡ κ. *Ματοχαζσνέ*. Ἡ κατωτάτη δὲ βαθμὶς ἐντελῶς γυμνὴ καλεῖται *Κουτὲτ* ἢ Καλεσσί (φρούριον).

Ἐπὶ τῶν ΒΔ. δὲ ὀρέων, δηλ. τῶν πρὸς τὴν ἐσχατιὰν τοῦ ὄρους Γρίβα ἢ Ταρτάρι (τοῦ ἀρχαίου Ἀερώπου), πρέπει ν' ἀναζητήσῃ τις τὴν ἀτραπόν, δι' ἧς ὁ ποιμὴν τοῦ προδότου Χάροπος ὡδήγησε τοὺς στρατοὺς τοῦ Φλαμινίνου, ὅπως καταλάβωσιν ἐκ τῶν ὄπισθεν τὸ στρατόπεδον τοῦ Φιλίππου.

Σήμερον τὰ μέρη ταῦτα εἶναι τὰ πλουσιώτερα τοῦ μέρους τούτου τῆς Ἀλβανίας. Τὸ σύνολον τῶν οἰκιῶν τῶν διεσπαρμένων αὐτόθι κωμῶν εἶναι 400. Ἡ γῆ εἶναι εὔφορος, παράγουσα ἀφθόνους δημητριακοὺς καρπούς.

Ἀπὸ Διόπεσι εἰς Τεπελένην ἡ ὁδὸς φέρεται ἐπὶ τῆς ἀριστ. ὄχθης τοῦ Ἀώου διὰ χώρας ὀρεινῆς κεκλεισμένης πανταχόθεν. Ὁ ὁρίζων εὐρύνεται ὀλίγον πρὸ τῆς κ. Δουκάτες. Καταλείπουσα ἐν δεξ. τὰ ἐρείπια μικροῦ φρουρίου καλουμένου *Τζαρέσα*, διέρχεται τὸ ποτάμιον τῆς Βέντσας καὶ μετὰ 4 ὥρας καταλήγει εἰς

Τεπελένην ἢ *Τεπελένι*, πόλιν ἐκτισμένην ὀλίγον ὑπὲρ τὴν συμβολὴν τῆς Βέντσας καὶ Βιόσας ἐπὶ ὑψώματος κυκλικοῦ, ὑπερκειμένας ἔχοντος τὰς ἀποτόμους κλιτύας τοῦ Πεύκου, καὶ κυρίου ὄντος τοῦ Ἀώου. Ἐκ ταύτης τῆς προσκόπου θέσεως φαίνεται ἡ πόλις αὕτη ὡς φυλάττουσα τὰς 4 ὁδούς, αἵτινες διασταυροῦνται αὐτόσε ἐκ τεσσάρων διαφόρων μερῶν, ἐκ τῆς κοιλάδος τῆς Βοϊούσας, ἐκ τῆς φάραγγος τῆς Βέντσας, ἐκ τῆς Κλεισούρας καὶ ἐκ τοῦ στενοῦ τοῦ ὄρους Βρέθι ἐπὶ τοῦ Δρίνου.

Παρὰ τὴν Τεπελένην εἶναι δύο στενά, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν ἐπὶ τοῦ ῥείθρου τοῦ Ἀώου, ἡ λεγομένη *Κλεισοῦρα* (ὅρα κατωτέρω), ὁδὸς ἄβατος 5 λευγῶν μήκους, ἀνεπιτηδεία νὰ γίνῃ ἐκ ταύτης προσβολὴ ἢ ὑπεράσπισις, καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτῆς οὐδὲν ἔχουσα ἐπίπεδον μέρος διὰ στρατόπεδον, δίοδος τέλος μὴ οὖσα ὁδὸς οὐδενὸς ὡρισμένου μέρους. Ταύτην ὁ Λὴκ ἐθεώρησε κατὰ παραδρομὴν ὡς τὰ στενὰ τοῦ Ἀώου. Ἀλλὰ διὰ τὸν Σκερδίλαιδον ἐρχόμενον ἐξ Ἰλλυρίας εἰς Φοινίκην ἡ ὁδὸς αὕτη θὰ ἦτο ὑπερβολικὴ καμπή, καὶ δυσκολία ἄσκοπος, διὰ δὲ τὸν Φίλιππον ὑπερασπιζό-

μενον τὸ στενὸν τοῦτο, ἀνωφελὴς ὑπεράσπισις, ἀφοῦ κατέλειπεν ἀνοικτὴν τὴν ἑτέραν δίοδον, δι' ἧς εἰσέρχονται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἠπείρου παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους Βρέθι καὶ Πεύκου. Ἐπειδὴ δὲ ἱστορεῖται ὅτι ὑπερησπίζετο τὸ τελευταῖον, ἕπεται ὅτι τοῦτο δὲν ἔκειτο ἐπὶ τοῦ Ἀῴου, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ Δρίνου, Ὁ Λὴκ οὐδόλως ἤθελε περιπέσει εἰς τὸ λάθος τοῦτο ἐὰν δὲν διεκώλυον αὐτὸν οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι. Ὁ Claubry ὥρισε τὰ ἀληθῆ ἱστορικὰ Στενὰ εἰς τὰ ἐρείπια τῆς Ἀντιγονείας, ὅπου καὶ ἐφαρμόζονται αἱ διηγήσεις καὶ αἱ περιγραφαὶ τῶν ἀρχαίων, εἰς δὲ τὴν Τεπελένην θέτει τὴν ἀρχαίαν πόλιν

Φανότην. Ὁ γεωγραφικὸς προσδιορισμὸς τῆς πόλεως ταύτης εἶναι ἀναποσπάστως συνδεδεμένος πρὸς τὴν ἱστορίαν αὐτῆς.

Οἱ Ῥωμαῖοι καταλαβόντες εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν τὴν Ἀντιγόνειαν, εἶχον πρώτην πόλιν νὰ συναντίσωσι πρὸς τὴν Ἤπειρον βαίνοντες τὴν Φανότην. Ὁ ὕπατος Αὖλος Ὁστίλιος πορευόμενος εἰς Θεσσαλίαν ὅπως ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ τῆς Μακεδονίας, καὶ θέλων νὰ διαβῇ διὰ τῆς Ἠπείρου, ἦλθε καὶ διενυκτέρευσε παρά τινι φίλῳ εἰς Φανότην, ὁ Περσεὺς καθ' ὁδὸν εὑρισκόμενος ἀπεπειράθη νὰ συλλάβῃ αὐτόν, καὶ θὰ ἐπετύγχανεν ἂν δὲν ἀνθίσταντο οἱ Μολοσσοί, οἵτινες πιστοὶ τοῖς Ῥωμαίοις διατελοῦντες διεκώλυσαν αὐτὸν εἰς τὴν γέφυραν τοῦ Ἀῴου, σωζωμένην ἀκεραίαν μέχρι τοῦ νῦν (Ὅρα κατωτέρω). Ὁ

Ὁστίλιος δ' οὕτω τυχὼν εὐκαιρίας διέφυγε καὶ ἦλθεν εἰς Θεσσαλίαν διὰ θαλάσσης. Ὁ Περσεὺς ἐλθὼν βραδέως ἀφῆκε φρουρὰν ἐν Φανότῃ ὑπὸ τὸν Κλέβαν, ὃν ἐπολιόρκησε μετ' ὀλίγον ὁ Κλαύδιος στρατηγὸς τοῦ ὑπάτου. Ἰδοὺ κατὰ τὸν Gaultier de Claubry ἡ διήγησις τοῦ ἐπεισοδίου τούτου, οὗτινος τέως ἡ γεωγραφία ἦτο λίαν συγκεχυμένη.

Ὁ Κλαύδιος ἐπιφορτισθεὶς ὑπὸ τοῦ Ὁστιλίου νὰ προστατήσῃ τῆς Ἰλλυρίας, καὶ θέλων νὰ πράξῃ περιφανές τι ἔργον, ἐγκαταλείπει τὸ ἐν Νυμφαίῳ στρατόπεδον αὐτοῦ καὶ εἰσβάλλει εἰς τὴν Ἤπειρον (βεβαίως διὰ τῶν Στενῶν), ἡ δὲ πρώτη πόλις, ἣν συναντᾷ καὶ πολιορκεῖ ἦτο ἡ Φανότη. Ὁ Περσεὺς συγχρόνως ἐκ τῆς βορ. Μακεδονίας βαδίζει εἰς Αἰτωλίαν ὅπως πολιορκήσῃ τὸν *Στράτον*, ὁ δὲ Κλαύδιος ἀγνοῶν τὴν πρόθεσιν τῆς τοιαύτης κινήσεως καὶ νομίζων ἑαυτὸν ἀπειλούμενον λύει τὴν πολιορκίαν τῆς Φανότης, ὁ δὲ Κλέβας ἀπὸ ἀμυνομένου γενόμενος ἐπιθετικὸς καταδιώκει αὐτὸν καὶ προφθάνει εἰς τὰς ὑπωρείας ὀρέων, εἰς ἀβάτους ὁδούς, (sub radicibus prope inviis montium), δηλ. εἰς τὰ *Στενά*, ἔνθα φονεύει χιλιάδα ἀνδρῶν καὶ διέρχεται αὐτὰ καταδιώκων αὐτόν. Ἀφικόμενος αὐτόθι ἑνοῦται μετὰ τοῦ ἠπειρωτικοῦ στρατοῦ, ὃν ἤγαγεν αὐτῷ ὁ Φιλόστρατος, καὶ ὁμοῦ εἰσέρχονται εἰς τὴν χώραν τῆς Ἀντιγονείας (in agrum Antigonensium transcendunt), καὶ φονεύουσιν ἐν ἐνέδρᾳ 1000 ἄνδρας ἐκ τῆς ῥωμαϊκῆς φυλακῆς. Τέλος ἦλονθ πρὸς κατασκόπευσιν τοῦ

στρατοπέδου τοῦ Κλαυδίου εἰς τὴν πεδιάδα Ἐλαιοῦντα ὅπως προστατεύσωσι τῶν συμμάχων αὐτῶν. Ἡ ταὐτότης τοῦ ὀνόματος τῆς πεδιάδος ταύτης πρὸς ἑτέραν περὶ τὸ Δέλβινον δὲν πρέπει ν' ἀποπλανήσῃ τινά· διότι ὁ Κλαύδιος οὕτως ἀντὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἰλλυρίαν ἤθελεν εἰσέλθει ἔτι μᾶλλον εἰς ἐχθρικὴν χώραν. Τὸ ὄνομα ἐὰν ἔχῃ ὀρθῶς ἁρμόζει μᾶλλον διὰ τὰ πέριξ τοῦ Αὐλῶνος κατάφυτα ἐξ ἐλαιῶν μέρη. Οἱ σύμμαχοι δέ, ὧν ἐπρόκειτο νὰ προστατεύσωσι φαίνεται ἦσαν ἐν Ὠρικῷ, πόλει ἀποτελούσῃ μέρος τῆς ἠπειρωτικῆς ὁμοσπονδίας, ὡς ἀποδεικνύει νόμισμα εὑρεθὲν ἐν Λαμπόβῳ, καθὼς καὶ ἡ Ἀμαντία ἡ αὐτόνομος μέν, ἀλλὰ σύμμαχος τῶν πολεμίων τοῖς Ῥωμαίοις.

Μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ Περσέως ὑπὸ Παύλου Αἰμιλίου ὁ στρατηγὸς Ἀνίκιος, ἐπιτραπεὶς ὑπὸ τοῦ ὑπάτου νὰ ὑποτάξῃ τὴν Ἤπειρον, ἔρχεται εἰς Ἰλλυρίαν· ἡ πρώτη δὲ τότε πόλις ἡ δοῦσα αὐτῷ ὑποταγὴν ὑπῆρξεν ἡ Φανότη, τῷ δὲ παραδείγματι αὐτῆς ἠκολούθησαν καὶ αἱ λοιπαὶ πόλεις πλὴν τῆς Πασσαρῶνος καὶ τριῶν ἑτέρων (Ὅρα *Δράμεσι* σελ. 193).

Ἡ Τεπελένη ἀνέκτησε στρατιωτικήν τινα σπουδαιότητα κατὰ τὴν 15ην ἑκατοντ. διότι ἐγένετο πρωτεύουσα μικρᾶς ἡγεμονίας διακριθείσης ἐν τοῖς πολέμοις τοῦ Σκενδέρμπεη· κυρίως ὅμως ἐφημίσθη ἐπὶ Ἀλῆ Πασᾶ, οὗτινος ἦτο πατρίς. Τὰ νῦν εἶναι κ. ἀλβανική, οἰκουμένη ὑπὸ 1800 Ἀλβανῶν, ὧν 500 χριστιανοί. Τὸ μέγα αὐτόθι ἀνάκτορον τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ κατέρρευσε· μό-

λις δὲ τῷ 1858 ἐσώζοντο 3 δωμάτια αὐτοῦ εἰσόγαια κατοικήσιμα.

Ἡ θέσις τῆς Τεπελένης εἶναι ἀρίστη καὶ τερπνή. Εἶναι ἐκτισμένη ἐπὶ μεγάλου λόφου ὑπὲρ τὴν ἀριστ. ὄχθην τοῦ Ἀώου πρὸ τῶν ὀρέων, ἅτινα κλείουσι πρὸς Β. τὴν κοιλάδα τοῦ Δρίνου καὶ τῶν ὀρέων εἰς τὰ ὁποῖα κεῖται ἡ εἴσοδος τῆς Κλεισούρας. ΒΑ. ἐπὶ τῶν πρώτων κλιτύων τοῦ ὄρους Τρεβουτζίνου κεῖνται τὰ ἐρείπια μονῆς δερβισῶν.

Ἡ χώρα, ἣν διήλθομεν ἀπὸ τῶν στενῶν τοῦ Ἀώου συμπεριελήφθη ὑπὸ τοῦ Κιπέρτου ἀκολουθοῦντος τῷ Λῆκ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐπαρχίαν τῆς Ἀτιντανίας· εἰς ταύτην ὅμως δὲν συμπεριλαμβάνεται ὡς ἔπραξαν οἱ γεωγράφοι οὗτοι καὶ ἡ χαρμόσυνος καὶ γόνιμος πεδιὰς τοῦ Δρίνου, ὅπου μέλλομεν νὰ εἰσέλθωμεν. Ὁ Gaultier de Claubry λέγει ὅτι ἡ Ἀτιντανία εἶχεν ὅρια τὴν ὀρεινὴν χώραν πρὸς Μ. καὶ Ἀ. τῶν στενῶν τοῦ Ἀώου, τὸ μεγαλείτερον μέρος τῆς. ῥοῆς τῶν ὑδάτων τῆς Δεσνίτσας, καὶ τοῦ Ἀώου, ἀπὸ τῆς ἐξόδου αὐτῶν ἐκ τῶν φαράγγων τοῦ Πρεμέτι, καὶ τὰς ὀφρῦς καὶ τὰ ὀροπέδια, τὰ ὑπερκείμενα τῆς Κλεισούρας πρὸς Μ. Ὅριον δὲ δυτικὸν ὁρίζει τὰς ὀφρῦς τὰς ὑπερκειμένας τῆς ἀριστ. ὄχθης τοῦ Ἀώου.

Καταλείποντες τὴν Τεπελένην ἀναβαίνομεν τὴν ἀρ. ὄχθην τοῦ Ἀώου μέχρι (30 λ.) *τῆς Γεφύρας τοῦ Ἀώου*, στηριζομένης ἐπὶ 7 ἀψίδων, ἥτις ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν χρόνων ὑπέστη διαφόρους ἐ-

πισκευάς. Διαπερῶντες δὲ τὸν ποταμὸν τοῦτον διευθυνόμεθα πρὸς τὴν εἴσοδον τῆς Κλεισούρας καὶ φθάνομεν εἰς

Δρακοτήν, κωμόπολ. κειμένην ἐν τῷ στενῷ. Ἡ Κλεισοῦρα εἶναι φάραγξ ἔχουσα μῆκος 5 λευγῶν. Μὴ προχωρῶν δέ τις περαιτέρω τῆς Δρακοτῆς δύναται νὰ κρίνῃ ἂν ὁ Φίλιππος ἠδύνατο διὰ τοιούτων ὁδῶν, κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν γνώμην, νὰ ποιήσῃ ὑποχώρησιν καὶ νὰ διανύσῃ εἰς δύο ἡμέρας ὁδὸν 30 λευγῶν. Ἐκ Δρακοτῆς καταβαίνοντες εἰς διάστημά τι διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, διερχόμεθα τὸν ποταμὸν ἐν τῇ πεδιάδι διὰ τῆς κοίτης ἢ διὰ λέμβου πρὸ τῆς συμβολῆς αὐτοῦ μετὰ τοῦ Δρίνου καὶ ἀναβαίνοντες τὴν δεξ. ὄχθην τοῦ τελευταίου εἰσερχόμεθα διὰ τοῦ μεταξὺ τῶν ὀρέων Βρέθι ἢ Πεύκου καὶ Γκολὶκ στενοῦ εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Ἀργυροκάστρου. Εἶτα κάμπτοντες ἐπ' ἀριστερὰ ἀναρριχώμεθα εἰς τὰς ἀνωμάλους κλιτύας τοῦ ὄρους Πλαταράκι μέχρι (5 ὥρ.)

Λέκλης, πιθανῶς τοῦ ἀρχ. Ἑκατομπέδου. Τῆς ἀρχαίας πόλεως γινώσκομεν τὸ ὄνομα, τὴν θέσιν αὐτῆς ἐν τῇ ἐνδοτέρᾳ Χαονίᾳ, τὸ γεωγραφικὸν μῆκος καὶ πλάτος σημειούμενον ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου, Ὥστε ἡ πόλις ἤνθει ἔτι κατὰ τὴν 2αν ἑκατοντ. μ. Χ. Ἡ θέσις τῆς κ. Λέκλης ἁρμόζει πρὸς τὸ μῆκος καὶ πλάτος τοῦ Πτολεμαίου· τέλος ὁ ῥυθμὸς τῶν ἐρειπίων ἐνταῦθα, ὁ τείνων πρὸς τὸ κολοσσιαῖον, ἁρμόζει μᾶλλον πρὸς τὸ ὄνομα Ἑκατόμπεδον.

Τὰ εἰς ἀπόστασιν 20 λ. τῆς κώμ. Λέκλης κείμενα

ἐρείπια συνίστανται ἐκ τῶν ἰχνῶν εὐρυχωροτάτου περιβόλου ἐλλειψοειδοῦς, καθέτου ἐπὶ τῆς κοίτης τοῦ Δρίνου. Εὑρίσκονται δὲ καὶ ἴχνη πύργων καὶ πυλῶν. Ὑπὸ τὰ τείχη πρὸς Β. παρὰ τὴν ὑπάρχουσαν αὐτόθι μεγάλην πύλην φαίνονται τὰ ἴχνη ἀρχαίας ὁδοῦ, ἥτις παρεξετείνετο ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος τῆς πεδιάδος. Διήρχετο δὲ κυρίως ἀπὸ Νερινδὶ (2 ὧραι ΜΑ.), ὅπου ἀναγνωρίζεται ἐκ πολλῶν λιθίνων τάφων ἀνεπιγράφων. Θ' ἀνεύρωμεν δὲ αὐτὴν ὕστερον (Ὅρα κατωτέρω) ἀναχωροῦντες ἐκ Σαρακινίστας.

Ἀπὸ τῆς κ. Λέκλης καταβαίνομεν πρὸς τὸν ποταμὸν καὶ ἀναβαίνομεν τὴν δεξιὰν ὄχθην μέχρι (1 ὥρ.) τῆς *γεφύρας τοῦ Σοφατζῖ*, γνωστῆς καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα *γεφύρας τοῦ Χορμόβου*, περιωνύμου διὰ τὰς ληστείας τῶν κατοίκων τῆς ὁμωνύμου κώμης, ἃς κατέπαυσεν ὁ Ἀλῆ Πασᾶς κατασφάξας αὐτούς. Διαπεράσαντες εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην ἀναβαίνομεν τὸν ποταμὸν μέχρι τῆς συμβολῆς αὐτοῦ μετὰ τοῦ ποταμίου Γαρδικίου, ὅπερ διερχόμεθα (1 ὥρ.) ἐπὶ γεφύρας ῥωμαϊκῆς πλατυνθείσης ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Μετὰ τὴν γέφυραν εὑρισκόμεθα ἐπὶ τῆς γραμμῆς τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ τῆς ἐπὶ τῆς ἀριστ. ὄχθης, ἣν διῆλθεν ὁ Φίλιππος ὑποχωρῶν, τῆς ἀγούσης ἀπ' εὐθείας ἀπὸ Τεπελένι εἰς Ἀργυρόκαστρον. Ἐν τῇ γωνίᾳ τῆς συμβολῆς τῶν δύο ποταμῶν ὑπάρχουσιν ἀρχαῖα ἐρείπια· φαίνονται δὲ καὶ ἴχνη περιβόλου ἐκτεινόμενα μέχρι τῆς κ. *Παληοκάστρου*.

Ἐκ τοῦ Παληοκάστρου ὁ μὴ διατρέξας τὴν ὁδὸν 15 ἀντὶ νὰ ἔλθῃ μέχρις Ἀργυροκάστρου, δύναται νὰ τραπῇ τὴν πρὸς τὰ δεξιά, τὴν ἄγουσαν εἰς (3 ὥρ.) Γαρδίκι καὶ τὰ πέριξ αὐτοῦ (Ὅρα σελ. 211). Ἐπὶ τῇ ἐπιστροφῇ θὰ κερδίσῃ 1 ὥραν εἰσερχόμενος εἰς τὴν ὁδὸν Ἀργυροκάστρου εἰς Μασκολοῦρι, μὴ καταβαίνων μέχρι Παληοκάστρου.

Ἐκ Παληοκάστρου ἡ ὁδὸς φέρεται ἀνιοῦσα ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης μέχρις (2 ὥρ. 30)

Ἀργυροκάστρου, ἀρχαιότερον Πύρρου Κάστρα.—Ἡ πόλις αὕτη ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος σταθμὸς τοῦ Φιλίππου κατὰ τὴν ὑποχώρησίν του μετὰ τὴν νίκην τοῦ Φλαμινίνου.

Ὁ Φίλιππος λέγει ὁ Τῖτος Λίβιος ἦλθεν εἰς Χαονίαν διὰ τῆς Ἠπείρου. — Ἡ ὁδὸς αὕτη εἶναι ἡ εὐκολωτέρα, καὶ διέρχεται χώραν ἀφθονοῦσαν παντὸς ἐπιτηδείου πρὸς συντήρησιν στρατοῦ. Ἔτι καὶ νῦν δ' ἐνταῦθα ὑπάρχει ἡ μεγάλη ὁδὸς ἀπὸ Αὐλῶνος εἰς Ἰωάννινα. Εἶναι δὲ ἀδύνατον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐν τῇ ἐπιστροφῇ εἰσεχώρησεν ὁ Φίλιππος εἰς τὴν Κλεισοῦραν καὶ τὰς φάραγγας τοῦ Πρεμέτι καὶ τοῦ Ζαγορίου. Ὁ Περσεὺς ἠκολούθησε πολὺ ὕστερον τῇ αὐτῇ ὁδῷ, ἀλλ' οὗτος ἤρχετο ἐκ τῆς βορείου Μακεδονίας ἄγων ἀπόσπασμα μόνον καὶ προτιθέμενος νὰ διαπράξῃ αἰφνηδίαν καὶ ταχεῖαν προσβολήν. Ὁ Φίλιππος ὅμως δὲν ἠδύνατο νὰ διέλθῃ ἐκεῖθεν. Οὗτος ἄγων διὰ κατεσπευσμένης πορείας στρατόν, οὗτινος αἱ τάξεις εἶχον διασπαθῆ, τὸ ἑσπέρας τῆς δευτέρας ἡμέρας ἀνεπαύθη εἰς τὸ ὄρος Αἴγγον, διατρέξας σχεδὸν 30 λεύγας· εἰς δύο ἡμέρας

ἀνίσους· ὄντως δὲ τῇ πρωΐᾳ τῆς ἡμέρας ἐγένετο ἡ προσβολή, εἶτα ἡ αἰφνηδία κατάληψις τοῦ μακεδονικοῦ στρατοπέδου. Μετὰ τὴν διασκόρπισιν ὁ Φίλιππος παρέμεινεν ὅπως συναθροίσῃ τὸν στρατόν του πιθανῶς ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Ἀντιγονείας, ἧς τὴν φρουρὰν παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ· παρέμεινε δὲ ὅπου τὰ νῦν κεῖται τὸ Ἀργυρόκαστρον· εἶχε βαδίσει λοιπὸν τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ 12 ὥρας, ἔμειναν δὲ 18 διὰ τὴν ἐπομένην· διάβασις φοβερά, ἀλλ' ὁ φόβος ὤθει αὐτὸν πρὸς τὰ πρόσω.

Ὁ Λὴκ ἐνόμισεν ὅτι τὸ Ἀργυρόκαστρον εἶναι ἡ παλαιὰ Ἀργυρίνη· ἀλλ' ἀνωτέρω κατεδείχθη ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ὀρθόν. Ἡ ἀρχαία πόλις, ἧς κατ' ἀναλογίαν τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα εἶναι Πύρρου Χάραξ, σημειοῦται ὑπὸ τοῦ Τίτου Λιβίου διὰ τοῦ λατινικοῦ ὀνόματος Pyrrhi Castra, ὅπερ οἱ Ἕλληνες θὰ ἐκάλεσαν Πυρρόκαστρον, οἱ δὲ νεώτεροι μετέπλασαν εἰς Ἀργυρόκαστρον, ἵνα καὶ τὸ πρῶτον συνθετικὸν ἔχῃ ἔννοιαν.

Ὁ Πύρρου Χάραξ ἀπώλεσε τὴν σημασίαν αὐτοῦ μετὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς Ἀδριανουπόλεως (Ὅρα κατωτέρω). Ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι ἡ ἱστορία αὐτοῦ ταὐτίζεται μετὰ τῆς λοιπῆς Ἠπείρου. Αἱ κυριώτεραι δὲ εἰσβολαί, ἐξ ὧν ἡ χώρα ἐνταῦθα ὑπέστη βλάβας εἶναι ἡ τῶν Γότθων τοῦ Τωτίλα τῷ 551, τῶν Νορμανδῶν τοῦ Ῥοβέρτου Γκυσκάρδου, εἶτα τοῦ Βοεμούνδου κατὰ τὴν 11ην ἑκατοντ. Ἔπειτα ἐπῆλθεν ἡ ἄμεσος κατάκτησις τῶν Φράγκων κατὰ τὴν 13ην ἑκατ. καὶ ἡ τῶν

Τούρκων τῷ 1431. Ἐν ἀγνώστῳ χρόνῳ μεταξὺ τῆς 12ης καὶ 13ης ἑκατοντ. ἡ ἐπισκοπὴ Ἀδριανουπόλεως μετηνέχθη εἰς Ἀργυρόκαστρον, ὅπερ ἦτο ἔτι ἐν ἀρχῇ τῆς 18ης ἑκατ. πόλις χριστιανική, ἢ μᾶλλον ἀνθοῦσα μετὰ τὰ Ἰωάννινα. Τῷ 1770 ἡ ἕδρα τῆς διοικήσεως τῆς βορείου Ἠπείρου μετηνέχθη εἰς Δέλβινον. Ἔκτοτε δὲ οἱ Χριστιανοὶ μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐγκατέλειπον τὴν πόλιν ἀντικατασταθέντες ὑπὸ Μουσουλμάνων. Ἡ καθυπόταξις τοῦ Ἀργυροκάστρου ὑπῆρξε καὶ ἓν τῶν κυρίων ἐπιχειρημάτων τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ.

Τὰ νῦν τὸ Ἀργυρόκαστρον εἶναι ἕδρα καϊμακάμη ὑπὸ τὸν πασᾶν τῶν Ἰωαννίνων ἔχοντος ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ τὸ Δέλβινον, Τεπελένην, Φιλιάταις, καὶ Πωγωνιανήν. Ἔχει κατοίκους 11,000, ὧν 500 εἶναι χριστιανοί, μετερχόμενοι τὸν μικροέμπορον· οὗτοι διατηροῦσι καὶ μικρὸν ἀλληλοδιδακτικὸν σχολεῖον. Οἱ Οθωμανοὶ εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πλούσιοι κτηματίαι.

Ἐκ τῆς ἀρχαίας πόλεως οὐδὲν ἴχνος περιεσώθη.

Ἡ θέσις τῆς νέας πόλεως μετέχουσα τῆς γεωλογικῆς φύσεως τῆς κοιλάδος, εἶναι ἀξιοσημείωτος. Κεῖται μεταξὺ δύο γραμμῶν ὀρέων σχεδὸν παραλλήλως ἐκτεινομένων ἐκ τοῦ ΒΑ. πρὸς τὸ ΜΔ. Τὸ Ἀργυρόκαστρον κεῖται πρὸς Δ. ἐκτισμένον ἐπὶ βράχων ἐσκαμμένων βαθέως ὑπὸ τῶν χειμάρρων, οἵτινες διαχωρίζουσι τὰς διαφόρους συνοικίας ἀπ' ἀλλήλων, ἀποτελοῦσας οὕτω δυσάλωτα φρούρια. Ἡ θέσις αὕτη ἀποτελεῖ φυσικὸν στρατόπεδον, ἄξιον λόγου ὅπως καταληφθῇ

ὑπὸ τοῦ πρώτου Πύρρου κατακτητοῦ, μὴ ἔχον οὐδαμῶς χρείαν τεχνικῆς ὀχυρώσεως.

Πᾶσα ἡ ἐπαρχία αὕτη, ἣν ὁ Λὴκ καὶ Κίπερτ ἐσφαλμένως ὠνόμασαν Ἀτινταvίαν, ἁρμόζει μᾶλλον εἰς τὴν Τριφυλίαν (Triphylia terra Melotidos), ἔνθα ὁ Τῖτος Λίβιος θέτει τὰ Κάστρα τοῦ Πύρρου. Ὑπῆρχε λοιπὸν Τριφυλία εἰς τὴν Ἤπειρον. Ἰδοὺ δὲ καὶ ἕτερον ὄνομα, ὅπερ δέον νὰ προστεθῇ εἰς τὸν μακρὸν κατάλογον τῶν ὀνομάτων, ἅτινα ἡ τῶν πρωϊμωτάτων χρόνων Ἑλλὰς ἐδανείσθη ἀπὸ τῆς Ἠπείρου. Οἱ ἀρχαῖοι Πελασγοὶ ἐντεῦθεν ἐκόμισαν εἰς τὴν Ἤλιδα μετὰ τοῦ ὀνόματος τῆς Τριφυλίας καὶ τὸ τῆς πόλεως Ἀρήνης γνωστῆς καὶ ἐπὶ Ὁμήρου ἔτι, τὸ τοῦ Λεπρέου, τῆς Σάμου, καὶ τέλος τὴν λατρείαν τῶν Ἀνιγριάδων Νυμφῶν. Εὑρίσκονται δὲ ὄντως εἰς τὴν μεσημβρινὴν ἐσχατιὰν τῆς κοιλάδος τοῦ Δρίνου τὰ ἐρείπια τῆς *Ἀρηνήτσας* (ὄνομα νεώτερον τῆς Ἀρήνης μετὰ τῆς ἀλβανικῆς καταλήξεως τσα)· πρὸς Δ. δὲ τῆς τελευταίας ταύτης, ἐν τῷ στενῷ τοῦ Σελίου φρούριον ὀνομαζόμενον *Σαμονίκη* (Σάμος νίκη) καὶ περαιτέρω τὰ ἐρείπια τοῦ *Λεπροβουνίου*, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναγνωρίζει τις τὸ ὄνομα Λέπρεον. Τέλος αἱ Ἀνιγριάδες ἢ Ἀνιαρίδες Νύμφαι (διότι τὸ ὄνομα τοῦ ποταμοῦ Ἀνίγρου τοῦ καθιερωμένου αὐταῖς εἶναι μεταβολὴ τοῦ ὀνόματος Ἀνίαρος) εὑρίσκονται εἰς τὰς Ἀνεράϊδας (Ὅρα κατωτέρω *Γοραντζῇ* καὶ *Δελβινάκι*).

Τριφυλία σημαίνει χώρα τριῶν φυλῶν. Ἐν τῇ

Τριφυλίᾳ τῆς Ἤλιδος ἦσαν οἱ Ἐπειοί, οἱ Μινύαι καὶ οἱ Παρωρεᾶται. Πλεῖστα μνημεῖα νεωστὶ ἀνακαλυφθέντα μαρτυροῦσιν ὅτι αἱ αὐταὶ διαιρέσεις τῶν φυλῶν εὑρίσκοντο καὶ ἐν Ἠπείρῳ. Ἐὰν ταῦτα δὲ ἐπιβεβαιωθῶσι, τότε ὡς τόπος τῶν Ἐπειῶν (κατοίκων τῆς ἀποκρήμνων βουνῶν) ὁριστέος ἡ *Ἀρήνηστα*, τὸ *Λεπροβοῦνι* καὶ ἡ *Γρύμπιαρη* (περὶ τούτων ὅρα κατωτέρω), ὡς τόπος δὲ τῶν Μινυῶν ἡ *κοιλὰς τῆς Βελλᾶς* (ὅρα κατωτέρω καὶ περὶ ταύτης) τῶν δὲ Παρωρεατῶν ἐπὶ τέλους αἱ ὄχθαι τοῦ *Δρίνου* καὶ αἱ κλιτύες τῆς *Μερτζίκας*, ἢ κατὰ τὴν προφορὰν πολλῶν *Μετζίκας*, ἥτις δύναται νὰ εἶναι ἁπλῆ μετάθεσις τοῦ ὀνόματος τῆς Μακίστας ἢ Μακιστίας τῆς Τριφυλίας τῆς Ἤλιδος. Τὸ βόρειον μέρος τῆς δειράδος ταύτης καλούμενον ὑπὸ τοῦ Πουκεβὶλ Πέλαχος, ὑπὸ τοῦ Κίπερτ Πέλαγος, ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων δὲ Πλατειὰ-Ῥάχη, ὑπομιμνήσκει τὸ ὄνομα τῆς Πλατανιστῶνος καὶ τῆς κ. Πλατάνια ἐν Τριφυλίᾳ.

Ὡς πρὸς τὸ ὄνομα δὲ Μελοτὶς (Melotidos) τοῦ Λιβίου, δὲν εἶναι τολμηρὸν ν' ἀντικαταστήσωμεν τοῦτο διὰ τῆς λέξεως Μολοττίδος. Τὸ ὄνομα αὐτὸ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Πύρρου εἶναι συμπέρασμα ἐπιβοηθοῦν τὴν κτῆσιν τῶν μερῶν τούτων ὑπὸ τῶν Μολοσσῶν. Εἶναι δὲ πιθανὸν ὅτι οἱ Μολοσσοὶ τῆς περιοχῆς ταύτης, διαμείναντες πιστοὶ τοῖς Ῥωμαίοις, διημφισβήτησαν τῷ Περσεῖ τὴν δίοδον τῆς γεφύρας τοῦ Ἀῴου (Ὅρα κατωτέρω Σαρακινίστα).

Ἐκδρομὴ ἐπὶ τῆς δυτικῆς κλιτύος τῆς κοιλάδος τοῦ Δρίνου.—Ἐξ Ἀργοροκάστρου δὲν εἶναι ποσῶς δυνατὸν νὰ ἐπισκεφθῇ τις πρὸς Μ. τὴν δυτικὴν κλιτὺν τῆς κοιλάδος ἄνευ ἐπιστροφῆς εἰς τὸ μέρος, ἐξ οὗ ἀνεχώρησεν (2 ἡμέραι ἄνοδος καὶ κάθοδος).—Ἐξ Αργυροκάστρου εἰς Σελιὸ 9 ὧραι (ἂν δέ τις βαδίσῃ ἔτι 1 ὥραν φθάνει εἰς Λόγγον τῆς ὁδοῦ 15). Σταθμοὶ εἰς (3 ὥρ.) Σοφράτικαν,—εἰς (1 ὥρ. 30) Χάνι τῆς Γαρμπίτσας,—εἰς (1 ὥρ.) τὴν Μονὴν Προφ. Ἠλιοῦ,—εἰς (3 ὧρ.) Δριάνο—εἰς (1 ὥρ.) Πέπελη.

Στενά.—Καταλείπει τις ἐν δεξιᾷ 3 στενὰ ἄγοντα εἰς Δέλβινον. Τὸ ἓν 8 ὡρῶν, τὸ τῆς Γαρμπίτσας, διερχόμενον ἐκ Μορσένας εἶναι τὸ μᾶλλον συχναζόμενον. Ἐκ τῶν ὑψωμάτων τῆς Γαρμπίτσας ὁ Φίλιππος θὰ διῆλθε μετὰ τοῦ στρατοῦ του τὸν ποταμὸν ἵνα εἰσέλθῃ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς πεδιάδος τῆς Βελλᾶς. Τὸ δεύτερον στενὸν 9 ὡρῶν ἀναστομοῦται εἰς τὴν μονὴν Δριάνο. Τὸ τρίτον 10 ὡρῶν εἰς Σελιὸ διὰ Λεσινίτσας. Εἰς τὴν ἔξοδον ἑνὸς τῶν τριῶν ὁ ὁδοιπόρος ἀρχαιολόγος πρέπει ν' ἀναζητήσῃ τὰ ἐρείπια τοῦ φρουρίου Ἑλικράνου, ὅπου ὁ στρατὸς τῶν Αἰτωλῶν σπεύδων εἰς βοήθειαν τῆς Φοινίκης ὠχυρώθη, οἱ δὲ Ἰλλυριοὶ ἕνεκα τοῦ ὀχυροῦ τῆς θέσεως δὲν συνῆψαν μάχην· ἐπῆλθε δ' εὐθὺς ὕστερον ἡ εἰρήνη.

Βαδίζει ἔπειτα ἐπὶ τὰ ἴχνη τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ, ἥτις ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἔφερεν ἐξ Ἀπολλωνίας εἰς Νικόπολιν, ἅτινα φαίνονται ἐπὶ τῶν βράχων καὶ μάλιστα μεταξὺ Ἀργυροκάστρου καὶ Γοραντζῆ, περαιτέρω ἐπὶ τοῦ ὕψοος τοῦ Χασκόβου· ἀναφαίνονται ὡσαύτως ὑπὸ τὴν Σοφρατίκαν, καὶ τέλος ὑπὸ τὴν Μονὴν Πέπελη.

Περίεργα καὶ ἀρχαιότητες. — Ἡ πηγὴ τῆς Βιρόας παρὰ τῇ ὁδῷ· εἰς μάτην δὲ θ' ἀναζητήσωμεν εἰς τὰ πέριξ τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως Εὐροίας.—Τὸ Σπήλαιον τοῦ Γοραντζῆ, ὅπου κατοικοῦσιν Ἀνεράϊδες. Τὸ θέατρον τῆς Ἀδριανουπόλεως ἐν τῇ πεδιάδι ὑπὸ

τὴν Σοφράτικαν. Τὴν Μονὴν Δριάνο, κειμένην ἐπὶ θέσεως καλῆς, τὸ ὄνομα τῆς Μονῆς κτισθείσης καθὰ λέγεται ὑπὸ Κωνσταντίνου Πωγωνάτου περὶ τὸ 870, ἀναμιμνήσκει τὸ τῆς Ἀδριανουπόλεως (ὅρα παρακατιών). Ἐκ ταύτης δὲ ὡς καὶ ἐκ τῆς Μονῆς Πέπελη δύναταί τις νὰ κατανοήσῃ τὸν γεωγραφικὸν σχηματισμὸν τῆς ἄνω πορείας τοῦ Δρίνου.

Πλησίον τοῦ Σελιοῦ, ἐν τῇ κλεισωρείᾳ κεῖνται τὰ ἐρείπια τοῦ φρουρίου Σαμονίκης, ὅπερ ὑπομιμνήσκει τὴν Σάμον τῆς Τριφυλίας καὶ τὴν ὁμώνυμον νῆσον. Ὁ μικρὸς αὐτόθι ῥύαξ ὁ ῥέων εἰς τὸν πυθμένα τῆς χαράδρας καλεῖται νῦν Ἀμπελικός, δυνάμεθα δὲ νὰ ὀνομάσωμεν Ἄμπελον καὶ τὸ ὑπερκείμενον ὄρος, ὄνομα, ὅπερ φέρει τὸ κύριον ὄρος τῆς νήσου Σάμου. Οἱ κάτοικοι τανῦν ὀνομάζουσι τὸ ὄρος Καστρί, καὶ λόγον ποιοῦσι περὶ κάστρου κειμένου ὄπισθεν τοῦ ὄρους. Τὸ κάστρον δὲ τοῦτο ἴσως δύναται νὰ εἶναι τὸ Ἑλίκρανον (Ὅρα σελ. 244). — Ἐκ τῆς ἐκδρομῆς ταύτης ἐπανερχόμεθα εἰς Ἀργυρόκαστρον.

Ἐξ Ἀργυροκάστρου διευθυνόμεθα ΒΑ. ὅπως ἐπισκεφθῶμεν τὴν ἀνατολικὴν κλιτὺν τῆς κοιλάδος, διαπερῶμεν τὸν Δρῖνον ἐπὶ γεφύρας τουρκικῆς σχεδὸν ἀπέναντι τῆς πόλεως, εἶτα ἀναβαίνομεν μικρὸν πρὸς Β. καὶ καταλείποντες ἐπ' ἀριστ. ἐν τῇ πεδιάδι τὰ ἐρείπια ἀρχαιοτάτης ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Θεοδώρου ἀναβαίνομεν τὴν πρώτην κλιτὺν τοῦ ὄρους Πλατειὰ-Ῥάχη μέχρι (2 ὥρ. 30) τῆς

Σαρακινίστας, τῆς ἀρχ. Ἀλεξανδρείας (;). *Ἱστορία καὶ θέσις*. Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς οὐδὲν ὄνομα δίδουσιν, ὅπερ ν' ἀποδοθῇ μετὰ πιθανότητος εἰς τὰ ἐρείπια τῆς Σαρακινίστας. Ταῦτα οἱ ἐγχώριοι καλοῦ-

σι *Γέρμα*, ὄνομα προελθὸν ἐκ τοῦ *ἔρημα*, λέγουσιν ὡσαύτως καὶ *Γερμόπολις*. Ἄλλοι καλοῦσι ταῦτα Ναγόπουλο, λέγοντες ὅτι προῆλθε τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ Νέα πόλις.—Κώμη γείτων τοῦ μέρους τούτου καλεῖται *Στεγόπολις*, ἴσως ἐκ τοῦ Αἰγόπολις.—Μικρὸν ὅμως ΒΑ. ἐπὶ ὑψώματος εὑρίσκεται κ. Ξενδριάδες, ἧς τὸ ὄνομα λέγουσί τινες ἐκ τῆς κώμης ὅτι προῆλθεν ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς Ἁγίας Τριάδος· μᾶλλον ὅμως φαίνεται λείψανον τῆς λέξεως Ἀλεξανδριάδες. Ὁ Ἀλέξανδρος ὁ βασιλεὺς τῶν Μολοσσῶν, ἀδελφὸς τῆς Ὀλυμπιάδος γυναικὸς τοῦ Φιλίππου, ἐπεκτείνας τὰς κτήσεις αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ μέρους τούτου, ἴσως ἀνέκτισε καὶ ὠνόμασε διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ πόλιν ὑφισταμένην καὶ καλουμένην ἴσως τὸ πρὶν Αἰγόπολιν. Ἡ ἐπίδρασις τῶν Μολοσσῶν καὶ τῶν Μακεδόνων ἐπὶ τῶν μερῶν τούτων παρέμεινε μέχρι τῆς καταστροφῆς, ἣν ἐπήνεγκεν ὁ Παῦλος Αἰμίλιος.

Τὰ ἐρείπια ἐνταῦθα κεῖνται ἐπὶ ὀροπεδίου ἐρειδομένου ἐπὶ τοῦ ὄρους Πλατειὰ-Ῥάχη.—Ἡ Σαρακινίστα καθὼς καὶ ἡ Στεγόπολις ἀποτελεῖ μέρος τοῦ τμήματος Λιντζουριᾶς, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι Ἀλβανοὶ εἰδικῶς μετέρχονται τὴν κατασκευὴν ὑδραγωγῶν σωλήνων καὶ ὑδραγωγείων, ἔργον, ὅπερ ἀσκοῦσιν εἰς ἅπασαν τὴν Τουρκίαν.

Ἐκ Σαρακινίστας ἐρχόμεθα διὰ (30 λ.) Στεγοπόλεως εἰς (1 ὥρ. 30) *Σοῦχαν*, κ. ἀλβανικὴν πενιχράν, ἔνθα ῥέει ὁ Σούχακος, παραποτάμιον τοῦ Δρίνου, ὅ-

περ διερχόμενοι ἀναβαίνομεν εἰς (1 ὥρ) τὴν χριστιανικὴν κ. *Λάμποβο*, ἔνθα ὑπάρχει παλαιὰ ἐκκλησία ἀξία λόγου· ἴσως δὲ καὶ αὕτη ᾠκοδομήθη ὑπὸ τοῦ Κωνστ. Πωγωνάτου, τοῦ πολλὰς ἐκκλησίας κτίσαντος ἐν Ἠπείρῳ καὶ δόντος τὸ ὄνομά του εἰς τὴν γείτονα ἐπαρχίαν τῆς Πωγωνιανῆς. Ὑπὲρ τὴν κ. ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν κλιτύων τῶν ἀπροσίτων βράχων ὑπάρχουσιν ἐρείπια ἀλλοκότου κατασκευῆς· δύο ὑπερμεγέθεις στρογγύλοι πύργοι συνδεόμενοι διὰ μεταπυργίου καὶ ἕτεροί τινες τοῖχοι ὕψους 20 ποδῶν, ἐκτισμένοι δι' ἀργολίθων. Ν' ἀποδώσωμεν ταῦτα εἰς τοὺς Νορμαδοὺς τοῦ Βοεμόνδου ἢ εἴς τινα δυνάστην Φράγκον τῆς 4ης σταυροφορίας; ἢ εἰς τοὺς Καταλανούς, ὧν ἡ μνήμη διετηρήθη ἐν τῇ δημώδει παραδόσει, ὑπὸ τὸ ὄνομα Σπανοί (Ἰσπανοί).

Ἐκ *Λαμπόβου* φαίνονται ἔτι τὰ ἴχνη τῆς ὁδοῦ μέχρι (1 ὥρ.) *Λιμποχόβου*, τῆς σπουδαιοτέρας πόλεως μετὰ τὸ Ἀργυρόκαστρον. Κάτοικοι 3,000. Ἡ ὁδὸς ἔτι πολλαχοῦ ἀναγνωρίζεται μέχρι (1 ὥρα) *Γοραντζῆ* ἢ *Βλαχογοραντζῆ*. Ἐνθαῦθα δύναταί τις νὰ ἐπισκεφθῇ τὰ ἐρείπια τῆς Ἀδριανουπόλεως ἢ Ἰουστινιανουπόλεως. Ἡ Ἀδριανούπολις μνημονευομένη ὑπὸ τοῦ Προκοπίου καὶ δεικνυομένη ὑπὸ τῶν Πευτιγγερ. πινάκων, οὖσα ἕδρα ἐπισκοπῆς μετατεθείσης ὕστερον εἰς Ἀργυρόκαστρον, ἔκειτο βεβαίως ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Δρίνου. Τὰ ἐρείπια τὰ κείμενα πλησίον τῆς κ. Γοραντζῆ καὶ τῆς Πραβίστας ἀνήκουσι βεβαίως εἰς

πόλιν ἀκμάζουσαν ἐπὶ Ῥωμαίων καὶ Βυζαντινῶν. Ἄξιον δὲ παρατηρήσεως εἶναι ὅτι ταῦτα κεῖνται ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης καὶ ἐπὶ τοῦ ὄρους. Δυνάμεθα ὅμως νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ Ἀδριανός, ὅπως ἐν Ἀθήναις ἔκτισε προάστειον ἴδιον ἐκτὸς τῆς πόλεως, ἐνταῦθα ἔκτισε μακρὰν εἰς τὴν πεδιάδα, ἐπὶ τῆς ἀντιπέραν ὄχθης τοῦ ποταμοῦ. Ἡ δὲ συζευγνύουσα τὸν ποταμὸν γέφυρα ἐχρησίμευεν ὅπως δι' αὐτῆς συγκοινωνεῖ ἡ νέα πόλις πρὸς τὴν ἀρχαίαν, σύναμα δὲ ὅπως συνενοῖ τὰς ὁδοὺς ἀμφοτέρων τῶν ὀχθῶν εἰς μίαν, ἥτις ἦγεν εἰς Νικόπολιν (Ὅρ. ἀνωτέρω σελ. 238 στίχ. 5 καὶ 21). Ἡ αὐτὴ ὁδὸς συνέδεε τὴν ἐκ Δοδώνης (Ἰωαννίνων) ὁδὸν διὰ τοῦ Δελβινακίου μετὰ τῆς Φοινίκης διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ Μορσένα. Εἰς ταύτην δὲ τὴν θέσιν εὑρίσκονται τὰ ἐρείπια τοῦ θεάτρου, οὗτινος καὶ ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν (σελ. 244, στίχ. 27).

Ὁ Ἰουστινιανὸς περὶ τὰ μέσα τῆς 6ης ἑκατοντ. ἐπεσκεύασε τὰ τείχη τῆς ἄνω πόλεως. Τὸ ἀρχαῖον ὅμως ὄνομα τῆς πόλεως ὑπερίσχυσεν, οἱ δ' ἐπίσκοποι ἔφερον πάντοτε τὸ ὄνομα τῆς Ἀδριανουπόλεως. Τὰ ἐγγὺς χωρία Ἄνω Ἐπισκοπὴ καὶ Παληὰ Ἐπισκοπὴ διετήρησαν τὴν μνήμην τῆς ἐπισκοπῆς ἕδρας. Ἐν τῷ καταλόγῳ δὲ τῶν ἱεραρχῶν τῆς πόλεως ταύτης ὑπάρχει χάσμα μεταξὺ τῆς 9ης καὶ 13ης ἑκατονταετηρίδος, φαίνεται δὲ ὅτι κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐντελῶς ἐξηφανίσθη ἡ πόλις καὶ μετετέθη ἡ ἕδρα εἰς Ἀργυρόκαστρον. Τὸ ὄνομα τῆς πρὸ τοῦ Ἀδριανοῦ πόλεως

μένει ἄγνωστον, πλὴν ἐὰν θελήσωμεν ν' ἀναγνωρίσωμεν τὰ ἴχνη αὐτοῦ εἰς τὸ ὄνομα Γοραντζή, ὄνομα δι' οὗ καλοῦνται τρεῖς κῶμαι τῆς περιοχῆς ταύτης, ἰδίᾳ δὲ ἡ περιέχουσα τὸ σπήλαιον τῶν Ἀνεραΐδων. Ἴσως ὠνομάζετο Γερηνία, ὁμώνυμος τῇ πόλει τῆς Τριφυλίας, ἐξ ἧς ὁ Νέστωρ ἐκαλεῖτο Γερήνιος.

Ἡ πόλις αὐτὴ ἐχρησίμευσεν ὡς λατομεῖον τῶν πέριξ κωμῶν, διὸ τεμάχια ἀρχαίων ἐκ ταύτης προερχόμενα εὑρίσκονται εἰς (1 ὥρ. 30) τὴν κ. *Παληὸ-Ἐπισκοπήν*, ὅπου ἐκκλησία φέρει ἐπιγραφὴν ἀνάγουσαν τὴν κτίσιν αὐτῆς εἰς τὸν Ἐμμανουὴλ Κομνηνὸν (12η ἑκατοντ.), εἰς (2 ὥρ.) τὸ Τζαμίον τῆς κ. *Χρυσοδαλὲ* καὶ εἰς (1 ὥρ. 30) τὴν κ. *Μαυρόπουλο* ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτῆς καὶ τῷ Κάστρῳ, ἀξίῳ περιηγήσεως διότι εἶναι ἀξιολογωτάτη θέσις κατοπτεύσεως· ἐκ τούτου εἶναι ἄποπτα τὰ ὄρη Ὀλύτζικα, Λαμπάνιτσα, τὰ ὄρη τῆς Παραμυθίας, καὶ τὰ γειτονεύοντα τούτοις ὄρη τοῦ Σουλίου.—Ὑπάρχουσιν ἔτι ἐρείπια εἰς (2 ὥρ.) τὴν *Μονὴν Βοῦμπλο*, μέχρι Δελβινακίου.

Ἐκ Μαυροπούλου καταβαίνει τις μέχρι τῶν ὀχθῶν τοῦ Ξηριᾶ, ὃν διερχόμενος ἀναβαίνει μέχρι (2 ὥρ.) τῆς κ. *Ἀρηνήστας*, ἔνθα ΜΔ. ὑπάρχουσιν ἐρείπια ἐπὶ ὀροπεδίου τερματίζοντος λοφοσειρὰν πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Δρίνου καὶ ὑπερκειμένου πρὸς Δ. τῆς ῥοῆς τοῦ Γυφτοποτάμου. Τὸ ὀροπέδιον δὲ τοῦτο ἔχει ὑπερκειμένας τὰς ὀξείας καὶ ἀποκόπους κορυφὰς τοῦ ὄρους Φτε-

ρίου, οὗτινος τὸ ὄνομα δικαιολογεῖται, παρατηρουμένου ἐκ τοῦ Μαυροπούλου.

Τὰ ἐρείπια ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς πόλιν ἐκ τῶν καταστραφεισῶν ὑπὸ τοῦ Παύλου Αἰμιλίου. Κατὰ τὰ προειρημένα δὲ (σελ. 242) ὀνομάζομεν ταῦτα ἐρείπια τῆς πόλεως Ἀρήνης, ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς κώμης Ἀρηνήστας [Ἀρήνη πόλις ὑπῆρχεν ἐν Ἤλιδι]. Τὰ ὀνόματα τοῦ ποτ. Ξηριᾶ καὶ τοῦ ὄρους Φτερίου φαίνονται ὄντα ἀρχαῖα. Καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ποταμοῦ Δρίνου δύναται νὰ εἶναι ἀρχαῖον, διότι ὑπάρχει ἐν Ἰλλυρίᾳ ὁμώνυμος ποταμὸς ἀναφερόμενος ἐν τοῖς ἀρχαίοις γεωγράφοις, εἰς ταῦτα δὲ προσθέτομεν καὶ ὅτι ἐν ταῖς πράξεσι τῶν συνόδων τῆς 7ης ἑκατονταετ. τὸ ὄνομα τῆς Ἀδριανουπόλεως μετεσχηματίσθη εἰς Δρυϊνουπόλεως· εἴτε λοιπὸν ἐξ αὐτῆς ὠνομάσθη καὶ ὁ ποταμός, εἴτε ἐκ τοῦ ποταμοῦ μετωνομάσθη ἡ πόλις. Πιθανώτερον δὲ τὸ πρῶτον. Ἂν δὲ προχωρήσωμεν εἰς τὰς ὑποθέσεις, δυνάμεθα γνωρίζοντες ὅτι ἐν Τριφυλίᾳ τῆς Ἤλιδος ὑπῆρχεν ἡ λατρεία τῶν Ἀνιγρίδων Νυμφῶν, ὧν ἱερὸς τόπος ἦσαν αἱ παρὰ τὸν ποταμὸν Ἄνιγρον τόποι, νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ Δρῖνος ἐκαλεῖτο πρότερον Ἄνιγρος.

Ἐξ Ἀρηνήστας, τοῦ τελευταίου σταθμοῦ τῆς λεκάνης τοῦ Δρίνου φθάνει τις εἰς (2 ὥρ.) *Δελβινάκι* κ. χριστιανικὴν 600 κατοίκων, ἐκτισμένην ἐν τῷ μυχῷ κυκλικοῦ ἀμφιθεάτρου πρὸς ἓν μόνον μέρος ἀναπεπταμένου, καὶ φαινομένου ὡς κρατῆρος ἀρχαίου

ἡφαιστείου. Αὐτόθι ὡς καὶ εἰς πᾶσαν τὴν κοιλάδα τοῦ Δρίνου οἱ Ἀλβανοὶ ὁμιλοῦσι καθαρὰν ἑλληνικήν, καὶ περιέσωσαν πολλὰς λέξεις ἀρχαίας μὴ διατηρηθείσας ἀλλαχοῦ, ὅπερ μαρτυρεῖ ὅτι τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχαίων πόλεων ἐνταῦθα περιεσώθησαν· διατηρεῖται δὲ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο μέρος ἡ λατρεία τῶν Νηρηΐδων, Ἀνεραΐδων.

Ἐκδρομὴ εἰς Λαχανόκαστρον κτλ. Ἐκ Δελβινακίου δύναταί τις ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἀπερχόμενος πρὸς Ἀν. νὰ ἐξερευνήσῃ ἐν τοῖς ὄρεσιν, ἅτινα διαχωρίζουσι τὴν πεδιάδα ταύτην ἀπὸ τοῦ Ἀῴου (Βιόσας), τὰς ὀλίγας γνωστὰς θέσεις τοῦ *Λαχανοκάστρου*, *Γραικῆς*, *Βιχάνης*, τόπων ἐν μέσῳ ὠκεανοῦ μικρῶν βουνῶν. Εἰς τὰ τρία ταῦτα μέρη κεῖνται ἀρχαιοτήτων λείψανα, πολλαχοῦ δὲ καὶ ἴχνη ἀρχαίων ὁδῶν. Ἐν Λαχανοκάστρῳ εὑρίσκονται ἴχνη φρουρίου μετὰ νεωτέρων ἐπισκευῶν. Τὸ ἀπέναντι τούτου ὀροπέδιον καλεῖται *Μετερίζι*, καὶ λέγουσιν ὅτι αὐτόθι οἱ Τοῦρκοι ἀνήγειραν πυροβολοστάσιον ἵνα προσβάλωσι τὸ φρούριον. Ἄγνωστον δὲ τίνων ἀρχαίων πόλεων τὰ λείψανα τοὺς τόπους τούτους καλύπτουσιν.

Ἐκ Δελβινακίου ἔρχεταί τις ΜΑ. πορευόμενος εἰς τὰ στενὰ τὰ μεταξὺ τοῦ ὄρους Κεράσοβο ἢ Κασιδιάρη καὶ τοῦ ὄρους Μόσιος, ὅπερ καταλείπει πρὸς Β. Διέρχεται (12 ὥρ.) παρὰ τῇ μικρᾷ λίμνῃ *Τζεροβίνα* ἢ *Ζαροβίνα* ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Βελλᾶς, ἔνθα φαίνε-

ται ἀρχαία ἐξοχικὴ οἰκία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ μικρὰ ὑπόγειος ἐκκλησία, ἔνθα ὑπάρχει πηγή, περὶ ἧς οἱ κάτοικοι ἔχουσι πολλὰς δεισιδαίμονας δοξασίας, ὡς καὶ περὶ τοῦ σπηλαίου τοῦ Γοραντζῆ. Ἐντεῦθεν πλησιάζοντες εἰς τὸ Καλπάκι, ἐγγὺς τῶν 5 κυρίων πηγῶν τοῦ Καλαμᾶ, τοῦ ἀρχ. Θυάμιδος, μετονομασθέντος ἕνεκα τῶν πολλῶν περὶ τὰς ὄχθας αὐτοῦ καλαμώνων, συναντῶμεν (2 ὥρ.) τὰ

Ἐρείπια τῆς Νοπάϊας, ἀποτελοῦντα περίβολον ἐπιμήκη, περιβαλλόμενον ὑπὸ ἑτέρου μεγαλειτέρου καὶ διερχόμενον ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ. Ὁ Claubry ὑποθέτει ὅτι ἐνταῦθα ἔκειτο ἡ Φωτικὴ τοῦ Προκοπίου, ἣν ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν ὠχύρωσεν, ἀλλ' ἐπροστάτευσε διὰ τῆς ἀνεγέρσεως φρουρίου ἐπὶ ἀποτόμου λόφου ἐγγὺς κειμένου· εἶναι δὲ ἀναμφιβόλως τοῦτο τὰ νῦν ὀνομαζόμενα

Ἐρείπια τῆς Βελλᾶς, πλησίον τῆς ὁμωνύμου Μονῆς. Τὰ ἐρείπια κεῖνται 35 λ. πρὸς Μ. στέφοντα λόφον· συνίστανται ἐκ διπλοῦ περιβόλου ὠχυρωμένου ἐκ πύργων στρογγύλων, διατηρουμένων ἐνιαχοῦ μέχρι ὕψους 7 μέτρων. Τὸ τεῖχος ἔχει πάχος μέτρων 3,50. Πρὸς Ἀ., πρὸς τὸ ὄρος φαίνονται τὰ λείψανα ὑπογείου ὑδραγωγείου.

Ἀπὸ τοῦ χωρίου Καλπάκι διέρχεται ὁδὸς ἄγουσα εἰς Ζαγόριον διὰ τῆς Δοβρᾶς ἢ διὰ τῶν Σουδενῶν. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Claubry ἐκ ταύτης θὰ διέβη ὁ Φίλιππος. Τὸ δὲ ὄρος Λίγγος, ἔνθα παρέμεινεν ἵνα σκεφθῇ ἐὰν ἔπρεπε ν' ἀπέλθῃ εἰς Μακεδονίαν ἢ Θεσσαλίαν, θὰ εἶναι τὸ ὀρεινὸν ἐκεῖνο ἄθροισμα, οὗτινος τὸ μεσημβρινὸν Ζαγόριον εἶναι πεδιὰς καὶ

οὔτινος μέρος ἀπετέλει καὶ τὸ ὄρος Μιτζικέλι. Ὁ Φίλιππος γνωστὸν ὅτι ἐσκέφθη νὰ καταβῇ εἰς Θεσσαλίαν, ἐνῷ συγχρόνως ὁ Φλαμινῖνος, εἰσελθὼν εἰς Ἤπειρον, ἐπροχώρει κατὰ μικρὸν ὑποτάσσων πόλεις, περιποιούμενος τοὺς κατοίκους, καὶ δεχόμενος ἐθελοντάς. Δὲν ἦτο δὲ δυνατὸν νὰ παραλίπῃ χώραν τόσον σπουδαίαν, ὅσον ἡ περιοχὴ τῆς Δωδώνης (Ἰωαννίνων). Ἀφικόμενος εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Φωτικῆς (Βελλᾶς), θὰ ἔλαβε τὴν ὁδὸν τῆς Ζαγοριανῆς εἰς Ζίτσαν, ἥτις καταλήγει εἰς Ἰωάννινα (Ὅρα κατωτέρω), ἐκ ταύτης εἴτε διὰ τῆς ὁδοῦ τῶν Πέντε Πηγαδίων (Ὅρα ὁδ. 13), εἴτε διὰ τῆς κλεισωρείας τοῦ Δρύσκου (Ὅρα ὁδ. 12) ἔφθασεν εἰς Ἀσπροπόταμον (Ἀχελῷον) ἐν Ἀθαμανίᾳ, ὅπου ἑνωθεὶς μετὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀμυνάνδρου διέβη μετ' αὐτοῦ εἰς Γόμφους τῆς Θεσσαλιας.

Ἐκ τῆς Μονῆς τῆς Βελλᾶς ὁδὸς πρὸς Μ. φερομένη ἄγει εἰς (1 ὥρ.) *Ζαγοριανὴν* ἢ *Ζαγοράν*, ἐν ᾗ τὰ ἀρχαῖα ἐρείπια εἶναι ἀναμφιβόλως τὰ τῆς πόλεως Τέχμωνος, μιᾶς τῶν 4 πόλεων τῶν Μολοσσῶν, αἵτινες ἠθέλησαν ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τὸν Ἀνίκιον. Ὁ Τέκμων ἦτο τὸ σύνορον τῆς Τριφυλίας καὶ Δωδωνίας, εἰς ἣν ἀνῆκεν. Ἐκ ταύτης ἐπεσκοπεῖτο μέρος τῆς πεδιάδος τῆς Βελλᾶς, καὶ ἡ ῥοὴ τοῦ ποτ. Καλαμᾶ μεταξὺ Μαζαρακίου καὶ Γρυμπιανῆς καὶ ἡ Μονὴ τῆς Ζίτσας.—Περαιτέρω πρὸς Ἀ. εἰς τὴν συμβολὴν τοῦ Καλαμᾶ μετὰ ποταμίου καταρρέοντος ἐκ Ζαροβίνας, ἐκεῖ ἔνθα δύο ῥεῖθρα ἑνούμενα εἰσέρχονται διὰ στενῶν εἰς τὴν κοιλάδα τῶν *Ἁγ. Πατέρων*, εὑρίσκονται ἐπὶ λόφου ἀποκρήμνου (30 λ.) ἐρείπια καλούμενα Λεπροβοῦνι (Λέπρεον;) (σελ. 242), ἅτινα ἐχρησίμευσαν ὡς

λιθεία πρὸς κατασκευὴν τῆς Μονῆς Βελλᾶς. Τὰ ἐναπολειφθέντα ἔχουσιν ὡς πρὸς τὰς διαστάσεις καὶ τὴν συναρμογὴν ὁμοιότητα πρὸς τὰ τῆς Τίρυνθος.

Ἐκ Λεπροβουνίου ἡ ὁδὸς ἀναβαίνει ΒΑ. τὰς κατωτάτας κλιτύας τοῦ ὄρ. Κασιδιάρι μέχρι (45 λ.) τῆς Μονῆς τῆς Σόσινο τῆς Ποδγοριανῆς, ἔνθα ὑπάρχουσιν ἐρείπια ἀρχαιοτάτων ἑλληνικῶν χρόνων πόλεως κειμένης ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς (45 λ.) κ. *Γρύμπιανη.*

Καταβαίνοντες ἐκ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, ἀκολουθοῦμεν τῇ ἀριστ. ὄχθῃ τοῦ Καλαμᾶ, ἀφοῦ δὲ διέλθομεν μικρὸν καταρράκτην, βλέπομεν τὴν *Μονὴν τῶν Ἁγ. Πατέρων,* ἐν μέσῳ θελκτικῆς τοποθεσίας, ὑπερκειμένην πεδιάδος χαρμοσύνου καὶ γεωργημένης, μεταξὺ τῶν ψιλῶν κορυφῶν καὶ ἀποκρήμνων τοῦ ὄρους Σιουτίστα καὶ τῶν βαθέων χαραδρῶν τοῦ Καλαμᾶ, καὶ τῶν ἐμβαλλόντων εἰς αὐτὸν χειμάρρων. Ἡ ὁδὸς διερχομένη εἶτα τὰ ὄρη πρὸς Ἀ. ἄγει εἰς (3 ὥρ.) τὴν

Μονὴν τῆς Ζίτσας, ἐκτισμένην ἐπὶ ὑπερυψήλου κορυφῆς, περιώνυμον διὰ τὰς ἐν αὐτῇ διατριβὰς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ διὰ τοὺς περιφανεῖς ξένους, οὓς ἐν αὐτῇ ἐδέχθη. Ἐντεῦθεν φαίνεται τὸ ὀροπέδιον τῶν Ἰωαννίνων. Κάμπτουσα ἡ ὁδὸς εἶτα τὴν ἄκραν τῆς λίμνης Λαψίστας φέρει εἰς (2 ὥρ. 30)

Γαρδίκι, τὰς ἀρχ. Φυλακάς (;), μιᾶς τῶν 4 Μολοσσικῶν πόλεων, ἃς κατέλαβε βίᾳ ὁ Ἀνίκιος (Ὅρα σελ. 200). Τὸ ὄνομα Γαρδίκι, κοινότατον ὅπου οἰκοῦσιν Ἀλβανοί, ἔχει φαίνεται τὴν αὐτὴν ἔννοιαν οἵαν ἡ

λέξις φυλακή. Ἡ θέσις τοῦ Γαρδικίου εἶναι στρατηγηματική, ἅτε κυρία οὖσα τοῦ βορείου μέρους τῆς πεδιάδος, ὡς ἡ Δωδώνη ἦτο τοῦ μεσημβρινοῦ. Ὑπάρχουσιν αὐτόθι ἐρείπια. Ἐκ Γαρδικίου εἰς Ἰωάννινα (1 ὥρα 30) (Ὅρα σελ. 201).

Ὁδὸς 17.

ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΕΙΣ ΒΕΡΑΤΙΟΝ.

Διὰ Μιτζικελίου, Κονίτσης καὶ Πρεμετῆς

44 ὧραι, 5 ἡμέραι,—1 ἡμέρα πλειότερον διὰ τὴν ἐκδρομὴν εἰς Κλεισούραν.—Σταθμοὶ κατὰ βούλησιν εἰς Φραγκάδες, Ἀρτσίσταν, Καραμουράτ, Πρεμέτι, Κλεισούραν.

Ἡ ὁδὸς αὕτη δὲν ἔχει τὴν αὐτὴν σπουδαιότητα τῶν δύο προηγουμένων. Ἡ ὁδὸς 15 εἶναι ἀξία περιηγήσεως διὰ τὴν ἀρχαιολογίαν αὐτῆς, τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν καὶ νέαν καὶ τὰς φυσικὰς καλλονάς, ἡ ὁδὸς 16 διὰ τὴν γεωγραφικὴν ἐξακρίβωσιν πολλῶν τόπων κατὰ πληροφορίας ἐντελῶς ἀνεκδότους. Ἐν τῇ παρούσῃ ἡ ἀρχαιολογία ἐλλείπει παντελῶς, αἱ πληροφορίαι τῶν περιηγητῶν εἶναι ἀτελεῖς ἢ πεπλανημέναι. Ὑπάρχει μόνον σπουδὴ ἀξία μελέτης ἐπὶ τῶν ἠθῶν καὶ τῆς φυσικῆς καὶ πρωτοτύπου καταστάσεως τῶν τόπων, οὓς διέρχεταί τις· τέλος ἐμπνέει εἰς τὸν ὁδοιπόρον, τὸν θέλοντα νὰ διέλθῃ αὐτήν, τὴν ἐλπίδα ἀνακαλύψεων ἀξίων λόγου.

Ἐξ Ἰωαννίνων διὰ πλοίου διαπερᾷ τις τὴν λίμνην πρὸς Β. τῆς νησῖδος προσορμιζόμενος οὐ μακρὰν τῆς πηγῆς Μιλιόρας· εἶτα ἀναβαίνων τὴν φάραγγα τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου φθάνει ἐπὶ (2 ὥρ. 30) τῶν ἐπὶ τοῦ Μιτζικελίου ὀροπεδίων. Αὐτόθι ἐκπλήσσεταί τις βλέπων λειμῶνας ἐκτεταμένους, καταρδευομένους ὑπὸ ἀφθόνων πηγῶν, οἵτινες ὑπομιμνήσκουσιν ἐντελῶς τὴν περιγραφὴν τοῦ Τ. Λιβίου περὶ τοῦ ὄρους Λίγγου, ὅπου παρέμεινεν ὁ Φίλιππος μετὰ τὴν ἧτταν αὐτοῦ εἰς τὰ στενὰ τοῦ Ἀῴου, διστάζων ἂν ἔπρεπε νὰ καταβῇ εἰς Θεσσαλίαν ἢ νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς Μακεδονίαν.—Βεβαίως ὁ Φίλιππος δὲν ὑπερέβη τὰ κορυφὰς τοῦ Μιτζικελίου, ἀλλ' οὐδὲν ἐκώλυεν αὐνὰ διέλθῃ τὸ ὄρος εἰς μέρος βατόν, εἴτε διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ Δρύσκου πρὸς Μ., εἴτε διὰ τῆς πρὸς Β. ὁδοῦ, τῆς διερχομένης μεταξὺ Σουδενῶν καὶ Δοβρᾶς.

Καταβαίνει εἶτα εἰς (1 ὥρ.) τὴν κ. *Λιγκιάδες* διερχόμενος δάσος ἐλατῶν. Κατωτέρω ὑπάρχουσι καρυδέαι, καστανέαι, φουντουκέαι καί τινες δρῦς. Ἐκ τῶν ὑψωμάτων δ' ἐκείνων ὑπάρχει θαυμασία ἄποψις τοῦ Πίνδου, ἐν δεξ. ἡ Μπολυάνα, ἀπέναντι ἡ διατομὴ τοῦ Μετσόβου, ἡ Τσούκα-Ῥούκα· πρὸς Β. κλείει τὸν ὁρίζοντα τὸ ὄρος Βασιλίτσι παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ὁποίου διέρχεται ὁ Ἀῷος. Ὁ πυθμὴν τῆς πεδιάδος, ὡς καὶ τὰ πλευρὰ τῶν ὀρέων ἔχουσιν ὄψιν ἀγρίαν· βλέπει τις βράχους γυμνούς, δάση πυκνά, ποτάμια ἔχοντα ἐρήμους ὄχθας, ἐνιαχοῦ δὲ ἀγρούς τινας μόνον καὶ κώμας

κεκρυμμένα ἐντὸς τῶν δένδρων. Ἐνταῦθα εἰσέρχεταί τις εἰς μίαν τῶν πλουσιωτέρων ἐπαρχιῶν τῆς Ἠπείρου. Τὸ *Ζαγόρι* (οὕτω κληθὲν ἕνεκα τῆς ὀρεινῆς αὐτοῦ φύσεως· ζὰ-όρι πολλὰ ὄρη ὡς Ζάλογγος, Ζάβριο) ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς συμβολῆς τοῦ Ποτ. τῆς Ἄρτης ἐν Διποτάμῳ εἰς τὴν ἀρκτικὴν ἐσχατιὰν τοῦ Μιτζικελίου μέχρι πέραν τῆς Ἀρτίστης. Οἱ Ζαγορῖται εἶναι πάντες Ἕλληνες. Εἶναι δὲ χαρακτῆρος εἰρηνικοῦ, ἀσκοῦντες τὴν ἐμπορίαν εἰς ὅλας τὰς ἐμπορικὰς πόλεις τῆς Ἀνατολῆς, καὶ τῆς Εὐρώπης. Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς προσήρτησεν εἰς τὴν διοίκησίν του τὰ 46 χωρία τοῦ Ζαγορίου καὶ ἔδωκεν αὐτὰ ὡς δωρεὰν εἰς τὸν τρίτον υἱόν του Σαλίκ-Βεη. Ἔκτοτε δὲ κατηργήθησαν τὰ προνόμια, ἅτινα οἱ Ζαγορῖται εἶχον ἀποκτήσει ἀπὸ τοῦ 1815 καὶ ὑποβλήθησαν πάντες εἰς τὴν κοινὴν φορολογίαν καὶ τὰς καταπιέσεις.

Ἀπὸ Λιγγιάδες αὐθημερὸν διὰ τῶν κ. Δριανόβου καὶ Ἁγ. Ἠλιοῦ φθάνει τις εἰς (3 ὥρ.) Λιασκοβέτσι, καὶ ἐντεῦθεν εἰς (1 ὥρα) Φραγκάδες. Ἐν ἁπάσαις ταύταις ταῖς κώμαις εὑρίσκει τις φιλοξενίαν καὶ ἄνετον διαμονήν. Πρὸς τὴν πεδιάδα ἡ χώρα στενοῦται καὶ μεταβάλλεται. Μετὰ τὴν κ. Φραγκάδες διέρχεταί τις (30 λ.) τὴν γραμμὴν τῆς διανομῆς τῶν ὑδάτων, ὧν τὰ πρὸς Μ. χύνονται εἰς τὴν Ἄρταν, τὰ πρὸς Β. εἰς τὸν Ἀῷον, καὶ φθάνει εἰς (30 λ.) τὴν κώμ. Νεγάδες, πέραν τῆς ὁποίας παραποτάμιον τοῦ Ἀῴου σχηματίζει ἕλη, ἐν οἷς ὑποκρύπτεται. Δυσκόλως δύναταί τις τὰ

παρακολουθήσῃ τῇ πορείᾳ τοῦ ποταμοῦ, διότι διέρχεται λέγουσιν ὑπὸ τὸ ὄρος ἑνούμενος μετὰ τοῦ Βοϊδομάτη· καταβαίνει δ' ἐκ τῆς κ. Τσεπελόβου κειμένης ἐπὶ τοῦ ὄρους.

Ἡ ὁδὸς ἀπὸ Λιασκοβέτσι ἀκολουθεῖ γραμμῇ κεχαραγμένῃ ὑπὸ τῆς φύσεως, ἐκείνῃ, ἣν ὁ Φίλιππος διῆλθεν, ἐὰν κατὰ τὴν ἀνωτέρω ὑπόθεσιν ὑπερέβη τὰ ὄρη μεταξὺ Σουδενῶν καὶ Δοβρᾶς.

Μετὰ 1 ὥραν ἔρχεται ἡ κ. *Μπάγια*, ἐξ ἧς καταλείπων τις τὴν ὁδόν, διέρχεται τὸν ποταμόν· μεταβαίνων δ' εἰς τὸ ἀντίθετον μέρος τῆς κοιλάδος καὶ κάμπτων τὸ Μιτζικέλιον φθάνει εἰς (3 ὡρ.) τὴν περίεργον θέσιν τῆς κώμης

Δοβρᾶς. Μέρος τῆς κώμης ταύτης εἶναι ἐκτισμένον ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν πλευρῶν εἴδους κρατῆρος, ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει πλατὺ φρέαρ, φαινόμενον ἀρχαίας κατασκευῆς. Δύο ἐντομαὶ ἐπὶ τῆς στεφάνης τοῦ κρατῆρος παρέχουσι δίοδον ἡ μὲν ΒΒΑ. πρὸς εἴσοδον καὶ ἔξοδον, ἡ δὲ πρὸς τὸ ἀντίθετον. Ἐκ τῆς τελευταίας ἔρχεταί τις εἰς τὰ ἐρείπια ἀρχαίου φρουρίου κυκλωπείας κατασκευῆς.

Ἐκ Δοβρᾶς εἰς Σουδενὰ ἡ ὁδὸς διέρχεται ἐπί τινα χρόνον ὀροπέδιον ἐπίμηκες, τερματιζόμενον ὑπὸ διπλῆς σειρᾶς κώνων κανονικῶν, φαινομένων ὡς ἡφαιστείων μέχρις (2 ὡρ.) Ἀπάνω-Σουδενῶν, ἐκτισμένων ἐπὶ μεγαλοπρεποῦς τοποθεσίας. Ἐκ τούτων βλέπει τις πρὶν καταβῇ εἰς τὰς κλιτύας, αἵτινες κατέρχονται πρὸς

τὴν Κόνιτσαν, μέγα μέρος τῆς ἄνω κοιλάδος τῆς Ἄρτας.

Ἐκ Σουδενῶν ἔρχεταί τις εἰς (3 ὥρ.) τὴν κ. *Ἀρτσίσταν*, συγκειμένην ἐκ τριῶν συνοικιῶν ἀφισταμένων ἀλλήλων, ἐκ τῶν ὁποίων κυριωτέρα εἶναι ἐκείνη εἰς ἣν καταλήγει ἡ ὁδός. Ἐκ ταύτης εἶναι ἄποπτον τὸ ὄρος Βασιλίτσα, οὗτινος φαίνεται ὡς μέγιστον τετράγωνον φρούριον τὸ μέρος, ὅπερ κάμπτει ἡ Βιόσα.

Μετὰ τὴν Ἀρτσίσταν ἡ ὁδὸς εἰσχωρεῖ ἀμέσως εἰς τὴν βαθεῖαν καὶ στενὴν κοιλάδα τοῦ Βοϊδομάτη. Εἰς τὸ στενώτερον μέρος εὑρίσκονται ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης, μικρὸν ἀφοῦ διέλθῃ τις πλησίον τῆς συμβολῆς αὐτοῦ τὸν μικρὸν ποταμὸν (1 ὥρ. 30), τὸν καταρρέοντα ἐξ Ἀρτσίστας, ἐρείπια καλούμενα *Καστράκι*, ὧν ὑπέρκεινται ἐγγὺς αἱ ὄρθιαι κορυφαὶ δειράδος συνεχοῦς τοῦ Μιτζικελίου. Συνίστανται δ' ἐξ ἰχνῶν περιβόλου, ῥωμαϊκῶν δεξαμενῶν, θεμελίων πύργων καὶ φραγκικῶν ἢ τουρκικῶν οἰκιῶν. Αὐτόθι θεωρεῖται ὅτι εἶναι περίπου τὸ ὅριον τοῦ Ζαγορίου. Ἐξερχόμενοι ἐκ τῆς στενοποσίας ταύτης διερχόμεθα τὸν Βοϊδομάτη ἐπὶ γεφύρας ἐκεῖ ἔνθα εἰσέρχεται εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Κονιτσᾶς. Τέλος ἀφοῦ διέλθωμεν τὸν Ἀῷον μικρὸν ὑπὲρ τὴν συμβολὴν αὐτοῦ μετὰ τοῦ Βοϊδομάτη ἐπὶ ἱκανῶς ἐπικινδύνου γεφύρας, φθάνομεν εἰς (3 ὥρ.) τὴν κωμόπολιν

Κονιτσάν, ὅπου ὁ Λὴκ θέτει τὴν ἀρχαίαν Ἐρίβοιαν. Κεῖται ἐπὶ τερπνῆς θέσεως πρὸ κοιλάδος σχε-

δὸν τριγωνικῆς. Τῆς πόλεως ὑπέρκειται μικρὸν φρούριον τουρκικὸν ἐπὶ βράχου, τοῦ ὁποίου τοὺς πρόποδας βρέχει ὁ ποταμός. Εἶναι ἕδρα ὑποδιοικητοῦ καὶ ἐπισκόπου· κατοικεῖται δὲ ὑπὸ 600 οἰκογενειῶν τὸ πλεῖστον Μουσουλμάνων ἀπό τινος δὲ χρόνου ἔχει καὶ ἑλληνικὸν σχολεῖον. Περὶ τὰ μέσα Σεπτεμβρίου τελεῖται αὐτόσε πανήγυρις δεκαήμερος ἐν ᾗ συνήθως πωλοῦσι κτήνη.

Ἐκ Κονίτσης ὁδὸς ἄγουσα πρὸς βορρᾶν φέρει διὰ τοῦ Λιασκοβέτσι εἰς τὴν ἐπαρχίαν Κωλωνίαν χώραν ἀγρίαν παραπλησίαν πρὸς τὸ ὀροπέδιον Κουρδελὲς (σελ. 214), ἧς οἱ κάτοικοι πρὸ πολλοῦ χρόνου ἀσκοῦσι τὸ ληστρικὸν ἐπάγγελμα [Ἡ ἐπαρχία αὕτη κατοικεῖται ὑπὸ 8,500 ψυχῶν]. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς εἶναι Τουρκαλβανοὶ ποιμένες ἢ μισθοφόροι στρατιῶται. Ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς ἀσκεῖται ὑπὸ τῶν γυναικῶν. Διὰ τῆς ἐπαρχίας ταύτης διέρχεται ἡ ἐμπορικὴ ὁδὸς μεταξὺ Ἰωαννίνων καὶ Ὄχριδος. Διέρχονται ὡσαύτως οἱ πορευόμενοι εἰς Μακεδονίαν καὶ Κωνσταντινούπολιν, ὅταν ἡ χιὼν κλείσῃ τὰς διόδους τοῦ Μετσόβου. Ἐκ Κονίτσης δύναταί τις νὰ ἐκδράμῃ καὶ εἰς Λαχανόκαστρον (σελ. 251).

Ἡ ὁδὸς μετὰ τὴν Κονιτσὰν παρακολουθεῖ τῇ δεξιᾷ κοίτῃ τῆς Βιόσας, ἀφίνει δὲ μακρὰν ἐν ἀριστερᾷ τὴν *Ὀσταρίτσαν* καὶ τὰ ἐρείπια τῆς Πωγωνιανῆς πόλεως, ἣν ἐπεσκεύασε λέγουσιν ὁ Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος περὶ τὰ μέσα τῆς 14ης ἑκατονταετηρίδος· διέρχεται ἔπειτα τὸν Σαραντάπορον παρὰ τὴν συμβολὴν αὐτοῦ μετὰ τῆς Βιόσας, ἔπειτα διαπερῶσα εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην φθάνει εἰς (4 ὥρ. 30) τὴν ἐπαρχίαν

Καραμουράτ, κέντρον ἄλλοτε ὁμοσπονδίας 36 κωμῶν Ἀλβανῶν χριστιανῶν, οἵτινες ὅμως περὶ τὸ 1760 βαρυνθέντες τὰς καταδιώξεις τῶν Μουσουλμάνων τῆς Πρεμετῆς, Διασκοβετσίου καὶ τῆς Κωλώνιας ἠσπάσθησαν πάντες ὁμοῦ τὸν μωαμεθανισμόν. Ἀπὸ Καραμουρὰτ εἰς Πετράνην ἀκολουθεῖ τις τῇ ἀριστερᾷ ὄχθῃ τῆς Βιόσας παρὰ τὰς ὑπωρείας τῆς ὀρεινῆς δειράδος τοῦ Μέρτζικα, ἥτις διαχωρίζει τὴν πεδιάδα ταύτην ἀπὸ τῆς πεδιάδος τῆς παραλλήλου τῷ Δρίνῳ. Ὅσῳ προβαίνομεν οἱ τόποι καθίστανται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἄγριοι καὶ ἔρημοι. Τέλος φθάνομεν εἰς (3 ὧραι) *Πετράνην*, καὶ ἐντεῦθεν κατὰ τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν εἰς (2 ὧραι)

Πρεμετὴν ἢ *Πρεμέτι*. Κάτ. 5,000, ὧν περίπου 1500 χριστιανοὶ καὶ πολλοὶ Ἀθίγγανοι μουσουλμάνοι. Εἶναι ἕδρα μουδίρη καὶ ἐπισκόπου. Ὑπάρχουσιν ὑπὲρ τὴν πόλιν ἐρείπια φρουρίου βυζαντινοῦ. Ἐγχωρία παροιμία λέγει ὅτι τὸ Πρεμέτι εἶναι τόπος κατηραμένος ἔχων ὀλίγον ψωμὶ καὶ πολὺ νερό. Μετὰ μεσημβρίαν ἡ πόλις αὕτη στερεῖται ἐντελῶς τοῦ ἡλίου, διότι παρεμπίπτει τὸ ὄρος Μέρτζικα ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι ἐκτισμένη. Αἱ πλεῖσται τῶν οἰκιῶν αὐτῆς ἔχουσιν ὀχυρώματα, σχηματίζουσαι οὕτω φρούρια κεχωρισμένα τὸ ἓν τοῦ ἄλλου, δεῖγμα τῆς ἐμπολέμου καταστάσεως, ἥτις ἐπεκράτησεν αὐτόθι ἐπὶ πολύ. Ἐκτὸς τοῦ Πρεμέτι διερχόμεθα τὸν Ἀῷον ἐπὶ γεφύρας 7 ἁψίδων καὶ ἀκολουθοῦμεν τῇ δεξιᾷ ὄχθῃ αὐτοῦ μέχρι τῆς συμβο-

λῆς του μετὰ τῆς ἀπὸ Β. κατερχομένης Δέσνιτσας. Ἐνταῦθα ἡ θέα τόπων καταφύτων παρέχει καταπληκτικὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν γυμνὴν τραχύτητα ἢ κατάσκιον ἐκ σκοτεινῶν δασῶν τῶν πέριξ τόπων· καθιστᾷ δὲ τρομερωτέραν τὴν θέαν τῆς Κλεισούρας, διόδου στενῆς μήκους 5 λευγῶν, ὅπου εἰσέρχεται ἡ Βιόσα, ὁδοῖ μεγαλοπρεποῦς μὲν ἀλλ' ἥκιστα βατῆς. Ἐν τούτοις εἰ τὸ Δ. αὐτῆς ἄκρον πρὸς τὴν Τεπελένην οἱ ἀρχαιολόγοι (ὧν τὴν γνώμην ἀπεδέχθη ὁ Kiepert) ἐσημείωσαν τὸ πεδίον τῆς μάχης τῶν στενῶν τοῦ Ἀῴου. Ὁ ὁδοιπόρος δύναται νὰ κρίνῃ ἂν στρατὸς ἡττημένος διὰ τοιούτων ὁδῶν δύναται νὰ διατρέξῃ 30 λεύγας ἐν δυσὶν ἡμέραις.

Διελθόντες τὸ στενὸν τῆς Κλεισούρας διαπερῶμε ἐπὶ γεφύρας τὴν Δέσνιτσα, ὅριον τῆς ὁμωνύμου ἐπαρχίας καὶ τῆς Πρεμετῆς, καὶ φθάνομεν εἰς (4 ὥρ. 20 τὴν πρωτεύουσαν, τὴν ὀνομαζομένην ἐπίσης Κλεσούραν, ἧς ὑπέρκειται φρούριον ἐπὶ ὑψηλοτάτου μέρους ὑπὲρ τὴν κοίτην τοῦ ποταμοῦ.

Ἐκδρομὴ εἰς τὸ στενὸν τῆς Κλεισούρας.—Ὁ θιασώτης τῶν ἀγρίων τοποθεσιῶν δύναται ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ νὰ διατρέξῃ τὴν Κλεισούραν καὶ νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς τὴν ἀφετηρίαν αὐτοῦ. Θὰ ἴδῃ τὴν γέφυραν τῆς *Μεσοβιόσας* (μέσον τοῦ Ἀῴου), ῥωμαϊκῆς κατασκευῆς τοὺς ἐγγὺς αὐτόθι τέσσαρας ὡραίους καταρράκτας.

τὴν κώμην *Γκρούκα*, καλουμένην καὶ *'Ανήλιο*, ὄνομα τοῦ ὁποίου εἶναι ἀξία· οἱ κάτοικοι ταύτης μετεφέρθησαν ὑπὸ τοῦ 'Αλῆ Πασᾶ ἐκεῖ ἀπὸ τῶν πέριξ τοῦ Σουλίου. 'Επὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης θὰ ἴδῃ τὸν ποταμὸν Ζαγορίτσα, καταρρέοντα ἐκ Ζαγορίου. Μετὰ τὴν πορίαν δὲ ἐπὶ ἀτραποῦ ἐπικινδύνου τὴν κωμόπολιν Δρακοτήν. Τέλος εἰς τὴν ἔξοδον τοῦ στενοῦ θὰ εἰσέλθῃ εἰς μικρὰν πεδιάδα, ἔνθα φαίνεται ἀπέναντι ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ ἡ Τεπελένη.

Δύναταί τις νὰ ἐπανέλθῃ διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ ἐὰν δὲν θέλῃ νὰ ἔλθῃ διὰ τῶν ἀτραπῶν, αἵτινες ἄρχονται ἀπέναντι τῆς Τεπελένης καὶ φέρουσιν εἰς Κλεισούραν διὰ τῶν ὀφρύων τοῦ ὄρους.

'Εκ τῆς Κλεισούρας δύναταί τις διερχόμενος τὸ στενὸν ν' ἀνεύρῃ εἰς Τεπελένην τὴν ὁδὸν 16, εἴτε ὅπως ἀκολουθήσῃ ταύτῃ πρὸς Β. καὶ φθάσῃ εἰς Βεράτιον διὰ τῆς γραμμῆς τῆς Βιόσας, εἴτε ὅπως ἐπανέλθῃ εἰς 'Ιωάννινα διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Δρίνου.

'Εκ τῆς Κλεισούρας βαίνει τις ΒΔ. ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τῆς Δέσνιτσας, διερχόμενος ταύτην δὶς τὸ πρῶτον ἐπὶ γεφύρας, τὸ δεύτερον διὰ τῆς κοίτης· ἐγκαταλείπει δὲ αὐτὴν πλησίον ἀγκῶνος, ὃν σχηματίζει κατερχομένη ἐκ τῶν πρὸς 'Α. ὀρέων. Αὐτόθι ἄρχεται ἀναβαίνων τὰς πρώτας κλιτύας τῶν ὀρέων τῆς ἐπαρχίας Σκραπάρη, χωριζομένων ὑπὸ τῆς βαθείας ἐντομῆς τοῦ Λούμη ἐκ τῶν ὀρέων τοῦ Τομόρ, τοῦ ὑψηλοτέρου ὄρους τῆς νοτείου 'Ιλλυρίας· ἡ κυρία κορυφὴ εἶναι πρὸς Β. εἰς

ἀπόστασιν 3 λευγ. ἐκ Βερατίου. Καταβαίνει τις ὕστερον εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Λούμη (Ἀψοῦ), ὅπου δύναται νὰ ἀναπαυθῇ εἰς (5 ὥρ.) τὸ χάνι τοῦ *Τοτσάρι* ἐγγὺς τῆς Πλέντσας. Ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ θέτουσι κατ' εἰκασίαν τὴν ἰλλυρικὴν πόλιν Κόδριον τοῦ Τίτου Λιβίου, τὴν ὁποίαν ταὐτίζουσι πρὸς τὸ Χρυσόνδιον τοῦ Πολυβίου· ἀμφότεραι ἐγειτνίαζον τῇ Ἀντιπατρίᾳ (τῷ Βερατίῳ). Οἱ ἀρχαιολόγοι ἐνταῦθα δύνανται νὰ ἀναζητάσωσι τὰς πόλεις Φοιβάτιδας, καὶ Γερτοῦντα ἢ Γεράνιον, μνημονευομένας ὑπὸ τοῦ Πολυβίου καὶ Τίτου Λιβίου. Ἡ ὁδὸς ἀκολουθοῦσα γραμμῇ ΒΒΑ. φθάνει εἰς τὴν ἀριστ. ὄχθην παραποταμίου τοῦ Λούμη, εἶτα εἰς αὐτὸν τοῦτον, ὃν διαπερῶσα ἀπέναντι τῆς Κορυτσᾶς εἰσέρχεται εἰς (4 ὥρ. 30) Βεράτιον.

Εἰς τὰς 6 προηγουμένας ὁδοὺς ἀπὸ 12—18, αἵτινες διέρχονται τὴν Ἤπειρον, πολλῶν πόλεων ἀρχαίων αἱ θέσεις κατ' εἰκασίαν ἐτέθησαν. Ὁ Κ. Gaultier de Claubry σημειοῖ ἰδίᾳ εἰς τὴν ἐξέτασιν καὶ τὴν ἔρευναν τῶν ἀρχαιολόγων 1) τρεῖς τῶν 4 πόλεων, αἵτινες ἀντέστησαν τῷ Ἀνικίῳ τὸν Τέκμονα (σελ. 253), Ὠρεῖον (σ. 200), Φυλακὰς (σ. 254)· 2) τὰς πόλεις, ἃς ἐπεσκεύασεν ὁ Ἰουστινιανός, Φωτικὴν (σ. 252), ἥτις οὐχὶ ἀπιθάνως δυνατὸν νὰ τεθῇ εἰς Παραμυθίαν, καὶ Εὔροιαν (σ. 189, 244), ἣν ὑπόθεσις ἀξία ἐρεύνης θέτει εἰς Γαρδίκιον, παρὰ τὰ Ἰωάννινα· 3) τέλος τὴν θέσιν αὐτὴν τοῦ μαντείου τῆς Δωδώνης, περὶ οὗ οὐδὲν ὑφίσταται αὐθεντικὸν μνημεῖον.



ʽΟδὸς 18.

ΑΠΟ ΒΕΡΑΤΙΟΥ ΕΙΣ ΣΚΟΔΡΑΝ

49 ὧραι.—Σταθμὸς ἐν Ἐλβασανίῳ, ἐν χανίῳ Τρσῖδᾳ, ἐν Τύραννᾳ, Κροΐᾳ καὶ Ἀλεσσίῳ.

Ἀπὸ *Βερατίου* ἡ ὁδὸς διευθύνεται πρὸς Β. συναντῶσα μεμονωμένον χάνιον ἐν τῇ πεδιάδι, παρὰ τὸ ὁποῖον οἱ Τοῦρκοι τῷ 1383 κατεπολέμησαν τὸν Βάλσαν. Ἐν τῇ αὐτῇ πεδιάδι συνήφθη τῷ 1450 ἑτέρα μάχη, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ὁ Σκενδέρμπεης ἠναγκάσθη νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τοῦ Βερατίου. Ἡ ὁδὸς διέρχεται τὸν Λεπάρδα ἐπὶ γεφύρας, καὶ καταλείπουσα τοῦτον ἀνέρχεται ἐπὶ πολλῶν συνεχῶν ὀρεινῶν ὀφρύων κατὰ μῆκος αὐτῶν διήκουσα, ἐξ ὧν φαίνεται ἐν δεξιᾷ, πρὶν ἀπολέσῃ τις τὴν ἄποψιν τοῦ Βερατίου, ἡ Κουτλάβα εἰς τὰς ὑπωρείας τῶν ὀρέων. Ἡ ὁδὸς κατέρχεται εἶτα εἰς (3 ὧρ.) τὴν κοιλάδα τοῦ ποτ. Δεβὸλ (Cordeus), ὃν διέρχονται (3 ὧρ.) διὰ τῆς κοίτης, ὅπερ λίαν ἐπικίνδυνον ἐν ὥρᾳ χειμῶνος. Ἐνταῦθα ἡ ὁδὸς διατέμνει λοφοσειρὰν διαχωρίζουσαν τὴν κοιλάδα τοῦ Δεβὸλ ἀπὸ τῆς τοῦ Σκουμπῆ (Genusus τῶν Λατίνων, Σκαμπὰς τῶν Βυζαντινῶν), διέρχεται τὸν ποταμὸν (2 ὧρ.) ἐπὶ μεγαλοπρεποῦς γεφύρας 12 ἁ-

ψίδων, καλουμένης τοῦ Κούρδ-Πασᾶ, καὶ εἰσέρχεται εἰς (10 λ.)

Ἐλβασάνιον, τὴν ἀρχαίαν Ἀλβανόπολιν (8 ὧραι ἐκ Βερατίου), ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Σκουμπῆ, εἰς ἀπόστασιν 19 μιλίων ἐκ θαλάσσης, πρωτεύουσαν σαντζακίου. Κάτοικοι 25,000, ὧν 20,000 μουσουλμάνοι ὄντες οἱ θρησκομανέστεροι τῆς Ἄνω Ἀλβανίας. Ἡ πόλις εἶναι ὀχυρά, περικυκλοῦται ὑπὸ τείχους, οὗτινος τὴν κτίσιν οἱ κάτοικοι ἀνάγουσιν εἰς τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον· κεῖται δὲ ἐπὶ ἀρίστης θέσεως, ἐν μέσῳ κοιλάδος καταφύτου καὶ δενδρώδους διατεμνομένης ὑπὸ λιβαδίων. Ἐν τῇ πεδιάδι ὑπάρχουσι πολλαὶ κῶμαι διεσπαρμέναι. Πλὴν τῆς γεφύρας τοῦ Κούρδ πασᾶ, δύο ἕτεραι κατωτέρω ζευγνύουσαι τὸν ποταμὸν προσκολλοῦσιν εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰς τὴν κώμην Πουλέσι δύω χλοερὰς χερσονήσους. Τὸ Ἐλβασάνιον περιέχει τρία τζαμία. Αὐτόθι ἐνεργεῖται μέγα ἐμπόριον μαλλίου, δερμάτων καὶ κηροῦ.

Εἰς Ἐλβασάνιον ἀνευρίσκει τις τὴν μεγάλην ταχυδρομικὴν ὁδὸν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Σκόδραν διὰ τῶν Βιτωλίων (Ὅρα ὁδὸν 19· ἀνάγνωθι ἀναστρόφως). Ἀφοῦ διέλθῃ τις ἐκτὸς τῆς πόλεως τὸν Τσαρανίκαν μικρὸν παραποτάμιον τοῦ Σκουμπῆ ἐπὶ λιθίνης γεφύρας, ἐξακολουθεῖ βαδίζων εἰς τὴν πεδιάδα. Μετὰ δύωρον πορείαν βλέπει τὰ ὄρη τὰ ἐν δεξιᾷ προσεγγίζοντα καὶ κάμπτοντα ΒΔ. τερματίζοντα οὕτω τὴν κοιλάδα· τότε ἀναβαίνει τὴν ὀρεινὴν κοιλάδα τοῦ ὄ-

ρους Γκεράβε (Γκαμπὰρ Βαλκάν, ἀλβανιστὶ Κιάφα Γκαμπάρ, ὕψους 628 μέτρων). Ἐπὶ τοῦ ἀντιθέτου μέρους φαίνεται (8 ὧραι ἀπὸ Ἐλβασανίου) τὸ χάνι τῆς Τρσίδας ἢ Πρσίδας. Ἀνευρίσκει εἶτα τὴν πεδιάδα καὶ διερχόμενος διὰ τῆς κοίτης τὸν Ἀρτζεντὲ παρὰ τὴν ὁμώνυμον κώμην φθάνει εἰς (5 ὧραι)

Τύραννα ἢ *Τράνα* (τουρκ. Τυράν) (21 ὧραι ἐκ Βερατίου), ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἴσμου (Isanus), ἀρχαῖον τιμάριον τοῦ Σκενδέρμπεη. Κάτοικοι 20,000 ὧν 4,000 ὀρθόδοξοι, 200 καθολικοί, οἱ λοιποὶ Μουσουλμάνοι. Ἐξ ὅλων τῶν πόλεων τῆς Ἀλβανίας ἡ πόλις αὕτη ἔχει χαρακτῆρα ἀνατολικόν. Ἡ εἴσοδος εἰς αὐτὴν ὅταν ἔρχηταί τις ἀπὸ Σκόδρας εἶναι θελκτική.

Πέραν τῆς πόλεως ταύτης ἡ ὁδὸς φέρεται ΒΒΔ. παραπλεύρως τῇ κοίτῃ τοῦ Ἴσμου, ὃν ἀναβαίνει τις ἐξ ἀριστερῶν· διέρχεται ὕστερον τὸ ποτάμιον Λάνα, παραποτάμιον τοῦ Ἴσμου καὶ ἀπαντᾷ (1 ὥρα 30) πρῶτον χάνιον τὸ *Βλιὲς-Χάν*, παρὰ τῷ ὁποίῳ ὑπάρχει ὁδὸς ἄγουσα εἰς (1 ὥρα) Κρόϊαν.

Ἡ Κ ρ ό ϊ α, ἧς τὸ ὄνομα ἀλβανιστὶ σημαίνει πηγήν, κεῖται 5 χιλιόμετρα πρὸς Α. Ἀπέχει τοῦ Δορραχίου 12 ὥρας καὶ τῆς Σκόδρας 22. Κεῖται ἐπὶ ἀποκρήμνου βράχου ὑπερκειμένου πεδιάδων, ἐν αἷς ὁ Καῖσαρ καὶ ὁ Πομπήϊος κατεσκόπησαν ἀλλήλους πρὶν συγκρουσθῶσιν ἐν Φαρσάλοις. Τὸ ὄνομα τῆς Κρόϊας κατέστησαν περιώνυμον ἐν τῇ ἱστορίᾳ πολὺ ὕστερον οἱ κατὰ τῶν Τούρκων ἀγῶνες τοῦ Σκενδέρμπεη. Ἡ ἀκρόπολις τῆς πόλεως ταύτης περιέχει 80 οἰκίας, 2

τζαμία καὶ λείψανα μεγαλοπρεποῦς σεραγίου, ἐξ οὗ καὶ ἡ Κρόϊα ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν Τούρκων 'Ακ-Σεραΐ ἢ 'Ακ-Χισάρ, λευκὸν ἀνάκτορον ἢ λευκὸν φρούριον. Ἡ ἀκρόπολις αὕτη κατεδαφισθεῖσα τῷ 1832 κατὰ διαταγὴν τοῦ σερασκιέρη Ῥεσὶτ Πασᾶ οὐδεμίαν ἔχει σήμερον ἀξίαν. Ἡ πόλις περιέχει 6,000 κακοίκους καὶ 700 ἢ 800 οἰκίας ἐκτισμένας περὶ τὴν ἀκρόπολιν ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ ὄρους.

Διερχόμεθα διὰ τῆς κοίτης τρία μικρὰ ῥεῖθρα ὕδατος τὴν *Κουρκοῦσα* (χάνιον), *Σιὰ-Σοῦ* (Μαῦρο-νερό), (3 ὥρ.) *Βουρὸς* (κώμην καὶ χάνιον). Μεταξὺ τῶν δύω τελευταίων ὑπάρχει συνεχὴς γραμμὴ λόφων μέχρι Κρόϊας, ἐξ ἧς φαίνονται εἰς ἀπόστασιν λεύγας ΒΔ. τὰ ἐρείπια φρουρίου καὶ Δ. ὁ ἀρχαῖος πύργος τοῦ *Πρὲς* ἢ *Πρέζα*. Πέραν τοῦ χανίου Βουρὸς (3 ὥρ.) ὑπάρχουσι τὰ χάνια *Κουλέ*, καὶ (1 ὥρ.) *Σεναρλί*. Ἡ ὁδὸς ἐντεῦθεν εἰσέρχεται εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ ποτ. Μάτι (ἀλβανιστί Ματία], ὃν διαπερᾷ (1 ὥρ.) παρὰ τὰς ἐκβολάς του. Ὁ ποταμὸς οὗτος ξηρὸς κατὰ τὸ ἔαρ, τὸν χειμῶνα καθίσταται ἐπικίνδυνος ὡς ἐκ τῶν μεγάλων πετρῶν, ἃς κυλίει καὶ τῆς ὁρμητικότητος τῆς ῥοῆς του. Πέραν τοῦ ποταμοῦ μέχρι τοῦ Δρίνου ἐκτείνεται εὐρεῖα χώρα μήκους 5 λευγῶν καὶ πλάτους 2 καὶ ἡμισείας, καλουμένη Βραιγοῦ-Ματιά, κεκαλυμμένη ὑπὸ δασῶν καὶ θάμνων, μεταβαλλομένη δ' ἐνίοτε εἰς ἀπέραντον ἕλος ὑποτρεφόμενον ἐκ τῶν ποταμίων ὑδάτων. Πρὸ 15 ἐτῶν ἡ ἀλβανικὴ φυλὴ τῶν Κλεμεντίδων ἔλαβε τὴν ἄδειαν παρὰ τῆς κυβερνήσεως νὰ βόσκῃ ἐκεῖ τὰ ποίμνιά της· οὕτω δὲ μέρος τοῦ ἕλους

τούτου ἤρξατο ἐκχερσούμενον καὶ καλλιεργούμενον.

Εἰς τὴν ἐσχατιὰν τῆς Βραιγοῦ-Ματιὰ φαίνεται (22 ὥρ. ἐκ Τυράννων) ἡ πόλις

Ἀλέσσιον (τουρκιστ. Λὲς) ἡ ἀρχαία Λισσὸς ἢ Λίστρον τῶν Βυζαντινῶν, θεμελιωθὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Διονυσίου τῶν Συρακουσῶν θέλοντος διὰ τούτου νὰ γίνῃ κύριος τῆς Ἀδριατικῆς. Ὁ Φίλιππος Γ' τῆς Μακεδονίας διὰ δόλου ἐκυρίευσε τῆς πόλεως. Ὁ Γέντιος βασιλεὺς τῆς Ἰλλυρίας παρεχώρησε τὴν θέσιν ταύτην τοῖς Ῥωμαίοις, οἵτινες μετήνεγκον αὐτοῦ ἀποίκους. Ὁ Ὀτακίλιος στρατηγὸς τοῦ Πομπηΐου, κατέσχεν αὐτὴν ἐπί τινα χρόνον. Ἔκτοτε τὸ ὄνομα τῆς πόλεως μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Σκενδέρμπεη δὲν ἀναφέρεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ὁ ἥρως οὗτος κατὰ τὸν Χάμερ ἀπέθανεν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τῇ 13 Ἰανουαρίου 1467 καὶ ἐτάφη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Οἱ Ὀθωμανοὶ κατέλαβον τὸ Ἀλέσσιον τῇ 1478.

Τὸ Ἀλέσσιον κεῖται ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ μεγάλου ποταμοῦ τῆς Ἰλλυρίας Δρίνου, πλωτοῦ μέχρις αὐτῆς ὑπὸ λέμβων χωρητικότητος 50 τόνων· εἶναι δὲ πενιχρὰ κωμόπολις, στενὰς ἔχουσα ὁδοὺς καὶ πηλώδεις· ἔχει κλίμα νοσερὸν κατὰ τὸ ἔαρ ὡς ἐκ τῶν ἀναθυμιάσεων τῶν ἑλῶν, ἅτινα προξενοῦσιν αἱ πλήμμυραι τοῦ Δρίνου. Ἐκ τούτου λέγουσιν ὅτι οἱ Τοῦρκοι ὠνόμασαν αὐτὴν *Λές*, (ψοφίμι). Ἐν μέσῳ τῆς πόλεως εὑρίσκεται ἀγορά ἔχουσα 80 ἐμπορικὰ καταστήματα, εἰς τὰ ὁποῖα τὴν Κυριακὴν συχνάζουσιν οἱ κάτοικοι

τῶν πέριξ ὀρεινῶν μερῶν. Ἕνεκα τοῦ νοσώδους κλίματος, λέγει ὁ Hecquard, οἱ εὔποροι τῶν κατοίκων καὶ δὴ οἱ Μουσουλμάνοι πρὸ πολλοῦ ἔκτισαν μεγάλην τινὰ κωμόπολιν καλέσαντες ὡσαύτως Ἀλέσσιον πρὸς Δ. τοῦ ὄρους Μαρκίνι, 2 μίλια πόρρω τῆς ἀγορᾶς τοῦ Ἀλεσσίου, περιέχουσαν 300 οἰκίας ὁμοιομόρφου κατασκευῆς. Πᾶσαι εἶναι εἰσόγαιαι περιπεφραγμέναι ὑφ' ὑψηλοῦ τοίχου καὶ κεχωρισμέναι ἀπ' ἀλλήλων.

Μεταξὺ τῆς πόλεως καὶ τοῦ προαστείου, ἐπί τινος τῶν ὀροπεδίων ὑπάρχει μεμονωμένος λόφος ὕψους 177 μέτρων· ἐπὶ τῆς κορυφῆς τούτου κεῖται ἡ Ἀκρόλισσος, ἡ ἀρχαία ἀκρόπολις, ἧς τὰ κατώτερα μέρη εἶναι κατεσκευασμένα ἐξ ὀγκωδῶν λίθων, ἡνωμένων πρὸς ἀλλήλους διὰ τοιαύτης τέχνης, ὥστε φαίνονται ἀπαρτίζοντες ἓν μόνον τεμάχιον. Ἂν καὶ σήμερον ἡ ἀκρόπολις αὕτη εἶναι ἐρείπιον ἑτοιμόρροπον, τὰ ἐξωτερικὰ αὐτῆς τείχη, ὀχυρωμένα ὄντα ἀπὸ διαστήματος εἰς διάστημα διὰ πύργων ποῦ μὲν στρογγύλων, ποῦ δὲ τετραγώνων, εἶναι εἰσέτι ἀνέπαφα. Δύο τετράγωνοι πυργίσκοι προστατεύουσι τῆς εἰσόδου ἀποτελουμένης ἐκ σειρᾶς θόλων. Τρία μικρὰ πυροβόλα ὀρειχάλκινα ἄχρηστα ἀπαρτίζουσιν ὅλον τὸν ὁπλισμὸν τῆς ἀκροπόλεως. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους Μαρκίνι ὑπάρχουσιν ἀπειράριθμα ἐρείπια. Τὸ Ἀλέσσιον περιεῖχεν ἄλλοτε 5 ἐκκλησίας· ἐκ τούτων δύο ὁ Ἅγ. Γεώργιος καὶ ὁ Ἅγ. Σεβαστιανὸς μετεβλήθησαν εἰς τζαμία.

Ἡ πόλις, τὰ προάστεια καί τινες πέριξ κῶμαι ἐν

αῖς τὸ *Καλμέτι*, ἕδρα τοῦ λατίνου ἐπισκόπου περιέχουσι 5300 κατοίκους, τὸ πλεῖστον καθολικούς.

Εἰς ἀπόστασιν 5 μιλίων ΒΒΔ. κεῖται ὁ Ἅγ. Ἰωάννης τῆς Μεδούας, λιμενίσκος, χρησιμεύσας ἄλλοτε ὡς ὁρμητήριον τῶν πλοίων τῆς Ἐνετίας, σήμερον δὲ ὢν κατὰ τὸ ἥμισυ ἀμμόχωστος. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ περὶ αὐτὸν βουνοῦ ΜΔ. καὶ ἀπὸ ϐορρᾶ φαίνονται τὰ ἐρείπια τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου, ἐξ ἧς ἔλαϐε καὶ τὸ ὄνομα.

Ἐξ Ἀλεσσίου εἰς Σκούταρι 6 ὧραι. Ἡ ὁδὸς διὰ τῆς πεδιάδος τοῦ Δρίνου ἀναϐαίνει τὴν ἀριστερὰν ὄχθην αὐτοῦ, καὶ καταλείπουσα τὴν χώραν τοῦ Ἀλεσσίου εἰσέρχεται ὀλίγον ἐντεῦθεν (1 ὥρ. 35) τοῦ *Παϐορίκ*, εἰς τὸ διαμέρισμα τῆς Ζαδρίνας, εὐρυτάτης πεδιάδος τερματιζομένης ὑπὸ τοῦ Δρίνου καὶ ὑπὸ τῶν ὑψηλῶν ὀρέων τῶν Μιρδιτῶν· λοφίσκοι ἐν τῷ μέσῳ διακόπτουσι τὴν μονοτονίαν τῶν χωρίων. Ἡ ὁδὸς πλησιάζουσα εἰς τὸν Δρῖνον διαπερᾷ αὐτὸν διὰ τῆς κοίτης εἰς τὸ *Γκράμσι* (χάνιον), ἓν τῶν 4 διαϐατῶν μερῶν τοῦ ποταμοῦ. Τὸ Γκράμσι ἀπέχει ἐξ ἴσου ἀπὸ Ἀλεσσίου καὶ Σκόδρας. Ἡ ὁδὸς παραπλεύρως φερομένη τῇ δεξ. κοίτῃ τοῦ Δρίνου ἔρχεται εἰς πολίχνην 1800 κατοίκων, καλουμένην *Μπουζάτη* ἢ Μπουσάτς (Ἀλϐαν. Βουχέρα). Ἀπομακρυνομένη δὲ τέλος ἐκ τοῦ Δρίνου καὶ φερομένη ἐν ἀριστερ. εἰς τὰς ὑπωρείας τῶν ὀρέων, καὶ κάμπτουσα πρὸς Δ. ἑνοῦται μετὰ τῆς ὁδοῦ ἐκ Πρισδρένης (Ὅρα ὁδ. 21)

παρὰ τῇ γεφύρᾳ τοῦ Σίρι, ὃν διαπερῶσα καταλήγει εἰς *Σκόδραν*. 49 ὧραι ἐκ Βερατίου. Ὅρα ὁδὸν 20.



Ὁδὸς 19.

ΕΚ ΔΥΡΡΑΧΙΟΥ ΕΙΣ ΒΙΤΩΛΙΑ

Διὰ τοῦ Ἐλβασανίου καὶ Ὄχριδος.

43 ὧραι. — Σταθμὸς ἐν Καβάϊᾳ, Πεκίνι, Ἐλβασανίῳ, Στρούγᾳ, Ὄχριδι.

Δυρράχιον. Ὅρα περιγραφὴν ἐν τῇ ἑπομένῃ ὁδῷ 20.

Ἡ ὁδὸς ἐκ Δυρραχίου τρέπεται πρὸς ἀνατολάς, εἶτα κάμπτει πρὸς μεσημβρίαν, περικολπίζουσα τὸν κόλπον, οὗτινος τὸ Δυρράχιον ἀποτελεῖ τὴν βόρειον ἄκραν, φερομένη διὰ πεδιάδος μήκους 5 λευγῶν ἐπὶ 1 καὶ ἡμισείας πλάτους. Εἰς τὸ ἄκρον τῆς πεδιάδος ταύτης ὑπὸ τὰ κράσπεδα λόφου, ἀποσπάσματος ὄντος τῶν Κανδαβῶν ὀρέων φαίνεται (5 ὧραι) ἡ

Καβαΐα, πολίχνη 5,500 κατοίκων, ὧν 4,000 μουσουλμάνοι, κειμένη οὐ μακρὰν τοῦ ἀρχαίου Ἀσπαραγίου, ὅπου ὁ Πομπήϊος καὶ ὁ Καῖσαρ κατεσκόπησαν ἀλλήλους εἰς δύο διαφόρους θέσεις, ἐστρατοπεδευμένοι ὄντες ὁ μὲν ἐντεῦθεν, ὁ δ' ἐκεῖθεν τῆς πόλεως. Ἡ ὁδὸς ἐκ Καβάϊας ἐκκλίνουσα μᾶλλον ΜΑ. φθάνει εἰς (5 ὧρ.) τὴν κ. *Πεκίνι* ἐπὶ τοῦ ποτ. Σκουμπῆ, ἀπέ-

χοῦσαν 5 ὥρας τῶν ἐκϐολῶν του. Ἡ κ. αὕτη περιέχει ἑκατοντάδα οἰκιῶν ἐπὶ λόφων καταφύτων ἐκτισμένων. Ἐν μέσῳ ἔχει ἀγοράν, κομψὸν τζαμίον καὶ πύργον ὡρολογίου.

Ἐντεῦθεν ἡ ὁδὸς κάμπτει ἀποτόμως πρὸς Ἀν. καὶ φέρεται παρὰ τῇ δεξιᾷ ὄχθῃ τοῦ Σκουμπῆ, σχεδὸν ἐπὶ τῶν ἰχνῶν τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ, ἥτις ἀπὸ Δυρραχίου ἔφθανε μέχρι Θεσσαλονίκης, ἑνοῦσα τὸν Ἀδριατικὸν κόλπον πρὸς τὸ Αἰγαῖον Πέλαγος, περὶ ἧς πολλάκις ἐγένετο λόγος ἐν τοῖς προηγουμένοις. Ἐπὶ τέλους ἡ ὁδὸς καταλήγει εἰς (7 ὧραι)

Ἐλϐασάν (Ὅρα σελ. 266) (17 ὧραι ἐκ Δυρραχίου)· ἐκ τούτου δὲ φέρεται παρὰ τὴν κοίτην τοῦ Σκουμπῆ, ὃν διέρχεται (2 ὥρ.) ἐπὶ γεφύρας, παρὰ τῇ ὁποίᾳ ὑπάρχει καὶ χάνιον· εἶτα δὲ διελθοῦσα (4 ὥρ.) τὸ κωμδ. *Κουκοῦσα*, ὅπου ὑπάρχει ἑτέρα γέφυρα καὶ χάνιον, στρέφεται πρὸς Β. εἰς κοιλάδα καὶ διέρχεται μικρὸν πόρρω τοῦ Κιοπρὶ (γεφύρας ἐπὶ χειμάρρου)· ἐντεῦθεν ἄρχεται ἀνιοῦσα τὴν ὀρεινὴν μασχάλην τῆς Βαρόγας (ὄρη Κανδαϐά), ἐξ ἧς καταϐαίνει εἰς Γκορετσίτσαν, κωμδ. ἀλϐανικόν, εἶτα συναντᾷ μέρος ἐδάφους ἐστρωμένον, ὅπερ θὰ εἶναι τμῆμα τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ, καὶ καταϐαίνει μέχρι (6 ὧραι)

Στρούγας πολίχνης 1500—2000 κατ. Ἀλϐανῶν μουσουλμάνων καὶ καθολικῶν καὶ Βουλγάρων ὀρθοδόξων, κειμένης εἰς τὴν Β. ἐσχατιὰν τῆς λίμνης τῆς Ὀχρίδος ἐπὶ τῆς ἐξόδου τοῦ Μαύρου Δρίνου. Ὁ Δρῖνος

δ ἐκτεταμένην χώραν διαρρέων ΒΔ. καὶ ἐκβάλλων εἰς τὸν Ἀδριατικὸν κόλπον παρὰ τὸ Ἀλέσσιον, διερχόμενος τοὺς Δίβρας σημειοῖ εἰς τὸ μέρος τοῦτο διὰ τῆς δεξ. ὄχθης τὰ ὅρια τῆς σλαβικῆς γλώσσης (βουλγαρικῆς καὶ σερβικῆς) καὶ τῶν Γκέκιδων ἢ τῶν βορείων Ἀλβανῶν.

Ἡ *λίμνη τῆς Ὄχριδος*, ἡ Λυχνῖτις τῶν ἀρχαίων, ἔχει περίμετρον 100 χιλιομέτρ. περίπου (28 χιλιόμετρα μῆκος ἀπὸ Β. εἰς Μ. καὶ 12—15 πλάτος). Τὰ διαυγῆ αὐτῆς ὕδατα, καθιστῶσιν δρατὸν τὸν ἀμμώδη πυθμένα αὐτῆς μέχρι βάθους 10 ἢ 14 ὀργυιῶν, ὡς ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Στράβωνος. Εἶναι δὲ περιώνυμος διὰ τοὺς ἰχθῦς αὐτῆς, ἐξ ὧν ταριχεύουσι μεγάλας ποσότητας καὶ ἐξάγουσιν εἰς πᾶσαν τὴν Ῥούμελην καὶ Ἤπειρον.

Ἐκ Στρούγας εἰς Πρισδρένι διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Δρίνου 30 ὧραι.

Ἐκ Στρούγας ἡ ὁδὸς φέρεται παραπλεύρως τῇ βορείῳ ὄχθῃ τῆς λίμνης μέχρις (3 ὧραι)

Ὄχριδος τῆς ἀρχ. Λυχνιδοῦ ἢ Λυχνηδοῦ (31 ὧραι ἐκ Δυρραχίου). Ἡ πόλις αὕτη κεῖται εἰς τοὺς πρόποδας κεκολοβωμένου κώνου πρὸς τὴν θάλασσαν διήκοντος, οὗτινος ἡ ἐπίπεδος κορυφὴ φέρει ἀκρόπολιν ὀχυράν. Αἱ οἰκίαι τῆς πόλεως εἶναι διεσπαρμέναι ἐπὶ μεγάλης ἐκτάσεως. Ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων ἀνέρχεται εἰς 10—12,000 ψυχάς. Ἡ Ὄχρις περιέχει 6 τζαμία, 4 ἐκ-

κλησίας, πύργον ὡρολογίου καὶ μέγαν ἀριθμὸν λουτρώνων.

Ἐκδρομὴ εἰς τὴν πηγὴν καὶ τὴν Μονὴν τοῦ Ἁγίου Ναούμ.—Εἰς ἀπόστασιν 6 ὡρῶν περίπου πρὸς Μ. τῆς Ὄχριδος εἰς τὴν ἐσχατιὰν τῆς λίμνης, κεῖται ἡ Μονὴ τοῦ Ἁγ. Ναούμ, τῆς ὁποίας τὴν θεμελίωσιν ἀνάγουσιν εἰς τὸν Ἰουστινιανόν. Αὐτοῦ πλησίον πρὸς Β. εὑρίσκεται πηγή, ἧς τὸ ἀναβλύζον ὕδωρ καταρρέει ὡς ποτάμιον ἐκ τῶν βράχων ἐφ' ὧν ἔκτισται ἡ Μονή. (Ἀπὸ ταύτης ἡ πρὸς Ἀ. κειμένη λίμνη Πρέσπα ἀπέχει 3 ἢ 4 λεύγας). Τὸ Μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Ναοὺμ εἶναι ἐκ τῶν πλουσιωτάτων τῆς Ῥούμελης. Ὑπέστη δὲ φαίνεται ὀλιγώτερον τῶν λοιπῶν τὰς δηώσεις τῶν Τούρκων. Ἡ γεωγραφικὴ αὐτοῦ θέσις, ἥτις ἐχρησίμευεν ὡς σταθμὸς στρατιωτικός, ἡ χρῆσις αὐτοῦ ὡς νοσοκομείου, ἡ ἀρχαιότης, ἡ ἔκτασις τῶν κτημάτων του, ἐδημιούργησαν αὐτῷ θέσιν προνομιοῦχον. Ὁ περιτετειχισμένος αὐτοῦ περίβολος περιλαμβάνει μεγάλην αὐλὴν ἐν ᾗ ὑπάρχουσιν εὐρύχωρα οἰκήματα μονώροφα καὶ διώροφα περὶ μικρὰν ἐκκλησίαν. Τὰ περὶ τὴν Μονὴν μέρη καθωραΐζονται ὑπὸ ὑψηλοτάτων καρυῶν καὶ τερπνῶν πεδίων· ἡ δὲ λίμνη τῆς Ὄχριδος παρέχει εἰς τοὺς ἐν τῇ Μονῇ οἰκοῦντας θέαν εὐχάριστον καὶ ἡδεῖς ἰχθῦς. Ἡ Μονὴ περιέχει 60 περίπου μοναχούς· ὁ ἀριθμὸς δὲ τῶν ξένων καὶ τῶν ἀσθενῶν εἶναι μεγαλείτερος.

[Τινὲς πιστεύουσιν ὅτι ἐνταῦθα ἔκειτο ἡ ἀρχαία Λυ-

χνιδός, ἢ εἶτα Ἀχρὶς τῶν Βυζαντινῶν, καὶ οὐχὶ εἰς Ὄχριδα. Τὰ περὶ τούτου ἐκτενέστερον ἀνάγνωθι ἐν Μακεδονικοῖς Μ. Δήμιτσα σελ. 605, ἐν οἷς καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως].

Ἐξ Ὄχριδος ὁδὸς διερχομένη ἐκ τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ναοὺμ ἄγει μετὰ 20 ὥρας εἰς Καστορίαν. Ὅρα ὁδὸν 2, σελίδα 36.

Ἐξ Ὄχριδος καταλείποντες ἐν δεξιᾷ τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Ἁγ. Ναοὺμ διευθυνόμεθα πρὸς Ἀν. καὶ μετὰ 6 ὥρας φθάνομεν εἰς *Βέσνιαν*, ὅπου ἀνερχόμεθα ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς δειράδος, τὴν ὁποίαν διερχόμεθα διὰ στενοῦ λαιμοῦ καὶ εἰσερχόμεθα εἰς τὴν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν θάλασσαν πλευράν. Ἡ ὁδὸς διέρχεται χάνιον μεμονωμένον (3 ὥρ.) καὶ συναντᾷ τὸν χείμαρρον τῆς κοιλάδος τῶν Βιτωλίων καὶ μετ' αὐτοῦ κατέρχεται εἰς (2 ὥρ.) τὴν πόλιν τῶν *Βιτωλίων* (43 ὧραι ἐκ Δυρραχίου. Ὅρα σελ. 35).



Ὁδὸς 20.

ΕΚ ΚΕΡΚΥΡΑΣ ΕΙΣ ΣΚΟΔΡΑΝ

Διὰ θαλάσσης.

Τὴν ἄνω Ἀλβανίαν καὶ τὰς γειτονευούσας αὐτῇ χώρας δύναταί τις νὰ ἐπισκεφθῇ ἐρχόμενος εἰς αὐτὰς διὰ τῶν ἀτμοπλοίων τοῦ Λόϋδ, ἅτινα ἀναχωροῦντα ἐκ Κερκύρας, προσορμίζονται εἰς Αὐλῶνα καὶ Δυρράχιον.

Τὸ ἀτμόπλοιον ἐκ Κερκύρας ἀνάγεται πρὸς Β. καὶ παραπλέει τὴν παραλίαν τῆς Ἀλβανίας. Ἐκ τοῦ ἀτμοπλοίου δὲ διερχομένου βλέπει τις ἐκ Μ. πρὸς Β. πλέων τὸν Βουθρωτόν, τὸν λιμένα τῶν Ἁγίων Σαράντα, τὸ Πόρτο Παλέρμο, τὴν Χιμάραν καὶ τὴν Ἄσπρη Ῥοῦγα. Μετὰ ταῦτα κάμπτον τὸ ἀκρωτήριον Λιγγέτα εἰσέρχεται εἰς τὸν κόλπον τοῦ Αὐλῶνος (Oricus Sinus) ἔχοντα ἀπὸ Β. εἰς Μ. διάπλουν 4 λευγῶν, καὶ κλειόμενον ὑπὸ τοῦ νησυδρίου *Σάσενο*, ὅπερ μένει ἐν ἀριστερᾷ καὶ ὑπὸ κλάδου τῶν Κεραυνίων ὀρέων, ὁ ὁποῖος ἀφίνει μεταξὺ τῶν παραλίων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἰταλίας πρὸς τὸ Ὀτράνδον στενόν, ἐξ οὗ ἄρχεται ἡ Ἀδριατικὴ θάλασσα, ἔχον διάπλουν μιᾶς νυκτός.

Ἐν τῇ δυτικῇ παραλίᾳ τοῦ κόλπου ὑπάρχει τὸ Πόρτο Ῥαγουζίνο παρὰ τὰ ἐρείπια τοῦ Ὠρικοῦ, εἰς τὸν μυχὸν ἡ πολίχνη Δουκάτες καὶ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς περιφερείας ὁ

Αὐλών (Ὅρα σελ. 219). Ἐκ τῆς πόλεως ταύτης δύναταί τις νὰ περιηγηθῇ τὰ Ἀκροκεραύνια ὄρη. Διὰ τὴν περιήγησιν δὲ ταύτην τερπνὴν μέν, ἀλλὰ δυσχερῆ ἔχει ἀνάγκην ὁδηγοῦ.

Ἐξ Αὐλῶνος τὸ πλοῖον παραπλέει παραλίαν ἁλιτενῆ καὶ ἑλώδη, εἰς ἣν βλέπει τις τὰς ἐκβολὰς τῶν ποτ. Ἀῴου παρὰ τὴν κ. Πόλλινα, Ἐργέντου, Ἄψου, καὶ Σκουμπῆ, μέχρι

Δυρραχίου, τῆς ἀρχαίας Ἐπιδάμνου, ἀποικίας τῶν Κορινθίων, ἧς ἡ κατοχὴ ὑπῆρξε μία τῶν πρωτίστων

ἀφορμῶν τοῦ Κερκυραϊκοῦ πολέμου τῷ 436 π. Χ. Ἀποικισθεῖσα ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ὕστερον καὶ μᾶλλον γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα Δυρράχιον, ὅπερ ἀρχικῶς ἔφερεν ὁ λιμὴν τῆς πόλεως, ἐγένετο ἡ μᾶλλον συχναζομένη διάβασις ἐξ Ἰταλίας εἰς Ἑλλάδα ἐκ Βρεντησίου. Αὐτόθι ἔκειτο ἡ μία τῶν κεφαλῶν τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ. Ἐν Δυρραχίῳ διέμεινεν ἐξόριστος ὁ Κικέρων. Τὰ ἀποτυχόντα δὲ στρατιωτικὰ περὶ τὴν πόλιν ταύτην ἔργα τοῦ Καίσαρος, ἀποτελοῦσιν ἓν τῶν διαφερόντων ἐπεισοδίων τοῦ πολέμου, ὅστις τέλος ἔσχεν ἐν τῇ μάχῃ τῶν Φαρσάλων. Ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν τὸ Δυρράχιον ὠχυρώθη καὶ ἡ διοίκησις αὐτοῦ ἐνεπιστεύετο εἰς ἐπισήμους τοῦ κράτους ἄνδρας. Ὁ Ῥοβέρτος Γκυισκάρδος τῷ 1082 ἐκυρίευσε τῆς πόλεως, ἥτις τῷ 1294 περιελθοῦσα εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Ἀνδεγαυικοῦ οἴκου, ὕστερον εἰς τὴν τῶν Ἐνετῶν, τῷ 1501 ἔπεσεν εἰς τὴν τῶν Τούρκων.

Τὸ Δυρράχιον τὰ νῦν ἔχει 1900 κατοίκους, εἶναι δ' ἐκτισμένον ἐπὶ χερσονήσου βραχώδους. Τὸ φρούριον αὐτοῦ ἐφ' οὗ διακρίνονται οἱ ῥυθμοὶ τῆς οἰκοδομικῆς πάντων τῶν λαῶν, οἵτινες κατέλαβον αὐτὸ εἶναι ἑτοιμόρροπον. Ἔχει πολλὰ τζαμία, ἅτινα προηγουμένως ἦσαν ἐκκλησίαι, καλὸν λιμένα καὶ πολλὰς ἀρχαιότητας κυρίως ῥωμαϊκάς.

Ὁ Κ. Heuzey ἐκ Δυρραχίου παρέλαβε πολλὰς λατινικὰς ἐπιγραφὰς τῆς ἀρχαίας ῥωμαϊκῆς ἀποικίας. Ἔν τινι δὲ ἀνεκδότῳ αὐτοῦ πονήματι ὥρισεν εἰς τὰς

θέσεις, τὰς καλουμένας ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν *Σκάμ*, καὶ *Σκάλ-Γκούρ*, ἐν τῷ ὅρμῳ τοῦ Δυρραχίου τὴν θέσιν τοῦ περιβοήτου στρατοπέδου τῆς Πέτρας, ἔνθα ὁ Πομπήϊος περιεκυκλώθη ὑπὸ τῶν γιγαντείων πολεμικῶν ἔργων τοῦ ἀντιπάλου του.

Ἀπὸ τοῦ Δυρραχίου ἡ παραλία κολποῦται ἀλλὰ τὸ ἀτμόπλοιον εὐθυπλοοῦν, ἀφίνει πρὸς Ἀ. τὸν κόλπον τοῦ Ἀλεσσίου καὶ τὸν λιμένα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Μέδουας (σελ. 271) καὶ προσεγγίζει εἰς τὸ ἀκρωτήριον ἐφ' οὗ κεῖται ἡ πόλις

Δούλτσινον, τὸ ἀρχαῖον Ὀλκίνιον ἢ Κολχίνιον, ὅπερ παρεδόθη τοῖς Ῥωμαίοις ἐν ἀρχῇ τοῦ κατὰ τοῦ βασιλέως Γεντίου πολέμου. Ἡ πόλις μετὰ τῶν προαστείων ἔχει 8000 κατοίκους. Ἐν μέσῳ τῆς πόλεως οὐ μακρὰν τῆς θαλάσσης ὑπάρχει κρήνη, ὅπου ὑδρεύονται τὰ πλοῖα.

Εἰς ἀπόστασιν 2 ἢ 3 μιλίων ΒΒΔ. ἐπὶ τῆς παραλίας κεῖται κωμίδιον 20 οἰκιῶν, ἔνθα ἔκειτο τὸ Παλαιὸν Δούλκινο (Dulcigno Vecchio). Τὸ κωμίδιον περικυκλοῦται ἀφ' ἑνὸς ὑπὸ ὀχυρωμάτων, ἀφ' ἑτέρου ὑπὸ βράχων ἀποτόμων.

Ὁδὸς ἐκ Δουλτσίνου εἰς Σκόδραν 8—10 ὧραι.

Πρὸς Β. τοῦ Δουλτσίνου (10 μίλια) κεῖται τὸ

Ἀντίβαρι, κείμενον εἰς τὸν μυχὸν ὅρμου ἐγκεκολπωμένου εἰς τοὺς πρόποδας τῶν ὀρέων Ῥούμια καὶ Σούτουρμαν καὶ τερματιζομένου ὑπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Βολβίτσα. Τὸ πλοῖον ἀγκυροβολεῖ εἰς ἀπόστασιν 400 μέτρων ἀπὸ τῆς παραλίας, ἕνεκα τοῦ ἀβαθοῦς τῶν ὁ-

δάτων. Εἰς τὴν ἀποβάθραν δὲ αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν ὑπάρχει μόνον τὸ τουρκικὸν τελωνεῖον, ἓν ἀλβανικὸν χάνιον, ἓν μαγειρεῖον ἰταλικὸν καί τινες καλύβαι εἰς τὴν παραλίαν.

Ἡ πόλις δέ, ἥτις ἐκλήθη οὕτως ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς ἀπέναντι τοῦ ἐν τῇ Ἀπουλίᾳ τῆς Ἰταλίας Βαρίου (Ante Barium), ἔκτισται πόρρω τῆς θαλάσσης 3 μίλια ἐπὶ ὄρους ἔχοντος ἐν τῇ κορυφῇ φρούριον, ἄλλοτε καλῶς ὡπλισμένον. Ὁ Κλῆρος χείμαρρος καταρρέων ἐκ τῶν λόφων τῶν ὑπερκειμένων τῆς πόλεως διαρρέει αὐτὴν ἐκβάλλων εἰς τὴν θάλασσαν. Τὸ Ἀντίβαρι περιέχει 250 οἰκίας, ὧν τινες φέρουσιν ἔτι τὰ ἐνετικὰ ἐθνόσημα. Ἐν μέσῳ τῆς πόλεως κεῖται ἡ ἀρχαία μητροπολιτικὴ ἐκκλησία, μεταβεβλημένη τὰ νῦν εἰς τζαμίον. Ἐκτὸς τῆς πόλεως ὑπάρχει πολίχνη καλουμένη Βάρος (πόλις σερβιστί), οὖσα σημαντικωτέρα τῆς κυρίας πόλεως, διότι περιέχει περίπου 4,000 κατοίκους, ὧν 2,500 μουσουλμάνοι, 850 καθολικοὶ λατῖνοι καὶ 650 Ἕλληνες ὀρθόδοξοι. Ἡ ἀγορὰ περιέχει 140 ἐμπορικὰ καταστήματα, κείμενα ἑκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ ἀπὸ Ἀντιβαρίου εἰς Βάρος. Τὸ Ἀντίβαρι εἶναι ἕδρα Μουδίρη καὶ ἀρχιεπισκόπου Λατίνου.

Ἐξ Ἀντιβαρίου εἰς Σκόδραν (9—10 ὧραι) μεταβαίνουσι μετ' ἀγωγέων, ὧν ἐπὶ ἐνοικίῳ λαμβάνουσι τοὺς ἵππους, οἵτινες σταθμεύουσι πάντοτε αὐτόθι κατὰ τὴν ἄφιξιν τῶν ἀτμοπλοίων. Ἡ ὁδὸς εἶναι χαλεπωτάτη καὶ ἐνιαχοῦ ἐπικίνδυνος μικρῶν ἕνεκα τελμάτων, ἅτινα συναντᾷ τις ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ἐντὸς τῶν

ὁποίων διατρέχουσι κίνδυνον ν' ἀπολεσθῶσιν ἵππος καὶ ἀναβάτης.

Καταλείποντες τὸ Ἀντίβαρι ἐπ' ἀριστερὰ φθάνομεν εἰς τὸν πυθμένα κυκλοτεροῦς χώρου σχηματιζομένου ἐξ ὀρέων, ἀνερχόμεθα ἔπειτα χείμαρρον διαρρέοντα διὰ μέσου ὑψωμάτων καλῶς γεωργημένων καὶ μετὰ μιᾶς ὁλοκλήρου ὥρας ἀνάβασιν κοπιώδη, καθ' ἣν δὶς ἀναγκαζόμεθα νὰ καταβῶμεν τοῦ ἵππου, φθάνομεν ἐπὶ ὀροπεδίου ἐφ' οὗ κεῖται ὡραῖον τζαμίον, καὶ ἐκ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει τερπνὴ θέα πρὸς τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν. Περαιτέρω περὶ τὸ μέσον τῆς ὁδοῦ ἀναπαυόμεθα εἰς τὸ (3 ὥρ.) *χάνιον τοῦ Κοδερκόλ*. Ἐντεῦθεν πορευόμεθα διὰ τῆς πεδιάδος, ἣν διαρρέει ἡ Βοϊάνα, ἐκρέουσα ἐκ τῆς λίμνης τῆς Σκόδρας. Εἰς τὸν πυθμένα δὲ τῆς πεδιάδος ὑψοῦται ὁ λόφος ἐφ' οὗ κεῖται ἡ ἀκρόπολις τοῦ Ῥοζαφᾶ. Ἔπειτα κάμπτομεν τὸ ὄρος Τιροβὸς καὶ φθάνομεν εἰς τὸ πενιχρὸν πολίχνιον τοῦ Γαλατᾶ, ὅπου συναντῶμεν αὖθις τὴν Βοϊάναν, ἥτις εἰς τὸν τόπον τοῦτον ἐξέρχεται ἐκ τῆς λίμνης. Διερχόμεθα τὸν ποταμὸν ἐπὶ τῆς ξυλίνης σκωληκοβρώτου γεφύρας Οὐζούν-Κιοπρί, λίαν χθαμαλῶς κειμένης, ὥστε ἡ ἐλαχίστη πλήμμυρα παρασύρει μέρη αὐτῆς, καὶ εἰσερχόμεθα μετ' ὀλίγον εἰς *Σκόδραν* διὰ τῆς συνοικίας τῆς ἀγορᾶς.

Σκόδρα ἢ *Σκούταρι* (τουρ. *Ἰσκενδριέ*, ἀλβαν. *Σκόδρα* »ἐπὶ λόφου«) ἡ ἀρχαία Σκόδρα, πρωτεύουσα τοῦ βασιλέως Γεντίου. Μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ βασιλέως

τούτου (168 π. Χ.) περιῆλθε μετὰ τῆς λοιπῆς Ἰλλυρίας εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Μετὰ τὴν διαίρεσιν δὲ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους περιῆλθεν εἰς τοὺς αὐτοκράτορας Ἕλληνας καὶ ἀπετέλεσε μέρος κατὰ τὴν 4ην ἑκατοντ. τῆς ἐπαρχ. Πρεβάλεως. Κυριευθεῖσα ἀλληλοδιαδόχως ὑπὸ τῶν Γότθων, Σέρβων, Ἐνετῶν, Οὔγγρων, ἔπειτα αὖθις ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν, ἔπεσεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Τούρκων τῷ 1477. Κατὰ τὸ χρονικὸν δὲ τοῦτο διάστημα ἡ θέσις τῆς πόλεως μετήλλαξε πολλάκις.

Ἡ πόλις διαιρεῖται εἰς 10 προάστεια ἢ συνοικίας περιλαμβάνοντα 4,500 οἰκίας· ἔχει κατοίκους 38,000, ὧν 12,000 καθολικούς, 500 Ἕλληνας, τὸ δ' ἐπίλοιπον μουσουλμάνους. Εἰς ἀπόστασιν 1 μιλίου ἀπὸ τῆς πόλεως ἐπὶ τῆς ὄχθης τῆς Βοϊάνας ὑπάρχει ἡ ἀγορά, περιέχουσα 1500 ἐμπορικὰ καταστήματα καὶ μπεζεστένιον διὰ τὰ πολύτιμα ἐμπορεύματα.

Πρὸς Δ. τῆς πόλεως ἐπὶ λόφου ἀδένδρου ὕψους 150 μέτρων κεῖται τὸ ἀρχαῖον σερβικὸν φρούριον Ῥοζαφὰ ἐν ᾧ ἑδρεύει ὁ διοικητὴς πασᾶς. Τὸ φρούριον τοῦτο εὑρίσκεται τὰ νῦν ἐν κακῇ καταστάσει. Ἐπὶ τοῦ μετώπου τῆς κυρίας εἰσόδου φαίνεται ἔτι ὁ λέων τοῦ Ἁγ. Μάρκου.

Ἡ *λίμνη τῆς Σκόδρας*, ἥτις εἶνε ἡ Λαβεᾶτις τῶν ἀρχαίων, ἣν οἱ Σλαῦοι καλοῦσι *Βλάτο*, οἱ δὲ Ἀλβανοὶ *Λικιένι* εἶναι [ἡ σημαντικωτέρα τῶν λιμνῶν τῆς Ἄνω Ἀλβανίας, ἔχει τερπνοτάτην θέαν· ὁρίζεται ὑπὸ ὀρέων καταφύτων καὶ ἀπεψιλωμένων. Ἔχει μῆκος 9 λευγῶν

καὶ πλάτος μέσον 6 μιλίων· εἶναι πολύϊχθυς· ἐν ὥρᾳ δὲ χειμῶνος καλύπτεται ὑπὸ ἑλοβίων πτηνῶν καὶ δὴ ἐξ ἀγρίων νησσῶν, ἃς οἱ κάτοικοι θηρεύοντες ἐκ τοῦ δέρματος αὐτῶν κατασκευάζουσι σισύρας, ἃς μεταχειρίζονται οἱ Τοῦρκοι].

Ἀπὸ Σκόδρας εἰς Βεράτιον δι' Ἐλβασανίου ὅρα ὁδὸν 18· ἀνάγνωθι ἀναστρόφως,—εἰς Βιτώλια καὶ Θεσσαλονίκην δι' Ἐλβασανίου ὅρα ὁδ. 18 καὶ 19, εἰς Πρισδρένην ὁδ. 21,—εἰς Γκουζινιὲ καὶ Πλάβαν ὁδ. 22.

Ὁδὸς 21.

ΕΚ ΣΚΟΔΡΑΣ ΕΙΣ ΠΡΙΣΔΡΕΝΗΝ

30 ἢ 32 ὧραι. 136 χιλιόμετρα. Σταθμοὶ ἐν χανίῳ Ντουγανιέ, Κερβέτ, Βλὲτ καὶ γέφυραν τοῦ Βεζίρου. Ἡ ὁδὸς αὕτη εἰς Πρισδρένην, ἡ διερχομένη διὰ μέσου τῶν ὀρέων τῶν Μιρδιτῶν, εἶναι μία τῶν δυσπορωτέρων τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, ἕνεκα τῆς τραχύτητος αὐτῆς καὶ χαλεπότητος καὶ ἕνεκα τῶν παντοειδῶν στερήσεων, ἃς ὑφίσταται ὁ ὁδοιπορῶν· προσθετέον δὲ καὶ ἕνεκα τῶν δυσαρέστων καθ'ὁδὸν συναντήσεων. Ὅπως διέλθῃ τις ταύτην ἔχει χρείαν συνοδείας ἐνόπλου καὶ προμηθείας τροφῶν δι' ὅλον τὸν χρόνον τῆς διαβάσεως.—Ἡ ὁδὸς μάλιστα πλὴν τοῦ τμήματος ἀπὸ τῆς γεφύρας τοῦ Βεζίρου μέχρι Πρισδρένης εἶναι εἰς οἰκτρὰν κατάστασιν. Συμβαίνει δ' ἐνίοτε τὰ καραβάνια νὰ ἐμποδίζωνται κατὰ τὴν πορείαν των ἐπὶ ὁλοκλήρου ἑβδομάδας τῶν χιόνων ἕνεκα καὶ τῆς ὑπερχειλήσεως τῶ χειμάρρων. Ὥστε ἡ διάρκεια τῆς διαβάσεως δὲν δύναται ν' ὁρισθῇ ἀκριβῶς. Καλοῦ ὄντος τοῦ καιροῦ ἀπαιτοῦνται 3 ἡμέρας ἢ 4 τὸ πολύ, ἐν ὥρᾳ δὲ χειμῶνος 8 ἢ 15.

Ἐκ Σκόδρας διαβαίνομεν τὴν γέφυραν τοῦ Σιρὶ καὶ ἀφίνοντες ἐν δεξιᾷ τὴν ταχυδρομικὴν ὁδὸν πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην διὰ τοῦ Ἀλεσσίου, Τυράννων, Ἐλβασανίου, Ὄχριδος καὶ Βιτωλίων, διευθυνόμεθα πρὸς Ἀ. διὰ πεδιάδος μέχρι τῆς συναντήσεως τοῦ Δρίνου, τὸν ὁποῖον διαπερῶμεν (20 λ.) πρὸς τὸν ἀνάρρουν διὰ τῆς σχεδίας *Σκέλα* (2 ὥρ.). Ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς ὄχθης ὑπάρχει χάνιον μεμονωμένον. Καταλείπομεν ἐν δεξιᾷ ὁδὸν ἄγουσαν εἰς Ἀλέσσιον, διατέμνουσαν τὴν γόνιμον πεδιάδα τοῦ *Ζαδρίνα* (πέραν τοῦ Δρίνου), ἔνθα παράγονται οἱ καλλίτεροι οἶνοι τῆς ἐπαρχίας. Μετὰ ἡμίσειαν ὥραν ἐκ Σκέλα διαπερῶμεν τὸν Κομσικιὲ πλησίον τοῦ ὁμωνύμου χανίου καὶ ἀναβαίνοντες τὸν ποταμὸν αὐτὸν εἰσερχόμεθα εἰς τὴν χώραν τῶν Μιρδιτῶν.

Οἱ Μιρδῖται εἶναι φυλὴ ἀλβανικὴ αὐτόνομος, ἧς ὁ ἀρχηγὸς κατοικεῖ ἐν μικρᾷ κώμῃ 30 οἰκιῶν ἐν μέσῳ τῶν ὀρέων ΜΑ. Διαιροῦνται εἰς 5 μπαϊράκια συμποσούμενα κατὰ προσέγγισιν εἰς 20,000 ψυχάς. Εἶναι πάντες καθολικοί.

Τὸ πρῶτον χάνιον, τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ τις ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Μιρδιτῶν εἶναι τὸ τοῦ Ντουγανιέ. Ἐντεῦθεν ἡ ὁδὸς βαθμηδὸν ὑψουμένη ἕρπει ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων κυματίζουσα καὶ κάμπτουσα τὰς ἀνωφερείας πολλῶν φαράγγων ἀποτόμων, ἀναπεπταμένων πρὸς μεσημβρίαν.

Ἀπὸ τὸ χάνι τοῦ Κερβὲτ (9 ὥρ. ἐκ Σκόδρας), κα-

ταλείπει τις τὴν χώραν τῶν Μιρδιτῶν εἰσερχόμενος εἰς τὴν χώραν τῶν Ἀλβανῶν μουσουλμάνων. Μικρὸν κατόπιν ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης εὑρίσκεται ἡ ὀχυρὰ κωμόπολις *Ποῦκα*, συγκειμένη ἐξ 600 οἰκιῶν.

Ἐντεῦθεν μέχρι τῆς γεφύρας τοῦ Βεζίρη, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ ὅριον τῶν βιλαετίων Ἀλβανίας καὶ Σκοτίων ὑπάρχει ὁδὸς 14 ὡρῶν, κοπιώδης, διὰ μέσου ἀτραπῶν στενῶν διερχομένη καὶ ὑπεράνω κρημνῶν. Οἱ κυριώτεροι σταθμοὶ ταύτης εἶναι.

Βλὲτ ἢ *Φλέτ*, ἐν ἴσῃ ἀποστάσει ἐκ Σκόδρας καὶ Πρισδρένης (16 ὧραι). 3 ἢ 4 οἰκίαι· χάνιον εἰς τὰ κράσπεδα τῆς ὀρεινῆς μασχάλης τῆς Κιάφα-Μάλα, ἣν ὑπερβαίνουσιν εἰς 2 ὥρας 30 (3 ὥρ. ὅταν ἔρχηταί τις ἐκ Πρισδρένης εἰς Σκόδραν). Ἔπειτα (2 ὧραι)

Σακάτ Χὰν (18 ὥρ. ἐκ Σκόδρας, 14 ἐκ Πρισδρένης), ἐφ' ὑψηλοῦ τόπου, ὑπερκειμένου ἐξ ἀριστερῶν καὶ δεξιῶν τῆς ἑλικοειδοῦς ῥοῆς τοῦ Δρίνου. Ἡ ὁδὸς προσεγγίζουσα τῷ Δρίνῳ καταβαίνει εἰς τὴν κοιλάδα χειμάρρου ῥέοντος πρὸς Β., ὃν διερχομένη παρὰ τὴν συμβολὴν αὐτοῦ φθάνει εἰς (2 ὥρ.)

Σπάς (20 ὥρ. ἐκ Σκόδρας 12 ἐκ Πρισδρένης). Χάνιον. Ἡ ὁδὸς φθάνει εἰς τὸν Δρῖνον, ἀνέρχεται τὴν μεσημβρινὴν ὄχθην μέχρι (4 ὥρ.) τῆς

Γεφύρας τοῦ Βεζίρη, (24 ὥρ. ἐκ Σκόδρας) ἐπὶ τοῦ Δρίνου. Χάνιον. Ἐντεῦθεν ἡ ὁδὸς μέχρι Πρισδρένης εἶναι ἁμαξιτός, ἑκατέρωθεν κατάφυτος. Ἐν τῷ μεταξὺ διαβαίνει τις ὑπὸ τὴν κ. Ῥαγόβα, διαπερᾷ τὸν Δρῖνον

ἐκ νέου εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς χιλιομέτρου ἀπὸ τῆς συμβολῆς τούτου μετὰ τοῦ μέλανος Δρίνου, καὶ δ.ευθυνόμενος κατ' εὐθεῖαν πρὸς Β. παραπλεύρως τῇ κοίτῃ τοῦ ποταμοῦ φθάνει εἰς (8 ὥρ.)

Πρισδρένην (32 ὥρ. ἐκ Νόβι Παζάρ). Ἡ πόλις αὕτη ἦτο ἀρχαία πρωτεύουσα τῶν Σέρβων, πρωτεύουσα ἤδη τοῦ βιλαετίου Σκοπίων· ἔκτισται παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ ὅρους Σὰρ-Πλάνινα τοῦ ἀρχαίου Σκάδρου, γεωργημένου μέχρι κορυφῶν, 46,000 κάτοικοι ἐξ ὧν μουσουλμάνοι 32,000, ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ 12,000 καθολικοὶ 2,000.



Ὁδὸς 22

ΕΚ ΣΚΟΔΡΑΣ ΕΙΣ ΓΚΟΥΖΙΝΙΕ ΚΑΙ ΠΛΑΒΑΝ

Α. Διὰ τῆς ὀρεινῆς μασχάλης τῆς Σιάλας (24 ὧραι.)

Ὅ,τι εἴπομεν περὶ τῆς προηγουμένης ὁδοῦ καὶ περὶ τῶν προφυλάξεων, ἃς ὀφείλει ὁ ὁδοιπόρος νὰ λάβῃ ἐφαρμόζεται καὶ ἐπὶ τῆς προκειμένης, καθ' ἣν δύναταί τις ἐφ' ὁλόκληρον ἡμέραν νὰ βαδίζῃ χωρὶς ν' ἀπαντήσῃ οὔτε ἄνθρωπον, οὔτε στέγην οἰκίας. Ἡ ὁδὸς αὕτη εἶναι βατὴ μόνον ἐν ὥρᾳ θέρους, ἀδιάβατος δ' ἐν ὥρᾳ χειμῶνος. Ὁ περιηγούμενος δὲ μόνην ἀνταμοιβὴν ἔχει τῶν κόπων του καὶ τῶν στερήσεων τὰς φυσικὰς καλλονὰς τοῦ τόπου πανταχοῦ σχεδὸν παριστῶντος τοποθεσίας γραφικὰς καὶ ἀγρίας.

Ἀπὸ Σκόδρας εἰς κ. *Κοπιλὶκ* ΒΔ.	ὧραι	3
Μέχρι τῆς ὁδοῦ εἰς Ποδγορίτσαν	»	1
Εἰς Δεδάϊ	»	2
» Βερζέλαν	»	2
» Μπόγαν	»	2
» τὴν ὀρεινὴν μασχάλην τῆς Σιάλας (ἀνάβασις)	»	4
» τὴν κ. Σιάλα (κατάβασις)	»	2
» Γκουζινιὲ (4,000 κάτ.)	»	8
» Πλάβαν (3,500 κάτ.)	»	2.
		26.

Β. Διὰ τῆς Ποδγορίτσας

31 ὧραι 20 λ.

Ἀπὸ Σκόδρας εἰς Κοπιλὶκ	ὧραι	3
Εἰς Ποδγορίτσαν	»	12.

Ἡ *Ποδγορίτσα* εἶναι σπουδαία πόλις τῆς βορείου Ἀλβανίας ὡς θέσις στρατηγηματικὴ καὶ ἐμπορικὸν κέντρον. Κεῖται ἐπὶ τῶν ὀχθῶν ποταμίου ἐκβάλλοντος εἰς τὴν Μοράτσαν. Πρωτεύουσα τοῦ σαντζακίου. Κάτοικοι 6,340, ὧν 4150 μουσουλμάνοι. Ἐκτίσθη κατὰ τὴν 5ην ἑκατονταετηρίδα ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ Β′ ἐκ τῶν ἐρειπίων τῆς οὐ μακρὰν κειμένης Διοκλείας, πατρίδος τοῦ Διοκλητιανοῦ, ἧς τὰ ἐρείπια κεῖνται εἰς ἀπόστασιν 1 ὥρας πρὸς Β. Ἡ πόλις εἶναι ὀχυρά.

Ἐκ Ποδγορίτσας ἀπέχει ἡ Κεττίνη, ἡ πρωτεύουσα τοῦ Μαυροβουνίου ὥρας 8.

Δύο ὁδοὶ ἄγουσιν ἐκ Ποδγορίτσας εἰς Γκουζινιὲ καὶ Πλάβαν, ἀμφότεραι σχεδὸν παράλληλοι καὶ ἰσομήκεις. Ἡ πρώτη, ἡ παρὰ τὰ ὅρια τοῦ Μαυροβουνίου διερχομένη, κατεγράφη ὑπὸ τοῦ Βιέτ, σημειοῦντος ὡς ἑξῆς τὰς ἀποστάσεις.

Ἐκ Ποδγορίτσας

Εἰς	*Μεδοὺν* κ. ὀχυρὰν	ὥρ.	2 λ.
»	Κορίτα-Καρσάνσκα	»	1, 30
»	Ῥάχοβα	»	2
»	τὸ ὄρος Λούτς	»	3, 15
»	τὴν λίμνην Ῥικοβάτς	»	2, 35
»	τὸ κωμίδιον Βελιπολιέ	»	1, 40
»	τὰς πρόποδας τοῦ Βιετερνίκ	»	2, 15
»	Γκουζινιέ	»	1, 05.
			16, 20.

Ἡ ἑτέρα ὁδὸς ἧττον τραχεῖα τῆς προηγουμένης φέρεται κατὰ μῆκος τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ζέμ, διέρχεται τὴν χώραν τῆς ἀλβανικῆς φυλῆς τῶν Κλεμεντίδων μέχρι *Σέλτσας* (12 ὧραι ἐκ Ποδγορίτσας), ὑπερβαίνει τὸ ὄρος Τρόϊτσα καὶ κατέρχεται εἰς (4 ὧραι) *Γκουζινιέ* (16 ὥρ. ἐκ Ποδγορίτσας, 31, 20 ἐκ Σκόδρας).



ΠΙΝΑΞ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΣ

Τὰ ἀστερίσκον ἔχοντα ὀνόματά εἰσιν ἀρχαῖα.

Α

* 'Αβαντία 214, 226.
'Αβαρίτσα 160.
'Αβδῆ Πασᾶ χάνι 34.
* Ἄβδηρα 15.
* Ἄγασσαι 69.
* 'Αγγίτης 21, 22.
Ἅγ. 'Απόστολοι 45|108.
» Βαρβάρα 149.
» Βασίλειος 26|216.
» Γεώργιος 42|132.
» Δημήτριος 76|133.
» Εὐφημία 136.
» 'Ηλίας 80, 82.
» Θεόδωρος 85.
» 'Ιωάννης 186.
» » Μεδούας 271.
» Λαυρέντιος 127.
» Μάμας 62.
» Μηνᾶς 86.
» Νικόλαος 61|65.
Ἅγ. Σαράντα 209,277.
'Αγκαλάρι 46.
'Αγκίστρι 126.
'Αγυιὰ 140, 141.
* 'Αγχιασμός=Ὄγχησμος.
* Ἀδριανούπολις 3,11,12, 13|240, 241, 247.
* 'Αέρωπος 229, 231.
* Ἄζωρος 106, 109.
Ἄθακος 225.
Ἄθυλο 63.
* Ἄθως 16, 26, 51-64.
* Αἰανὴ 115.
* Αἰγαί=Ἔδεσσα.
* Αἰγίνιον 69, 165.
'Αϊδὶν 149.
'Αϊδονάτ-Καλεσσί=Παραμυθία.
Αἰκατερίνη 68, 73, 74, 77.
* Αἰναῖον=Καραβουρνοῦ.

'Αϊνετζίκ 5.
* Αἶνος 6, 10-12.
'Ακ-Κετζὲλ 149.
* 'Ακόντισμα 16.
Ἄκρα πολιτεία 41.
* 'Ακρόθωοι 54.
* 'Ακροκεραυνία 215.
* 'Ακρόλισσος 270.
* 'Ακτὴ 54.
* Ἄκτιον 180.
Ἁλατᾶς 131.
'Αλαφακλὰρ 145.
* 'Αλεκτρυόπολις 23.
'Αλεποχῶρι 180, 193.
'Αλέσσιον 269.
* Ἁλιάκμων 65-69.
'Αλιστράτι 21.
'Αλίφακα 161.
* Ἄλκορδος 69.
'Αλλάχ Κιλισσέ 45.
Ἁλμυρὸς 96, 149, 195, 197.
* 'Αλμωπία 41, 42.
'Αλογοπάτη 159.
* Ἄλος 150.
Ἁλυκαὶ 148.
'Αλχάνι 152.
* Ἄλωρος 66-67.
'Αμαλιάπολις 139.
Ἄμαρβις 106.
* 'Αμαντία='Αβαντία.
* 'Αμβρακία 177.
'Αμπελάκια 93.
'Αμπελικὸς 245.
* Ἄμυρος 144.
* 'Αμφιλοχία 177.
* 'Αμφίπολις 23 ἐπ.
'Ανάζι 179.
* 'Ανακτορόπολις 23.
'Ανάληψις 100.
'Ανασιλίτσα=Λαψίστα.
* Ἄναυρος 126.
'Ανεμότρυπα 93.
'Ανήλιον 137, 263.
'Ανίαρος 242.
* Ἄνιγρος 242.
'Ανόϊ 193.
'Αντιβάριον 279.
* 'Αντιγόνεια 222, 230, 233, 240.
'Αντινίτσα 160.
* 'Αντιπατρία 222, 264.
* 'Αντισάρα 47.
* 'Αντρὼν 150.

* Ἀξιὸς (Βαρδάριον) 31 ἑπόμ. 65, 66.
* Ἀπιδανὸς 153, 162.
* Ἀπίλας 88.
* Ἀπολλωνία 220, 225, 244.
Ἀραβίτζα 121.
Ἀράστα 26.
* Ἄρατθος=
* Ἄραχθος 170, 172, 177.
Ἀραχωβίτσα 195, 200.
Ἀργαλαστὴ 135.
* Ἀργύα 226.
* Ἀργύας 225 ἐπ.
* Ἀργυρίνη 226, 240.
Ἀργυρόκαστρον 211, 226, 239 ἐπ.
Ἄρδιμο 7.
Ἀρτζεντὲ 267.
* Ἀρήνη 242, 250.
Ἀρήνηστα 242, 243, 249.
* Ἄσναος 219, 229.
* Ἀσπαράγιον 272.
Ἀρναουτλοὺκ 27.
* Ἄρνη=Κιέριον.
Ἄρτα 176, 177 ἐπ.
Ἀρτσίστα 255, 257, 259.
* Ἀσκουρίς=Νεζερός.
Ἀσμάκι 95, 122.
Ἄσπρη Ῥοῦγα=Στράτα Βίαγκα.
Ἀσπροπόταμος 170.
* Ἀστακίαι 225.
* Hatera 73.
* Ἀτιντανία 230 ἐπ. 236. 242.
Αὐλὼν 219, 235, 277.
* Ἄφυτις=Ἄθυλο.
* Ἀχελῷος 170.
* Ἀχέρων 184, 211.
Ἀχίλλειον 150.
Ἀχινὸς 23, 25|149, 151.
Ἀχλάδιον 150.
* Ἄψαλος 42.
* Ἄψος 222, 277.
* Ἀῷος=Βοϊοῦσα ἢ Βιόσα 173, 226 ἑπόμ.

B

Βάδερ 32.
Βακοπόλι 221.
Βαλδόνα 173, 175.

Βάντσα 213, 214.
Βαξιὰ 175.
Βάρβαις 114, 119.
Βαρδὰρ 48.
Βαρδάριον 31.
Βαριάδες 193.
Βαρόγα 273.
Βαρπόπη 155.
Βαρδαρόβτζε-Ἀματάβο 32.
Βαρκομάδι 176.
Βάρως 14.
Βασιλικὰ 51.
Βασιλίτσι 176, 256.
* Βατίαι 189.
Βατσίνα 26.
* Βεδεριανὰ 32.
Βεζὶρ-Χὰν 34.
Βεκτὲς 86.
Βελβεντὸς 112.
* Βελέγραδα 222.
Βελεσὸς 33.
Βελεστῖνος 123.
Βελιανὴ 190.
Βελιγράδιον 27.
Βελιπολιὲ 288.
Βελίτσα 41|210.
Βελλᾶ 243, 252.
Βελτσίστα 200, 203, 206.
Βενετζάνι 32.
Βενετικὸς 37, 170.
Βένετο 139.
Βεντίστα 169.
Βέντσα 232.
Βεράτιον 206, 222.
* Βερενίκη 181.
* Βέρμιον 116, 119.
* Βέροια 67, 117.
Βέσνια 276.
Βίγλα 199.
Βίγλαις 132.
Βιέτερνικ 288.
Βιόσα=Βοϊοῦσα=Ἀῷος.
Βίρα 5, 13.
Βιρόας πηγὴ 244.
* Βισάνθη 4, 5.
* Βιστονὶς 15.
Βιστρίτσα 41, 42, 66.
Βιτιβιανὴ 114.
Βιτώλια 35.
Βιχάνη 251.
Βλάδοβα 39.
Βλατάνι 152.
Βλαχογοραντζῆ 247.
Βλαχολίβαδον 74,76,109

Βλετ 285.
Βλιὲς Χὰν 267.
Βλοντερὸς 183, 184.
Βοβοῦσα 173.
* Βοδενὰ 39 ἐπ. 96, 97, 122.
Βοεβόδα 165.
* Βοίβη 146.
* Βοιβηΐς 95—122, 145.
Βοϊδομάτης 259.
Βόϊον 225.
Βοϊοῦσα 170. ἐπ.
* Βόλβη 26.
Βολβίτσα 279.
Βολιανὰ 103.
Βόλτιτζα 42.
* Βολουστάνα 109.
* Βόρας=Νιτζέ.
* Βόρβορος=Γιανιτσά.
Βοσαξὶ 46.
Βότσινο 173, 174.
* Βοττιαία 68.
Βουβάλα 106, 107.
Βουβὸς 188, 190.
* Βουθρωτὸς 195 ἐπ.
* Βουλίνη 226.
Βουλούστρα 15.
Βουνὸ 216.
Βούργαρης 106, 110.
Βουρλατάνι 151.
Βουρὸς 268.
Βουσιτρίνα 28.
* Βούχετα 186.
Βραιγοῦ-Ματιὰ 268.
Βράνα 33.
Βράστα 26.
Βρέθι 232, 233, 237.
Βρίνα 197.
Βροντοῦσα 76.
Βροῦτος 38.
Βρυάνιστα 207.
Βρύσαις 159.
Βρωμοβρύση 135.
Βυζίτσα 137.
Βύθος 85.
* Βύλλις 224 ἐπ.
Βῶλος 90, 96, 124 ἐπ. 137.

Γ

Γαλάτιστα 52.
Γαλλικὸς 46, 65.
* Γάνος 7.

Γαρδίκι 150|155|162|190|206|211|254.
Γαρμπίτσα 244.
Γάστρα 120.
Γενίκιοϊ 24, 46 (Νεοχώριον).
Γένιτζε Καρασοῦ 13, 15, 18, 19.
Γένιτζε Βαρδὰρ=Γιανιτσά.
Γένι-Χὰν 30.
* Genusus 265.
* Γεράνιον 264.
Γερεμὶ 151.
* Γερηνία 249.
Γερμόπολις 246.
Γεροβολιὰ 195.
* Γερτοῦς 264.
Γέφυρα Ἀώου 236.
» Βεζίρη, 285.
» Διποτάμου 174.
» Καδῆ (Καδὶμ Κιοπρὶ) 21.
» Κούρδ-Πασᾶ 222, 266.
» Λύκου 199.
» Μεσοβιόσας 262.
» Οὐζοὺν Κιοπρὶ 281.
Γέφυρα Ῥάικου 207.
» Σιρὶ 284.
» Σοφατζῆ 238.
» Τσοκάδερε 3.
Γιάγνεβο 29.
Γιαζιλὶ 8.
Γιανιτσὰ 41—44, 46.
Γιαρτιμλοῦ Σοῦ 14.
* Γιτάναι 188.
Γιωργελοῦ 32.
Γκαμπὰρ 267.
Γκελελὲρ 123.
Γκεράβε 267.
Γκερλὶ 123.
Γκιὸζ-Τεπὲ 116.
Γκιουμουρτζίνα 13, 14, 19.
Γκοβιλιανὴ 201.
Γκολέμι 212, 213.
Γκολὶκ 237.
Γκορεσίτσα 273.
Γκοριτσὰ 185.
Γκορνίσεβο 38.
Γκουζινὲ 286 ἑπ.
Γκουλέμα Ῥέκα 121.
Γκρούκα 263.
* Γλαφυραὶ 147.
Γλίκοβο 107.

Γλυκὺ 180, 190.
* Γλυκὺς 185, 190.
Γλῶσσα 219.
* Γόμφοι 154, 155, 253.
* Γοννακόνδυλον 99.
* Γόννοι 97, 98.
Γοραντζὶ 244, 247, 249, 252.
Γορίτσα 126.
Γότιστα 174.
Γουδαμὰν 103.
Γουλενὰ 103.
Γραδίστα 44|226.
Γραικὴ 251.
Γρατζιανὴ 113.
Γρεβενὰ 37.
Γρεβενίτσι 173.
Γρίβα 214, 219, 227, 231.
Γρίτζιανο 162.
Γρύμπιανη 243, 253, 254.
Γυναικόκαστρον 159.
* Γυρτὼν 95.
Γυφτοπόταμο 117, 249.

Δ

* Δαρδανία 31.
* Δάτος 17, 23.
Δεβὸλ 265.
Δεδάϊ 287.
Δελβινάκι 207, 248, 250.
Δέλβινον 207, 209, 235, 241.
Δεμπραδὲς 107, 108.
Δεμὶρ-Καποῦ 32.
Δερβὲν-Μπαμπᾶ 90.
Δερβίτσανα 192.
Δερελὶ 90, 94, 99, 104.
Δερεμτζελοῦ 14.
Δέρνα 61.
Δέσανη 141.
Δέσνιτσα 236, 262.
Δέτνατα 103.
* Δημητριὰς 126.
* Δημήτριον 148.
Διάβας τὸ Κουκοῦλι 102.
Διαπόρι 217.
Διδυμότειχον 11.
* Διόκλεια 287.
* Δῖον 54|69, 74, 77, 86, 103.
Δοβρᾶ 252, 258.
Δοβραβόδα 203.
Δόβρουτσι Δὰγ 161.

Δογὰν-Χισσὰρ 14.
* Δολίχη 106, 108, 109.
Δομοκὸς 159.
Δόναφρος 221.
Δόξα 117=Βέρμιον.
* Δορίσκος 11.
Δορμανλὸκ 44.
Δὸρτ-'Αλὶ 116.
Δουκάτες 218, 232.
Δούκλιστα 104, 106, 108.
Δούλτσινον 279.
* Δραβῆσκος 21.
Δραγομάντσι 42.
Δραγοῦμι 190.
Δράκια 127, 129.
Δρακοτὴ 237.
Δρακοῦμι 201.
Δράμα 18, 19, 21.
Δράμεσι 193, 204
Δραμνίστα 113.
Δραόρι 35.
Δριμάδες 216.
Δρῖνος 208, 223, 244, 250.
Δρῖνος ποτ. Ἰλλυρίας 269.
Δρουχάνι 160.
* Δρυϊνούπολις 250.
Δρύσκος 176, 193.
* Δῦμαι, Δύμη 13.
* Δυρράχιον 36, 220, 277.
* Δύσωρον 52.
* Δωδώνη 176, 204, 248.
* Δώτιον 123, 143.

Ε

* Ἕβρος 5, 10—12.
* Ἐγνατία ὁδὸς 13, 16, 19, 25, 33, 39, 44, 221, 225, 273.
* Ἔδεσσα=Βοδενά.
* Ἑκατόμπεδον 237.
* Ἐλαία 185.
* Ἐλαιοῦς 210, 211|235.
Ἐλῃὰ='Ελαία.
Ἐλασσόνα 97, 102, 104, 105.
Ἐλασσονίτικος 105.
Ἐλβασάνιον 36, 266, 273.
Ἐλεύθερον 22, 23.
Ἐλευθερόπολις 22.
Ἐλευθεροχώριον 64 ἑπ. 67, 68.
* Ἑλίκρανον 244, 245.
* Ἐλίμια=Γρεβενά.

Ἔλωρος=Ἄλωρος.
* Ἐνιπεὺς 85.
* Ἐννέα ὁδοὶ 24.
* Ἐνοτία=Νότια.
* Ἑξαμίλιον 8, 9.
* Ἐπίδαμνος=Δυρράχιον.
Ἐπισκοπὴ 121|126|248, 249.
* Ἑπταπύργιον 49.
Ἐργέντης 277.
Ἐργενὶκ 207.
Ἐρεκλιτζὰ 7.
Ἔρημο 94.
* Ἐρίβοια 259.
* Ἐριγὼν=Τσέρνα Ῥέκα.
Ἐρισσὸς=Ἱερισσός.
Ἐσκὶ-Ἐρεκλὶ 3.
Ἐσκὶ-Καβάλα 22, 23.
* Εὐδοξιόπολις 2.
* Εὔροια 189|244.
* Εὐρυμεναὶ 142.
* Εὔρωπος 105.
* Εὐρωπὸς 42.
* Ἔφυρα 185,187=Κίχωρος.
* Ἐχέδωρος=Γαλλικός.
* Ἐχῖνος 151.

Z

Ζαβροῦχος 208.
Ζάβριο 257.
Ζαγορὰ 130, 137 ἑπ.
Ζαγοριανὴ 253.
Ζαγόριον 239, 252, 257.
Ζαγορίτικος 174.
Ζαδρίνα 271, 284.
Ζάλλογγος 180, 192, 257.
Ζάρα 197.
Ζάρκος 161.
Ζαροβίνα 251.
Ζὲμ 288.
Ζερβόχια 136.
Ζέρμι 180.
Ζίλιανα 86, 87.
Ζίχνη 23.
Ζουλιάτες 210.
Ζυγὸς 170.

H

* Ἠϊὼν 23, 25.
* Ἡράκλεια 3, 4.
* Ἡράκλεια Λυγκηστίδος 33, 36.
* Ἡράκλειον=Πλαταμών.



Θανάτου 141.
* Θάσος 16, 17, 18.
* Θαυμακοὶ = Δομοκὸς 144, 159.
* Θερμαϊκὸς κόλπος 42.
* Θέρμη=Θεσσαλονίκη.
* Θεσσαλονίκη 1,23,26, 27, 31, 41, 46, 47 ἐπ. 65—68.
* Θῆβαι Φθιώτιδες 149.
Θουμάϊ 161.
* Θρόνιον 226.
* Θύαμις 252.
* Θύσσος 54.

I

Ἰβὰρ 27, 28.
* Ἱερισσὸς 52, 61.
* Ἰθώμη 154.
* Ἴλιον=Φιλιάταις.
Ἰνστὲ-Καρασοῦ=Ἁλιάκμων.
* Ἰουστινιανούπολις 247.
Ἰρίδερε 21.
Ἰρὶς-Κιοϊ 149.
Ἴσβορον 52.
Ἴσμος 267.
* Ἰσωρία 190.
Ἰτσούμα 80, 103.
* Ἴχναι=Μισὶρ-Μπαμ.
Ἰωάννινα 36,37,96,201.
* Ἰωλκὸς 126.

K

Καβάϊα 272.
Καβάλα 16, 17.
Κάβαλάρη 175.
Καδήκιοϊ=Λαπούσελο.
Καδὶμ Κιοπροῦ 21.
Καϊλὰρ 38.
Καισάρεια 115.
Καλαμᾶς 194, 252.
Καλαμπάκα 155, 165.
Καλὰ-νερὰ 136.
Καλατζί-δερε 14.
Καλὲ-Τεπὲ 97.
Καληανὴ 115.
Καλιοντζῆς 154.
* Καλλιπεύκη 88, 98, 101.

Καλλίπολις 9.
Καλμέτι 271.
Καλόγηρος 80, 82.
Καλπάκι 252.
Καμαρίνα 180,182,183.
Καμβούνια 106.
Καμενίκι 122.
Καμνιὰ 175.
Καμποβρύση 176.
Καναλάκι 177, 179.
Κανάλι 182.
Κανάλια 86, 101|145.
Κάνινα 219.
Κάπιστα 141.
Καπλὰν 32.
Κάπραινα 147.
Καρὰ-᾿Ασμὰκ=Λυδίας.
Καραβίδα 86.
Καραβουρνοῦ 48, 64.
Καραγάτσιον 14, 15.
Καρὰ-Δὰγ 30, 31|122.
Καράκαγια 14.
Καραμουρὰτ 255, 261.
Καραμπαλῆς 154.
Καραζαλὴ 32.
Καραπλάκα 9.
Καρασοῦ 1, 15=Νέστος.
Καρασοῦ 38=᾿Εριγών.
Καρατσαλὶ 104.
Καρατζαλὶ 9.
Καρατσαΐρι 95.
Καρατσὶ Δὰγ 20.
Καραφερία 38.
Καρβουνιάρι 188.
Καρδίτσα 154.
Καρεβλοῦ 4.
Καρίτσα 77, 142.
Κάρλα 95|145.
Καρτσανίστας στενὸν 207.
Καρυὰ 64|80, 86, 101—103.
Καρυαῖς 113.
Καρφίτσα=Σκαρφίτσα.
* Κασθαναία 133, 139, 140.
Κασιδιάρης 207, 251.
Κασολάρι 44.
* Κασσάνδρα 61,62,63.
* Κασσώπη 182.
Καστορία 36.
Καστράκι 168.
Καστρὶ 88|108|141, 144|184, 185.
* Καστρίον 88.

Καστρίτσα 202.
Καταφυγὴ 113.
Κατζαλὶ 8.
Κατσαλνὶκ 29, 30.
Κάτω βρύση = Μεταμόρφωσις.
Καψοχώριον 67, 119.
* Κεάντιον 140.
Κερβερίνη 179, 193 καὶ Κελβουρίνη.
* Κέλετρον=Καστορία.
* Κελυδνὸς 218.
Κεραμίδι 113|139.
Κεραμουτὶ 16.
Κερασιὰ 198.
Κεράσοβο 251.
* Κεραύνια ὄρ. 211,212.
Κερβὲτ 284.
* Κερκινῖτις='Αχινοῦ.
Κεσιὰν 5, 9, 13.
Κεφάλους (στοὺς) 150.
Κιάφα 187, 192.
Κιάφα Μάλα 285.
* Κιέριον 153.
Κιλισελοῦ 26.
Κιοπρουλοῦ 32, 33.
Κιοπρουτζὴ 4.
Κιορλίκοβα 21.
Κιοσλὰρ 158.
Κιούλια 15.
Κιρτσινὶ='Αλμυρός.
Κισερλὶ 143.
Κισσὸς 137.
* Κίτιον=Νιάουστα.
* Κίτρος 71, 72.
* Κίχυρος="Εφυρα.
Κλειδὶ 65, 66.
Κλεισούρα 190|232,236, 237, 262.
* Κλεωναὶ 54.
Κλίνοβο 169.
Κλοκοτὸ 162.
Κογιόβα 41, 43.
Κοδερκὸλ 281.
Κοζάνη 114, 115.
* Κοίλη (δίοδος) 159.
Κόκοβα 114.
Κοκκαλιάρης 114.
Κοκκινὰ 148.
Κοκκινόπετρα 97.
Κοκκινοπλὸς 76, 80, 108.
* Colonia Julia Diensis 78.
* Κολχίνιον 279.

Κομάνοβα 33.
Κομέρκης 165.
Κομπότι 176.
Κομσικὲ 284.
* Κονάριος 153, 162.
Κονίκοβα 46.
Κονίσπολις 195,197,198.
Κόνιτσα 255, 259.
Κονόσπολις 102.
Κοντέσσας κόλπος 16,18, 23 ἑπ.
Κοντοβοῦνι 208.
Κοπιλὶκ 287.
Κόπρανι 193.
* Κορακαὶ 135.
Κορίτα Καρσάνσκα 288.
Κορτιάτης 50, 52|64.
Κορυτσᾶ 264.
Κορυφὴ 67, 119.
Κορφὴ 218.
* Κορώνεια 158.
Κοσμάρι 213, 214.
Κοσσυφοπέδιον 27,28,29.
Κοστάνι 201.
Κότζακας 155, 165.
Κοτζά-Κιοϊ 14.
Κουδέσσι 213, 226.
Κουκοράβα 145.
Κουκοῦσα 273.
Κουλακιὰ 65.
Κουλὲ 268.
Κουμπὰς 7.
Κουμ-Βουρνοῦ 16.
Κουμουζάδες 179.
Κουντουριώτισσα 76, 77.
Κουπανὲς 109.
Κουρβαλὶ 163.
Κουρβελὲς 214, 260.
Κουρῖνον 73.
Κουρκοῦσα 268.
Κουρουκλοῦ 9.
Κουτὲτ ἢ Καλεσσὶ 231.
Κουτλίτσα 114, 119.
Κουτσὶ 215.
Κουτσοὺκ Κρούσοβα 26.
» Μπεσὶκ 26.
» Τσαναρλὶ 156.
» Τσεκμετζὲ 1.
Κοφάλοβο 46.
* Κρανιὰ 89, 100.
Κρασιανίτσα 29.
Κρασοποῦλι 69.
Κρημνίτσα 195, 199.
Κριβολὰκ 32.

* Κρηνίδες 19.
* Κραυσινδῶν 128.
Κράψι 175.
Κροΐα 267.
Κτένιον 115.
* Κυνὸς Κεφαλαὶ 98,151.
Κυρᾶς Χάνι 175.
* Κύρρος 43, 44.
* Κωκυτὸς 184, 186.
Κωλωνία 260.
Κωφὸ 149.

Λ

Λὰβ 28.
* Λαβεᾶτις 282.
Λαγκαδᾶ 26|51.
* Λακέρεια 123.
Λάκκα τοῦ Μπότσαρη 191
» » Σουλίου 193.
Λακκίστικος 183.
* Λάκμων 170, 172.
* Λαμία 160.
Λαμπανίτσα 249.
Λάμποβο 235, 247.
* Λαπαθοῦς 90, 101.
Λαπούσελο 29.
Λάρισα Ὄσσης 143.
Λάρισα 47, 95.
Λάρισα Κρεμαστὴ 150.
Λάσπαις=Πηλώδης.
Λασποχώριον 143.
Λάτρα 65.
Λαῦκος 133.
Λαχανόκαστρον 251,260.
Λαψίστα 37.
Λαψίστας λίμνη 203,206.
Λέγατρα 193.
* Λείβηθρα 77, 87.
Λέκλη 237.
Λὲλ-Βουργάζ 11.
Λεπάρδα 265.
Λεπενάτς 30.
Λεπτοκαρυὰ 86|199.
* Λέπρεον 282.
Λεπροβοῦνι 242, 243, 253, 254.
Λερὶν=Φλωρίνα.
Λεσινίτσα 207, 244.
Λεφόκαστρον 135.
Λεχώνια 126, 137.
* Ληθαῖος 164=Τρικκαλινός.
Λιαρίκοβα 52.

Λιασκοβέτσι 173, 257.
Λιάτες 216.
Λιβάρι 196, 197.
Λίγγος 239, 256.
Λιγκέτα, Γλῶσσα 219.
Λιγκιάδες 175,256,257.
Λιμπάνοβο 67.
Λιμπόχοβο 247.
Λιντζουργιὰ 246.
Λιόπεσι 230.
Λιοῦμι-Βάρδα 218.
Λιπλιὰν 29.
* Λισσὸς 269.
* Λίστρον 269.
Λιτζάκιοϊ 11.
Λιτζάκιοι σοῦ 12.
Λιτοχώριον 81, 85, 108.
Λίψινος 154.
Λογγοβίστα 199.
Λόγγος 207, 244, 256.
Λόγγος Χερσόν. 61.
Λουάρι 221.
Λουδίας=Λυδίας.
Λουλούδια 72.
Λούμης 221, 222, 264.
Λοῦρος 179.
Λοὺτς 288.
Λυγαριὰ 104.
Λυδίας 43, 66, 67.
Λυκόστομον 90.
Λυκοστόμιον 89.
Λυκουρέσιον 185.
* Λυσιμάχεια 9.
* Λυχνιδὸς 225, 274.
* Λυχνῖτις 274.

M

Μαγούλα 123.
* Μαγνησία 130.
* Μαιάνδρια 197, 198.
Μαϊμούλη 123.
* Μακιστία 243.
Μάκρη 13.
Μακρηνίτσα 125, 128, 129.
Μακρηράχη 69|137.
Μακρηνόρος 176.
Μακρηχώρα 153.
Μακροχῶρι 94.
Μαλαθρία 76, 77, 108.
Μαλακάσι 169.
Μάλγαρα 5, 9, 13.
* Μανδαραὶ 44.

Μαργαρίτι 180, 188.
Μαρίτσα 5.
Μαρκίνι 270.
Μαρμαριανὴ 144.
* Μαρώνεια 13.
Μασκολοῦρι 239.
Ματαράγκα 153.
* Μάτι 268.
Ματοχαζνὲ 231.
Μακροβοῦνι 139.
Μαυρολίμνη=ΚαρὰΤσαΐρι.
Μαυρονέρι 75.
Μαυρόνερο=Λυδίας.
Μαυρόπουλο 249.
Μαῦρος Λόγγος 82.
Μαχαλάδες 208.
Μαχαρίτσα 21.
Μεγάλος Ἁϊγιάννης 69, 73.
Μέγας 154.
Μεδοὺν 288.
* Μεθώνη 126.
* Μεθώνη 66, 68.
* Μελίβοια 138, 139, 140, 142.
* Μελιταία 160.
* Melotis 243.
* Μένδη 63.
Μεροβίγλι 197.
Μερτζὶ 165.
Μερτζίκα 243, 261.
Μεσσὶν-Καλὲ 15.
Μεταμόρφωσις 100.
Μετερίζι 251.
Μετέωρα 96, 166 ἑπ.
Μετζίκα 243.
Μετόχιον 135.
Μέτσοβον 36, 37, 96, 170 ἑπ.
* Μηκυβέρνη 62.
Μηλιὰ 113.
Μηλιαὶς 136.
Μητροβίτσα 27, 28.
* Μητρόπολις 154, 165.
Μικρὸς Ἁϊγιάννης 73.
Μίλια 37.
Μιλιόρα 256.
Μιλούνα 104.
Μιρόβτσε 32.
Μισὶρ-Μπαμπᾶ 46.
Μιτζέλα 138, 150.
Μιτζικέλιον 171, 194.
* Μίτυς 69.
Μλίνα 134.

* Μογλενὰ 42.
Μογλενίτικος 41, 42.
Μοισία 28.
Μόλυβος 62.
Μοναστῆρι=Βιτώλια.
Μονὴ Ἁγ. Ἀθανασίου 105.
» » Ἀναργύρων 119, 203.
» Βαλέτζκο 105.
» Βελλᾶς 204, 252.
» Βοῦμπλο 249.
» Ἁγ. Γερασίμου 147.
» » Δημητρίου 142.
» » Διονυσίου 81, 108.
» Δουραχὰν 203.
» Δούσκου 155.
» Δριάνο 244, 245.
» Ζαλόγγου 180, 182.
» Ζίτσας 207, 253, 254.
» Προφ. Ἠλιοῦ 244.
» Ἁγ. Θεοδώρων 165.
» » Ἰωάννου 175.
» » Ἰωάν. Λυκοτρίχη 203.
» Καναλίων 86, 102.
Μονὴ Καστρίτσας 176.
» Κοκκινολιθαρίου 174.
» Κουντουριωτίσσης 108.
» Ἁγ. Λουκᾶ 43.
» Νιζίου 43.
» Ἁγ. Ναοὺμ 275.
» Ἁγ. Νικολάου 134, 209.
» » Νικολ. Σπανοῦ 205.
» Παλιουρίου 195, 200.
» Παναγίας 105.
» Παναγίας Μακρηράχης 69.
» Ἁγ. Πατέρων 253.
» » Πελαγίας 183.
» Πέπελη 244, 245.
» Πέτρας 108, 74.
» Πολλίνης 220.
» Πούντας 180, 184.
» Ἁγ. Προδρόμου 114.
» Σόσινο 254.
» Σωτῆρος 205.
» Τρέσκαβετς 35.
» Ἁγ. Τριάδος 103.
Μοράτσα 287.

Μορσένα 224, 248.
Μορσένας μπογάζι 207.
Μόσιος 251.
Μοσπίνα 201.
Μουζακὶ 154.
Μουλιάδες 193.
Μουρανλὶ 116.
Μούρη 187.
Μούρησις 137.
Μουρλάρι 94.
* Mutatio Scurio 43.
Μπάγια 258.
Μπαλαμοῦτι 94, 97.
Μπαλτανέτο 120.
Μπαμπᾶ 94, 97, 143.
Μπαμπούτς 29, 34.
Μπάνια 38, 122.
Μπανίσκα 27.
Μπαταλὰρ 153.
Μπεσίκια 26.
Μπέη-Μπουνὰρ=Βρύσαις.
Μπλιοῦρι=Πάμισος.
Μπιστουνόπουλο 206.
Μπόγα 287.
Μπολυάνα 172,174,256.
Μποστάνι 114.
Μπουγιοὺκ-'Ερεκλὶ 3.
Μπουγιοὺκ-Μπεσὶκ 26.
» Τενερλὶ = 'Απιδανὸς.
» Τσεκμετζὲ 1.
Μποὺζ-Δὰγ 21.
Μπουζάτι 271.
Μπούκοβα 36.
Μπουκουνίξα 163.
Μπουμπαγιὰ 14.
Μπουροῦ-Καλεσὶ 15.
Μπρομίρι 133.
* Μυγδονία 3.
* Μύραι 137.
Μυριόφυτο 7.
* Μύρμηξ 132.

N

* Ναρθάκιον 157.
Νέα-Μιτζέλα 139, 150.
* Νέαι - Πάτραι 154 = Μητρόπολις.
Νεγάδες 257.
Νεζερὸς 90, 99|159.
Νεόκαστρον 119.
* Νέον Τεῖχος 6.
* Νεόπολις 16 (Νεάπολις)

Νεοχώριον 24, 25|109|
136|201.
Νερεμδίκα 30.
Νερενδὲ 238.
* Νεσσωλὶς=Καρὰ Τσαΐρι
95, 122.
* Νέστος 15.
Νεχτερὲμ 90.
* Νήλεια 127.
Νιάου 136.
Νιάουστα 119.
Νιβίτσα 214.
Νιβολίτσιο 119.
* Νικόπολις 181, 244,
248.
Νίσα 33.
Νιτζὲ 41|122.
Νόβι-Παζὰρ 27, 31, 47.
Νοπάϊα 252.
Νότια 41, 42.
Ντουγάνη 144.
Ντουγανὶ 284.
Ντράτζκο 114.
* Νύμφαιον Μιέζης 120.
* Νύμφαιον 234.

Ξ

Ξενδριάδες 246.
Ξερὸ 9.
Ξηριᾶς 249, 250.
Ξηρολίβαδον 116.
* Ξυνιὰς=Νεζερὸς 159.

O

* Ὄγχησμος 209.
Οἰκονομία 142.
* Ὀλιζὼν 132.
* Ὀλκίνιον 279.
* Ὀλοσσὼν 103,104.
* Ὀλόφυξος 54.
* Ὄλυμπος 79 ἑπ.
* Ὄλυνθος 62.
Ὀλύτσικα 180, 193.
* Ὀμφάλιον 211.
Ὀργκότζινο=Κονάριος.
* Ὀρεστὶς 214.
* Ὅρμα 42.
Ὀρμανλῆ 106.
Ὀρμὰν-Μαγούλα 152.
* Ὀρμένιον 123, 147.
Ὁρμυλία 61.

'Ορτάκιοϊ 112.
'Οστανίτσα 260.
* Οὐρανόπολις 53.
Οὐρουντζὶκ 11.
Οὐσκιούπ=Σκόπια 30, 31, 32.
* Oricus Sinus 277.
'Ορφάνιον 23.
* Ὄσσα 130 ἐπ. 139.
Ὄστροβο 38.
* 'Οττώλοφος 102.
* Ὄχρις 36, 274.

Π

Παβορὶκ 271.
* Παγασαὶ 126.
* Πάγγαιον 17,21-25.
Παγὸς 135.
Παζαρλὶ 106, 107.
Παϊκ 43, 44, 46.
Παλαιοκαλιὰ 41.
* Παλαιοφάρσαλα 153, 158.
Παλαιϊνὲς Στενιὲς 69.
* Παλαίστη 217.
Παλαμὰ 160.
Παλατίτσα 114, 119.
Παλέρμο 216, 277.
Παληανὴ 69.
Παληαυλὴ 210.
Παληοβενετιὰ 199.
Παληόβουνο 171.
Παληογράτζιανο 113.
Παληόκαστρο 238.
Παληόκιτρος 70, 71.
Παληοκουκοῦλι 183.
Παλιάσα 217.
Παλιούριον 63.
* Παλλήνη 61.
* Πάμισος 153, 162.
* Πανδοσία 185.
Πανέστι 176.
* Πάνιον 6.
Πάνιδος 6.
* Πάνορμος 216.
Παπακιοπρουσὶ="Αγ. Θεόδωρος.
Παραμυθία 180, 188.
Παραπραστάνι 153.
Πάργα 186 ἐπ.
Πασά-Κιοϊ 33.
* Πασσαρὼν 194, 235.
Παῦλα 197, 210.

Πεκίνι 272.
Πέλακος, Πέλαγος 243.
Πέλικας 73, 77.
* Πελινναῖον 154, 162.
* Πέλλα 43, 45, 66.
Πέντε Πηγάδια 177,179, 193, 253.
Πέραμα 205.
* Πέρινθος 3.
Περίστασις 7.
Περιστέριον 38, 171.
Περλεπές=Πριλίπ.
* Περραιβία 98,102.
Πέτα 178.
Πέτερνικ 41.
Πετράνι 261.
* Πέτρας στενὸν 74, 76, 106.
Πέτροβο 46.
Πεῦκος 233, 237.
* Πήλιον 128, 129.
* Πηλώδης=Λιβάρι.
* Πηνειὸς 90, 93.
* Πιερίας κόλπος 16.
* Πιερίας δάσος 68,69,70.
* Πιέριον=Κιέριον.
Πιλάφ-Τεπὲ 22.
Πινάκα 62.
Πινακάτες 137.
Πιστρίτσα 197, 208.
Πλάβα 287.
Πλαγιὰρ 9.
Πλασία 144.
* Πλαταμὼν 87,90,101.
Πλάτανος 149.
Πλαταράκι 237.
Πλατειὰ Ῥάχη 243,246.
* Πλωτινόπολις 11.
Πλατὺς λίθος 168.
Πλέντσα 226.
Ποδγοριανὴ 254.
Ποδγορίτσα 287.
Ποδοβάνη 23.
* Πολύανθος 228.
Πολιανὸ ὄρ. 193.
Πόλλινα 223.
Πολυδένδρι 139.
Ποντισμένη 10.
Ποπόλια 25.
Πορταΐκος 155.
Πόρταις στενὸν 106,109, 112, 155.
Παρταριὰ 125, 128,139.
Πόρτο Λαγὼ 14, 15.

Ποσεῖδι 63.
* Ποτίδαια 62.
Ποτόκι 79.
Ποῦκα 285.
Πουλατὶρ 9.
Πουλέσι 266.
Πουρνὰ 126.
Ποῦστο Γράδσκο=Στόβοι.
Πράβιστα 19, 22|247.
Πρασσοῦδα 131.
Πραυλίκα 53.
Πρέβεζα 177, 180.
Πρεγονάτι 214.
Πρέζα 268.
Πρεμετὴ 236, 239, 255, 261.
Πρὲς 268.
* Πρίαπος 34.
Πριλὶπ 34, 35.
Πρινάρι 174.
Πρισδρένι 29, 271,283, 286.
Πριστίνα 29, 30.
* Προέρνη 159.
Πρόκολπρν 180.
Πρόπαν 137.
Προυσοτσάνι 21.
Πρσίδα 267.
* Πτελεὸν 150.
* Πύδνα 66 ἑπόμ.
* Πύθιον 74,76,107.
Πυλιῶρι 149[216.
* Πύρασος 148.
Πυργαδίκια 61.
Πυργητὸς 87, 89.
Πύργος 153.
* Πυριφλεγέθων 184.
* Πύρρα 160.
* Pyrrhi Castra 239, 240.
Πωγωνιανὴ 241, 247, 260.
Πωρὶ 138.

Ρ

Ῥαβένι 195, 199.
Ῥαγόβα 285.
Ῥαγουζίνο 277.
Ῥαδοστίνι 221.
Ῥαδοτόβη 206.
Ῥαιδεστὸς 1, 4.
Ῥάκτσα 20.
Ῥαπουζὲ 29.

Ῥάχαις 150.
Ῥάχοβα 288.
Ῥαψάνη 90, 100.
Ῥεντίνας κόλπος = Κοντέσσας.
Ῥετίνη 113.
Ῥηνιάσα 183.
Ῥίζα 197.
Ῥίζοβον 122.
Ῥίκοβατς 288.
Ῥιοσίλοβα 21.
* Ῥοδόπη 12, 15.
Ῥούμια 279.
Ῥωμανάτες 180, 192.
Ῥωγοὶ 178.

Σ

Σαγιάδα 198.
Σακὰτ Χὰν 285.
Σαλαχώρα 180.
Σαμάκοβο 23.
* Σαμοθράκη 11, 16.
Σαμονίκη 242, 245.
* Σάμος 242.
* Σάνη 53.
Σάπκα 109.
Σαρακινίστα 238, 245.
Σκραντάπορος 106, 260.
Σαριγκιοὺλ = Καϊλάρ.
Σάριλι 46.
Σαρισὶλβὰν 16, 19.
Σαρόνια 197.
Σάρος 8, 9.
Σὰρ Πλάνινα 286.
Σάσενο 277.
Σασλὶ 30.
Σασλυδερὲ 8, 9.
Σεδὲς 64.
Σελένικο 32.
Σελιὸ 242, 244, 245.
Σελίου στενὸν 207.
Σελινίτσα 213, 226.
Σέλος 74, 76, 106, 107, 108.
Σέλτσα 288.
Σεναρλὶ 268.
Σενίτσα 210.
* Σέρβια 76, 110.
Σεριὰν Τεπὲ 8.
* Σερμύλη = Ὁρμυλία.
Σέρραι 23.
* Σηλυμβρία 2.

* Σηπιὰς 132, 139.
Σιάλα 287.
Σιάρκιοϊ 7.
Σιὰ-Σοῦ 268.
* Σιγγιτικὸς κόλπος 54, 61.
* Σιθωνία=Λόγγος.
Σιλλίκιοϊ 9.
Σιμνίτσα 28, 29, 30.
Σῖμος 103.
Σιουτίστα 254.
Σιποτὸ 89, 101.
Σίρκα 14.
Σκαβναθικάρι 170.
* Σκάδρος 286.
Σκὰλ Γκοὺρ 279.
Σκάλωμα Σαγιάδας 198.
Σκὰμ 272.
Σκαμνιὰ 103.
Σκαρφίτσα 210.
Σκέλα 284.
Σκήτη 140.
* Σκιώνη 63.
* Σκόπια 27, 31—47.
* Σκόδρα 272, 281.
Σκοτερίνη 113.
* Σκοτοῦσσα 151.
* Σκουμπὴς 265.
Σκουτίνα 86, 101.
Σκοῦποι=Σκόπια.
Σκραπάρι 263.
* Σκύδρα 121.
Σλατένα 42.
Σλατοβρὲκ 35.
Σόα-Γκόρα 35, 38.
Σοδοβίτσα 201.
Σοποτὸ 216.
Σουδενὰ 176,252,258.
Σουλάταις=Ζουλάταις.
Σούλιον 180, 190, 200.
Σουπλὶ 152.
Σούρπη 150.
Σούτουρμαν 279.
Σουτσίτσα 213, 228.
Σούχα 23|246.
Σοφουλὰρ 64.
Σοφράτικα 244.
Σπαθία 223.
* Σπάλαθρα 134.
Σπαρμὸς 99, 103.
Σπαρτιὰ 149.
Σπὰς 285.
* Στάγειρα 26, 52.
* Σταγοὶ 165.

Στάτα 121.
Σταυράκη 201.
Σταυρὸς 26.
Σταφίρι 221.
Στεγόπολις 246.
Στελλαριὰ 53.
Στενὰ 'Αῴου 228 ἑπ.
Στεφάνι 182.
* Στόβοι 33.
Στράτα Βιάγκα 217.
Στρατόνι 52.
* Στρατονίκη 52.
Στράτος 234.
Στρούγα 273.
Στρούμα Καρασοῦ.=
* Στρυμὼν 21, 23, 25.
Στυλιάρι 62.
Στυλὶς 150.
Στῦλος 168.
Συρράκον 172.
* Σῦς=Ζίλιανα.
Σφίγγοι 77.

T

Ταμούχαρη 137.
Ταμπαχανᾶς 153.
Ταὸρ 32.
Ταρτάρι 214,228,231.
* Ταυρήσιον 32, 33.
Ταχινοῦ='Αχινός.
* Τειρίστασις 7.
* Τεῖχος 'Αναστασίου 3.
* » Χερσονήσου 8.
* Τέκμων 253.
* Τέμπη 90 ἑπ. 98.
Τεπελένη 221,230,232.
Τέρινος 194.
Τέρσανα 142.
Τζαρέσα 232.
Τζεροβίνα=Ζαροβίνα.
Τζουμέρκα 193.
Τζουμπὰτ 64.
* Τισαίη 131.
* Τιτάριον 109.
* Τιταρήσιος 102, 105, 106, 110.
Τομὸρ 221, 223, 263.
Τορώνη 61.
* Τορώνη 187.
Τούζλα 72.
Τουρκμενλοῦ 4.
Τούρλα 121.
Τούρναβος 104.

Τοψὶν 32.
Τραγοβοῦνι 150.
* Τραϊνόπολις 6, 11.
* Τραμπύα 171.
Τρεβουτζίνον 236.
Τρέζινο 42.
Τρίκερι 130.
Τρίκκαλα 163.
Τρικκαλινὸς 163.
* Τρίκκη 163.
* Τριπολῖτις 106.
Τροίδα 267.
* Τριφυλία 212, 250.
Τριχάνια 173.
Τσαΐρ 100.
Τσαϊτσὶ 142.
Τσαγκλὶ 152.
Τσαουσλὶ 46.
Τσαρανίκας 266.
Τσαρίτσαινα 102,104,ἑπ.
Τσαρμαρίνοβο 121.
Τσαρσέμπα 115.
Τσατακλὶ 23.
Τσεπέλοβο 238.
Τσέρνα Ῥέκα 33.
Τσιγγέλιον 149.
Τσίκα 218, 219.
Τσορλοῦ 3.
Τσουκαροῦκα 173, 256.
Τσουκνίδα 183.
* Τυμφαία 171.
* Τύμφη 177.
Τύραννα 267.

Υ

* Ὑπέρεια 123.

Φ

* Φάκιον 161.
Φανάριον 154,183, 185.
Φαναριώτικος 183.
Φανερωμένη 206.
Φανὸς 150.
* Φανότη 232 ἑπ.
* Φάρσαλα 153, 157
Φαρσαλίτης 153.
* Φεραὶ 123, 147, 148.
Φερεκίζι 193, 194.
Φερετζίκ 5, 11, 22.
* Φθία 157.
Φιέρι 224.
* Φίλα 87=Πυργητὸς 89, 101.

Φιλιάταις 195, 198, 241.
* Φίλιπποι 17, 19 ἐπ.
* Φιλιππόπολις 149.
Φλάμπουρον 109.
Φλὲτ 285.
Φλωρίνα 36, 38.
* Φοιβάτιδες 261.
* Φοινίκη 208, 248.
Φοινίκι 199.
Φοῦρκα 160.
Φουστάνι 42.
Φραγγάδες 171, 255, 257
Φράκουλα 224.
Φραστάνι 201.
Φτελιὸ 150.
Φτέρη 77, 142.
Φτέρι 249, 250.
* Φυλακαὶ 113.
* Φυλάκη 254.
* Φωτικὴ 252, 253.

Χ

Χαδόβα 116.
Χάδοβο=Ὀρμανλῆ.
Χαϊτζὴ 42.
* Χαλάστρα 65.
* Χαλκιδικὴ χερσ. 51.
Χαμακὸ 150.
* Χαονία 237.
Χαρμὰν Κιοΐ 47.
Χάτια 164.
Χατσιόμπασι 94, 143.
* Χειμέριον 186.
* Χειρώνιον σπήλ. 129.
Χελάτι 186.
* Χίμαιρα=
Χιμάρα 213, 215.
Χόϊκα 190.
Χολιβᾶ 67.
Χορευτὸ 138.
Χορτόκαστρο 134.
Χριστόμυλο 82.
* Χριστόπολις 17.
Χρυσοδαλὲ 249.
Χρυσονδίων 264.
* Χρυσόπολις 23.
Χώρα 7.

Ω

* Ὠρεῖον 200.
* Ὠρικὸς 217, 235.

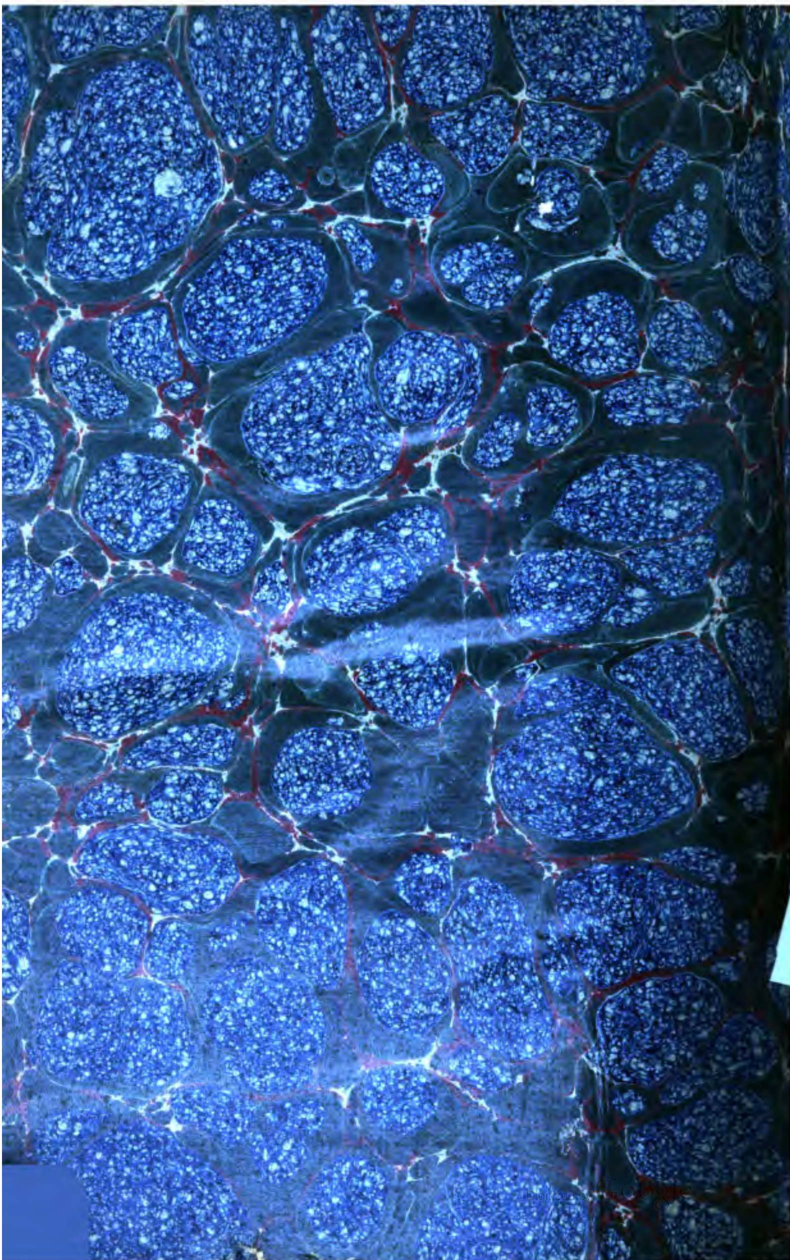


ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ.	54	στίχ.	24	Ἀκρόθωον	γράφε	Ἀκροθώοος
»	64	»	13	Λάρισσαν	»	Λάρισαν
»	80	»	10	Καρυὰς	»	Καρυὰν
»	94	»	18	Μαυροχῶρι	»	Μακροχῶρι
»	95	»	19	Λάρισσα	»	Λάρισα
»	101	»	27	Καροὰς	»	Καροὰν
»	112	»	18	ὡς οὖσα νὰ	»	ὡς οὖσα
»	119	»	1	τῶν Μονῶν	»	τῆς Μονῆς
»	123	»	11	Ὁρμένιον	»	Ὀρμένιον
»	179	»	21	Κανάλι	»	Καναλάκι
»	189	»	14	Glaubry	»	Claubry
»	190	»	3	»	»	»
»	191	»	27	»	»	»
»	224	»	23	Βυλλὶς	»	Βόλλις
»	254	»	24	τὰς ἀρχ. Φολακὰς	»	τὴν ἀρχ. Φολάκὴν
»	264	»	6	τὸ Χρυσόνδιον	»	τὴν Χρυσονδίωνα

Τινὰ τῶν κοινῶν γεωγραφικῶν ὀνομάτων ἐσφαλμένως ἔχοντα διωρθώσαμεν ἐν τῷ γεωγραφικῷ πίνακι.






961